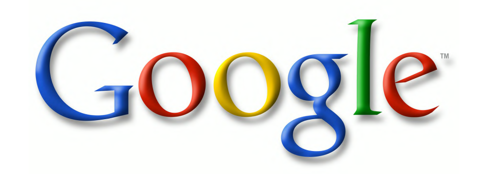

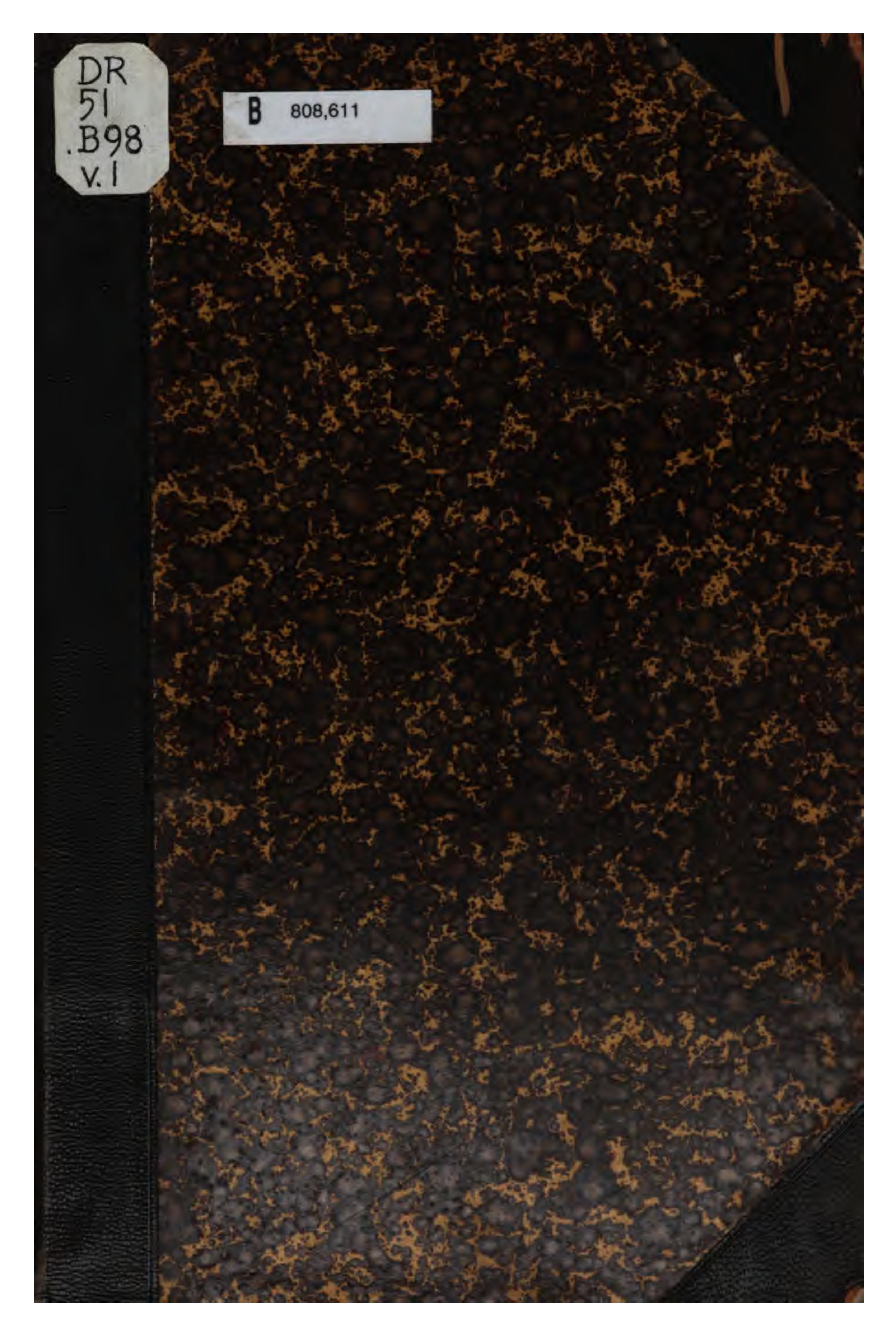
DR
51
.B98
v.1
B 808,611

ИЗВѢСТИЯ

НА

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ.

Книга I.

1905 година.

СОФИЯ.

Придворна Печатница на Братия Прошекови.

ИЗВѢСТИЯ

НА

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ.

Книга I.

1905 година.

СОФИЯ.
Придворна Печатница на Братия Прошекови.

Бѣлѣжки за основанието на „Историческото дружество“.

Вече отъ три години сѫществува въ София „Историческо дружество“, основано прѣзъ ноември мѣсецъ 1901 год. по инициативата на нѣколко прѣподаватели историци отъ Висшето Училище и отъ гимназиитѣ въ София. Това дружество се конституира въ едно прѣдварително събрание отъ 9 ноември 1901 г., въ което участвуваха повечето отъ софийскитѣ прѣподаватели по история. На първо мѣсто се постави за обсѫждане въпросътъ, наврѣменно и възможно ли е да се устрояватъ другарски срѣщи отъ прѣподавателитѣ историци въ София и се призна, че не само е наврѣменно, но дори и необходимо да се тури часъ по-скоро начало на подобни срѣщи, въ които да се изнасятъ на обсѫждане исторически въпроси, които прѣдставятъ наученъ интересъ и засѣгатъ изобщо историята и частно българската история. Споредъ първоначалния планъ въ тия срѣщи трѣбваше: а) *да се обсѫждатъ на първо мѣсто въпроси по методата на прѣподаването на историята.* Тоя въпросъ естествено интересуваше прѣди всичко едно дружество отъ прѣподаватели историци, повече млади и желаещи да усъвършенствуватъ по възможность своята специална работа, не само като държавни служители, които искатъ да изпълнятъ своитѣ обязаности и съ всичката длъжна вѣщина да бѫдатъ полезни на отечеството си, но и като хора на науката, които желаятъ да спомогнатъ за разработване на националната и обща история, като допринесатъ и тѣ съ своитѣ скромни трудове нѣщо къмъ историческата наука.

За постигане на тая цѣль, членоветѣ на дружеството естествено трѣбваше да се намиратъ въ течение на развитието на историческата наука. За това друга важна задача на дру-

гарскитѣ срѣщи се формулира тъй: б) *да се правятъ въ тѣхъ съобщения по развитието и течението на историческата наука.* Естествено е, че за да се подържа историческата работа у насъ на съотвѣтния наученъ уровенъ, трѣбва да се слѣди постоянно това, що се върши въ учения свѣтъ по тая наука, да се подържа живъ интересъ къмъ нея чрѣзъ рефериране върху нови исторически работи; върху нѣкои нови критични заключения по спорни исторически въпроси; върху новоиздадени документи, неизвѣстни до сега, които подкрѣпятъ извѣстни исторически факти или имъ даватъ нови освѣтления; върху нѣкои нови работи по теорията на историята и по въпроси отъ историческия процесъ; върху нѣкои нови работи отъ една или друга область на историята и пр. Всичко това би подържало дѣйностьта на дружеството на висотата на историческата наука въ странство и би крѣпило въ неговитѣ членове желанието да работятъ въ сѫщата посока всѣки по своята специалность. — Третя задача на тия другарски срѣщи споредъ първоначалния планъ бѣше, в) *да се четатъ реферати и научни издирвания по всеобща и отечествена история.* Нѣма съмнѣние, че тая задача е най-важната за всѣко едно историческо дружество; чрѣзъ нея трѣбваше да се старае и нашето историческо дружество да постигне своята главна задача, *да разработва и освѣтлява разни исторически въпроси отъ областьта на всеобщата и българска история.* И дѣйствително, както по-долу ще видимъ, дѣйностьта на историческото дружество се е развивала до сега най-главно въ тая посока.

Въ това първо засѣдание, въ което присѫтствуваха 25 прѣподаватели историци, се рѣши още да се поканятъ да взематъ участие въ историческото дружество и прѣподавателитѣ по география и литература, — науки тѣсно свързани съ историята.

Въ слѣдно едно засѣдание събранието продължи разискването върху задачитѣ, които трѣбваше да прѣследва дружеството и опрѣдѣли по-подробно работата, която трѣбваше да върши то въ своитѣ другарски срѣщи.

На първо мѣсто е отбѣлѣзана като прѣдметъ за неговитѣ занятия *отечествената история.* Нѣма съмнѣние такава трѣбваше да бѫде, прѣди всичко, цѣльта на проектираното наше историческо дружесто, защото историята на нашето минало едва сега начева да се разработва основно по документи, по археологични издирвания, а за тая цѣль трѣбва да работятъ

всички сили, — не само единични лица, а и цѣли корпорации, каквито сж нашето археологическо дружество, основано не отдавно и др. и каквото трѣбваше да бжде историческото дружество.

На второ мѣсто е отбѣлѣзано като задача на дружеството „обмислюването и опрѣдѣлението на учебно-възпитателната цѣль при обучението на историята“. Историята по своя характеръ съставя учебенъ прѣдметъ, върху прѣподаването на който винаги е имало разногласия. Всѣки прѣподаватель по история си е задавалъ въпроса, какъ да прѣподава прѣдмета за да може да постигне по-добри резултати; върху какво да обръща повече внимание, върху политическата ли, или върху културната история, и ако ги комбинира, на коя отъ тѣхъ да отдава по-голѣмо значение, за да може по-добрѣ да постигне задачата на прѣдмета, *да остави у своитѣ ученици ясна картина за миналия исторически животъ на народитѣ и да създаде по-трѣзвенъ погледъ върху настоящия.*

Изказвали сж се различни възгледи по въпроса, които безъ да сж го изчерпали, обогатяватъ всѣкидневно методическитѣ способи за прѣподаване на историята и разширяватъ знанията на историческата наука. За тая цѣль, въ друга една точка се опрѣдѣля като задача на дружеството „съобщаване на добритѣ или лоши резултати отъ прѣподаването, които биха се констатирали при единъ или други опитъ или метода въ нашитѣ практически занятия, изпитване урочно или общо, изваждане на главнитѣ мисли въ края на отдѣлитѣ, или въ края на курса, писмени класни или домашни работи“ и пр. Въ тая точка сж изтъкнати желания да се обсждятъ методитѣ на прѣподаване, въ срѣдни училища най-паче, за да могатъ прѣподавателитѣ историци, членове на дружеството, да усъвършенствуватъ своитѣ методични похвати при извършване на специялната си работа като учители.

Въ свързка съ тоя въпросъ се наблегна особно върху необходимостьта да се прѣгледа программата по история и география въ гимназиитѣ. Тая задача е вече постигната до нѣгдѣ съ новата програма на гимназиитѣ, споредъ която станаха нѣкои цѣлесъобразни размѣствания на материала по история и география и се увеличиха значително часоветѣ за прѣподаване по тия прѣдмети. Тия промѣни се извършиха до извѣстна степень съгласно съ изказанитѣ въ историческото дружество желания.

Съ друга една точка, относеща се до методата на прѣдмета, е формулирано желанието да се издири: а) съ какви исторически познания по отечествена и обща история напущатъ ученицитѣ VII класъ на гимназиитѣ; б) дали у тѣхъ се формулиратъ ясни идеи за по-главнитѣ периоди на историческото развитие, за процеса на културния напрѣдъкъ на отдѣленъ народъ, или на цѣлото човѣчество, та съобразно съ това да се насочва прѣподаването на прѣдмета, за да могатъ да се получатъ по-добри резултати.

Друга една задача за занятията на дружеството е опрѣдѣлена така: „Дирене на срѣдства за възбуждане интересъ къмъ историческото знание", една цѣль върху която най-много би трѣбвало да залегне и нашето дружество, защото живѣемъ въ вѣкъ на историята, когато всичкитѣ истини, дори и най-догматическитѣ се подлагатъ на историческа критика и се провѣряватъ чрѣзъ изучване на тѣхната история. Нашиятъ вѣкъ подложи на критика рационалистичната метода на издирване отъ XVIII вѣкъ, която търсѣше наставление въ широкия полетъ на разума на човѣка, а не въ мѫдростьта на миналия исторически животъ. Крайноститѣ до които достигнаха дѣйцитѣ отъ врѣмето на революцията поколебаха вѣрата въ рационалистичната метода и реакцията, която настѫпи слѣдъ революцията бѣше плодъ на това разколебаване. Фактитѣ доказаха, че развитието на обществата не върви винаги споредъ очакванията на хората, че живота на народитѣ е едно органическо развитие, което е обусловено отъ многобройни разнообразни фактори, които не се подчиняватъ винаги на волята на човѣка и иматъ свой естественъ развой. Начената по тоя начинъ да изучватъ тия фактори, да ги дирятъ въ историческото минало на народитѣ, съ една дума възвърнаха се къмъ реалния животъ на фактитѣ и подириха поука въ историята. Съ възбуждане на интересъ къмъ историята се постига едно трѣзвено отнасяне къмъ нѣщата и отклонение отъ утопични увлѣчения, които често пѫти спъватъ правилния вървежъ на народното развитие. Сполучи ли дружеството да възбуди въ обществото интересъ къмъ исторически занятия и къмъ отечественото минало, къмъ изучване на земята ни, то ще бѫде постигнало голѣма часть отъ своята задача.

Още една задача за занятие на дружеството е *реферирането за нови статии, критики и рецензии, които биха се*

появили по нѣкои исторически въпроси въ домашната, или чужда литература. Другояче и не може да бѫде, защото само по тоя начинъ ще могатъ да се държатъ дружественитѣ членове въ течение на развитието на историческата наука. Историческата литература се е разрасла толкова много, щото не може вече да се слѣди отъ единични лица; за да се слѣдятъ напримѣръ всичкитѣ периодически списания по историята, трѣбва да дѣйствуватъ всичкитѣ членове на дружеството и да си подѣлятъ мислитѣ върху прослѣденото въ засѣданията на дружеството.

Послѣдня задача на дружеството е формулирана така: *слѣдене и рефериране върху всѣко историческо съчинение, излѣзло на български (прѣводно или оригинално). Референтътъ трѣбва еднакво да обрѫща внимание както върху съдържанието, тъй и върху формата — печата, езика на съчинението.* Цѣльта на това постановление е очевидна: дружеството желае да подложи на критика всѣка историческа книга, която би излѣзла на български езикъ и съ това да спомогне за подигане и усъвършенствуване на историческата литература у насъ. Сѫщото искане фигурира и между задачитѣ на дружеството относително чуждитѣ исторически съчинения. Членоветѣ на дружеството се задължаватъ да слѣдятъ за всѣко ново историческо съчинение въ чужбина и, щомъ забѣлѣжатъ рецензия за подобно съчинение, да рефериратъ въ дружеството. Ако ли нѣкой отъ тѣхъ е прочелъ нѣкое ново важно съчинение отъ чуждата историческа литература, да реферира върху него въ засѣданията на дружеството, като изтъкне неговитѣ особности и нови възгледи.

Това сѫ исканията и задачитѣ, формулирани въ прѣдварителнитѣ засѣдания на историческото дружество. По-долу ще бѫдатъ посочени четенитѣ реферати отъ членоветѣ на дружеството, съ кратки извлѣчения на съдържанието имъ. Отъ тия реферати може да се види, каква е била дѣйностьта на дружеството отъ началото на неговото сѫществование и до днесъ. Между тѣхъ личатъ най-много реферати по отечествена география и по отечествената история, стара и нова, отъ врѣмето на турското иго, както и отъ врѣмето на възраждането.

Отъ всички четени реферати прѣзъ първата година, напримѣръ, само единъ се отнася до всеобщата история, рефе-

ратътъ върху „Двойния съюзъ“, въ който бѣха изложени причинитѣ и врѣмето на неговото възникване, както и ползитѣ които изваждатъ отъ него съюзницитѣ. Обаче и тоя рефератъ се отнася до нѣгдѣ къмъ отечествената ни история отъ най-близко врѣме, защото разглежда положението и влиянието на Русия върху Балканския полуостровъ, слѣдователно и върху Българското княжество. Тая дѣйность на дружеството отговаря напълно на неговитѣ цѣли, защото съ разработване на отечествената ни история и география, която съставя единъ важенъ кѫтъ въ историята на человѣчеството, ще може и то да направи единъ колкото и скроменъ приносъ къмъ всеобщата историческа наука и да съдѣйствува съ нѣщо за нейното развитие.

Насърдчено отъ резултатитѣ на своето дѣло, Историческото дружество пожела да излѣзе съ едно печатно издание на своитѣ материяли. Неговото желание се постига съ настоящата 1-ва книга на „Исторически извѣстия“, за издаването на която дружеството длъжи да изкаже тукъ своята благодарность на г-на Министра на Народното Просвѣщение, Д-ръ Иванъ Шишмановъ, който отпусна необходимитѣ за тая цѣль срѣдства.

Реферати,

четени и обсъждани въ срѣщитѣ на историческото дружество отъ основаването му до края на учебната 1904—1905 година.

1. *Капуджибашията Хаджи Мехмедъ-ага, аенинъ въ градъ Стара-Загора въ началото на XIX. в.* Чете *Д. Илковъ*. Референтътъ изнесе доста подробни свѣдѣния за градския животъ въ края на XVIII. и началото на XIX. в., като засегна съ доста пълно освѣтление градскитѣ „войводи". Материалътъ е единъ хубавъ приносъ къмъ историята на кърджалийската епоха въ отечеството ни. То е извлѣчение изъ една по-широка студия, върху историята на гр. Стара-Загора, написана отъ сѫщия авторъ и напечатана въ отдѣлна книга прѣзъ 1905 год.

2. *Историята на градъ Никополъ.* Рефератъ отъ сѫщия. Това е студия широка и подробна. Авторътъ се сили да обясни въ началото, че основательтъ на Никополъ на Дунава не е Траянъ. Вървѣйки наредъ прѣзъ вѣковетѣ, образа на Никополъ се изтъква все различенъ, въ разнитѣ епохи, нагизденъ съ всички ония любопитни и сѫдбоносни събития, които историята е отбѣлѣзала въ страницитѣ си подробно. Трогателни сѫ биткитѣ между християни и мохамедани около никополската крѣпость. Още по-трогателенъ е момента, когато царь Иванъ Шишманъ отива самоволно да се прѣдаде на турцитѣ, виждайки се слабъ да води отбраната на Никополъ. Живота и поминъка на никополското население подъ владичеството на турцитѣ е много интересенъ. Руско-турската освободителна война сгромолясва никополското кале и Никополъ добива слѣдъ това незначително мѣсто на Дунава въ стратегическо отношение.

3. *Единъ отъ провадийскитѣ Омортагови подписи.* — Чете *В. Н. Златарски*. Референтътъ възпроизвежда намѣрения надписъ, издълбанъ върху мраморенъ стълбъ съ гръцки

букви и на грѫцки езикъ и слѣдъ като обяснява по сравнителенъ начинъ всички думи, които сѫ били разбирани различно отъ разни учени, или пъкъ оставали тъмни, идва до заключението, че надписътъ означава слѣдното: „Велики ханъ Омортагъ. Копанъ Окорсъ (Окорисъ?) бѣ мой прѣданъ човѣкъ (или вѣренъ служитель) и, като излѣзе на война, потъна въ рѣката Днѣпъръ; а той бѣ отъ рода на Чакагаръ“. Референтътъ обяснява, че този Мортагоновъ надгробенъ надписъ споменува за нѣкой славенъ войвода, който прѣзъ нѣкоя война се е удавилъ въ Днѣпъръ. Въ заключение изтъква, че споредъ този надписъ въ Мортагоново врѣме българската държава се е простирала до рѣка Днѣпъръ, значи обхващала е устието на Дунава, днешна Молдова и Бесарабия. Неприятелитѣ, съ които се е билъ Окорсъ, ще да сѫ били маджаритѣ, които сетнѣ въ Симеоново врѣме нахлули въ България. (Рефератътъ е напечатанъ въ *„Периодическо списание“*, 1902 г., 1—2 свезка).

4. Критически прѣгледъ на книгата: *„Врѣме и животъ на св. Борисъ-Михаила, господарь и просвѣтитель български“*, отъ Н. Начевъ. — Рефератъ отъ *Юрд. Трифоновъ.* — Покрай нѣкои неточности, които референтътъ намира въ книгата, той се спира най-много върху въпроса за разпространението на християнството между българитѣ и, въ противоположность на досегашнитѣ възгледи по въпроса, изказва мнѣние, че това разпространение е вървѣло повече отъ високитѣ класове къмъ низкитѣ, а не обратно, понеже за българитѣ приемането на християнството е било само частенъ случай отъ културна заеманица, извършвана подъ влияние на търговски и дипломатически сношения, роби, пѫтуване, войни и пр. Съюзяването на Бориса ту съ моравцитѣ, ту съ франкитѣ референтътъ обяснява главно съ отношенията на тоя далековиденъ царь-дипломатъ къмъ славянитѣ по сѣверо-западнитѣ граници на царството му. Въ отдѣла за културно-историческитѣ свѣдѣния на книгата г. Трифоновъ покрай нѣкои неточности, намира, че авторътъ е съобщилъ единични фактове и е засегналъ явления изъ по-подирѣшния животъ на българитѣ. Мимоходомъ той се изказва и противъ прокарания въ книгата възгледъ, споредъ който политическата слабость на българското царство се дължи най-вече на врѣдното влияние на византинизма. Но изобщо референтътъ намира, че разглежданата

отъ него книга, безъ да се гледа на нѣкои неточности, на разтегнатостьта на прѣдпослѣдния ѝ отдѣлъ и на нѣкои недостатъци въ систематизацията, дава подробна и добрѣ написана история на Борисовото царуване.

Въ прѣработенъ видъ рефератътъ е напечатанъ въ *„Периодическо списание“*, кн. 63 (1902 г.), св. 1—2.

Реферати, четени отъ *Йор. Ивановъ:*

5. *Два стари камбанни надписа.* Първиятъ **сие звоно стомꙋ николе въ лѣто ѕцлз + по изволению бжию азъ Радославъ прiложхъ**, който се намира на кюстендилската часовна камбана, е най-стариятъ познатъ датиранъ камбаненъ надписъ въ югославянскитѣ земи (година 1429). Самата камбана е била правена въ кратовскитѣ работилници за черквата св. Никола въ едноименното овчеполско голѣмо село, наричано и Клисени; послѣ покачена отъ турцитѣ на скопската саатъ-куле и, прѣди единъ вѣкъ, смѣнена съ кюстендилската камбана.

Вториятъ надписъ е влашки и стои на камбаната въ търновската черква св. Никола: **+ ачест клопот ѫсте фъкꙋт де мърица. iωан костандин. Брънковѣнꙋ Басараб. воевод ши леѵ дат весѣречии де ла сатꙋ брънковении ꙋде есте храмꙋл свйтꙋлꙋи. ши фъкъторꙋѵꙋи де минꙋни николае + ѕсеi** (7212—1707) Камбаната била дадена отъ войвода Константина Бранкованъ (1688—1714) на черквата св. Никола въ село Бранковени въ Влашко, дѣто наистина има такава черква, зидана отъ сѫщия войвода прѣзъ 1700 година. Сѫщиятъ войвода подарилъ съ грамота блага на монастиря св. Тройца при Търново.

6. *Нѣмското политико-културно влияние на Балканския полуостровъ.*

7. *Панславянското движение и югославянскиятъ съюзъ.* — Въ тѣзи два реферата се изтъкна пангерманскиятъ планъ, неговитѣ вдъхновители и разпространители въ австро-унгарскитѣ земи и главно на Балканския полуостровъ. Разгледаха се разнитѣ учения на панславизма, тъхнитѣ крайни и чисто теоретични планове и се защити едничката възможна и желателна политико-културна групировка на южнитѣ славяни. (Срв. *Йор. Ивановъ,* Пангерманизмътъ, панславизмътъ и югославянскиятъ съюзъ, София 1902, стр. 63).

8. *Сръбската учебна литература за българскитѣ земи.* — Много сръбски учебници по история, география и черковна

история съ своитѣ безочливи страници, дѣто до Плѣвенъ, Пазарджикъ, Родопитѣ и пр. намирали „сърби", отхранватъ криво новото поколѣние. Прѣди да се дойде до траенъ споръ между сърби и българи, трѣбва да се изкоренятъ тѣзи прѣчки, които заедно съ часть отъ журналистиката и нѣмската политика гледатъ да развалятъ всѣка югославянска федерация.

9. *Градътъ и архиепископията Първа Юстинияна.* — Възъ основа на нови данни мѣстонахождението на Първа Юстинияна се посочватъ въ мѣстностьта Мощени, при Кадинъмостъ на Струма. (Срв. *Йор. Ивановъ,* Градътъ и архиепископията Първа Юсинияна въ приложения на Църковенъ Вѣстникъ за год. 190).

10. *Култътъ на Перуна у южнитѣ славяни.* — Славянската митологическа наука прѣзъ XIX вѣкъ прѣминала прѣзъ двѣ крайности: изпърво, за да не остане по-долу отъ гръко-римската митология, тя бѣ наводнила славянския Олимпъ съ всезъзможни божества, а послѣ къмъ края на сѫщия вѣкъ, ги свали току-речи всичкитѣ. Авторитетни слависти изпѫдиха изъ славянския Пантеонъ и самаго Перуна! Референтътъ съ редица факти, повечето нови, взети изъ югославянската история, етнография и изрични свидѣтелства за култа на Перуна у българитѣ и сърбо-хърватитѣ посочи нѣкогашното сѫществуване на Перуна въ славянскитѣ народни възрѣния и прибързанитѣ, непроучени заключения на нѣкои учени. (Срв. *Йор. Ивановъ,* „Культъ Перуна у южныхъ славянъ", въ извѣстията на Петербургската академия на наукитѣ, година 1904, кн. IV, 140—174).

11. *Начало на християнството у сѣверомакедонскитѣ славѣне.* — Въпрѣки установеното вече мнѣние, че българетѣ се кръстили при Бориса прѣзъ IX в., тукъ се приведоха извѣстия какво 200 г. прѣдъ Кирила и Методия (около 680 г.) славѣнетѣ по Брѣгалница сѫ били покръстени отъ Кирила Кападокийски и какво въ тази покрайнина е имало отрано християнски епископии: Баргала (Брѣгалница), Армония (Равенъ) и др. (Ще излѣзе скоро въ съчинението на *Йор. Ивановъ,* Сѣверна Македония и Кюстендилъ).

12. *Историко-етнографически бѣлѣжки за тракитѣ по горня Струма.* Тукъ се изложиха извѣстията у старитѣ писатели за трако-пеонскитѣ племена въ днешно Граовско, Кю-

стендилско и Дупнишко, пъкъ се прибавиха и нови, издирени отъ референта. Особено се обръща внимание върху пѫтищата, тракийскитѣ селища, погребалнитѣ могили, трако-славѣнското родство и влиянието на елини и римляни върху тракийския битъ, който сѐ още се пазѣлъ въ тѣзи краища и прѣзъ VI вѣкъ.

13. *Двойниятъ Съюзъ,* рефератъ отъ *Д. Д. Агура.* — Авторътъ разви историята за възникването на „Двойния Съюзъ" и изтъква значението му за общеевропейската международна политика, както и отдѣлно за международното положение на съюзницитѣ и ползитѣ, които извличатъ тѣ отъ него за своето влияние въ Европа. Четенъ въ засѣданието на Историческото дружество отъ 28 януари 1902., и обнародванъ въ *„Периодическото списание"*, 1902 година.

14. Отъ сѫщия: Рефератъ върху *„Историческия конгресъ въ Римъ"* отъ 1903 година, печатанъ въ *„Извѣстия за командировкитѣ на Министерството на Народното Просвѣщение"*, кн. 1, 1904 год.

15. *Законникътъ на Хамураби, най-стариятъ corpus juris на свѣта" (около 2259. пр. Хр.)* рефератъ отъ *Г. И. Кацаровъ.* — Слѣдъ кратъкъ уводъ въ епохата, отъ която произхожда тоя новонамѣренъ паметникъ. Г. Кацаровъ изтъкна епохалното му значение за сравнителното правовѣдѣние, па и за други научни дисциплини. Отъ него ясно се вижда, каква висока култура достигнала Вавилония още въ тая ранна епоха. Слѣдъ това Г. Кацаровъ изложи по-важнитѣ постановления на кодекса върху сѣмейното, облигационното, наказателното право и процеса. — Рефератътъ е напечатанъ въ *„Периодически прѣгледъ"* год. XII., 1004, кн. 5.

16. Отъ сѫщия: *„Приносъ къмъ теорията на историята"*, въ който референтътъ изложи съдържанието на книжката на *Ed. Mayer:* „Zur Theorie und Methodik der Geschichte" (Halle 1902). — Рефератътъ е печатанъ въ *„Българска сбирка"* 1903 г.

17. Отъ сѫщия: *Старитѣ грѣцки селища покрай Черно-Море.*

18. *Нови педагогически течения за прѣподаването на история,* реферира *Н. Станевъ.* — Слѣдъ кратъкъ прѣгледъ на мнѣнията, изказани отъ по-важни лица и педагози, при разни случаи, какъ да се прѣподава въ долния и горния курсъ историята, референтътъ се спира по-длъжко върху мнѣнието на руския педагогъ-прѣподаватель по история *А. Гарт-*

вигъ, който излага резултатитѣ отъ своитѣ опити въ № 6 на *„Вѣстникъ Воспитанія“* отъ 1902 година. Гартвигъ прѣдлага да се изостави *прѣподаването на истории по уроци,* а да се въведе *систематично четене на разкази, книжки и христоматия,* подъ ръководството на учителя. За историческото обучение сѫщиятъ авторъ прѣдлага да се нареди съ всички необходими исторически помагала особна зала въ училището. Референтътъ разглежда критично мнѣнието на руския прѣподаватель и посочва, кое може да се сбѫдне отъ прѣпорѫченото, а кое ще бѫде не толкова полезно за обучението. Извлѣчение отъ реферата е напечатано въ *„Училищенъ прѣгледъ“,* кн. I, 1903 година.

19. *Руското влияние на Балканския полуостровъ,* обширенъ рефератъ, четенъ отъ *Т. Карайовевъ.*

20. *Руската цензура при Николая I въ Русия.* Реферира *Г. Дерманчевъ.*

21. *Планътъ на Людовика XIV за завладѣването на Цариградъ.* — Реферира *Д. Иоцовъ.*

22. *Новооткрити исторически вещи отъ разкопкитѣ въ Вавилония.* — Реферира *М. Арнаудовъ.*

23. *Историческия методъ въ избора и оцѣнката на историческия материалъ.* — Реферира *Д-ръ Т. Янковъ.*

24. *Разкопки, намѣрени прѣдмети и археологията на България.* — Реферира *Добруски.*

25. *Документи по историята на нашето възраждане.* — Реферира *Юр. п. Георгиевъ.* Референтътъ е събралъ редъ документи, съ които се хвърля ярка свѣтлина върху епохата на народното възраждане. Въ тѣзи документи се рисува не само положението на народа подъ турската власть, но и състоянието на духоветѣ у народа, особено у грамотнитѣ българи. Чрѣзъ тѣхъ сѫщо може да се прослѣди историята на градоветѣ отъ едно доста далечно минало. Референтътъ чете редъ документи, намѣрени въ с. Арбанаси, близо до В. Търново, въ Вратца, въ Габрово и други градове.

Възъ основа на тѣзи документи сѫ обнародвани статии или кѫси съобщения въ: *„Училищенъ прѣгледъ“,* кн. I, 1903 г. за Габрово; въ „Славянски вѣкъ“ и др.

26. *Произходъ на думата „князь“.* Реферира *Д-ръ Г. Цѣновъ.* — Думата *Кнезь* стб. кънѧзь, стнѣм. *kuning* и *kunig* е самобитна славянска, т. е. не е заета отъ нѣмцитѣ: а) понеже

неможе да се обясни етимологически съ нѣмски езикъ. Твърдението че означава „родоначалникъ“, Kuning = *Kani* родъ и *ing* началникъ е безъ основа, защото окончанието *ing* се намира и у думата *penning,* кънязь слѣдов. не означава началникъ. Въ славянски езикъ тя е сродна съ думата *кънигъ* (книга), етимологически сродна съ лат. *Kunigs,* свещеникъ, т. е. книжовникъ. Слѣдователно кнезъ ще значи свещеникъ, а съ това и управитель и книжовникъ, т. е. ученъ човѣкъ, а не родоначалникъ; б) у нѣмцитѣ се употрѣбява само въ смисълъ на краль или царь, когато у славянитѣ има много повече значения: *князъ, свещеникъ, младоженецъ, кметъ,* та ако бѣ заета отъ нѣмцитѣ, тя би се употрѣбявала въ такавъ смисълъ, въ какъвто се употрѣбява у нѣмцитѣ; в) не се намира у всички славянски народи; тя и не се намира у готски езикъ, чрѣзъ който собствено би трѣбвало да бѫде прѣдадена на славянитѣ. Па и да е заета отъ нѣмцитѣ, тя ще да е заета въ прѣдисторическа епоха, тъй щото не е вѣрно, че славянитѣ не сѫ имали държавно устройство и че го благодарѣли на чужди народи, напр.руситѣ — на скандинавци, българитѣ — на турци и пр. Имената на първитѣ руски и български князе показватъ етимологическо сродство. Въ името *Рюрикъ* ние имаме европейското окончание на личнитѣ имена *ric, rix, rich, rih* сравни *vercingetorix, Heinrich* и пр.

Сѫщото забѣлѣзваме и при имена на български князе. Първиятъ български князъ се казва *Еспе-рихъ,* други се казва *Теле-ригъ* (че тая дума е сложна отъ *теле-ригъ*[1]) се вижда отъ името на другъ князь *Теле-цъ),* трети се казва *Бо-рисъ*[2]) = *Бо(й)-риксъ*. Слѣдователно, не може да се мисли, че еднитѣ сѫ били турци, а другитѣ нормани. Па и отъ разкопкитѣ при село Абоба се вижда, че тамъ е владѣла европейска, а не ориенталска култура.

27. *А. Иширковъ,* въ нѣколко реферата описа физико-географскитѣ отношения на нашето Черноморско крайбрѣжие, посочи неговото значение като политическа граница въ свръзка съ международния въпросъ за Босфора и Дарданелитѣ, очърта нашата прѣзморска търговия възъ основа на статистическитѣ данни върху движението на корабитѣ въ нашитѣ черноморски

---

[1]) Въ българската армия има капитанъ на име: *Телевъ Димитъръ*.

[2]) Борисъ се срѣща отбѣлѣженъ и *Богорисъ,* а отъ това изражение още по-ясно изпъква, че думата е сложна, Бого-рисъ.

пристанища и вноса и износа прѣзъ нашитѣ черноморски митници. Чрѣзъ исторически прѣгледъ показа слабото културно въздѣйствие на Черноморското крайбрѣжие върху земитѣ, които съставятъ сега нашето отечество; чрѣзъ статистически данни отъ прѣброяването на 1900 год. очърта демографскитѣ отношения на населението въ гр. Варна. Изказанитѣ мисли отъ А. Иширковъ въ горѣприведенитѣ реферати сѫ влѣзли въ неговитѣ публикувани вече студии: *„Нашата Черноморска Граница“* въ сп. *„Задруженъ трудъ“* год. I. кн. XI, 20 стр. и *„Градъ Варна“* въ *„Периодическо списание“* на Бълг. Книж. Дружество, кн. LXV, стр. 46.

28. *Караманлиитѣ и тѣхната литература.* Рефератъ отъ *С. Табаковъ.*

Реферати, четени отъ *В. Златарски:*

29. *Билъ ли е св. Теодосий Търновски доносчикъ прѣдъ цариградската патриаршия?* Между цариградската патриаршия и търновската прѣзъ второто българско царство не е имало пълно съгласие и довѣрие. Цариградската патриаршия гледала при всѣки случай да подчини или поне да покаже, че българския патриархъ въ Търново не е самостоятеленъ, а е подчиненъ. Това породило борба между двамата патриарха. Тази борба много ясно личи отъ посланието, което гръцкиятъ патриархъ Калистъ изпратилъ по поводъ на едно писмо отъ св. Теодосия въ Търново. Отъ посланието се разбира, какво св. Теодосий писалъ патриарху писмо, съ което му съобщавалъ за нѣкои отстѫпления, които търновския патриархъ правилъ въ черковнитѣ работи. Така, той 1) не споменувалъ името на гръцкия патриархъ въ църква 2) не земалъ миро отъ Цариградъ, ами отъ друго мѣсто, 3) българскитѣ свещеници не кръщавали дѣцата съ три потопявания, ами само съ едно, или съ порѫсване. Нѣкои намиратъ въ тѣзи съобщения на Теодосия единъ видъ доносничество прѣдъ цариградския патриархъ противъ търновския. Референтътъ отхвърля такава мисъль и подържа, че съ тѣзи съобщения Теодосий е прѣслѣдвалъ помирението на търновския патриархъ съ цариградския, като е казвалъ, че свадитѣ и неприятелствата водятъ къмъ разцѣпление у самитѣ църкви. Отъ неговитѣ съобщения обаче се възползувалъ гръцкиятъ патриархъ да издаде послание и да укори търновския църковенъ глава.

30. *Произходъ и народность на Ивана Александра.*

31. *Нови възгледи за прѣселението на славянитѣ отъ Нидерле.*

32. *Значението на историческитѣ картини.*

33. *Г. Ихчиевъ* чете редъ свѣдѣния извадени отъ турски тефтери, останали отъ турскитѣ сѫдилища въ София. Часть отъ материалитѣ на тѣзи рѫкописи се печататъ по-нататъкъ въ *извѣстията.*

Г. Баласчевъ чете реферати:

34. *Славянската рѫкописна сбирка въ Народния Музей въ София.*

35. *Славянското племе* Βαιουνίται, което обсаждало Солунъ прѣзъ VII вѣкъ.

Документи по сръбско-българскитѣ отношения прѣзъ 1830—1836 г.

Съобщава **Г. Баласчевъ.**

Помѣстенитѣ долу писма и просби сѫ отъ първостепенна важность; тѣ уясняватъ не само отношенията между сръбското правителство на князъ Милоша и българскитѣ дѣйци, но освѣтляватъ много незнайни страни на българското възраждане. Съ тѣзи документи, пазени въ Бѣлградската архива, ликоветѣ на народнитѣ дѣйци Неофита Бозвелията и Неофита Рилски получаватъ нови окраски; въ тѣхъ отгадаваме нѣкои отъ изворитѣ въ литературната имъ дѣйность, а за самопожертвуването имъ за народното свѣстяване намираме необорими доказателства.

I.

Писмо отъ Хаджи Йорданъ Хаджи Геновичъ до Пантели Хаджи Стоилъ за изселване на българитѣ отъ Сливенъ, Ямболъ, Казанлъкъ и др. градове въ Сърбия, слѣдъ оттегляне на рускитѣ войски отъ България прѣзъ 1829 год.

Адресъ: An Herrn
Pantely Haggi Stoill
franco in Semlin, 14.

Τιμιοτάτῳ Κυρίῳ Παντέλιον Χ. Στόϊλολ.

Βράσσοβῳ τῇ α' Ἀπριλίου 1830.

Τό αἴτιον τοῦ παρόντος μου δὲν ἀποβλέπη εἰς ἄλλο τί, ἡμεῖς νᾶ σᾶς ἡδοποιήσω ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Σελλήμνου Γιάμπολης Καζανίου καὶ ἄλλων μερικῶν πόλεων μαζῇ μὲ τὰ χωρία αὐτοῦ κατικοῦντες, οἱ μὲν εἰς τὴν Θράκην οἱ δὲ εἰς τῆν Βουλγαρίαν, ἀποφάσισαν νὰ σκορπιαθοῦν εἰς διάφορα μέρι καὶ μὴν μήνουν πλέον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων. Διότι αὐτὸ τὸ σκόρπισμα του θέλῃ δισκολίας τοῦ πόρου τῆς ζωῆς τῶν τὰ πάντα, τὰ τοῦτο λοιπὸν τοὺς

ἐσυμβούλευσα ὡς ὁμογενὴς καὶ καλὸς πατριώτης τὸν, νὰ ζιτίσουν τόπου εἰς τὴν Σερβίαν, νὰ μεταφέρουν τὰς φαμιλίας τὸν σορηδόν, ὅπου θέλουν εὕρει τὸ αὐτὸ γένος, τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκίαν καὶ αὐτὰ τὰ εἴδια ἔθιμα. Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ ὢν βέβαιος ὅτι εἴσθες γνωρισμένος μὲ τὸν ἡγεμῶνα Μιλώσιν, νὰ λάβετε τὸν κόπον κάμωντας ἕν φιλικόν καὶ ἕν ὁλόκγηρον ἔθνος τοῦ ὁποίου βέβαια ὁ ἀριθμὸς θέλη ὑπερέβη ταῖς ἑκατόν χιλιάδες φιλαῖς, νὰ ὁμιλήσετε μὲ τὸν ἡγεμῶνα, δηλαδὴ ἂν τοῦς δέχετε εἰς τὴν Σερβίαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, δίδοντας τους τόπον ἁρμόδιον διὰ τὰς τρόχιας τῶν καὶ ὅταν τοῦτο ἀποφασιθῇ, ἂν ἠμπορῇ νὰ τοὺς κάμη καμίαν χρηματηκὴν βοήθιαν, ὁποῦ νὰ ἠμπορέσουν νὰ μετακομίσουν τὴ πτωχὴ καὶ ἀ...άτη των καὶ τότα ὡς δ...α μεμίαν ἐξοφλίαν. Ὥστε ὁποῦ νὰ ἐμπορίσουν τὰ ωλερώσουν ἐν εὐκολία ὀπίσω, βεβαιώσατε πρὸς τούτοις τὸν ἡγεμῶνα, ὅτι θέλλη ἀπολαίσει, πολλὰ καλοὺς καὶ τιμήους ὑπηκόους οἵτινες δὲν θέλουν πρὸς ζημίαν τῆς Σερβίας, ἀλλὰ μάλλον πρὸς ὄφελος. Ὅθεν ἀφ'οῦ λάβετε τὴν ἀπόκρισιν σᾶς παρακαλῶ ἀμέσως νὰ μὴ ἠδοποιήσετε, καὶ ἤσθε ὑπερβέβαιος ὅτι θέλετε ὑποχρεώσει ~~ὅσον ἐμὲ~~ τόσον καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον ἔθνος., καὶ παρὰ θεοῦ θέλετε νὰ σᾶς τὴν ἀνταπόδοσιν. Ἐν τοσούτο σᾶς τα πρ.... ῶ καὶ μένω εἰς τοὺς ὁρισμοὺς σας προθιμότατος δοῦλος.

Χαζὴ Ἰωρδὰν Χ. Γηνούβιζ.

(Прѣводъ на србски).

У Брашову 1-іи априла 1830.

Г-ну Пантеліи Хаџи Стоилу!

Узрокъ овога писма ніе другій, кромѣ вамъ явимъ, да су жительи Сливенскіи, Ямболскіи, Казанскіи и другій нѣкій варошица, заедно са окльнимъ селима изъ Траціе и Болгаріе, рѣшени, разиђи се у разна мѣста, и да не остану подъ властђу турскомъ. Ово разилаженѣ ныово, причиниђе затрудненіе будущемъ ужитку ныговомъ за свагда. Зато, я самъ ій као землякъ единородацъ и добаръ патріотъ, совѣтовао, да имату мѣсто у Сербіи, и онамо да се съ фамиліяма преселе, гдиђе нађи истый родъ, истый езикъ, исто вѣроисповѣданіе и обичае. Тога ради молимъ васъ, знаюђи да имате познанство съ Господаремъ Србскимъ Милошемъ, да се потрудите приятельскій за цѣлій еданъ народъ, коему число, заиста ђе превозиђи 100 хиляда фамилия. Договорите се съ Господаремъ, да бы ій приміо у Сербію подъ нѣгову власть давшій имъ прилична

мѣста на обработаніе за ныовъ ужитакъ, и ако се нато рѣши, ако бы могуће было, да имъ учини и едну новчану помоћь, да бы могли пренести тамо сиротиню и немогућне, и то у заямъ за нѣко отређено врѣме, у кое бы могли лако повратити новце.

Увѣрите къ тому Господара, да ће получити врло добре и честне подданике, и коій неће быти на штету Сербіи, но паче на ползу. Када пакъ получите одговоръ сместа ми молимъ явите, и увѣрени будите, да ћете съ тимъ и мене задужитъ и истій вышеречений народъ, а одъ Бога ће те имати воздаяніе.

Вашъ слуга

Хаџи Јорданъ Хаџи Геновићъ.

(Прѣводъ на български).

Брашовъ, 1 априлъ 1830 г.

До многоуважаемия Пантели х. Стоилъ!

Туй ми писмо не се отнася къмъ друго, освѣнъ да Ви извѣстя, че жителитѣ отъ Сливенъ, Ямболъ, Казанлъкъ и други нѣкои градове, заедно съ околнитѣ села живущи въ Тракия и България, сѫ рѣшили да се изселятъ въ разни мѣста и да не оставатъ вече подъ властьта на турцитѣ. А тъй като това тѣхно изселване ще причини въ бѫдеще голѣмо затруднение въ живота имъ, затова прочее ги посъвѣтвахъ, като тѣхенъ съотечественикъ и добъръ патриотъ, да потърсятъ мѣсто въ Сърбия, тамъ изцѣло да прѣнесатъ фамилиитѣ си, кѫдѣто ще намѣрятъ едно и сѫщо племе, единъ езикъ, сѫщата вѣра и еднакви обичаи. Вслѣдствие на туй, моля Ви, като съмъ увѣренъ, че сте познати съ Княза Милоша, да се потрудите приятелски за цѣлъ единъ народъ, чието число навѣрно ще надмине стотина хиляди сѣмейства, да поговорите съ Княза, дали ги приема въ Сърбия подъ своята власть, като имъ се даде подобаеща земя да обработватъ и се прѣпитаватъ. И слѣдъ като туй се рѣши, дали може да имъ отпусне и парична помощь, за да могатъ да прѣнесатъ тамъ сиромашкия си движимъ имотъ, и то въ заемъ за опрѣдѣлено врѣме, прѣзъ което би могли полегка да повърнатъ паричната помощь.

При туй, увѣрете княза, че ще изгуби много добри и

честни подданици, които не ще бѫдатъ въ врѣда на Сърбия, но повече за нейна полза. Щомъ като получите отговора му, моля Ви, веднага да ми съобщите, и бѫдете напълно увѣрени, че съ това ще задължите както менъ частно, тъй и този сѫщия народъ, а отъ Бога ще получите награда. Като поднасямъ почитанието си оставамъ на Вашитѣ заповѣди

Вашъ усърденъ слуга
Хаджи Йорданъ Хаджи Геновичъ.

II.

Просба отъ Неофита Хилендарски, който печата книги въ Бѣлградъ за българскитѣ училища, до княза Милоша Сръбски, въ която го моли за закрила по случай ограбване на имотитѣ и паритѣ му въ Бѣлградъ, особено пъкъ сѫдебнитѣ власти като не давали ходъ на Неофитовото оплакване, и него самаго оклеветявали.

Адресъ: Его Свѣтлости Милостивому Сербій, Князю-Государю Милошу Ѳеодоровичу Обреновичу благопокорнѣише у *Константінополь*[1]).

Всей Сербій Свѣтлѣйшій Князь
Милостивый Государь!

Обще уже вѣдомо есть от јуліа М. Настоящаго Л. 13-го Дня крозъ нощи — 3-го часа — Неосносная Убо Нещастія Богини посѣщенія, прелютими стрелами утрово смертоносныя язвы вонзила же и возбранила Просвѣщеннаго воображенія Славеноболгарски — нещастнымъ юношам — совсѣмъ Полномощіемъ.

1) Повелеваемъ. в. С. напечатати съ денги Помощ[е]ствователей Священно-исторію-катихисіса — еже всепокорно содѣяхъ. У данной ми кватірѣ, до кабинетѣ — у старой Митрополій въ долнѣи порядцѣ, отдеснѣ сторонѣ входяще Собы — Со всеми моими вещей сосѣдох — убо повелѣваемъ Писмяно — и чрезъ Суда у Пожеровцѣ пріити — абіе пріидохъ...

2) Писмяно-же жалостно-обявленіемъ чрезъ Преосщенаго С. Митрополіта — в. С. благопокорнѣйше просих —

---

[1]) По това врѣме, 30. септември 1835 г., Милошъ билъ отишълъ при султана въ Цариградъ.

Печатом вашей Свѣтлости удостоити-то — Даровах — и не дарую. Еже бы дати списателства моя — народу Моему — без предобытка — но не съ пагубной то зети — не сподобихся полномощнаго — и праведнѣйшаго — в. С. Совѣтнаго отвѣта!

3) Кромѣ скорѣе пріиди у пишуще ключь имущіи из Сищовѣ Маноль Петровъ — и Јаков Иліевъ у Яко внѣшній враты — мы извнутрѣ коздэи как заключиле тако и обрѣтохом — но внутреныя собны сломлени — и Два ковчези твои — и всято то которое имъ и тебе нуждпѣйшее — покрали.

4) То видѣвше — абіе пощею кроз нощи — досиг у Београдѣ пред суда предстах — въ Началѣ представих имъ, о драгоцѣнных вещей моих имянно — Послѣ же обрѣли жены на руку носящій белязик — Оставшей наслѣдіе Матери моей — покойной у домѣ высокопочи Г. Станку — Кровы ея пасущій Слуга на Гнои обрѣтшій — Таковая чудесная — ниже у Египта — быле.

5) Убо крозъ той нощи въ сущаго часа высокопочитаемая Г. Со сосѣдныя дружки пред церкви, кабинетѣ — и пред Стражи спаціраища (расходящася) вопросима что громосломнаго гласа Слишится — надменно отвѣщавало — ничтоже — развѣ или вѣтренея буря колеблеть притвори, прозорца нашего дома, или слуга наш притворяет враты дома нашего...

6) Та вся обстоятелнѣ доказателства яснѣ преложишася београдскому Суду — Обаче Суда благородніи Господіе унени (ишу) сѣжу — недѣйствующи ничтоже . . .

7) Привручаетбося высокопочитаемая Г. С. за слугу Ея — аки нѣсть сей содѣлавый — та злодѣйства — — — !

8) Именем промысла вышняго увѣдомляю — всѣмъ: яко не просто я оставилъ ключь собы бугарамъ не молился же всуе намѣстнику Митрополій Г. С. Нікочену — препо сылату слугу Митрополій, Который и обѣщался, еже спавати нощемъ, а днемъ бугары соглядати внимателно — ащели ни — то — или бугары спати: или ковчези мои во квартирѣ своемъ отнести на соблюденіе дондеже возвращуся из Пожаревцѣ — понеже пред нѣколико дней — ноще и по 3:4 часи прихождалъ нѣкто — кроз комшулука соглядовати — сплю ли или бодрствую?

9) Не довлѣли Калипсиной Нумфи утровныя стрелы гонзаніе — но и Вінерной изчадіе Нептона — стерпѣти.

10) Азъ бо изъ дѣтинства притяжавышій — и отеческое наслѣдіе — спомоществователей любородных новцы — и драгоцѣнно злато — сребренныя вещи до Аспру отъ злодѣя лишимъ — о державной области в. С. у београдѣ до кабинетѣ прэд Станси... До Настоящаго часа никакой милости — справедливостиже и содейаго содѣйствія не сподобимь — злодѣй бо у сущаго часа вопросилъ ключь собный имуща болгаров — отишол ли Архимандріт у Пожеровцѣ? оставил ли калабалуцы, и кто будет спати и пазити ихъ — усудился от устъ своих сам — судъже не изтязаетъ его... Но мене поносно укаряет — яко лжца и ничтожнаго нарыцая....

11) Аще убо Азъ таковый по нарыцанію ихъ — то прочее представляю высочайшым державы суда — и Аще отсуждуся таковый — законно и праведно пріиму наказаніе аще ли ни — то не имѣю бо охоту страдалчества ...

12) Согласіе бо наше съ Деректора в. С. Книгопечатнѣ Г. Бермана было за 2 мѣсяца напечатати шесточастныя труда моего школскыя книги — у шесть М. совершилъ едва — ваша Свѣтлость даровали — пачатнаго и книговезнаго иждива сиротных Младежам — а труда спомощетвователи любороднiи — Двулѣтнаго же иждива — кто ли будет платити — понеже дарованныя в. Свѣтлости сутъ 4600; части — всякая по цванцъ ... которіи чинит 800: талэра — а само заплащати 328, талера и 2, цванца ....

13) Покраждаются при кабинетѣ в. С. пред державной стражи моя — 606 — талера — златное держало костенаго жезла — златно-сребренный Тасъ савитъ Драма 48; сребренная лажица — Едни сребренно-плетніи грывны ручныя и една диревная желтица съ сребряня халка мякма воска.

14) Полномощны иже в. Св. повелѣніе и напечатихъ еще двѣ списателства моего труда книги — которіи чинит 8,000: цванцика — согласени же за три седмицы съ Деректора К. печатни — Правителства — Іѹніа 23-го и едва доселѣ напечатишася — которіи не будутъ сподобитися — сиротных младежи — донеже не обрящутся покраденныя новцы мои — и заплатитъ ....

15) Съ то Намѣреніе Азъ низопокорнѣйшій не пріидох еже предобыти — новцы, славу, честь — или нѣкуа у хѣбку въ державствѣ. в. С. неже губити време всуе — и имѣнія моя — но жертвоватися елико есть можно о просвѣщеній вообра-

женій предрагого моего рода младежамъ — нынѣже лишнмъ Настоящаго хлѣба, имѣнія, и труда моего книги — продая халины мои со слезами хлѣбом питаюсь — отчаянъ же по улицамъ скитаты.

Прочее Низопокорнѣйше оставлямъ Полномощной, богодарованной учтивости же и благопроизволной волѣ вашего свѣтлости, и милосердія бѣздны умилнѣ молящ — содѣлайте якоже вышный промысль вы просвѣтивше вразумит се мною раба страшнаго, отвсѣхъ своих лишенаго и бѣдствующаго, справедливію милость — вашего свѣтлости.

у Београдѣ, 1835-го Септемврія 16-го.

Низкопокорнѣйшій

Неофит Петров — Архиманд. Хиленд.

Славеноболгарскій Списатель.

III.

Просба отъ Неофита Хилендарски до княза Милоша въ Крагуевацъ, съ която му извѣстява, че директорътъ на бѣлградската печатница забавилъ отпечатването на книгитѣ за българската младежь, и го моли да се застжпи да му се повърнатъ откраднатитѣ вещи, пари, та да се разплати и прѣдстави книгитѣ на свищовското общество.

Свѣтлѣйшій князъ!

Милостивѣйшій Государь!

Вѣдый, яко общая полза въ знаній и исполненій взаимных между людии, должностей состоитъ — непрестанно бо въ томъ упражняхся, во еже бы труда моего писателствы предрагаго моего славеноболгарскаго рода нѣжную юност оную извѣстнѣйша участьствовъ склонность же ко исполненію возбудилъ и тѣми благостояніе усугубилъ.

Кое же одавно желаемое дѣлце къ напечатанію при единовѣрных же и единоплемянных въ богодарованнѣй области в. свѣтлости книгопечатнѣ усерднѣ и благонадежднѣ принесох — Которое посогласію Дерек. типографій не совершившеся у время — вмѣсто ползы — соблазнь обществу произнѣсе, закоснѣніи! Но та вся азъ терпѣливно снесохъ — укрѣпляем благонадеждіемъ на милостивое в. свѣтлост дарованіе, которое сподобившися убогіи юношы абіе загладятся вся соблазны, и

уста противляющися затиутся — но еще припятсвовало злоключеніе содѣяное злодѣями м. Іуліа 13-го у Бѣоградѣ — мнѣ у Пожеровцѣ сущу — пріявшу же вѣсть отомъ, немедлимо чрезъ пощы въ Бѣоградѣ пред суда предстах — посвидѣтелствы ключь собнѣй имущій Сищовцов — до четверт часа Г. Поліціанъ обрѣлъ среброплетенного вещъ изъ вещей моих — услуги Г. Станкиной — которая и спурочилася за него яко нѣсть сей содѣлъ то — судаже Господіе, како нашли благопристойно и правилно — то мнѣ и до сего часа неизвѣстно — кромѣ Бѣоградскій — у Крагуевцкій судницы, вѣмъ яко разноглася — у Крагуевцкіи говорют: нѣсть слуга Г. Станку но бугары; — бѣоградскій же ни бугары, ни слуга Г. С. — найпаче же мы не можемъ безъ С. Государя — никогожъ ни затворити — ниже истязати. — То мнѣ другій способъ не оставши — кромѣ припадъ къ Г. Митрополіта молимъ его дати ми 60: талера взаимнѣ за припитаніе и еже купити въ Пещу нѣколико потребны книгъ за общества, оставивже ему взалогъ, халины мои и сребрянный ковчежецъ съ С. Мощи. Но недостигшу ми новаца — взаимсвова и въ Пещу от некоего любородца — съ условіемъ отидати я въ Земонѣ — и тако нынѣ неимущъ откуду отдати — и насущнаго хлѣба лишимъ недоумѣвано что дѣлать — кромѣ по права законно, и по свидѣтелства ключь имущіи бугары — и по Ніколчева сына. Аще судится — то явно что изыдутъ вся злодѣямъ покраденныя моя и злато сребренныя вещи и новацы — яко и буди заплатити Г. Митрополіту — любородцуже и протчи и должникомъ моим.

Прочее понизно припадаю персть подстопамъ В. С. цѣлующъ со слезами жалостно превручаю налогъ сей благопроизволителной и праведно-милостивой воли съ страхо — высокопочитаніемъ.

Ваш Свѣтлѣйшества Милостивѣйшій Государь

Низкопокорнѣишій рабъ Неофит Архіман. Хілендарски

Препростый Списателъ бугарскій.

у Земонѣ 1836-го Јенуаріа № 1.

IV.

Просба отъ свищовци до княгиня Милица въ Крушевацъ за помощь по съграждане на разрушенитѣ прѣзъ войната 1810 г. черкви въ Свищовъ.

Къ Ея сіятелству пресвѣтлѣйшія и благочестивѣйшія Господжи Господжи Благовѣрныя супруги Его пресвѣтлаго высочества Господина, Господина Милоша Обреновича и принцыпа всея Сербіи и проч. и проч.

Воистинну злощастная наша Болгарія, сродна сущи съ Сербіею (по произшествіи изъ единаго и тогожде славнога Славенскаго народа толико жительствующихъ вней, колико и въ Сербіи жительствующихъ) не неподобно есть всегда въ своихъ злощастіяхъ прибѣгати къ ней и просити руку помощи: ибо тако было благоволѣніе Божіе, что бы едина была земля свободна и благополучна, а другая въ робствѣ и злощастна.

Симъ же тако имущымъ вознамѣрихомъ мы жители града Сищовскаго да притецемъ къ благоутробному произволенію Вашего Сиятелства просяще со многима и теплыми молѣніями руку помощи во обдержащихъ ны нуждахъ.

Нужды же наши Пресвѣтлѣйшая принцыпесе, нудящіи насъ стужати днесъ почитаемѣйшему намъ вашему сіятельству послѣдоваша намъ тако: градъ нашъ въ лѣто 1810-то, проходящимъ чрезъ него непобѣдимымъ Самодержавнымъ Россійскимъ войнствомъ, въ пепелъ обращенъ бывши лишася и отъ сущихъ въ немъ Божественныхъ храмовъ, яко же и мы бѣдніи отъ него сладчаишаго нашего отечества лишихомся и разсѣяхомся кому гдѣ годѣ бысть. Егда же по времѣни паки собрахомся много отщетени, всякъ убо по силѣ своей возобнови свое сѣдалище, церквамъ же никто же никако же дерзну коснутися, и тако, отъ недупущенія агарянскаго лишенни быхомъ до днесъ святыхъ церквей: Понеже же въ настоящая времена, по Божіему смотренію, умилостивися на насъ высокая порта и дадеся ни дозволѣніе къ возобновлѣнію тѣхъ церквей нашихъ и коснухомся уже къ дѣлу во многихъ утѣсненіяхъ и нуджахъ впадохомъ неимуще потрѣбная иждивенія. И воистинну пусто бы осталося почетое ни святое дѣло аще не бы приспѣла отъ нѣгдѣ некоя богатая помощь нѣкоего милосерднаго серца. Тоже чрезъ приносящаго настоящая наша моленія согражданина нашего Г. Димитракія Папазоглу не сумнѣнно ожидаемъ устройти намъ милостивое и милосердое сердце вашего сіятелства, на него бо воистину на него уповаемъ да недокончанная исправитъ Божественныхъ тѣхъ храмовъ, единаго во имя Спасителево славимаго во имя

святаго пророка Иліи: въ нихъ же будетъ безпрестанно поминатися превосходное вашего сіятелства имя, что бы подарилъ вамъ въ нихъ словословимый Богъ за возмездіе небесное свое и святое царство.

Вашего сіятелства смиренній раби:
10 Апрѣлія, 1836. Систовъ.

'Іконóм х̄. Θеодóсіа 'Епитроп сто... ȣ Торновȣ
Протопопъ 'Андреа
Петàре Кировло
. . . .
Пенй Ханџй
Данкà Петровь
Данаилъ Димитрȣφь
Дончу Добров
Прокопии Хρηστȣ
Атанась Иличȣ
Килякȣ Занкȣ
Ђоргη Алέξовичь
Христȣ Папазолȣ
"Απόστолъ Нηколáȣ
Никωлıȣ Цанкȣвь
'Аθанàсъ Дàнчȣ

Никола Панаїωтовичь
х̄. Θεω...ȣ х̄. Πεȣ
Дихмитри Кȣркȣнη
. . . .
'Αλεχη Дамηанȣ
Παναϊωτ хаджи Πετρο
Никола Аггелȣ
Димитирь Ти...ковичь
ήванчȣ Антηм
'Ιωάνȣ х̄. ήлїа
ήлїа 'Ιωάновичь
Георгіе Дηмитровичь
Николая Д. Цанкȣвичь
Ђωρζ. Ненωвичь
'Ангелη Пέтровичь

V.

Просба отъ свищовското издателско общество (Христо попъ Ивановъ и др). до князь Милоша, комуто се молятъ да се застжпи за ощетенитѣ интереси на обществото и писателитѣ, поради кражбата на Неофитовитѣ вещи и на събранитѣ пари по изданието на книгитѣ.

Адресъ: У Бѣограду,

Его Свѣтлости! Милостивому Государю всея Сербіи державному Князю Г. Г. Милошу Обреновичу Θеодоровичу Всеусерднѣйше прошение изъ Сищовъ низкопокорнѣйше.

Свѣтлѣйшій Князь!

Милостивѣйшій Господарь!

Понеже еще отъ двадесять повыше Годины почтенно обитающе живѣятъ въ нашія градъ Сищовъ общедуховный

отецъ нашъ Архімандритъ Неофитъ, и Господинъ учитель Еммануилъ Васкидовичь, кои и двоица исполняюща же и слѣдующа подобателно должность свою.

Най паче вседневнотрудящася за просвѣщеніе всеобщенароднаго и предрагаго словено-болгарскаго рода нашего на коихъ сущыя нихни списателства свидѣтельствуютъ и пренумеранты честными своими напечатаныя именами за кои убо и азъ ревнитель сый, и сообщникъ совсѣмъ обществамъ, рачителноже и усердно вознамѣривъ же и смѣяхъ да ся обвязя и нарека настоятель на това общенародо полезное и свѣщенное дѣлце, да спомогнаже и надстоя словомъ и дѣломъ, споретъ силата си. Наставахъ убо и писмяно привѣтствовахъ любородны те ползожелатели да спомоществуватъ преди по 2 цванцика които и благопроизволно ми препроводиша едніи сами, другіиже чрезъ Г. Архімандріта Неофита, когото прилично общепредизбрахме и проводихме въ Княжеско сербскою Вашу тіпографію, за да ги на свѣтъ издаде. Който и послушно сотвори, и исполни общенародната желателна воля и возрадова ни писмянно многажды, изъ Неготинъ, Крагуевца и Бѣограда.

Обаче злотворніи и доброненавистніи притворцыже и ласкатели всѣяша бо разніи соблазны въ народа, и возбудниша го върху насъ, за да ищутъ поскоро или книги, или новцы свои говорящи: какъ ся извѣстили отъ нѣкой си тамошніи человѣцы, защо вышереченный отецъ нашъ Архімандрітъ Неофитъ не печатетъ нихніи списательствы но сѣдитъ въ митрополіи ядетъ и піетъ, само вы писмянно ласти, да му испратите новцы, то ми ако и отнютъ не вѣровахме таковіи ни да помыслитъ Архімандритъ, ане да сотворитъ. Препроводихме обаче съ перінча и друга торговина нашего человѣка Алексія Поповича до Бѣоградъ да продаде, и новцы да даде Тїпографіи и да возмѣ книги да донесе, да умиримъ народа. Кой и сотворилъ Алексій далъ Архімандріту 450 талера, и словомъ четыре стотины, и педесетъ талера, и приялъ отъ него свидѣтельство подтверждено и отъ окружія Бѣоградскаго суда печатомъ, и съ митрополитскими подтвержденіемъ какъ щему испрати Архімандрітъ изъ Крагуевца за 500 талера книги които му испратилъ споредъ зговора. Но сказва Алексій, защо кадъ ги положилъ въ кораба, дошле изъ митрополіи и взяли ги насилно натракъ. И послѣ нѣколико дни пришелъ Архімандрітъ и промѣнили му писмото и дали му друго потверждено

отъ Господина Міитрополіита, но безъ печатъ, писующе: какъ Господарь даровалъ народу шесточастіи книжки и повѣлѣлъ съ они новацы да напечата другіи две части съ историа и катихисисъ, но неверналъ народа на то, и стана послѣдная народна бунта горша первыхъ: сказующи какъ слышали отъ тамошніи люди, защо Архімандрітъ побѣгналъ заедно съ деректора тіпографическаго въ Немецыю и ласкатели общества бунтотворцы, весьма ны смутиша и удивиша и безконечно въ недоумѣнія доведоша, за да ся сумнимъ на духовнаго отца и учителя же и списателя рода нашего и да проводимъ троица наши человѣцы при Вашу Свѣтлость съ тужебно писмо за да вземемъ за пренумеранте книги, които взяха и принесоха и дадохме всякиму: но возвѣрнаха ги, и возвращатъ ги обще громогласно говорятъ: какъ мы ся ясно известихме защо свѣтлѣйшіи всея Сербіи князъ и милостивѣйшіи господарь даровалъ тія книги, на нашите сиромашки школскіи младіжи а вы дайте натракъ нашитѣ по 2 цванца, които вы дадохме предъ 2 годины за ови книги, но мы до нынѣ оны воздерживахме и утешавахме, говоряще имъ: нека дойде обще дувный отецъ Архімандритъ Неофитъ за когото сме извѣстни отъ нашихъ сищовцовъ, най паче отъ Маноле Петровича и Јакова Мліевича, ключо квартира его собы имущіи и что въ ковчези его наши и его новцы: и драгоцѣнности подробна знающій какъ злодѣями до аспра покрадены, и находятся въ протенціи процеса, когото и сожалехме какъ да ся случи да страда таковая обаче несумненно ся надѣяхмѣ какъ ще ся найдатъ нихните и нашите новцы и какъ ще пріидетъ да утишихме всеобщая и соблазителная молва който не оставилъ насъ, но доишелъ при духовныя свои чада и ны извѣсти за всѣхъ и повѣрвахме най пачеже повѣрнѣйшія свидѣтельства, когда и на кой мѣсяцъ пріялъ, и натракъ взялъ отъ кого и именно сколко. Обаче общій народъ то отнюдъ немари найпаче же зрятъ дарованныи книги у Г. Миша Вашего человѣка, велегласно и обще говорятъ: мы то незнаеме Господаря намъ всите даровалъ а вы залудо ищете да ны изядете по 2-та цванца, номы вамъ нещемъ ги остави тако.

Всемилостивый Государь! ето Г. Мишу, да ги дава кому таму повелите; ще ги дамъ но прилѣжно молю, и насъ справедливо пожелите Азъ бо губя 450: и словомъ четерстотины и педесетъ талера мои, 155 пренумерански, а списателите труда

си, трошака и най паче почиста си отъ народа. Прочее съ глубочаішимъ высокострахопочитаніемъ и всесовѣршеннаго преданостію на благопроизволенія Вашего свѣтлѣйшества зависютъ[1])

Милостивѣйшій Государь! Вашего свѣтлѣйшества низопокорнѣйшій рабъ на славено-болгарскій шесточастныи книжки: въ Сищовъ 1836-го года Јюнія дня.

Христѹ П. П. Іоанѹ.

Вышереченнымъ свидѣтелствуемъ имы нижеподписанные раби Вашея свѣтлости:

'Іконом папа Θеодосіа 'ептроп С. М. Торновскаго
. . . . Апостоль Николаѹ
Христо . . . . Ђорѹ Неиѹ
Х. Θеωдѹр Х. Пеѹ Данаил Димитрѹфь
ἀлεξη Дамηанѹ Димитарь Ти...новичь
ἀθанас Οἰкономѹ

VI.

Писмо отъ Михаила Германъ, княжеско-сръбски съвѣтникъ и агентъ въ Букурещъ, до Неофита Рилски, съ което го

---

[1]) Тука узнаваме за помощьта, която указалъ князъ Милошъ на славено-българския родъ. Сърбскиятъ князъ се стрѣмелъ да благоразположи българитѣ къмъ себе си. Милошъ билъ глава на сърбитѣ, но той сѫщеврѣменно се смѣталъ като прѣдставитель на всичкитѣ християни отъ Османската Империя. Той не скривалъ това, а открито говорѣлъ, че било необходимо на всичкитѣ раи християнско управление. Даже въ текста на сърбския уставъ, съставенъ прѣзъ 1835 г. българитѣ, които случайно или по работа се намирали въ Бѣлградъ, били споменати като депутати на българския народъ. Освѣнъ туй нашитѣ документи говорятъ и за Милошевъ човѣкъ въ гр. Свищовъ, нѣкой си Мишо, комуто Христо попъ Ивановъ искалъ да прѣдаде отпечатанитѣ книги на срѣдства на Милоша. Може да се прѣдположи, че Мишо е работилъ като таенъ или като търговски агентинъ на Милоша. Но нѣщо по-важно се явява, че въ нашитѣ документи се открива организаторския духъ на Бозвелията. Той съставилъ въ Свищовъ общество съ настоятелство, което трѣбвало да се грижи а издава книги и просвѣщава българския народъ. Въ това общество били привлѣчени най-виднитѣ свищовци, начело съ общинаритѣ. По рѣшението на настоятелството Бозвелията заминалъ въ Сърбия да рѫководи отпечатването на книгитѣ. За книжовни нужди на туй общество Неофитъ посѣтилъ и Пеща да купува книги. Освѣнъ това документитѣ разрѣшаватъ редъ по дребни въпроси, като напримѣръ, дали Неофитъ е дѣйствувалъ като учитель въ Свищовъ, което се отказваше напослѣдъкъ отъ Ванкова. Сега вече нѣма нужда да се съмняваме въ сътрудничеството на Емануила Васкидовіча при съставянето на „Славено-болгарское Дѣтоводство". При туй чрѣзъ нашитѣ документи ще се разрѣши и въпроса, кога Нефитъ почналъ да *прѣвежда и компилира* съкратената Мати Болгария, тъй като се установява въпроса, кога Неофитъ е разнесълъ своитѣ учебници изъ България.

кани отъ страна на своя господарь да стане епископъ на сърбитѣ въ Шабацъ[1]).

КНЯЖЕСКО-СРБСКІЙ СОВѢТНИКЪ
и
АГЕНТЪ
№ 60
у Букурешту 8 Маія 1836.

Господину Неофиту Јеромонаху, и учителю у училищу Габровскомъ.

Кадъ самъ зимусъ у Крагуевцу бьо, имао самь са Свѣтлѣйшимъ Княземъ Србскимъ разговоръ о вама. Нѣгова Свѣтлость има о вама врло лепо мнѣніе, желіо бы да вы дођете у Србію, примите се достоинства Архиерейскогъ и будете Епископъ Шабачкій.

Епископи у Србій получаваю годишню плату изъ народне азне, состоећу се у 1200 талира Австрійски, или, по турскомъ теченію талире есапећи, 24,000 гроши.

Ово имъ се дае, да не мораю ићи по народу сами купити припадаюћу имъ мирію. Осиму выше означене сумме, имаю Епископи годишнѣ приходи одъ Свештенства подручногъ, одъ манастира, кои се налазе у ньовымъ Епархіама; кои приходи колики су у Епархій Шабачкой не знамъ. Узимаю такође таксе кадъ кога запопе, зађаконе и кадъ чине по закteваню христіана, молитве, водосвященія и друге спомене за живе и мртве. Осимъ тога домь Архиерею гради народъ, обдржава га у добромъ станю о народномъ трошку.

Епархія Шабачка состои се изъ три окружія: Шабачкогъ, Валѣвскогъ и Подринскогъ. Ово су три най богатія окружія у Србій. Народонаселеніе окружія овы есть до 100,000 душа. Шабацъ, една одъ най већи вароша у Србій, еданъ четвртъ часа одъ рѣке Саве и одъ границе Австриіске одстоећа, есть пріятно место, у комъ се домъ Епископскій, скоро построенъ и прилично пространъ, налази. Жительи града овогъ су питоми, и имаюћи свагданя съ Австрійцыма сношенія, изображени люди.

Ово су користи, кои ћете имати, као Епископъ Шабачкій.

---

[1]) Това писмо е обнародвано вече въ Мсб. VIII, 427, но ние пакъ го печатаме, за да го свържемъ съ слѣдующия отговоръ, който е необнародванъ и много важенъ.

Но іош' выше него ли то су ове — земне — користи, имате лепъ погледъ, вашимъ вѣжествама наукомъ быти полезанъ народу, кои се лишава Архиереа, као што Князъ очекуе, да вы быти можете.

Имаюћи устменый и садъ одъ 14 априла т. г. № 196, писменый налогъ одъ княза, да васъ позовемъ, да у Србію идете, долазимъ васъ писмомъ овымъ упытати: были се вы рѣшили оставити Габрово, у Србію отићи и тамо епископствовати? Ово, молимъ, да мы писмено и категорическій явите оћетелъ сирѣчъ или не? Ако оћете ићи, нужно е да ми явите, и да оћете ићи и кадъ почи можете тудъ. Вашъ одговоръ какавъ буде сообщићу после свѣтлѣйшемъ князу.

Княж. Срб. Совѣтникъ и Агентъ

Михаилъ Германъ.

VII.

Писмо (отговоръ) отъ Неофита Рилски до сръбския агентъ Михаилъ Германъ, съ което му извъстява, че не може да приеме високия постъ — Шабацки епископъ, за който се брои недостоенъ.

Адресъ: Благороднѣйшему и высокопочитаему мнѣ Агенту совѣтнику сербскому Михаилу Герману.

Съ почитаніемъ въ Букорещъ.

Благородный и высокопочитаемый мнѣ Г. Михаиле Германъ Агентъ Сербскій!

Предрагая ми ваша писанія писаная прешедшаго Маіа 8-го съ неизреченною радостію пріяхъ тогожде 24-го, и прочтавъ оныя, видѣхъ съ неописаннымъ чувствованіемъ ваше предложеніе, и Свѣтлѣйшаго Князя Господара сербскаго милостивое ко мнѣ недостойному таковыя великія милости благоволеніе, за кое и благодарю вамъ ѻбоимъ сердечно. Я быхъ съ величайшимъ усердіемъ пріялъ предлагаемую мнѣ вами честь, и имѣлъ за величайшее щастіе быть всегдо подъ милостивымъ благоволеніемъ свѣтлѣйшаго князя, ежели бы я не познавалъ своего недостоинства о таковомъ великомъ санѣ, который весма опасенъ для недоволныхъ людей. И такъ я разсуждавъ долго о томъ и глубоко, и предложивъ вся обстоятелства и должности касающыися до того дѣла предъ очима, и свѣсивъ

ѻныя якоже вѣсками съ моимъ недостоинствомъ, обрѣтохъ себе совершенно невозможна пріяти таковаго высокаго сана, и слѣдователно съ негодованіемъ внутреннымъ обявляю вамъ ясно и категорически (якоже мнѣ о тамъ повелѣваете) что немогу пріяти вашего милостиваго ко мнѣ предложенія, и вы будете постаратся обрѣсти инаго кого ни будъ на томъ достоинствѣ. Причинъ же вамъ неописую моего въ томъ отказыванія, зане ѻнѣ вамъ всячески извѣстны. И такъ смиренопокорно прошу васъ да бы вы неоскорбилися на мнѣ за таковое грубое и неучтивое мое въ томъ отказаніе, и обявили бы свѣтлѣйшему князю, что я недоволенъ пріяти такову тяжесть, силъ моихъ превосходящую, но по крайнѣй мѣрѣ благодаренъ сердечно за лѣпое нѣгово ко мнѣ мнѣніе и милостивое благоволеніе, и молю низкопорно его свѣтлость, что бы и паки не исключилъ меня изъ своя величайшія милости (вамъ дарствуя), съ коимъ моленіемъ и остаю на всегда[1])

Вашего высокопочитаемаго ми благородія

искренній Браточедъ Неофитъ П. П.

учитель Габровскій

Лѣто 1836, Іуніа 4.

---

[1]) Извѣстно е, че габровскитѣ патриоти бѣха изпратили Неофита Рилски въ Букурещъ да попрактикува беллъ-ланкастерската метода и да състави на български необходимитѣ учебници, които трѣбвало да се въведатъ въ Габровското училище. Неговитѣ учебници, българска и гръцка граматики, катехизисъ и 66 таблици били, по ходатайството на габровеца Д. Мустакова, който водѣлъ въ Букурещъ дѣлата на сърбския князъ Милоша, напечатани безплатно въ сърбската правителственна печатница въ Крагуевацъ на 1835 г. Въ сѫщата година на 2 януари било тържествено открито и габровското училище, а на идущата година Неофитъ издалъ житието и службата на Ивана Рилски въ Бѣлградъ. Неофитъ билъ слѣдователно извѣстенъ на князъ Милоша като приготвенъ книжовникъ. Отъ нашитѣ пъкъ писма, размѣнени между Михаила Германа, съвѣтникъ и агентъ на Милоша, и Неофита, се вижда, че Неофитъ билъ прѣпорѫчанъ и отъ Мих. Германа, който се падалъ братовчедъ на габровския учитель. Но нашиятъ патриархъ на новобългарската литература отказалъ да поеме епископската катедра въ Шабацъ, която му обезпечавала голѣмъ приходъ и почести, по причини, които били добрѣ извѣстни на княжеския агентъ. Ние сме напълно убѣдени, че причинитѣ не сѫ били други, освѣнъ желанието на Неофита и моралното задължение да продължи започнатото дѣло въ габровското училище. Неофитъ искалъ да служи на своя народъ, който обичалъ чрѣзмѣрно; той прѣдпочелъ да учителствува при скромна заплата и при лишения въ Габрово и да просвѣщава народа си, отколкото да обезпечи и въздигне себе си. Тази постѫпка въ дадения случай повдига твърдѣ високо Неофита прѣдъ очитѣ на бѫдщия му биографъ; тя ще си остане като скѫпа рѣдкость между нашето съврѣменно духовенство.

Една анонимна византийска хроника.

Извѣстно е, че главенъ изворъ на българската срѣдновѣковна история е византийската хронография. Тази хронография отъ начало е била изключително прѣдметъ на черквата, която прѣслѣдвала ржкописи, не удобрени отъ нея[1]). Вслѣдствие на това прѣслѣдване виждаме да се явяватъ разни басни, въ които подъ алегорическото було се крие нѣкаква политическа или религиозна идея. Отъ друга страна пъкъ наемнитѣ лѣтописци понѣкогажъ, за да бждатъ по-добросъвѣстни, прѣиначаватъ събитията въ по-малки размѣри, ако тѣзи събития сж неприятни за силнитѣ имъ господари, или за да избѣгнатъ изопачението на истината, просто споменуватъ имената на нѣкои царе. Хронографътъ Пселъ (XI вѣкъ с. Х.) споменува, че Василий II (къмъ срѣдата на X вѣкъ) прѣзиралъ литературата, но отъ послѣ, като отъ дървения конь въ Троя, изкокнали много видни литератори въ византийската империя благодарение на Василиевата майка Теофано. Отъ това разбираме, че имало литератори, които подъ тежестьта на една строга цензура се потайвали. Постепено историографията се освобождава отъ черковната цензура и се явяватъ по-либерални историографи като Лъвъ Дяконъ, Пселъ и други. Черквата тогава прибѣгнала къмъ друго срѣдство, а именно прѣписвала хроникитѣ на свободомислещитѣ лѣтописци, като фалшифицирала текста имъ. Това явно имъ личи отъ Псела, който въ края на своя отдѣлъ „за нови догми и юридически термини взети отъ латински езикъ“ (стран. 116) казва слѣдното: „По-голѣмата часть отъ моитѣ съчинения е фалшифицирана, така напр. обяснението на цѣлокупната философия и

[1]) Георгиосъ Амартолосъ отъ IX вѣкъ ни съобщава, че съгласно 9 канонъ (правило) на никейския синодъ трѣбвало да се прѣдадатъ на Цариградския епископъ всичкитѣ съчинения, които защищавали реформитѣ на Леона. Не ще съмнѣние, че подобни съчинения били унищожавани.

каквото сме разправили за царетѣ отъ нашитѣ врѣмена“. Отъ този цитатъ се вижда, че Пселъ се оплаква за фалшифициране на текстоветѣ отъ заинтересувани крѫгове. Обаче, по всѣка вѣроятность, скришно циркулирали и чисти текстове.

Единъ отъ истинолюбивитѣ лѣтописци е и авторътъ на една безимена хроника. Отъ съдържанието на тъзи хроника се разбира, че нейниятъ авторъ е билъ твърдѣ влиятеленъ въ двореца на никейския царь Теодоръ II. Този лѣтописецъ явно казва на едно мѣсто, че царьтъ, Теодоръ II, се отказалъ отъ християнскитѣ си убѣждения. Не ще съмнѣние, че подобно нѣщо не би се позволило отъ духовенството да циркулира изъ хроникитѣ; тъй щото изглежда, че тази хроника тайно се разпространявала. При все това авторътъ не е искалъ да обади своето име. Ето какво казва самиятъ той въ начало на своята хроника: „Нѣкой би ни обвинилъ, тъй като разказваме работи изложени отъ мнозина и почти извѣстни. Нѣкой би казалъ, че желаемъ да се прославимъ, като се украшаваме съ чужди думи. Обаче, за да се види, че това не е вѣрно, азъ оставямъ всѣкиго, да се счита баща на тази история“.

Безимениятъ лѣтописецъ е писалъ прѣзъ втората половина на XIII вѣкъ и разказва много събития, на които той самъ е билъ очевидецъ-свидѣтель. За това хрониката му е отъ голѣма важность като истинско историческо съчинение. Тази хроника, състоеща се отъ 556 страници, е издадена въ Парижъ отъ византиолога К. Сатасъ въ 1894 год.

Рѫкописътъ на хрониката е билъ намѣренъ въ Маркианската Библиотека въ Венеция, дѣто е билъ подаренъ отъ кардинала Висарионъ. Въ самия рѫкописъ се срѣщатъ слѣднитѣ забѣлѣжки: 1) Тази книга принадлежи на Алексия Панаретъ, а е била написана отъ Иоанъ Аргиропулосъ. 2) Тая книга принадлежи на Теодоръ, който произхожда отъ скутариотското племе. 3) Принадлежи на Иоанъ Константи, лѣкарь. 4) На Висарионъ, тускански кардиналъ. 5) На Висарионъ, савински кардиналъ. Между притежателитѣ виждаме нѣкои отъ Албания и Епиръ, навѣрно отъ бѣжанцитѣ, които се прѣселили въ Италия слѣдъ падането на Кроя.

Мѫчно е да се открие авторътъ на тази хроника. Тукъ тамъ изъ хрониката откриваме нѣкои свѣдения за личностьта на автора. Така напр., че е билъ сродникъ на братя Севастиани, които били убити въ врѣме на Андроника

Комнина. Отъ другъ единъ пасажъ се разбира, че безимениятъ авторъ е живѣлъ въ двореца на Теодоръ II, никейски царь. Отъ друго мѣсто пъкъ се вижда, че авторътъ е духовно лице, което зимало участие въ походитѣ противъ българитѣ въ Македония и Тракия. Отъ други пъкъ пасажи се вижда, че авторътъ на тази хроника се върналъ въ Цариградъ, когато билъ прѣвзетъ въ врѣме на Михаилъ Палеолога и се възобновила византийската империя (1261 г. под. Хр.). На края анонимниятъ хронографъ съобщава, че ще продължи разказването „на важни събития". Обаче старостьта отъ една страна и строгата византийска цензура отъ друга страна го принудили да не изпълни своето обѣщание. Нѣкои събития ни се разказватъ почти както и отъ Никита Хониатъ и Георги Акрополитъ. Никитъ Хониатъ, висшъ византийски сановникъ (прѣзъ XII вѣкъ), е черковенъ лѣтописецъ, който често пѫти икономисва истината. За това нѣщо е билъ изобличенъ отъ Продрома въ слѣднитѣ стихове: „О! Хониате, казвашъ, че пишешъ явни и мѫдри работи, но писаното отъ тебе е енигматично". А пъкъ Георги Акрополитъ, съврѣменикъ на анонимния лѣтописецъ, провъзгласенъ отъ никейския царь за великъ логотетъ, въ своята хронография ни описва събитията отъ 1204 г. — 1261 год. съ едно кратко изложение на възстанието на Асѣнъ и Петъръ. Читательтъ на тѣзи хронографи (Акрополита и Анонимния) не може положително да се произнесе, кой отъ кого се ползувалъ въ своята историография при излагането на извѣстни събития. Но възможно е и двамата да сѫ черпали нѣкои свѣдения отъ единъ и сѫщия изворъ[1]).

Анонимниятъ хронографъ захваща по обикновеному отъ Адамъ и Ева. А ние тукъ ще споменемъ нѣкои събития, които засѣгатъ българската история и които или не сѫ изложени отъ другитѣ хронографи или сѫ изложени отъ нѣкой единиченъ източникъ.

У този хронографъ за първи пѫть се споменува името „българи" на страница 130: „Михаилъ Рангаве, зетъ на Никифора, излѣзналъ противъ безбожнитѣ българи, но билъ побѣденъ и изгубилъ голѣмо множество отъ първенцитѣ

[1]) Г. Чилевъ би трѣбало по-внимателно да изучи въпроса за изворитѣ на Анонимната хроника (Synopsis Sathas).

Ред.

вслѣдствие прѣдателството на Лъва, който е билъ патриций и пълководецъ на анадолската войска. Лъвъ завзелъ трона, а Михаилъ доброволно отстжпилъ, като се прибралъ въ единъ манастиръ, дѣто станалъ калугеръ и се прѣименувалъ Атанасий"[1]).

На стр. 139 хрониката ни съобщава за основателя на македонската династия, Василия, че е билъ роденъ въ едно одринско село, родителитѣ му били бѣдни, какъ е билъ плѣненъ отъ Крума, какъ е билъ спасенъ и пр. На стр. 370 ни се разправя за основаването на второто българско царство: „Варваритѣ изъ планината Емосъ, които по-напрѣдъ се наричали мизийци, а сега се казватъ власи и българи, като се облѣгали на мжчно достжпнитѣ мѣста и другъ пжть се сражавали съ ромеитѣ, а тогава, понеже имъ билъ откаранъ добитъкътъ (θρέμμα), възстанали". Почти сжщото нѣщо се срѣща и у Никита Хониата. Важното е тукъ, че тѣзи жители се наричатъ власи и българи и обитавали недостжпни мѣстности изъ Стара-Планина. Това нѣщо е дало поводъ на много историци да мислятъ, че Асѣнъ и Петъръ били власи и че виаситѣ помогнали на българитѣ въ това възстание.

Прѣди всичко трѣбва да се обърне внимание върху имената мизийци, власи и българи. Тукъ се казва найнапрѣдъ, какво е било старото име на народа, който обиталалъ тѣзи мѣста, а послѣ се споменуватъ имената власи и българи. Сжщо така се повтарятъ и по-нататъкъ тѣзи имена, по къмъ края, когато вече авторътъ ни разказва събитията, въ които и той самъ присжтствувалъ, споменува само българи, безъ да говори за нѣкакви власи. Сжщо така на стр. 457, като повтаря на късо възстанието на Петъръ и Асѣнъ, не говори за никакви власи. Тоже и Георги Акрополитъ, когато излага на кратко възобновението на българското царство, за да продължава слѣднитѣ събития, не споменува никакъ името власи. Заблуждението да се считатъ ромжнци виаситѣ, за които се говори въ нѣкои пасажи, се усилва и отъ обстоятелството, че причина на възстанието се счита откарването на добитъка, а власитѣ сж били овчари, ergo тѣ сж власитѣ съ днешното значение на думата. Обаче трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ и други нѣкои автори, за да се обясни този въпросъ. Ксенофонтъ въ

---

[1]) 811 год. сл. Христа.

Анабазисъ кн. VII, гл. 4, § 11, като говори за балканскитѣ тракийци, употрѣбява думитѣ: „ὀρείοις καλουμένοις θρᾳξί“. Rehdantz по поводъ на тия думи забѣлѣзва: sogenannten Bergthraken vgl. Bergschotten (тъй наричани планински тракийци, сравни планински шоти). Отъ това излиза, че още отъ старитѣ врѣмена планинцитѣ-тракийци сѫ имали название, което ги различавало отъ другитѣ. Пахимеръ (хронографъ отъ XIV вѣкъ) подробно говори за Лахана и псевдо-Лахана, за въоржжени тълпи отъ земледѣлци и овчари, но ги нарича българи, а не власи. Той употрѣбява името власи въ своята хроника de Andronico Palaeologo стр. 106; тамъ, като говори за планинскитѣ жители на Странджа, които се опитвали да се изселятъ, нарича ги власи, които се радватъ на своитѣ недостжпни селища, гдѣто дирятъ пасбища и пр. Anna Comnena (Alexiadis lib. VIII, p. 227), казва, че обикновениятъ говоръ е нарекълъ власи тѣзи, които сѫ се прѣдали на пастирски животъ. Г. К. Сатась произвежда думата Βλάχος отъ βράχος (скала), слѣдователно споредъ тази етимология власи се казвали планинцитѣ изобщо. И досега въ Гърция всѣки овчарь се казва влахъ, ако и да не е ромжнецъ. Д-ръ Ив. Селимински въ своитѣ спомени казва, че и въ България „дошли влаша“ означава „дошли селяни (планински)“. „Нашитѣ“, пише Д-ръ Ив. Селимински, „нарекоха пастирскитѣ общини влаша“ (Библ. „Д-ръ Ив. Селимински кн. II, стр. 98). Само че това, което ни съобщава Д-ръ Ив. Селимински, доколкото разпитахъ, не можа да се установи, дали е запазено това понятие нѣкждѣ изъ България, или не. Че въ това врѣме овчаритѣ въ Родопитѣ сж били българи, се вижда отъ анонимния хронографъ, който изрично по-долу казва, че овчаритѣ българи въ Родопитѣ разграбили византийския лагеръ. Значи по всѣка вѣроятность названието „власи“ не означава народъ, но занятие, власитѣ отъ врѣмето на възстанието сж планинскитѣ българи.

Анонимниятъ историкъ ни разправя, както и Никита, че виновници на това възстание сж били братята Петъръ и Асѣнъ (Ἀσάνης). „Когато византийскиятъ царь билъ на лагеръ въ Кипсела, двамата братя се явили прѣдъ него и го помолили да ги приеме въ войската и да имъ отстжпи една мѣстность въ Балкана, отъ която да получаватъ малъкъ доходъ. Като не сполучили въ това си искание, тѣ изказали нѣкои думи, които означавали бждеще възстание; особено

Асѣнъ билъ по-смѣлъ, та поради това билъ му ударенъ шамаръ по заповѣдь на севастократора Иоанъ. Слѣдъ това двамата братя се върнали у дома“.

Въ стр. 371 четемъ слѣдното: „Понеже възстанали мизийцитѣ, както е изложено по-горѣ, и правѣли голѣми злини на ромеитѣ, царьтъ излѣзълъ противъ тѣхъ. Говори се, че каситѣ отлагали възстанието, къмъ което ги подбужнали Петъръ и Асѣнъ, защото се страхували да прѣдприематъ подобно грамадно прѣдприятие. Двамата братя ги убѣждавали да не се страхуватъ никакъ“. Ето тукъ най-напрѣдъ възстаналитѣ се наричатъ мизийци, а по-нататъкъ само власи. Значи мизийци и власи сѫ едни и сѫщитѣ. А тукъ възстаналитѣ никакъ не се наричатъ българи, слѣдователно явно е, че тѣ сѫ планинскитѣ българи (балканджиитѣ), които възстанали, което е много естествено, защото планинскитѣ жители сѫ винаги по-готови къмъ подобни прѣдприятия, както е извѣстно отъ всичкитѣ възстания на Балканския полуостровъ, дори и отъ послѣднитѣ македонски движения.

По-нататъкъ анонимниятъ хронографъ споменува извѣстнитѣ срѣдства, съ които Петъръ и Асѣнъ накарали българитѣ да възстанатъ и рѣшението „колкото ромеи уловятъ, да ги убиятъ безмилостно“. Че възстанието въ начало се ограничавало само въ балкана, се вижда отъ слѣдната фраза: „Като сполучили въ своето възстание и като не останали доволни само да бѫдатъ свободни, нахлували вънъ отъ Балкана, дѣто плячкосвали и унищожавали всичко. По-стариятъ отъ двамата, Петъръ, наложилъ на главата си вѣнецъ и си обулъ червени обуща и се нарекълъ „български царь[1])“. Това иде наредъ съ възстаналитѣ „власи“; слѣдователно какъ може да се говори и за български царь, когато по-рано се казва, че възстанали „васитѣ“? Ясно е, че власи сѫ балканджийтѣ. Хронографътъ Никита Хониатъ вредъ нарича възстаналитѣ „власи“ освѣнъ въ слѣднитѣ три пасажа: 1) когато говори за помощьта на св. Димитра, споменува българи. 2) когато говори за съединението на мизийска и българска власть и 3) когато говори за крѣпостьта Прусакъ; тамъ нарича Хриса влахъ, а послѣ казва: „ромеитѣ не обръщали никакво внимание на българитѣ“, разбира се, когато завзели тази крѣпость.

---

[1]) Βασιλεὺς Βουλγάρων.

Анонимниятъ хронографъ послѣ разправя какъ възстаницитѣ нападнали Прѣславъ (Πρεσθλάβα) „градъ старъ и укрѣпенъ" и за плячкосването на много ромейски добитъкъ. Подиръ туй слѣдватъ: походътъ на Исаака и побѣдата му, бѣгството на Петъръ и Асѣнъ оттатъкъ Дунава и съединението имъ съ тамкашнитѣ скитийци. И този хронографъ забѣлѣзва, че Исаакъ изгорилъ реколтата, съ което още повече възбудилъ народа противъ себе си, не оставилъ гарнизони оттатъкъ Балкана, върналъ се възгорденъ въ Цариградъ и надменно отговорилъ на сѫдията Лъва Манастирски. Въ този отговоръ Исаакъ казва, че той въ кратко врѣме покорилъ тѣзи, които Василий Българоубиецъ въ разтояние на много години не покорилъ. И тука „възстаналитѣ власи" се идентифициратъ съ българитѣ отъ врѣмето на Василия.

Анонимниятъ хронографъ продължава така: „варваритѣ около Асѣна, съединени съ скититѣ, се върнали въ своето отечество съ по-голѣма гордость. Слѣдователно не се задоволили само съ своитѣ мѣста, но искали да поврѣдатъ на ромейскитѣ владѣния и да съединятъ мизийската и българската власти, както е било по-рано". Отъ послѣднитѣ думи се разбира ясно, че тукъ не се касае за влахо-българско царство, но просто за възобновяване на старото българско царство.

Слѣдъ това ни се обясняватъ обстоятелствата, при които Алексий Врана билъ назначенъ военноначалникъ противъ възстаницитѣ.

Въ стр. 285 анонимниятъ историкъ наново продължава така: „Съгледвачитѣ казвали, че мизийцитѣ нападали около Лардея, дѣто убивали и плѣнявали мнозина. Съгледвачитѣ прибавили още, че неприятелитѣ, като събрали огромно богатство, мислѣли да се върнатъ. Призори царьтъ се качилъ на коня си, а трѫбачитѣ дали заповѣдь да тръгне войската. Когато пристигнали около Ваитерна[1]), тамъ почивала войската; никѫдѣ не се показвали неприятелитѣ. Отъ тамъ тръгнали подиръ три дена и вървѣли противъ Верея[2]). Но подиръ малко нѣкой си извѣстилъ, че наблизо се намирали мизийцитѣ съ своитѣ плѣнници, като се връщали, безъ да очакватъ неприятелско нападение. Тогава царьтъ раздѣлилъ войската си на

[1]) При Одринъ.
[2]) Ст.-Загора.

команди, далъ планъ за боеви редъ и тръгналъ по сѫщия пѫть, по който вървѣли и неприятелитѣ, както се говорѣло. Като се видѣли двѣтѣ войски, скитийцитѣ и власитѣ прѣдали на нѣколцина своята плячка, като имъ заржчали да вървятъ къмъ планината, а пъкъ останалитѣ се обърнали къмъ ромеитѣ, хвърлейки стрѣли и биейки съ копия. Неприятелитѣ слѣдъ малко се обръщали въ бѣгство и дразнѣли прѣслѣдваещитѣ. Послѣ пакъ се връщали и се биели храбро. Това повтаряли често и побѣждавали, като се хвърляли надъ ромейтѣ съ голи мечове. Тогава скитийцитѣ биха се прославили твърдѣ много, помогналъ царьтъ съ своята фаланга, която дотогава не зимала участие въ сражанието. Трѫбитѣ екнали, а знамената, прѣдставляющи дракони, сплашили неприятелитѣ, които мислѣли, че иде многобройна войска.

„Тогава царьтъ освободилъ една малка часть отъ плѣненитѣ; слѣдъ туй се прибралъ въ Одринъ и се отказалъ отъ своя походъ. Понеже варваритѣ не мирували, царьтъ пакъ тръгналъ къмъ Верея, за да прѣпятствува на тѣхнитѣ нападения. Обаче неприятелитѣ нахлували тамъ, дѣто не ги очаквали, и причинявали голѣми загуби. Когато царьтъ вървѣлъ къмъ Агатополъ[1]) противъ тѣхъ, тѣ плячкосвали околностьта на Пловдивъ. Когато царьтъ идвалъ на помощь тукъ, тѣ отивали тамъ, отдѣто заминалъ царьтъ. Това вършилъ Асѣнъ, който е билъ много способенъ въ своитѣ дѣйствия".

Послѣ слѣдватъ походътъ противъ Ловечъ (Λοβιτζός), улавянето на Асѣновата жена и получаване Иванъ като заложникъ.

Относително византийското поражение при Верея[2]) анонимната хроника ни съобщава слѣдното:

„Понеже западната часть страдала, а пъкъ власитѣ съ команитѣ плячкосвали ромейскитѣ провинции, царьтъ излѣзълъ срѣщу неприятелитѣ. Той, като миналъ покрай Анхиало, влѣзълъ въ Балкана. Но безъ да може да извърши нѣщо достойно за царското си присѫтствие, подиръ 2 мѣсеца прѣкратилъ похода, защото намѣрилъ, че тамъ крѣпоститѣ и паланкитѣ били повече укрѣпени отколкото по-напрѣдъ. Отъ друга страна пъкъ царьтъ подозиралъ, че ще нахлуятъ скититѣ, защото е било врѣме за тѣхното прѣминавание. Царьтъ

---

[1]) Гр. въ Тракия при Черно море.
[2]) 1190 год.

намѣрилъ верейския пжть за по-кратъкъ; но ако не би му помогналъ Богъ, щѣлъ да слѣзе въ Ада, защото той заедно съ войската си падналъ въ примка. Протостаторъ Мануилъ Камица и Исаакъ Комнинъ, зеть на слѣдуещия царь Алексий, командували авангарда, а пъкъ севастократорътъ, чича на царя, командувалъ ариергарда. Царьтъ и Исаакъ и братъ му Алексий заимали срѣдата; прѣдъ тѣхъ вървѣлъ обозътъ. Варваритѣ се показали и отъ двѣтѣ страни на прохода, готови да извършатъ нѣщо ужасно. Авангардътъ миналъ безъ никаква опастность, тъй като варваритѣ още се събирали и мислѣли да атакуватъ срѣдата, дѣто се намиралъ царьтъ съ своята свита и благороднитѣ; дѣйствително тѣхния планъ излѣзълъ сполучливъ.

„Варваритѣ нападнали, когато царьтъ влѣзълъ въ най-мжчно проходимия пжть. Ромейската пѣхота съ рискъ вървѣла нагорѣ и спирала нападателитѣ. Но понеже неприятелитѣ прѣвъзходствували съ своето множество и търкаляли камъни отъ горѣ, ромеитѣ се обърнали въ бѣгство и се присъединили къмъ другата войска. Голѣмо смущение настанало, тъй като всѣки се стараялъ да спаси само себе си. Неприятелитѣ, като ги затворили като въ кошара, убивали всѣкиго, който имъ падалъ въ ржцѣ. Царьтъ билъ уловенъ въ срѣдата като въ примка. Той често се опитвалъ да отблъсне неприятеля, но безъ успѣхъ; въ това врѣме той изгубилъ своя желѣзенъ шлемъ. Слѣдъ като се притекли на помощь мнозина отлични мжже отъ царската свита и като убили много впрегатенъ добитъкъ (както казватъ убили и ромейски войници, които имъ прѣчели въ прохода), излѣзълъ царьтъ съ голѣми загуби. Той като се срѣщналъ съ прѣднитѣ войски, благодарилъ Богу, като на свой спаситель. Мнозина се спасили заедно съ него голи.

„Вслѣдствие на това, варваритѣ се възгордѣли, като придобили още огромна плячка, между която и шлемове, чаши на знатнитѣ, много пари и самиятъ царски кръстъ, който билъ хвърленъ въ рѣката отъ единъ свещеникъ, но билъ намѣренъ подиръ нѣколко дена. Този кръстъ билъ направенъ отъ злато, а въ срѣдата съдържалъ една часть отъ честния кръстъ, прикованъ въ видъ на кръстъ. Този кръстъ още ималъ много малки кутийки съ части отъ свети мощи на повиднитѣ мжченици, млѣко отъ св. Богородица и една часть отъ нейния поясъ. Говори се, че първиятъ християнски царь,

Константинъ, го направилъ и го носилъ съ себе си, като състрагегъ: „за кръста на великия и свети царь Константинъ, който падналъ въ ржцѣтѣ на българитѣ, които и до сега го притежаватъ". Отъ всичко туй става явно, какви сж били възстаницитѣ, ако и да се говори тукъ-тамѣ само за власи. По-долу, слѣдъ като се разправя за края на спасението на царя, слѣдва: „Власитѣ, възгордени отъ побѣдата си и снабдени съ плячка и оржжие отъ ромеитѣ безъ никакво прѣпятствие прѣвзели Анхиало, Варна, Триадица[1]) и пр.".

Слѣдъ историята на Пловдивския управитель Константинъ и на несполучливия походъ на Алексия Аспиетъ и на севастократора Исаакъ, който падналъ въ плѣнъ, се разправя за плѣнения ромейски свещеникъ, който, знаещъ влашки, помолилъ Асѣна да го пусне. Асѣнъ му отговорилъ, че никогажъ не желае да освободи ромеи, но иска да ги убива. Свещеникътъ, съ сълзи на очи и като въздишалъ, отвърналъ му, че, както той не иска да се смили за единъ бѣденъ свещеникъ, сжщо така и неговата погибель е близка. И дѣйствително слѣдъ малко Асѣнъ билъ убитъ отъ единъ свой сродникъ.

На стр. 457 анонимниятъ хронографъ, като повтаря накратко събитията по въстанието, употрѣбява само думата „българи". По-нататъкъ пише: „Асѣнъ ималъ двама братя, Петъръ и Иоанъ; отъ тѣхъ задържалъ при себе си Иоана, а на Петра отстжпилъ една часть отъ покорената страна и му заржчалъ да началствува тамъ (Великия Прѣславъ, Проватъ[2]) и околностьта; това се отстжпи на Петра и затова досега се нарича Χώρα τοῦ Πέτρου[3]). Впрочемъ Асѣнъ е билъ убитъ отъ братовчеда си Иванко прѣзъ деветата година на своето царуване. Него наслѣдилъ братъ му Иоанъ, защото българитѣ не искали да царува надъ тѣхъ Петъръ; Асѣновиятъ синъ Иоанъ билъ още малолѣтенъ. — Тоя прочее Иоанъ когато царувалъ надъ българитѣ, сталалъ причина на голѣми злини за ромеитѣ и пр.". Сега вече споменува само българи.

Въ стр. 459 анонимниятъ хронографъ, като говори за Калояна, нарича го „български царь" (Ὁ Βουλγάρων βασιλεύς).

„Иоанъ съгласно даденото нему обѣщание поискалъ да

---

[1]) Гр. София.

[2]) Провадия.

[3]) Петрова страна.

стане господарь на Одринъ; но жителитѣ не се съгласили на това. Тогава той поискалъ да обсади града, но разбралъ че нѣма достатъчна войска. Като тръгналъ отъ тамъ, понеже латинитѣ били побѣдени и нѣмало кой да го спира, нахлулъ въ въ Македония. Той взелъ отъ тамъ много плячка, а жителитѣ на много градове взелъ въ плѣнъ; самитѣ градове разорилъ, за да не бѫдатъ прибѣжище на ромеитѣ. Така разрушилъ Пловдивъ, твърдѣ голѣмъ градъ при рѣка Марица; послѣ градоветѣ Ираклия, Панионъ, Редестосъ, Хариуполисъ, Мосинуполисъ, Траянуполисъ, Перитеорионъ, Пори [1]) и други. Спасения народъ (защото по-голѣмата часть убилъ) прѣселилъ покрай рѣка Марица. На новитѣ селища далъ имената на разоренитѣ градове и села. Той казвалъ, че вършелъ туй, за да си отмъсти за злинитѣ, които Василий извършилъ надъ българитѣ, и наричалъ Василия българоубиецъ, а себе си ромеоубиецъ. Иоанъ като достигналъ до Солунъ, тамъ умрѣлъ отъ плевритъ. Нѣкои казватъ, че умрѣлъ наказанъ отъ Бога: на сънъ единъ мѫжъ въорѫженъ го ударилъ въ гърдитѣ съ копието си [2]). Ромеитѣ отъ никого не сѫ изпатили толкова злини, колкото отъ него и затова му било дадено названието Скилоянисъ, като *официално име,* за награда на неговата жестокость". Георги Акрополитъ като разправя за тѣзи събития, казва: 1) че българскиятъ царь нѣмалъ възможность да прѣвземе града, защото българитѣ не сѫ вѣщи въ обсадното изкуство, не умѣятъ да употрѣбатъ обсадни машини и не знаятъ друго срѣдство, да прѣвзематъ града; 2) че прѣселилъ плѣненитѣ покрай рѣката Дунавъ; 3) че отъ всички Иоанъ се наричалъ Скилоянъ. Струва ни се, че свѣденията на анонимния хронографъ сѫ по-точни. Колкото за рѣката Марица, обикновено горното течение се нарича Евросъ, а долното Марица, тъй щото прѣселението е станало къмъ горното течение, и не на цѣлия народъ, както казва Акрополитъ, а на малцина останали, защото по-голѣмата часть е била избита; затова Иоанъ се нарича и Ромеоктоносъ.

За феодала Славъ (Σθλάβος) въ анонимната хроника срѣщаме слѣдното въ стр. 172: „Теодоръ Комнинъ станалъ господарь на близкитѣ мѣста, обаче не завладѣлъ Родоп-

---

[1]) Тѣ сѫ градове въ юго-западна Тракия и юго-източна Македония.
[2]) 1207 година.

ската планина, която се нарича и Ахридосъ. Сѫщо така Теодоръ не завладѣлъ и крѣпоститѣ, които се намирали въ тѣзи планини, както и Мелникъ, защото тѣ били подъ властьта на Слава, сродникъ на Асѣнъ. Славъ е билъ почетенъ съ титлата деспотъ отъ цариградския императоръ Ери, за дъщерята на когото се оженилъ. Тази Ериева дъщеря е била родена отъ незаконната му жена. Славъ, като забѣлѣжилъ, че крѣпостьта Мелникъ била твърдѣ добрѣ укрѣпена, не се подчинявалъ никому отъ съсѣднитѣ властители, а живѣлъ като независимъ господарь. Понѣкогажъ той като *българинъ* билъ съмишленикъ на българитѣ, а понѣкогажъ помагалъ и на Теодора Комнинъ. Обаче Славъ не се подчинявалъ никому нито влизалъ въ истинско съглашение. Подиръ смъртьта на жена си той се оженилъ за дъщерята на Петралифа, който билъ шуря на Теодора Комнинъ". Тукъ вече ясно се говори за Слава, че билъ българинъ, сродникъ на Асѣна и че образувалъ независима държавица изъ Родопитѣ.

Отъ страница 474 нататъкъ анонимниятъ хронографъ се занимава съ историята на Асѣнъ II, когото Акрополитъ нарича Асѣнъ Иоанъ. Хронографътъ изброява неговитѣ побѣди и похвалява неговата хуманость къмъ ромеитѣ. „Много войници, а особено незнатнитѣ, пустналъ на свобода и ги изпратилъ да си отидатъ въ своитѣ градове и села. Асѣнъ направилъ това, като ималъ прѣдъ видъ нѣкакъвъ си интересъ, защото желаялъ, като ги отцѣпи отъ ромейската власть, той да стане господарь надъ ромеитѣ. Асѣнъ дѣйствително успѣлъ на това защото, когато той отивалъ срѣщу тѣхнитѣ градове, всички му се подчинявали. Асѣнъ покорилъ Одринъ, Дидимотика, Волеросъ[1]), Сѣръ, Пелагония, Прилѣпъ (Πρίλαπος) и околнитѣ страни; нахлулъ въ велика Влахия и Илирия[2]). Асѣнъ придобилъ огромна плячка отъ този походъ. Слѣдъ това се разпоредилъ, както искалъ; нѣкои крѣпости оставилъ да се управляватъ отъ ромеитѣ, а по-голѣмата часть покорилъ, като поставилъ тамъ войници и началници и назначилъ бирници (φορολόγους). Слѣдъ това се върналъ у дома си като великъ и удивителенъ мѫжъ. Той не се опятнилъ съ ромейски убийства, както другитѣ прѣди него, та за това билъ обичанъ отъ всички".

---

[1]) При устието на р. Марица.
[2]) Тесалия и Албания.

Слѣдъ това се говори за годежа на Асѣновата дъщеря Елена (9 годишна) съ царевича Теодоръ, Иоановъ синъ, и за съюза между българския и никейския царе, както и за нарушението на съюзния договоръ и отнимането на Елена. Слѣдъ туй слѣдва:

„Въ онова врѣме, понеже арапитѣ нападнали на скитското плѣме, скититѣ, които се спасили отъ неприятелския мечъ, прѣминали рѣката Дунавъ на мѣхове заедно съ женитѣ и дѣцата си. Тѣ безъ позволение отъ страна на българитѣ прѣминали Балкана, защото били много хиляди и завзели македонскитѣ страни, еднитѣ — полетата около Евросъ, а другитѣ около Марица. Впрочемъ, ограбвали всичкитѣ страни на Македония и въ кратко врѣме ги опустошили и оставили безъ население. Колкото паланки били леснопрѣвзимани, били унищожени и много жители били убити. Скититѣ плячкосвали и плѣнявали вредъ. Жителитѣ бѣгали въ Одринъ, Дидимотика, Виза, Калиполисъ и въ други градове, които били добрѣ укрѣпени и непрѣвзимаеми.

Отъ това обстоятелство се възползували франгитѣ, които винаги чакали удобно врѣме противъ насъ, и мислили да си отмъстятъ на ромеитѣ за това, което прѣтърпѣли отъ тѣхъ и отъ Асѣна. Най-напрѣдъ тѣ привлѣкли къмъ себе си Асѣна, съ когото сключили миръ. Послѣ заедно съ него присъединили къмъ себе си и скититѣ, които сѫ били варвари и скитници, като имъ дали малки подаръци и голѣми обѣщания. Франгитѣ, като събрали съюзна войска отъ скититѣ и отъ българитѣ, настѫпили срѣщу царь Иоанъ. Близо до крѣпостьта Цурулъ[1]) се готвятъ за сражение. Тамъ присѫтсвувалъ и Асѣнъ заедно съ българскитѣ войници и съ скититѣ. Командантинъ на крѣпостьта билъ Никифоръ Тарханийски, почетенъ съ титлата доместикъ; той послѣ се оженилъ за дъщерята на Андроника Палеологъ. Никифоръ билъ доблестенъ мѫжъ, добъръ войникъ и стратегъ. Никифоръ отъ друга страна се ползувалъ и съ Божето благоволение, защото изглеждало, че сполукитѣ си длъжелъ повече на своето щастие отколкото на своята храбрость и военна тактика. Много войски обсаждали Цурулъ; италианцитѣ направили много и здрави машини. Но и Никифоръ отвѫтрѣ дѣйствувалъ съ други

[1]) При Кулели Бургасъ.

машини и противопоставилъ на неприятелитѣ своитѣ храбри войници. Царътъ Иоанъ намиралъ че положението на работитѣ не е толкова трудно за града, колкото за останалитѣ провинции, защото мислѣлъ, че цѣла Македония би била въ опасность, ако се прѣвземеше този градъ. Впрочемъ при обсадата на гр. Цурулъ веднага се съобщава Асѣну, че жена му (Маджарката), дѣтето му и търновския архиерей умрѣли. Слѣдователно, като счелъ туй за Божие наказание изгорилъ обсаднитѣ машини и побързалъ да отиде въ Търново. И така италианцитѣ, като останали сами, не можали да продължаватъ обсадата и се върнали въ Цариградъ. По този начинъ Никифоръ и въ дѣйствителность е билъ побѣдоносецъ (νικηφόρος), както означава и неговото име. Съ Божата помощь градътъ останалъ непокътнатъ. Асѣнъ като помислилъ, че тѣзи скърбни събития му се случили, защото прѣстѫпилъ клетвата, изпратилъ пратеници при царя, чрѣзъ които обвинявалъ себе си поради най-лошитѣ си дѣла, възобновилъ договоритѣ и поискалъ извинение. Впрочемъ царьтъ Иоанъ и царицата Ирина, като благочестиви, приели посланието и безъ дълги прѣговори потвърдили клетвитѣ си и повикали назадъ Елена. Слѣдователно Елена се праща при тѣхъ и настаналъ пакъ миръ между ромеитѣ и българитѣ„. Тѣзи събития намираме и у Акрополита, но съ малка разлика; тукъ тамъ въ анонимната хроника има нѣкои прибавки, които липсуватъ у Акрополита, както и обратно.

Анонимниятъ лѣтописецъ характеризира царь Асѣнъ II почти сѫщо както и Акрополита:

„Подиръ малко се поминалъ и българскиятъ властникъ (ἄρχων), отличенъ мѫжъ между варваритѣ, защото се показалъ хуманенъ не само къмъ своитѣ, но още и къмъ чужденцитѣ, а особено къмъ ромеитѣ“.

Възможно е, че нашиятъ лѣтописецъ присѫтствувалъ въ нѣкои срѣщи между двамата царе, както и въ дѣйствията на царь Асѣнъ II. Асѣновата характеристика е обективна, искрена и безпристрастна. Колкото се касае до слѣднитѣ събития отъ стр. 491, съ положителность може да се каже, че тѣ сѫ станали прѣдъ очитѣ на анонимния хронографъ. Забѣлѣжително е, че годината, слѣдъ която слѣдватъ слѣднитѣ събития у анонимния хронографъ се казва 6741 [1]), а пъкъ у Акрополита

[1]) 1233 сл. Христа.

се споменува сжщата година съ прибавка на глагола „οἶμαι“ (мисля).

„Впрочемъ царьтъ посѣти страната и градоветѣ, които лежатъ въ западната часть на неговото царство, защото тогава той бѣше господарь до гр. Зихна, близо до гр. Сѣръ. Въ България властвуваше Калиманъ, Асѣновъ синъ, 12 годишенъ. Царьтъ слѣдъ като прѣкара единъ день около Кисосъ [1]), другия день пристигна около Евросъ, която рѣка наричатъ и „Марица“, близо до Вирския Манастиръ. Тукъ рѣката можеше да се прѣмине на коне, защото бѣше къмъ края на лѣтото (4-й септемврий). Тогава царьтъ получи свѣдения и писмо отъ Ахридския [2]) управитель, че Калиманъ починалъ. Нѣкой казватъ че Калиманъ умрѣлъ отъ болѣсть, а пъкъ други, че билъ отровенъ отъ противницитѣ. Царьтъ като се научи за това, скоро прѣмина Христуполисъ и стигналъ въ Пловдивъ. Тамъ се съвѣтва съ отбрани отъ своята свита, дали да настжпи къмъ България и да подчини нѣкои нейни мѣста, и още дали гр. Сѣръ може да се прѣвземе лесно. Нѣкои прѣдлагаха да не се прѣдприема походъ противъ българитѣ, защото нѣма достатъчно войска и защото градътъ Сѣръ лежи на високо мѣсто, та не иска да знае за обсаднитѣ машини. Тѣ прибавиха, че би било позорно за ромейската власть, да бжде отблъснато тѣхното нападение; освѣнъ туй не е полезно за тѣхъ да възбудатъ българитѣ, които симируваха. Андроникъ Палеологъ, великиятъ доместикъ, съвѣтваше царя противното, а имено че трѣбва да нападнатъ Сѣръ, защото, ако го прѣвзематъ, ще се умаломощатъ българитѣ и ще бждатъ по-благосклони къмъ миръ. Освѣнъ туй ще властвува надъ българитѣ Михаилъ, Асѣновъ синъ, роденъ отъ Ирина, Ангеловата дъщеря. Андроникъ прибави още слѣдното: нищо не вреди на ромейската власть, ако не прѣвземемъ града; като се опитваме, ще мируваме и ще водимъ прѣговори съ българитѣ, които ще приематъ нашитѣ пратеници, тъй като се управляватъ отъ едно пеленаче, което не знае, що е война; а пъкъ отъ друга страна другитѣ (българи) желаятъ миръ, защото искатъ да си почиватъ.

„Послѣдното мнѣние се стори на царя добро, та се опжти къмъ Сѣръ и заби палаткитѣ близо до града. Понеже царьтъ

[1]) Въ Южна Тракия.
[2]) Въ Родопитѣ.

не разполагаше съ много войска, опита се да прѣвземе града съ тактика. Градътъ Сѣръ едно врѣме е билъ голѣмъ, но когато го прѣвзелъ Иоанъ, българинътъ, развалилъ го заедно съ другитѣ македонски градове. Тогава градътъ е билъ обърнатъ на село съ добрѣ укрѣпена крѣпость (ἀκρόπολις). Началникъ на този градъ бѣше българинъ на име Драготасъ, който живѣеше въ Мелникъ. Понеже долниятъ градъ не бѣше укрѣпенъ (защото развалениtѣ части били заградени само съ камъни безъ варь), царьтъ събра тѣзи, които слугуваха срѣщу заплата на войницитѣ и които по простъ езикъ се нарича чулукони (Τζουλουκωνας), та ги подбуди да прѣвзематъ долния градъ; освѣнъ туй царьтъ знаеше, че градътъ има недостигъ отъ храна. Слѣдователно тѣ, като взеха лжкове и мечове, и като се въоржжиха, както можеха, атакуваха долния градъ, и за нѣколко часа го прѣвзеха и го плячкосаха. Тѣзи, които бѣха вжтрѣ, понеже всички не сж могли да се приберать въ крѣпостьта, явиха се при царя като молещи (ἱκέται). Но и Драготасъ, като видѣ, че долната часть бѣше прѣвзета, и като се научи за смъртьта на своя господарь (δεσπότης), не се удържа много, та водй прѣговори съ царя, и така цѣлиятъ градъ веднага прие царя съ ура. Драготасъ се облѣче съ прѣкрасни дрехи, получи много пари и даде добри обѣщания на царя за Мелникъ.

„И така Драготасъ замина за гр. Мелникъ, като приготви измама срѣщу благодѣянията, които получи. Тамъ Драготасъ подбудилъ всичкитѣ граждани да прѣдадатъ града на царя. Той водилъ тайна агитация между по-голѣмата часть отъ гражданитѣ да се прѣдадатъ. Понеже Литовой, комуто било повѣрено управлението на Мелникъ (τὴν ἡγεμόνιν τοῦ Μελενίκου) лежалъ поради болесть въ краката си, всѣки ималъ възможность да върши, каквото желае. Но Николай Маглавитъ, единъ отъ най-виднитѣ жители на Мелникъ, дѣятеленъ мжжъ и способенъ да намира изходъ въ разни перипетии, узналъ плана на Драготасъ и разбралъ, че Драготасъ може да изпълни даденото на царя обѣщание. За тъзи цѣль Николай събралъ народа и го съвѣтвалъ за полезни рѣшения, като казалъ слѣдното: „Ние прѣтърпѣхме бѣди въ врѣме на Калимановия синъ, като се надѣвахме, че когато стане пълнолѣтенъ, ще намѣримъ награди срѣщу нашето бѣдствие. Но не сполучихме въ това, защото друго пеленаче стои на българския

тронъ. Ние бихме се показали глупави, ако се прѣдадехме на нови нещастия, прѣдпочитайки да живѣемъ прѣзъ цѣлия си животъ безъ господарь, вслѣдствие на което ставатъ много и голѣми злини. Но, понеже ромейскиятъ царь е близо до насъ, трѣбва да му се подчинимъ като на вѣренъ господарь, който познава и добрия и лошия човѣкъ и който има право на тази власть. Ние принадлежимъ на ромейската власть, ако и да сѫ ни завладѣли българитѣ за кратко врѣме, защото ние произхождаме отъ Пловдивъ и сме чисти ромеи. Ала и отъ българска страна, ако иска нѣкой да разгледа въпроса и така, ние имаме право за това си рѣшение, защото Теодоръ, царьтъ, е Асѣновъ зеть и по наслѣдство нашъ господарь. Слѣдователно, поради това да оставимъ всичко на страна и да отидемъ часъ по-скоро при царя, за да наведемъ вратоветѣ си подъ неговото иго".

„Съ тѣзи думи Николай убѣдилъ всички да се подчинатъ на царя; и така пращатъ пратеници, които сключиха съглашение съ царя. Единъ царски хрисовулъ, съдържащъ мелнишкитѣ искания, бѣ подаденъ на пратеницитѣ отъ Мелникъ. Подиръ малко слѣдъ единодушно съглашение повече отъ 500 души честни и уважаеми прѣдставители и отъ страна на войницитѣ (στρατιῶται) и отъ страна на другитѣ първенци дойдоха при царя, който бѣ разположенъ на лагеръ при мѣстностьта, която се нарича Валовисда [1]).

„Тогава и всичкитѣ околни страни се подчиниха на царя: Станимака, Чепино (Τζέπανα) и другитѣ паланки и голѣми села покрай Родопитѣ. Граница между царя и българитѣ бѣ рѣката Евросъ. Отъ къмъ сѣверъ Стумолонъ, Хоровосъ (здрави крѣпости), Велевусди, Скопие, Велесъ до Прилѣпскитѣ и Пелагонийскитѣ граници, Неветаполъ и Прусакъ, всичко бѣ подчинено на царя. На основание на тѣзи владѣния царьтъ сключи договоръ съ българитѣ съ условие да се ограничи съ тѣзи владѣния безъ да отива по-нататъкъ".

Слѣдъ като анонимниятъ хронографъ разказва събития [2]), които не се отнасятъ до нашата тема, на страница 512 продължава така:

„Слѣдната причина накара царя (Теодора) да излѣзе отъ

---

[1]) Навѣрно Валовище.

[2]) Характеристика на Никейския царь Теодоръ (това е много съкратено у Акрополита).

Никея. Българинътъ Михаилъ, който билъ шура на царь Теодоръ, е билъ Асѣновъ синъ, роденъ отъ Ангеловата дъщеря. Той като се научилъ за смъртьта на Иоана и понеже западнитѣ страни били оставени безъ ромейски войски, пожелалъ да подчини подъ своята власть изгубенитѣ владѣния. Слѣдователно, като счелъ това врѣме за удобно, излѣзълъ отъ Балкана, прѣминалъ р. Евросъ и въ кратко врѣме отнелъ отъ ромеитѣ много градове и страни, защото жителитѣ, като българи, лесно се присъединявали къмъ своитѣ сънародници и възставали отъ другоезичнитѣ ромеи. Тѣзи, които били оставени да пазятъ крѣпоститѣ въ градоветѣ, не били въ положение да ги защищаватъ. Нѣкои прѣдавали крѣпоститѣ съ условие да бѫдатъ пуснати да се върнатъ у дома си, а пъкъ други, понеже не знаели, какво да правятъ прѣдъ внезапното нападение на българитѣ, напускали крѣпоститѣ и бѣгали. Нѣкои пъкъ отдавна изоставени били изтощени. Въ по-голѣмата часть отъ градоветѣ не било прѣдвидено да иматъ нуждднитѣ муниции. Така били прѣвзети Стенимахе, Перитрица[1]), Кричимъ, Чепина и всичкитѣ Ахридски крѣпости освѣнъ Мниакъ[2]). Тоже паднали и крѣпоститѣ Устра, Перперакъ, Криво и близката до Одринъ крѣпость, която се нарича Ефремъ.

„Слѣдъ тѣзи събития царьтъ се уплаши и за другитѣ страни, и поиска да замине къмъ западъ. За тази цѣль той събра на съвѣтъ всичкитѣ висши чиновници, военоначалницитѣ и чичеветѣ си, Мануилъ и Михалъ, за да се обмисли, какво трѣбва да се направи. Въ това събрание болшинството изказа мнѣние да върви царьтъ, да прѣмине Елиспонта и да спре българитѣ. Но Мануилъ и Михаилъ не удобряваха това. Царьтъ повече обръщаше внимание на послѣднитѣ, поради сродството, възрастьта и опитностьта имъ. Тѣзи двамата, когато емигрирали, посѣтиха много страни и господари и дѣйствително бѣха умни. Обаче не мислѣха правилно за ромейскитѣ работи, защото не бѣха на приличната честь отъ страна на своя братъ царь. Освѣнъ това тѣхниятъ характеръ бѣше непостояненъ, та затова тѣ бѣха такива. Това бѣ забѣлѣзано отъ царь Теодоръ, който до едно врѣме се

[1]) Перущица.
[2]) Родопски крѣпости.

съвѣтваше съ тѣхъ, защото му бѣха сродници и защото искаше да имъ отдава честь. Впрочемъ тѣзи двамата прѣдлагаха, царьтъ да не прѣдприема никакъвъ походъ, защото западната страна се намира въ лошо положение и защото царьтъ нѣма войска, съ която да извърши работа достойна за себе си, а пъкъ отъ друга страна зимата спираше събирането на войската. Слѣдователно ако царьтъ тръгне въ походъ, недостоенъ за неговото име, това намалява нашия авторитетъ, а обратно увеличава авторитета на неприятелитѣ. Тѣ изказаха това мнѣние. Обаче Музалонъ, великиятъ доместикъ, твърдѣ много обичанъ отъ царя, прѣдлагаше да се тури въ изпълнение походътъ. И други още болѣри се съгласяваха съ сѫщото мнѣние. Слѣдователно прѣодолѣ послѣдното мнѣние, тъй като и царското усърдие бѣше разгорещено, защото разправи, че видѣлъ на сънь мѫченика Трифонъ, който го насърдчавалъ къмъ този походъ; при туй увѣряваше, че често виждалъ мѫченика Трифонъ да прѣдвожда войскитѣ му. И така царьтъ като зелъ тѣзи, които случайно бѣха при него, и тѣзи, които прииждаха по пѫтя, мина Елеспонта; а на изтокъ остави за управитель великия доместикъ.

„Впрочемъ пристигна въ Одринъ, дѣто квартирува единъ день. На другия день излѣзе. Тогава единъ български съгледвачъ тича при българина и му съобщава за похода на царя, който бѣ разположенъ на лагеръ около рѣката Евросъ. Това извѣстие смути българитѣ. При все това българитѣ очакваха тамъ да се провѣри това извѣстие. Царьтъ узна това, та побърза да се срѣщне съ българската войска. Обаче царскиятъ планъ се указа несполучливъ. Въ начало ромейскиятъ авангардъ се сблъсна съ българскитѣ стражи, мнозина отъ които ромеитѣ избиха съ своитѣ мечове, а останалитѣ плѣниха заедно съ началника имъ. Обаче нѣкои, които избѣгали, съобщили на своитѣ за станалото и че царьтъ е тамъ наблизо. Тогава българитѣ се отдръпнаха назадъ къмъ вѫтрѣшностьта. Лицата имъ били драскани отъ клончетата на дърветата. Дори и тѣхниятъ началникъ пострадалъ. Мнозина се разбѣгаха на голи коне безъ сѣдла.

„По този начинъ българитѣ се отърваха отъ ромейския мечъ. Призори царьтъ пристигна на това мѣсто; като се научи за бѣгството на българитѣ, много се нажали, но нѣмаше какво да стори. Затова се опѫти къмъ Верея; прѣвзе

тъзи крѣпость и се снабди съ храна. Царьтъ щѣше да върви и на вжтрѣ въ Балкана и щѣше да нападне тамкашнитѣ крѣпости, защото нѣмаше, кой да му прѣчи, но тежката зима не му позволи да направи това.

„Понеже царьтъ нѣмаше, какво да прави, остана въ Верея 6 дена, дѣто плячкосваше околностьта, мжже, жени, пеленачета, овци, волове и каквото имаше друго движимо откара въ Одринъ. Впрочемъ тамъ царьтъ избра войска, и я изпрати къмъ Ахридскитѣ крѣпости, които прѣди малко били прѣвзети отъ българитѣ. Изпратената войска лесно завладѣ тѣзи мѣстности, защото българитѣ ги напустнаха. Царьтъ настжпи къмъ родопскитѣ градове и прѣвзе Перистрица, Станимаха и Кричимъ. Отъ тамъ отиде въ Чепино. Обаче острата зима и недостжпностьта на мѣстноститѣ му прѣчеха да продължава похода.

„На пролѣть царьтъ писа на Стратилопулосъ Алексий и Торникъ Константинъ, на когото царьтъ бѣ далъ титлата великъ примикерий, да събератъ войската, на която прѣдводителствуваха по-рано и да се отправятъ въ Чепинско. Тѣзи пълководци изпълниха заповѣдьта. Обаче не сполучиха въ това прѣдприятие, защото безъ да се срѣщнатъ съ войска, а само като чуха ударитѣ и звуковетѣ на рога, безъ редъ се разбѣгаха, като оставиха цѣлия обозъ и много коне въ ржцѣтѣ на българскитѣ овчари. И така ромеитѣ безъ коне и оржжие пристигнаха въ Сѣръ.

„Царьтъ се разсърди за това и имъ заповѣда да влѣзатъ въ сражение, както си бѣха. Обаче тѣ не бѣха въ състояние да направятъ това.

„Но стана и нѣщо по-ужасно. Началникътъ на Мелнишката войска, именуванъ Драготасъ, естествено като българинъ не бѣше благосклоненъ къмъ ромеитѣ, а пъкъ отъ друга страна ненавиждаше царя, защото намираше, че даденитѣ нему дарове отъ царь Иоанъ не били удовлетворителни. Затова Драготасъ рѣши да възстане. Той като събра войницитѣ отъ Мелникъ и отъ околностьта, обсади града. Този градъ се пазеше отъ Теодоръ Неостионгъ и Иоанъ Ангелъ, мжже способни да защищаватъ града и да отблъснатъ неприятеля. Но вжтрѣ въ града нѣмаше вода, защото туй стана прѣзъ лѣтото; сжщо така имаше недостигъ отъ храна. Гарнизонътъ се биеше храбро, като хвърляше камъне и стрѣли

и се сражаваше съ всичкото си оржжие. Царьтъ, като чу това, скоро събра войската си и на 12-я день пристигна въ Сѣръ. Той за кратко врѣме прѣмина дълго разстояние съ въоржжена войска, придружена съ натоварени коне и съ цѣлия останалъ обозъ. Слѣдъ като прѣнощува въ Сѣръ, на другия день нареди войската си и даде заповѣдь неговата гвардия и стрѣлцитѣ да вървятъ напрѣдъ. Царьтъ бѣ чулъ, че Рупелската клисура се пази отъ многобройна българска стража, дѣто рѣката Струма тече между двѣ планини така, че едвамъ минува една колесница. Тукъ българитѣ направиха една врата, затворена съ лость и ключъ тъй, че бѣ невъзможно да се атакува клисурата благодарение на тѣсната мѣстность и укрѣпленията. Като чу царьтъ за тази работа, скоро пристигна на това мѣсто и намѣри всичко, както бѣ слушалъ.

„Впрочемъ царьтъ отдѣли отъ пѣхотата си единъ отрядъ, на който даде заповѣдь да се качи на планината надъ главитѣ на българитѣ. Това се изпълни скоро. Отъ друга страна пъкъ бѣ заповѣдано на конницата, да завърже сражение направо къмъ вратата. Българитѣ като видѣха, че едни ги биятъ отъ горѣ съ стрѣли, а пъкъ долу става редовенъ бой, почнаха да бѣгатъ. Тогава ги прѣслѣдваше царската войска. Тамъ много българи бѣха заклани съ мечове, а спаситѣ съобщиха на своитѣ за това поражение. Тѣ като чуха това, уплашиха се и всички почнаха да бѣгатъ на коне, кой какъвто конь завари. Понеже нощьта бѣ безлунна, когато бѣгаха, а пъкъ отъ друга страна мѣстностьта бѣ мжчнопроходима и пжтьтъ мжчно се познаваше, нѣкои падаха отъ конетѣ си, други смачкаха своитѣ, трети се тласкаха и падаха отъ скалитѣ и други по другъ начинъ загинаха, тъй щото малцина се спасиха и можаха да отидатъ въ България. Тогава и Драготасъ бѣ смачканъ отъ конетѣ, та на третия день умрѣ.

„Царьтъ прѣзъ тази нощь завзе града и се срѣщна съ тамокашния гарнизонъ, който го прие на драго сърдце и съ акламация и го именува „бързъ орелъ“.

„Впрочемъ като уреди Мелникъ, както трѣбваше, и като изпрати на заточение дѣцата на възсталитѣ и като се разпореди да се конфискуватъ имотитѣ имъ, замина за Солунъ. Послѣ като прѣмина рѣка Вардаръ (Βαρδάριον) и като мина покрай Воденъ, заби палаткитѣ си“.

Тѣзи подробни свѣдѣния ни дава и Г. Акрополитъ, но съ вариации тукъ-тамѣ. Слѣдъ туй въ анонимната хроника се разправя за похода на царь Теодоръ противъ Велесъ, който градъ капитулиралъ съ условие да излѣзатъ съ цѣлото си оржжие войницитѣ, които били около 500 души „едри и красиви войници". Отъ тамъ царьтъ се върналъ въ Сѣръ. Само двѣ родопски крѣпости били още въ ржцѣтѣ на българитѣ, Патмосъ и Чепино. Патмосъ билъ прѣвзетъ отъ командантина на родопскитѣ гарнизони, а походътъ противъ Чепина се описва така:

„Царьтъ заповѣда въ Македония да му събератъ кола за прѣнасяне обсаднитѣ машини и храната. Въ този походъ царьтъ разполагаше съ много войска. Когато се намираше въ Макроливада, дигна се ужасна буря. Отъ вечерьта когато настжпи бурята, прѣзъ цѣлата нощь духаше силенъ вѣтъръ и студътъ бѣше голѣмъ. Това много бъркаше на похода, защото и страната е ненаселена и неприятелитѣ били нѣкадѣ наблизо и се очакваше недостигъ отъ храна. Това причиняваше малодушие. Вслѣдствие на това свика началницитѣ на войскитѣ си, не само ромейскитѣ, но и скитскитѣ и латинскитѣ началници, съ които се посъвѣтва, какво трѣбва да правятъ. Почти всички мислѣха да се върнатъ въ Одринъ. Но царьтъ имъ каза слѣдното: „Вие мислите това, което намирате за добро, но ако и азъ съ помощьта на Бога имамъ нѣкое мнѣние, вие не бихте ли го приели като мнѣние, изказано отъ благоразуменъ господарь, който прѣдвижда за васъ необходимото?" Сички се съгласиха: „Приемаме туй, което ти намирашъ за добрѣ". Слѣдъ това царьтъ ги пусна да си отидатъ въ своитѣ палатки. Самъ той влѣзе въ своята палатка, дѣто се посъвѣтва съ своитѣ. Нѣкои искаха да се изпълни това рѣшение, но другитѣ казваха противното и че би трѣбвало царьтъ да обмисли този въпросъ по-зрѣло. Първитѣ казваха, че се намираме на срѣдъ пжтя между Станимака и Одринъ, та както тамъ така и въ Станимака ще намѣримъ припаси. Ако се вЪрнемъ въ Одринъ, неприятелитѣ ще помислятъ за насъ, че вършимъ туй повече отъ страхъ, отколкото отъ труднроститѣ на зимата. Ако ли пъкъ отидемъ въ Станимака, ще се прѣдпазимъ отъ подобно подозрѣние. Впрочемъ това се прие отъ царя. Когато острата буря и снѣгътъ прѣстанаха, царьтъ нареди войската си и

тръгна за Станимака. Послѣ царьтъ се отправи къмъ Чепино, слѣдъ като се разпореди да се снабдятъ отъ Станимаха съ фуражъ. Той пристигна въ единъ градъ, който се наричаше Ваткунионъ, дѣто войската му имаше възможность да се снабдява съ припаси за много дни. Отъ тукъ изпрати чича си Мануилъ Ласкарисъ, монахъ, именуванъ Максимъ, и началника Константинъ Маргаритъ на рекогносцировка, за да видятъ, дали би било полезно да вървятъ противъ това мѣсто. Тѣзи, като се върнаха, съобщиха, че възкачването е лесно; особено Маргаритъ настояваше на това, ако и да опонираха тѣзи, които добрѣ познаваха страната. Царьтъ, убѣденъ отъ думитѣ имъ, качва се съ цѣлата си войска. Мѣстностьта бѣ стръмна, а ледътъ — дебелъ и гладъкъ, та настжпването бѣ мжчно. Впрочемъ прѣзъ нощьта войницитѣ запалиха огньове, та се грѣеха; понеже по-голѣмата часть отъ слугитѣ бѣха съ палаткитѣ, не можаха да намѣратъ своитѣ господари. Поради гжстотата на дърветата димътъ се връщаше и безпокоеше очитѣ имъ, и затова имъ капѣха сълзи.

„Отъ сжщото нѣщо страдаше и самиятъ царь. Но, понеже нощьта бѣ къмъ края и деньтъ настжпваше, царьтъ убѣденъ, че не ще може да прѣвземе града, даде заповѣдь на войската си, да слѣзе въ полето. Едни вървѣха напрѣдъ, а царьтъ остана съ малцина при ариергарда и вървѣше пѣшъ, защото тамъ не можеше да минава конникъ. Слѣдъ двудневенъ пжть ограби Ваткунионъ и се върна въ Одринъ, отдѣто отиде въ Дидимотика“.

Царьтъ възложилъ на Ласкарисъ Мануилъ и Маргаритъ Константинъ да пазятъ отбранително положение, като иматъ за граница рѣката Марица и гр. Дидимотика. Слѣдъ това царь Теодоръ се върналъ въ Никея. Георги Акраполитъ много злѣ характеризира пълководцитѣ Ласкарисъ и Маргаритъ, а цѣлата тъзи лоша атестация липсва у анонимната хроника. Изглежда, че както анонимниятъ хронографъ, тъй и Акрополитъ е присжтствувалъ при тѣзи събития. Ласкарисъ и Маргаритъ били лични неприятели на Акраполита, а отъ друга страна интимни приятели на Теодора и анонимния хронографъ.

Въ анонимната хроника срѣщаме слѣдния инцидентъ. Когато царьтъ бѣше на пжть къмъ западната си страна, единъ пжть се служеше божествена литургия въ царската палатка, дѣто прибѣгна една ярабица, гонена отъ соколъ; ярабицата

се вмъкна подъ краката на царя, а соколътъ кацна на палатката. Царьтъ обясни, че ярабицата означава персийския султанъ, а пъкъ соколътъ татаритѣ. Слѣдъ това заповѣда да пуснатъ ярабицата и да убиятъ сокола. Понеже туй показва, че никейскиятъ царь вѣрвалъ на подобни прѣдзнаменувания, Георги Акрополитъ никакъ не подѣля неговото мнѣние и за това мисли, че не заслужва да споменува за този инцидентъ.

На стр. 523 слѣдва въ анонимната хроника слѣдното:

„Българскиятъ властникъ като узналъ, че царьтъ се намира далечъ, повикалъ на помощь скититѣ, и ги пусналъ въ Македония за плячка да сплашатъ ромейтѣ. Говори се, че скититѣ били до 4000. Скититѣ впрочемъ като минали покрай Одринъ, плячкосвали около рѣката Ригина и гр. Дидимотика.

„Горѣ-споменатитѣ военоначалници забравили царскитѣ наставления и, като се въоржжили, впустнали се противъ скититѣ.

„Ромеитѣ били тежко въоржжени конници, а пъкъ скититѣ стрѣлѣли отъ далечъ съ лжкове, тъй като били леко въоржжени, и наранявали ромейскитѣ коне, та прѣобръщали коницитѣ на пѣхотинци; слѣдъ това ги обръщали въ бѣгство. Ласкарисъ съ своя бързъ конь, именуванъ „златоногъ“, избѣгналъ въ Одринъ. Но Маргаритъ е билъ плѣненъ, както и много началници, които скититѣ продали на българитѣ. Царьтъ запрѣтилъ на своитѣ замѣстници да излизатъ отъ отбранителното положение, но тѣ отишли въ мѣстностьта Варсакина (?), гдѣто прѣтърпѣли тежко поражение“.

Ние прѣдполагаме, че нашиятъ лѣтописецъ пакъ се връща на бойното поле заедно съ царя.

„Царьтъ като се научи за това събитие, бърже пристигна въ Българофигонъ. Патрулитѣ казваха, че скититѣ се намиратъ на близо. Скититѣ минаха прѣзъ Редесто, Ираклия, Виза и околнитѣ мѣста, мнозина плѣниха, много плячка задигнаха и най-сетнѣ се връщаха. Тогава царьтъ излѣзе противъ скититѣ. За единъ день измина повече отъ 400 стадии[1]). Неприятелитѣ, щомъ се научиха за бързия походъ на царя, разбѣгаха се. Около Виза бѣха заклани много видни отъ скититѣ. Тогава царьтъ прѣдаде една часть отъ своята войска на Георгия

---

[1]) Само конницата, защото цѣлото разстояние е около 70 километра.

Нестонгъ и на скитиеца Кисопа. Тѣ се сблъснаха съ скититѣ около една рѣка, дѣто много скити бѣха заклани, а не малцина пъкъ намѣриха гроба си въ рѣчната вода. Плѣненитѣ жители бѣха освободени и се върнаха у дома си заедно съ своитѣ вещи, защото скититѣ оставиха цѣлата си плячка".

Георги Акрополитъ не само, че не ни съобщава никакви подробности за това поражение на скититѣ, но наопаки, казва накратко, че царьтъ не сполучилъ въ това прѣдприятие противъ скититѣ. Обаче отъ слѣднитѣ събития личи, че царьтъ се явява побѣдитель, защото българитѣ се уплашили и изпратили Уроша като посрѣдникъ за миръ съ условие да прѣдадатъ на никейския царь, Теодоръ, крѣпостьта Чепино и да се задоволяватъ и двѣтѣ страни съ своитѣ прѣдишни граници. По-нататъкъ Акрополитъ ни обяснява неговитѣ не добри отношения съ царь Теодора. Това ни се съобщава много накъсо и отъ анонимния хронографъ и личи, че относително царь Теодоръ двамата хронографи иматъ съвсѣмъ противоположни възгледи.

Въ хрониката на Акрополита липсватъ слѣднитѣ пасажи, които срѣщаме въ анонимната хроника: 1) „Призори когато царьтъ минавалъ прѣзъ лагера, царското знаме, което бѣ завързано на едно копие и го носѣха прѣдъ царя, бѣ отвързано и издигнато на голѣма височина, тъй щото едвамъ се виждаше, а послѣ падна на земята. Това различно се талкуваше". Изглежда пакъ, че анонимниятъ хронографъ дава значение на тая случка, като нѣкакво прѣдзнаменувание, а пъкъ Акрополитъ не го споменува, защото мисли, че нѣма никакво значение. 2) Анонимниятъ хронографъ ни съобщава: „Кръстовденъ празднувахме около Волеро въ страната Ленджà, дѣто прѣдстояхме три дена". Отъ този пасажъ вече най-ясно личи, че анонимниятъ хронографъ присѫтствувалъ при тѣзи походи.

Любопитенъ е слѣдниятъ пасажъ въ стр. 547: „Царьтъ изпрати великия логотетъ Акрополита като посланикъ при българския властникъ Константинъ. Акрополитъ прѣкаралъ праздницитѣ Рождество и Богоявление; тамъ прѣзъ тѣзи праздници българскитѣ властници се украшаватъ съ знацитѣ, които взели въ побѣдата си противъ царь Исаака, знакъ на триумфъ". Акрополитъ, като споменува за своето присѫтствие при тържествата, не говори за знацитѣ. Види се, тази официална Акрополитова хроника не споменува за това, което

срѣщаме у анонимния хронографъ; а пъкъ послѣдниятъ е узналъ туй, разбира се, отъ Акрополита направо или косвено.

Въ акрополитовата хроника липсва цѣлиятъ параграфъ, който (на стр. 535) описва характера на Теодора и неговитѣ ученолюбиви стремежи.

Анонимната хроника свършва съ влизането на Михаилъ Палеологъ въ Цариградъ (1261 год.). На края хронографътъ казва, че вече е врѣме да прѣкрати своя разказъ, защото слѣдватъ много и важни черковни и политически събития, но врѣмената не му позволяватъ да продължава. Хронографътъ още се оплаква, че е вече много старъ и че сегашното положение на работитѣ не му позволява да пише, но се обѣщава, че на пролѣть, ако бѫде живъ и ако обстоятелствата бѫдатъ благоприятни, ще продължава своята хроника.

Дѣйствително и акрополитовата хроника свършва съ прѣвземането на Цариградъ отъ Михаила, но отъ нея липсва послѣдниятъ епилогъ, отъ което се подразбира, че, щомъ като византийцитѣ станали наново господари на Цариградъ, наложили върху хронографията строга цензура, и че въ Никейския дворецъ изобщо владѣелъ либераленъ духъ.

София, мартъ 1905 година.

П. Чилевъ.

Материали за историята ни подъ турското робство.

Прѣдговоръ:

Като командированъ при Народната Библиотека въ София, за да проуча и опиша турско-арабскитѣ ржкописи и печатани книги, азъ имахъ възможность да се запозная съ съдържанието на сждебно-шериатскитѣ[1]) тъй наречени *сиджилъ-тефтери*[2]) на софийската правителствена турска архива.

Материалитѣ, които ни даватъ тия тефтери прѣдставятъ голѣмъ интересъ и иматъ много важно значение за цѣлия нашъ битъ прѣзъ единъ периодъ отъ около три вѣка (отъ XVII—XIX) подъ турското робство. Въ тѣхъ се съдържатъ цѣнни свѣдения за разни страни отъ нашето минало: освѣтляватъ се въпроси отъ политико-социаленъ характеръ, изтъкватъ се юридически, економически и аграрни отношения между българи и турци, посочватъ се духовно-църковни права, разни привилегии и военни задължения. Прѣдъ видъ на тоя интересъ и важность на тия материали за насъ азъ се рѣшихъ да издамъ тукъ въ прѣводъ нѣкои извадки отъ тѣхъ, които да ни запознаятъ съ по-характернитѣ черти отъ живота на българитѣ прѣзъ означената епоха. Азъ се лъская съ надежди, че чрѣзъ това не само ще дамъ доста материалъ за нашитѣ етнографи, юристи и историци, но че ще ги заинтересувамъ, за да се опознаятъ и по-подробно да изучатъ тия цѣнни за насъ документи.

---

[1]) *Шериатъ* е духовенъ законъ, по който сж се ржководили и ржководятъ и днесъ въ Турция сждебнитѣ власти, на чело на които стои единъ мевла или кадия за духовно-гражданскитѣ дѣла. Отъ името на тоя законъ се нарича и самото сждилище шериатъ или шериатско сждилище.

[2]) Подъ думата *сиджилъ-тефтери* се разбиратъ официалнитѣ регистри, въ които се вписвали всички книжа, излѣзли отъ канцеларията на турскитѣ правителствени учреждения.

Извадкитѣ, които тукъ прѣдлагаме, сж направени отъ двата най-стари по врѣмето тефтери № 1 отъ 1604 г. и № 2 отъ 1613—1617 г. и сж разположени въ хронологически редъ.

София, 20. май 1905.

Д. А. Ихчиевъ.

Отъ ржкописния тевтеръ № 1.

1. На *стр. 1* е регистриранъ единъ сждебенъ актъ, споредъ който попъ Вълчо (папасъ Вълчо) отъ с. Команица, софийска околия, се оплакалъ съ писмена жалба (арзухалъ) до великия сердаръ (главнокомандующъ, генералисимусъ) въ г. София срѣщу Пàвле „войника" отъ с. Слатина, софийска околия, за заканване на убийство и оскърбяване. Сердарътъ веднага изпратилъ единъ отъ чаушитѣ си (адютантитѣ) имено Мустафа чаушъ, да докара подъ стража Павле „войника". Мустафа чаушъ се върналъ обратно въ София и доложилъ на сердара, че „войникътъ" Павле доброволно не се прѣдавалъ, а избѣгалъ (фираръ), и не може да се залови и докара. — За станалото се протоколирало въ сждебно-шериатски регистъръ на 1013 г. отъ егира (1604 г.)

2. *Пакъ тамъ* е отбѣлѣзано, че главниятъ комендантъ на Еничерското военно отдѣление (Еничеръ-агаси) е дошелъ въ гр. София, прѣстоялъ три дни въ града и наредилъ, щото занапрѣдъ длъжностьта вратари при кадията (мухзурлъкъ хъдмети) да се заема отъ еничери-войници. Слѣдователно отъ тогава службата „мухзурлъкъ" се е повѣрявала само на еничери-войници и се отнемала отъ други лица. Дата края на мѣсецъ мухаремъ 1013 г. (1604).

3. *Пакъ тамъ* е зарегистрирано, че Моше веледи (рожденъ синъ) Ясефъ билъ взелъ подъ аренда отъ правителството гюмручното (митнишкото) вносно право за всички европейски стоки, които се внасяли въ София и въ с. Враждебна (Софийско) за сума отъ 50000 акчета. За правилното и редовно изплащане на тая сума гарантирали Якубъ веледи Маджеръ и Ибрахамъ веледи Ясефъ. 3. саферъ 1013 г. (1604).

Отъ ржкописния тевтеръ № 2.

4. *Стр. 2.* — Стоянъ и братъ му Недо веледи Вълко, жители отъ с. Подуени, софийска околия, се явили прѣдъ съвѣта на сжда и поискали да имъ издаде сждътъ единъ тапийски

актъ (тапу-сенеди) за право да притежаватъ половината „бащиния“ (нъсфи бащиния-си), принадлежаща на умрѣлия рая (земи) Спасъ отъ сѫщото село, който слѣдъ смъртьта си не оставилъ мѫжки дѣца, и за това тая „бащиния“ е останала свободна (муатилъ) за продань съ право на тапия. Просителитѣ прѣдставили прѣдъ сѫда една официална врѣменна разписка за сума 500 акчета, която тѣ броили за „право на тапия“ върху тая „бащиния“ на забитина (управителя) на поменатото село Подуени — Мехмедъ-бега. Сѫдътъ, слѣдъ като провѣрилъ врѣменния тапийски актъ, издаденъ отъ забитина на с. Подуени, и като намѣрилъ, че тоя актъ е издаденъ съгласно съ постановленията на *шериата*, призналъ за дѣйствителни стопани на въпросната *половина „бащиния“* просителитѣ Стоянъ и Недо веледи Вълко, на които издава отново сѫдебно-шериатски актъ-тапия за право притежание на „бащинията“. Дата мѣсецъ шабанъ 7. день 1026 г. отъ егира (1614 г.).

5. *Сѫщата стр.* — Юсуфъ Беше ибинъ Абдуллахъ, въ качеството си на настойникъ на малолѣтното дѣте Мустафа, синъ на покойния Мехмедъ Беше отъ махалата „Мерджанъ“ въ г. София, е заявилъ искъ за наслѣдство на една кѫща, находяща се въ сѫщата махала и съ извѣстни граници. Искътъ за наслѣдство е заявенъ така: „Малолѣтниятъ Мустафа, на когото азъ съмъ законенъ настойникъ, по наслѣдство отъ покойния си баща Мехмедъ Беше притежава една кѫща съ извѣстни граници, лежаща въ сѫщата махала „Мерджанъ“. Чичовиятъ му синъ обаче, Андруша, който така сѫщо присѫтствува прѣдъ съвѣта на сѫда, по единъ беззаконенъ начинъ присвоилъ въпросната кѫща, поради което моля, сѫдътъ да осѫди Андруша да изпразни и прѣдаде кѫщата“. Запитанъ Андруша възразилъ така: „азъ по наслѣдство отъ баща си Михаила и отъ дѣда си Никола притежавамъ въпросната кѫща отъ дълго врѣме, докато покойниятъ Мехмедъ Беше нѣмаше въ нея кѫща абсолютно никаква намѣса и участие (кат-иляка си йокъ-иди)“. Сѫдътъ, споредъ прѣдписанията на шериата, поискалъ отъ ищеца (даваджиденъ) лични доказателства — свидѣтелски показания. Ищецътъ-настойникъ посочилъ за свидѣтели на правовѣрнитѣ мюсюлмани, присѫтствуещи въ заседанието на сѫда, а имено: Бузджи Мехмедъ ибинъ Абдуллахъ, Исмаилъ ибинъ Реджебъ и Махмудъ ибинъ Абдуллахъ. Свидѣтелитѣ по посочения отъ шериата редъ били

изпитани по отдѣлно и засвидѣтелствували (истишхадъ) така: „Ние знаемъ, че покойниятъ Мехмедъ Беше, който още отъ дѣтинство бѣ приелъ мюсюлманската права вѣра (хак-дени), е синъ на коджа Никола; послѣдниятъ при смъртьта си, още докато бѣ живъ, каза и изповѣда прѣдъ насъ, че подарява на сина си Мехмедъ Беше собствената си кѫща, за която днесь се сѫдятъ двѣтѣ страни, и че другиятъ му синъ Михаилъ нѣма никаква намѣса (алака-си йоктъръ) и участие въ тая кѫща. Ние по тоя въпросъ така знаемъ, и така можемъ да засвидѣтелствуваме". Сѫдътъ възъ основа на тия свидѣтелски показания, които се приели и уважили, постановилъ, щото въпросната кѫща да бѫде притежание по наслѣдство отъ дѣдо и баща на малолѣтното дѣте Мустафа, за което и издалъ сѫдебно-шериатски актъ на 1. день отъ мѣсецъ шабанъ 1062 година (1614 г.)

6. На *стр. 4* е регистриранъ сѫдебно-шериатски актъ, издаденъ отъ софийското шериатско сѫдилище за разводъ по заведеното разводно дѣло на християнката (настрание) Турунджа бинти (дъщеря) Андрушева, отъ махалата „Папукчи Драганъ" въ София, срѣщу съпруга си Иванъ веледи Аврамъ. Сѫдътъ, слѣдъ като разрѣшилъ въпроса за разводъ, развелъ ги, като постановилъ още, щото разведениятъ съпругъ (зевджи мутлакъ) да повърне на разведената си жена свадбеното съпружеско право „зевджиета", състояще се отъ 1000 акчета (михри муеджеле), свадбенитѣ дрѣхи и законната прѣхрана (нафака) до повторното ѝ оженване, както и да изплати той дълга на Османъ бега отъ 2400 акчета, изразходвани по свадбата и за невѣстенски дрѣхи. Актътъ е издаденъ на 20. шабанъ 1026 (1614).

7. *Стр. 5.* — Жителката на махалата „Кури-чешме" въ София, имено Хаирие бинти Махмудъ чрѣзъ законния си пълномощникъ Али ибинъ Мехмедъ е заявила слѣдното: „робинята ми слугиня (джарией мемлукеси), наричаема „Лалезаръ" (Ружа), родомъ влахинка (ефлакие) съ отличителни черти: ръстъ високъ (узун-буйли), очи черни (кара-гйозли), вити черни вѣжди (кара ачикъ кашли), лице валчесто и малко мургаво, — до сега ми е била робиня и като такава съмъ я третирала и стопанисвала. Отъ сега нататъкъ обаче тя приема дин-исламската вѣра и като мюслюманка (мюсимие) се слѣдва, споредъ догматическитѣ постановления отъ шериата, да бѫде свободна

и независима жителка (хуриете). Занапрѣдъ тя става свободна и независима въ своитѣ дѣяния и желания. Азъ вече нѣмамъ надъ нея, като надъ робиня, ония стопански права, които попрѣди притежавахъ, освобождавамъ я отъ робство. Само правата на родителитѣ къмъ чадата — тия родителски права и запазвамъ надъ нея и ще ги упражнявамъ. Тя вече отъ три години насамъ, отъ когато е изявила желание да бѫде въз-питана въ духа на мухамеданската вѣра, се считаше за свободна, нейното име не фигурира въ описа, въ който сѫ обозначени отъ мене притежаванитѣ недвижими имоти, т. е. тя вече не е била мой имотъ и стопанското ми право надъ нея е отнето и унищожено". Сѫдътъ уважилъ това самоволно признание на повѣреника на Хайрие и издалъ тоя сѫдебно-шериатски актъ на 21. шабанъ 1026 г. (1614).

8. *Стр. 5.* — Софийскиятъ житель отъ махалата „Язаджиоглу" Ридвенъ ибинъ Мурадъ билъ продалъ прѣдъ сѫда лозето и градината си, посадена съ плодородни дървета, находяща се въ мѣстностьта наиваема „Кори-багларъ" (лозята въ корията) при съсѣди: лозята и градинитѣ на Хаджи Дервишъ, папукчи Хаджи Мехмедъ, Курто Беше и табашкитѣ градини. Продадени сѫ за 100 акчета, споредъ текущия курсъ на паритѣ, на Хюсеинъ ибинъ Абдулъ-Наеилъ. Сѫдътъ уважилъ тая покупка-продажба като законна и издалъ на куповача настоящия сѫдебно-шериатски актъ съ дата 21. шабанъ 1026 г. (1614).

9. *Стр. 8.* — Милена бинти Йове отъ с. Долни-Лозенъ, Софийско, се обвинявала въ блудство и е била съ леко поведение. Сѫдътъ я арестувалъ въ софийския затворъ, и тя била освободена, когато се обѣщала, че се покайва и занапрѣдъ нѣма да върши такива прѣстѫпни дѣйствия — да блудствува. Порѫчитель ѝ станалъ роднината ѝ Стою прѣдъ забатина Хюсеинъ бей. Дата 4. рамазанъ 1026 г. (1614).

10. *Стр. 9.* — Калица бинти Вучко, жителка отъ махалата „Калоянъ" въ София, продала на зета си Георго веледи Тодоръ собствената си кѫща, състояща отъ двѣ стаи, зимникъ, дворъ и др. и находяща се въ сѫщата махала „Калоянъ" при сѫсѣди: кѫщата на попъ Момчо, Михаилъ, Туджаръ Илия, Дико, кюркчи Нено и тезгяра „Пара"(?). Продажбната стойность била 700 акчета. Дата рамазанъ 1026 г. (1614).

11. *Стр. 10.* — Софийскиятъ тогавашни владика Еремия, единъ надутъ и съ голѣмъ нечестивъ коремъ калугеръ (ке-

шиши бед-шиши), който въ духовно отношение е главатаръ на софийскитѣ кюфари (езичници-еретици), се явилъ прѣдъ съвѣта на шериатското сѫдилище и въ присѫтствието на носителя на настоящия шериатски актъ Хасанъ челеби ибинъ Синанъ бегъ, е изповѣдалъ и казалъ, че дължи отъ заемъ на Хасанъ челеби сумата 25000 акчета, която е остатъкъ отъ прѣдишния му дългъ, възлизащи на 50000 акчета. Тоя актъ по сѫдебенъ редъ и по шериата се одобрилъ и издалъ на рамазанъ 1026 г. (1614).

12. *Сѫщ. (10) стр.* — Владиката на софийската епархия Еремия е длъженъ отъ заемъ на кредитора си — първенеца (риджанъ) Сулейманъ бега заедно съ данъка (джузие) сумата отъ 30000 акчета. Тая заета сума била внесена въ Цариградъ въ патриаршията (патрик-хане). За гаранция на тая сума е заложено въ рѫцѣтѣ на заемодавеца слѣдното: 1. правото (данъка) по събирането пожертвования и курбанъ (тессадукъ) и 2. правото за вѣнчило (енкяха), които „права" владиката Еремия е ималъ да събира отъ каазитѣ Изнеполъ (Трънъ) и Брезникъ, подпадаещи подъ софийската духовна юрисдикция. Освѣнъ тоя реаленъ залогъ гарантирали сѫ изплащането на дълга и слѣдующитѣ лица: първенецътъ Хасанъ Беше, попъ Петко, попъ Димитъръ, попъ Михаилъ, попъ Петре, попъ Ламбо и попъ Минчо веледи Грую. Гаранцията била съ срокъ за 10 мѣсеци отъ датата на акта, въ който срокъ се прѣдвижда събирането отъ раята (кюфаре) въ каазитѣ трънска и брезнишка данъчното владишко право „тессадукъ". Дата рамазанъ 1026 г. (1614).

13. *Сѫщ. (10) стр.* — Пенка бинти Петрова, жителка отъ махалата „Банишоръ" въ София, е опълномощила по сѫдебно-шериатски редъ родния си братъ, Вълко веледи Петре, да възбуди искъ срѣщу оставения ѝ мѫжъ Илия, веледи Истрезо (Стрезо) отъ сѫщата махала. Пълномощникътъ на Пенка Петрова, братъ ѝ Вълко, заявилъ прѣдъ сѫда слѣдното: „довѣрителката ми Пенка има три малки момичета: Мара, Ангелина и Кута, родени отъ нея и отъ разведения ѝ съпругъ Илия. За прѣхраната и обличането на тия три момичета довѣрителката ми получва днесъ отъ оставения си и напуснатъ съпругъ: 1. два чифта сребърни кяфирски белегзици (ики чифтъ кяфиръ симъ белезики); 2. четири парчета кяфирски синджири (дйортъ тане кяфиръ сими зинджири); 3. двѣ пар-

чета сребърни кяфирски (що носятъ нашитѣ християнки-жени) гердани и 4. единъ коприненъ шаренъ поясъ (кумашъ кушакъ) на стойность 600 акчета, така че тя, Пенка, нѣма занапрѣдъ нищо да търси отъ речения Илия по прѣхраната и обличането на тритѣ имъ малолѣтни момичета, защото тѣ, дѣцата, оставатъ подъ грижата и отгледването на майка имъ Пенка, която е напълно по това удовлетворена отъ Илия". Послѣдниятъ казалъ, че той нѣма да търси подиръ прѣдаденитѣ на Пенка днесъ нѣща, а ако ги потърси, то се задължава да подържа прѣхраната и обличането на тритѣ имъ малолѣтни момичета, които ще живѣятъ при майка си Пенка. Сѫдътъ уважилъ това самопризнание на странитѣ, на съпруга и съпругата, които занапрѣдъ се считатъ законно разведени и свободни да встѫпятъ въ бракъ съ другиго, като за това сѫдътъ издалъ тоя актъ въ първото число на мѣсецъ рамазанъ 1026 г. (1614).

14. *Стр. 11.* — Правото по събиране беглика (агнамъ ресуми — или джелебъ кешанъ) за 1025 г. (1613) въ пиротската кааза (Шехер-кьой казаси) е било откупено отъ служителя при царския палатъ въ Цариградъ, християнина-рая суруджи Сотиръ Истепаносъ, житель отъ Стамбулъ, отъ махалата „Едрине-капусу", и интендентъ за доставката на месо и храна на еничерския военeнъ корпусъ, квартирующъ въ Стамбулъ и отъ тайфата „суруджи" (пощаджия, що каратъ пощенския трактъ). Замѣстникътъ (пълномощникътъ) на суруджи Сотиръ Истепаносъ, Панайотъ, прѣдъ съвѣта на шериатския сѫдъ, отстѫпилъ и прѣхвърлилъ (хавале) правото по събиране на беглика върху Абдур-рахманъ челеби, който приелъ върху си да събира тоя царски данъкъ „агнамъ ресуми" въ пиротската кааза за сумата 87000 акчета, срѣщу която той броилъ въ прѣдплата 10000 акчета, а останалата сума отъ 77000 акчета брои днесъ на речения Панайотъ. И тъй прѣкуповачътъ Абдур-рахманъ челеби не остава да длъжи нито бодка (хичъ биръ акче ве биръ хубе) на Панайота. Сѫдътъ възъ основа на тая изповѣдь и самопризнание, прѣдложена и приета отъ двѣтѣ страни, уважилъ това законно прѣхвърляне на данъка „агнамъ ресуми" въ пиротската кааза и за станалото издалъ на Абдур-рахманъ челеби тоя сѫдебно-шериатски актъ съ дата 20. рамазанъ 1026 г. (1614).

15. *Стр. 12.* — Раятинътъ (земи) папукчи Костантинъ

отъ махалата „Попъ Милушъ“ въ София е умрѣлъ безъ челядъ, а за наслѣдникъ е останала само законната му съпруга. Понеже умрѣлиятъ Костантинъ притежавалъ едно лозе отъ 4 мотики (дйортъ чепалъкъ) въ землището на с. Комарица, софийска кааза, — имотъ, който спредъ шариата и правото за наслѣдство (ферайзи) преминава на бейт-ул-мала (на фиска), то чиновникътъ (бейт-ул-малъ-емини) Хасанъ чаушъ на публиченъ търгъ продалъ това лозе за 600 акчета на послѣдния наддавачъ Мустафа челеби, ибинъ Или-бегъ, приелъ паритѣ отъ куповача и моли сѫда да се издаде на послѣдния надлежния сѫдебно-шериатски актъ за право на стопанство, който билъ издаденъ на 15. рамазанъ 1026 г. (1614).

16. *Сѫщ. (12) стр.* — Забитинътъ на стопанисванитѣ частно отъ султана села „хасларъ-кариелери“, находящи се въ софийската кааза, — Ахмедъ-бегъ, билъ възбудилъ искъ срѣщу раятина Иванъ веледи Стоянъ, живущъ въ с. Горубляни, Софийско, което влизало въ района и областьта на султанскитѣ села — „хасларъ“, и изявилъ слѣдното: „отвѣтникътъ Иванъ Стояновъ, родомъ отъ-кѫдѣ Дупнишко, което азъ, като управитель на всички султански села „хасларъ-кариелери“, управлявамъ, незаконно е присвоилъ лозето отъ 8 мотики, лежаще въ землището на сѫщото село Горубляни. Освѣнъ това той продалъ това лозе като собственъ свой имотъ на Хамза ибинъ Абдуллахъ за 1200 акчета. Това сѫщото лозе бѣ собственость на умрѣлия рая отъ сѫщото село Вълчо веледи Илия, който не остави никакви наслѣдници. За това моля да се заповѣда на Иванъ Стояновъ да отстѫпи и ми прѣдаде въпросното лозе съгласно съ закона“. Запитанъ по въпроса Иванъ казалъ: „азъ това лозе притежавамъ по наслѣдство отъ умрѣлия Вълчо Илиевъ, който бѣ синъ на чича ми (амимъ-оглу) и на когото азъ съмъ законенъ наслѣдникъ по сребърна линия (асубет-и-тарик-и-иле). Като законенъ стопанинъ по наслѣдство на това лозе, продадохъ го на Хамза, ибинъ Абдуллахъ, за 1200 акчета“. Сѫдътъ поискалъ отъ отвѣтника Ивана доказателства за това, че той наистина е роднина и наслѣдникъ на умрѣлия Вълчо. Понеже такива доказателства Иванъ не можа да прѣдстави, то сѫдътъ рѣши и постанови: въпросното лозе да се счита за собственость на Ахмедъ-бега. Актътъ билъ издаденъ въ края на мѣсецъ рамазанъ 1026 г. (1614).

17. *Сѫщ. (12) стр.* — Пълномощницата на Емине, бинти

Абдуллахъ, отъ махалата „Спахиларъ“ въ София, дъщеря ѝ Рахиме, въ присжтствието на раята Павле веледи Пейо отъ сжщия градъ, заявява така: „довѣрителката майка ми Емине имаше да зима отъ Павле една ока сребро и 2500 акчета, за което водихме процесъ. Сега обаче ние съ отвѣтника чрѣзъ помирители (муслихунъ) се спогодихме и помирихме така: срѣщу оката сребро и 2500 екчета ще взема отъ Павле само една сребърна чаша (биръ гюмушъ кадахъ), единъ чифтъ сребърни обѣци (менгюши) и петь кила жито (богдай). Тия нѣща ние още днесъ получихме отъ Павле и желаемъ да се прѣкрати процеса ни, заведенъ за една ока сребро и 2500 акчета“. Понеже и отвѣтникътъ Павле устно потвърдилъ станалата спогодба тьй, както я изложила повѣрителката на Емине, то сждътъ уважилъ тая спогодба и издалъ на рамазанъ 1026 г. (1614) сждебно-шериатски актъ.

18. *Стр. 26.* — Селскиятъ попъ (папасъ кариеси) отъ с. Игнатица, което спада въ заимата (заимъ-спахия, който се е ползувалъ отъ извѣстна часть отъ произведенията на земитѣ, обработвана отъ раята-християни) на заима Юшеръ-ага, житель отъ с. Буковикъ, софийска кааза, който е билъ единъ отъ достойнитѣ кехаи (кетхуда) на славния везиръ Давудъ-паша, — тоя селски попъ, на име попъ Сарайно, една нощь, като легналъ въ стаята, дома, изчезналъ билъ и се изгубилъ (гайдъ ве набедидъ). Роднитѣ му братия Тодоръ и Момиръ, майка му Стояна, дъщеря на Петка, както и братовиятъ синъ на загиналия попъ — попъ Игнатъ веледи Ярославъ заявили устно на софийския шериатски сждъ за станалата случка и се оплакали срѣщу жителитѣ на сжщото село Игнатица. Въ сждебната зала на софийското шериатско сждилище се явили както горѣ-поменатитѣ тжжители-наслѣдници на загиналия безслѣдно попъ Сарайно, така и жителитѣ, обвиняеми (мазнунъ) въ подозрѣние на убийство, отъ сжщото село Игнатица: Бало веледи Параманъ, Стою веледи Миленъ, Марко веледи Параманъ, Райчинъ веледи Никола и др. Тжжителитѣ-наслѣдници съ подобающата за сжда уважение и почить устно изповѣдали и казали прѣдъ съвѣта на сжда така: „Прѣди единъ мѣсецъ, считанъ отъ датата на тоя актъ, изчезналиятъ попъ Сарайно една нощь, като спалъ въ стаята на дома си, безслѣдно изчезна и се изгуби. По поводъ на това ние още тогава се оплакахме прѣдъ сжда срѣщу жителитѣ на сжщото

село Игнатица, отъ които искахме да се намѣри убиецътъ на загиналия попъ. На селянитѣ отъ сѫщото с. Игнатица сѫдътъ бѣ далъ едномѣсеченъ срокъ, за да търсятъ и намѣрятъ (тефекусъ ве теджесусъ) убиеца. Но понеже диренето и търсенето на убиеца отиде залудо, защото никаква диря или нѣщо като веществено доказателство нигдѣ не се намѣри и появи, и понеже ние не искаме отъ съселянитѣ си никаква стойность (дам-и-диети) за кръвьта на загиналия безслѣдно попъ Сарайно, нито пъкъ сме заявили прѣдъ сѫда нѣкаква претенция и искъ, то молимъ сѫда, щото подозрѣнитѣ селяни да се освободятъ отъ всѣкаква отговорность, а процесътъ да се счита за прѣкратенъ, като на обвиняемитѣ (мютехимлере) се издаде отъ сѫда единъ шериатски актъ, за да не би слѣдъ врѣме да имъ се прави притѣснение и насилие (зулумъ ве ренджиде)". Сѫдътъ уважи това заявление на тѫжителитѣ и, съгласно съ постановленията на шериата, издаде и протоколира настоящия сѫдебно-шериатски актъ днесъ 15. день отъ мѣсецъ зилкааде 1026 г. (1615).

19. *Стр. 28.* — Яхуди Аврамъ веледи Нефтали отъ тайфата „алеманъ джемаати" (германска община), житель отъ гр. София, продалъ собственото си лозе отъ около 38 мотики (чапалъкъ), лежаще въ землището на селото *Драговищица,* софийска кааза, за 28,000 акчета, по текущия курсъ на сребърнитѣ чисти монети, на Зулфикяръ, ибинъ Абдуллахъ. Сѫдътъ уважилъ тая покупка-продажба за законна и издава на покупателя настоящия сѫдебно-шериатски актъ днесь 15. день отъ мѣсецъ зилкааде 1026 (1614) г.

20. *Стр. 29.* — Войникъ-черибашията[1]) Бали, както и забитинътъ Мустафа бегъ на с. Балша, софийска каза, доложили въ софийския шериатски сѫдъ, какво селянитѣ отъ с. Балша: Момиръ веледи Марко, Ранко веледи Йове, Драйчо веледи Николинъ, попъ Бано веледи Попо, Илия веледи Момиръ, Вълко веледи Драгуно, Станчо веледи Илия и Киро веледи Байо се обвиняватъ въ съучастничество при убийството на *фучуджи* (бъчваръ) сърбина Милошъ отъ с. Гиляновци, софийска каза, който съ ножъ билъ раненъ отъ попъ Томо

[1]) Подъ „чери-башия" (отъ „чери" — войникъ и „баши" — главатаръ) се разбира военемъ началникъ или офицеръ отъ по-голѣмъ рангъ, който е командувалъ военемъ отрядъ; а „войникъ-чери-баши" е главатаръ на „войникъ-аскери", съставенъ отъ рая-християни.

и брата му Велйо веледин Петко, житель на с. Гиляновци. Поради това, казали тѣ, двамата забити, ние искаме, щото за нанесеното на умрѣлия тежко нараняване, отъ което той едвамъ достигналъ въ с. Балша и тамъ умрѣлъ (мердъ), подозрѣнитѣ рая-християни (земилеръ) да се признаятъ за виновни и се осѫдятъ на слѣдуемото имъ се наказание". Обвиняемитѣ въ отговора си възразиха и казаха: „убитиятъ сърбинъ Милошъ не е дохождалъ въ нашето село. Ние не го познаваме, що за човѣкъ е (не макуле олдугуни биз-билмеисъ)". Понеже поменатитѣ двама забити възъ основа на шериатски постановления били извършили тщателно издирване, за да се намѣри убиеца по това убийство, но до сега нищо и отъ никѫдѣ не е могло да се открие въ подозрѣнитѣ лица, съ което тѣ да се уличатъ въ това тежко прѣстѫпление, сѫдътъ постанови и рѣши, че горѣ-споменатитѣ раи-християни съвършено се освобождаватъ отъ отговорность по това дѣло (бераи-зимети) и се оправдаватъ. За станалото се състави, протоколира и издаде настоящиятъ шериатски актъ, днесъ мѣсецъ зилкааде 1026 г. (1615). Прѣписъ отъ тоя актъ се издаде на оправданитѣ, за да не се търсятъ отпослѣ по това прѣстѫпление".

21. *Стр. 36.* — Елка, бинти Мишо, отъ с. Горно-Чепинци, софийска каза, въ присѫтствието на отчува си (уни-бабаси) Мишо, заявила прѣдъ софийския шериатски сѫдъ слѣдното: „По наслѣдство отъ покойната си майка, Дойка, която прѣди малко се помина, азъ стопанисвахъ по право на шериата: единъ сребъренъ богмакъ (симъ богмаги), една сребърна гуруна (симъ гуруна), единъ сребъренъ рейшанъ (биръ симъ рейшанъ), една кяфирска сребърна проста багия (биръ кяфира симъ саде багия), единъ сукнакъ (сукманъ) отъ синя чоха (биръ кяфири чоха сукнаха), и единъ поясъ (биръ кушакъ). Нѣкои отъ тия ми наслѣдствени прѣдмети, като сребърниятъ богмакъ и гуруна ми се прѣдадоха на врѣме и сѫ у мене, а за останалитѣ: сукнака, пояса и обикновената багия и рейшана, оцѣнени за 200 акчета, както и бакърътъ на стойность оцѣненъ за 100 акчета, се спогодихме и помирихме, да ми даде стойностьта на тия четири прѣдмета отъ 200 акчета, а бакърътъ — въ натура. Днесъ той, отчувътъ ми, прѣдаде ми всичко споредъ спогодбата и окончателно се помирихме. За станалата спогодба се издаде настоящиятъ помирителенъ актъ, протоколиранъ и записанъ днесъ м. зилхидже 1026 (1614—15 г.).

22. *Стр. 36.* — Началникътъ-офицеръ на войницитѣ-раи (воиниганъ чери-баши), имено Н. Благородие (фахри-юл-акранъ) Бали чери-баши, който е и забитинъ (управитель) на селото Биримирци, софийска каза, се явилъ прѣдъ съвѣта на софийското шериатско сѫдилище, дѣто съ подобаещето за сѫда уважение и въ присѫтствието на актоноситeлитѣ (хафзи-юл-китабъ) попъ Стоянъ веледи Недѣлко, Колю веледи Стойко, Йовчо веледи Перо, Йоне веледи Вълчо, Михаилъ веледи Първанъ, Стоянъ веледи Тодоръ и др., жители отъ с. Биримирци, заявилъ и казалъ така: „спахията на с. Куманица, имено налбантинътъ Мехмедъ бегъ, връщайки се отъ казаното село, по пѫтя билъ изгубенъ и безслѣдно изчезналъ. Отпослѣ обаче тѣлото му се намѣрило въ прѣдѣлитѣ на с. Биримирци; при огледа на тѣлото се констатирало, че по него личатъ рани и че Мехмедъ бегъ билъ убитъ. Понеже слухъ се носи, че моитѣ войнигани наранили и убили, че тѣ сѫ били прямитѣ убийци на убития, то азъ ги прѣдавамъ на сѫда и искамъ да се накажатъ, тъй като, споредъ прѣдписанията на шериата, убийството е извършено въ територията на с. Биримирци и трѣба тѣ, селянитѣ на това село, да теглятъ наказанието и за „дем-и-диетъ". Подсѫдимитѣ (мезлунъ) селяни отъ сѫщото село Биримирци на въпроса отговориха и възразиха така: „ние нищо не знаемъ, нито сме чули за убийството на поменатия Мехмедъ бега. Не се признаваме за виновни и ходатайствуваме прѣдъ почитаемия сѫдъ да ни освободи по това дѣло отъ всѣка отговорность. Сѫдътъ поиска отъ тѫжителя чери-баши Бали доказателства, които напълно да подкрѣпятъ устнитѣ му заявления по това дѣло. Обаче, тъй като тѫжителитѣ нѣмали такива доказателства, съ които нагледно да се докаже виновностьта на обвиняемитѣ селяни-раи въ споменатото убийство — отъ една страна, а отъ друга — понеже обвиняемитѣ селяни отъ 15 дена насамъ се държатъ подъ арестъ отъ началника имъ, чери-башията Бали, и нищо до сега не сѫ открили по това убийство, — сѫдътъ възъ основа на прѣдписанията на шериата издаде и постанови настоящата оправдателна присѫда (бера-и-зимети), съ която горѣ-поменатитѣ селяни — биримирчани се признаватъ по това убийство за невинни и като такива тѣ се освобождаватъ отъ всѣка отговорность. Настоящиятъ сѫдебно-шериатски актъ се издаде днесъ 15. день отъ мѣсецъ зилхидже 1026 (1614/15 г.).

Прѣписъ отъ настоящия актъ се врѫчи още днесъ на поменатитѣ селяни, за да не би отпослѣ, съ изминуване на врѣмето, да се възбуди срѣщу тѣхъ наново процесъ по това убийство, да се мѫчатъ и притѣсняватъ.

23. *Стр. 37.* — Въ мѣстностьта, називаема „Башмаклъкъ дереси“, лежаща въ територията на селото Орманъ, софийска каза, което впада въ частнитѣ села, принадлежащи като частна собственость на султаншитѣ[1]), билъ намѣренъ убитъ съ нараняване раятинътъ Никола, житель отъ сѫщото село Орманъ. Бащата на убития Никола — Яко (!) заявилъ за това убийство въ софийското шериатско сѫдилище, като за обвиняеми били посочени подозрѣнитѣ отъ сѫщото село жители: Цвѣтко веледи Петко, Киро веледи Райо, Геруша веледи Стойко, Зайче веледи Илйо, Степанъ Ковачъ, Джуро веледи Стоянъ, Ѓерчо веледи Брако и др. Тѫжительтъ Яко въ присѫтствието на поменатитѣ селяни прѣдъ сѫда казалъ и изповѣдалъ така: „Убитиятъ ми синъ Никола е убитъ не отъ другиго, а отъ Стоянча, извѣстенъ подъ името „Кйорпечъ“, затова азъ търся кръвнината на убития ми синъ (дем-и-диети) отъ убиеца, речения Стоянъ. Азъ не търся по това убийство никаква кръвна стойность отъ жителитѣ-селяни на това село, нито пъкъ имамъ срѣщу тѣхъ искъ или нѣкаква претенция. Поради това моля сѫда да освободи подозрѣнитѣ селяни отъ всѣкаква отговорность углавна и гражданска (катили дава ве дем-и-диети вм. джинаетъ-граждански искъ за право на кръвнина) и да имъ издаде въ рѫцѣтѣ една оправдателна присѫда (бера-и-зимети хюким илями), по силата на която слѣдъ врѣме да не бѫдатъ поменатитѣ селяни, влачени отново по сѫдилища, да не се насилватъ и притѣсняватъ отъ никого по това убийство“. Сѫдътъ, слѣдъ като изслуша и възраженията на подсѫдимитѣ селяни, които казаха, че въ това убийство тѣ нѣматъ никакво участие и сѫ непричастни, както това подтвърди прѣдъ сѫда и самиятъ, присѫтствуещъ на сѫда тѫжитель, постанови оправдателна присѫда (берати зиметлирине хюкими), съ която поменатитѣ селяни се оправдаватъ отъ всѣкаква отговорность по това убийство, издадена, написана и протоколирана днесъ 16. зилхидже 1026 (1614) г.

---

[1]) Първовѣнчаната съпруга на султана, както и майкитѣ на султанитѣ се ползували съ правото да иматъ свои частни недвижими имоти отъ цѣли села и паланки въ провинциитѣ на Отоманската империя.

24. *Стр. 40.* — „Жителката отъ махалата „Язъджи-оглу“ въ София, Сайме бинти Али-Бали, по законенъ шериатски редъ е упълномощила съпруга си, Хасанъ Халифъ ибинъ Абдулъ-Менанъ Алкаланли, съ право да изповѣда прѣдъ сѫда за слѣдното и да се врѫчи и издаде отъ сѫда нуждния актъ (хюджетъ). Рѣчениятъ пълномощникъ се явилъ прѣдъ сѫда, дѣто въ присѫтствието на робинята Назли бинти Абдуллахъ съ подобающето за сѫда уважение е изповѣдалъ и въ качеството на повѣреникъ казалъ устно така: „довѣрителката ми Сайме, която е моя законна съпруга, притежава и стопанисва като своя чиста собственость присѫтствуещата тукъ, въ сѫда, робиня Назли, родомъ отъ Унгария, християнка, съ ръсть високъ, очи черни, вѣжди черни, лице обло (мудеверъ). Но тъй като поменатата робиня Назли съ своето благоразумно поведение придоби любовьта и благосклоностьта не само на своята господарка, на довѣрителката ми, която е характерна и строго се придържа о духа и духовно-религиознитѣ прѣдписания на шериата на свещения хадисъ[1]), но и още тя, Назли, е напоена и възпитана въ догмитѣ и ученията на мухамеданската права вѣра, споредъ която би било голѣмъ грѣхъ и прѣстѫпление да се държи въ робство едно словесно сѫщество, което се счита за членъ на тая религия, поради това азъ, като повѣреникъ на жена си Сайме, заявявамъ прѣдъ сѫда, че отъ сега занапрѣдъ, по Божия милость и съгласно прѣдписанието на върховния ни религиозенъ законъ, създаденъ направо отъ Бога вишняго, речената Назли става свободна, освобождава се отъ робското положение, въ което тя до сега се намираше, като се залича отъ списъка на довѣрителката ми, дѣто сѫ записани имотитѣ на послѣдната и въ който името на Назли фигурираше като недвижима вещь, принадлежаща на Сайме. Освѣнъ родителски права за надзора надъ поменатата Назли, други никакви стопански права за притежание надъ нея не сѫществуватъ, защото, както се каза по-горѣ, тя е свободна мюсюлманка, както сѫ свободни и всички мюсюлмански чеда пророкови“. Сѫдътъ възъ основа на шериатскитѣ прѣдписания, уважи и прие това заявление, направено отъ поменатия пълномощникъ, като за станалото написа, протоколира и издаде

[1]) Съчинението „хадисъ“ е една важна религиозна книга за мухамеданския свѣтъ подиръ корана, тъй като въ нея се говори за прѣданията на Мухамеда, за неговата дѣйность и изречения.

въ ржцѣтѣ на речената Назли настоящия сждебно-шериатски актъ, за да ѝ послужи въ случай на нужда, написанъ днесъ края на мѣсецъ зилхидже 1026 г. (1615).

25. *Стр. 42.* — Управительтъ (еминътъ) на зевайд-войниганъ (християнскитѣ войници) — благородникътъ Мустафа-челеби, или тъй нареченията „Пазар-баши-зааде" отъ гр. Самоковъ, се явилъ прѣдъ софийското шериатско сждилище, дѣто въ присжтствието на носителя на настоящия актъ, самоковския аянинъ, ел-хаджи Ибрахимъ бегъ, и съ подобающето за сжда уважение е казалъ устно и изповѣдалъ така; „отъ стойностьта на сурово желѣзо (ахен-и-хамъ) длъжа на поменатия ел-хаджи Ибрахимъ-бегъ 24,000 акчета. Срѣщу тая сума му продадохъ и прѣдадохъ единъ конь отъ 2,000 акчета, а за остатъка 22,000 акчета като гаранция му ипотекирахъ собствената си воденица отъ три витла (ючъ-гйозъ дегермени), находяща се въ прѣдѣлитѣ на с. Райово, самоковска каза, и на която границитѣ сж извѣстни между проходящето по тия мѣста население. Срокътъ на тая ипотека слѣдва отъ края на м. мухаремъ 1026 г. до края на м. сaферъ сжщата година. Въ случай че на срока не изплатя сумата 22,000 акчета, ел-хаджи Ибрахимъ-бегъ има пълно право да я притежава и стопанисва като своя собственость, слѣдъ като тогава, на срока, се снабди и съ покупателенъ актъ". Понеже тая изповѣдь на Мустафа-челеби се подтвърди отъ показанието на ел-хаджи Ибрахимъ-бега, то сждътъ по искането на послѣдния издаде и протоколира тоя актъ днесъ въ края на м. мухаремъ 1026 (1614).

26. *Стр. 43.* — Спахията налбантъ Мехмедъ бегъ, ибинъ Абдуллахъ, житель отъ махалата „Ючъ-бунаръ" въ г. София, една нощь се връщалъ отъ чифлика си, който се намира въ землището на селото Кониции (?Куманица, вж. № 22), софийска каза, на което е билъ и спахия, и по пжтя билъ убитъ, изчезналъ безслѣдно. Наслѣдницитѣ на убития чрѣзъ своя пълномощникъ-настойникъ се оплакватъ прѣдъ сжда срѣщу жителитѣ-раи отъ сжщото село: Тодоръ веледи Дамянъ, попъ Стефанъ веледи Вълчо, Гюруша веледи Стою, Радославъ веледи Мио, Вълчо веледи Павле, Стоянъ веледи Райчо, Вълчо веледи Тодоръ и Костандинъ веледи Тодоръ, и искатъ имъ тежкото наказание „късасъ" (кръвь за кръвь), както и заплащането стойностьта на кръвьта *дем-и-диети*". Обвиняемитѣ по това убийство раи били хвърлени въ затворъ и прѣдадени

отъ страна на сѫда въ рѫцѣтѣ на *забитина* (полицейско-административенъ чиновникъ). Слѣдъ излежаването (на обвиняемитѣ) повече отъ 20 дена въ затворъ и слѣдъ като се констатирало, че обвиняемитѣ и затворенитѣ лица — рая, на които имената по-горѣ сѫ написани, сѫ невиновни, защото противъ тѣхъ липсвали всѣкакви доказателства, дѣлото по това убийство сѫдътъ прѣкратилъ, тъй като гражданскиятъ ищецъ (страната на наслѣдницитѣ) се спогодилъ за „диета" съ селянитѣ-затворници, да заплатятъ за кръвьта 20,000 акчета. Сумата била изплатена отъ страна на обвиняемитѣ, и послѣднитѣ били пуснати отъ затвора (хапъсханетенъ) и по сѫдебенъ редъ освободени отъ всѣкаква углавна отговорность по това дѣло. Издаде се настоящиятъ сѫдебенъ актъ на 1. мухаремъ 1027 (1614—15).

27. *Стр. 51.* — Между спахията на селото Златуша, софийска каза, Хасанъ-бега, и субашата на сѫщото село, Мехмедъ-бега, се породилъ споръ и процесъ по въпроса за пришелцитѣ, заселени жители въ сѫщото село: Миладинъ и синоветѣ му Велйо и Бошко, както и братъ му Павле — раяти, които, като заселени въ това село, занимаватъ се съ земледѣлие, посѣватъ и разкопаватъ земи въ границитѣ на сѫщото село, но безъ да сѫ записани досега въ списъка на жителитѣ отъ сѫщото село, нито пъкъ тѣхнитѣ законни права и задлъжения, като: наложителния обикновененъ данъкъ (ресуми-урфие), тежкия и тягостенъ данъкъ (текялифи-шакалери), да имъ се опрѣдѣлени. Понеже при изплащането на надлежнитѣ данъци се срѣщатъ мѫчнотии и нередовности, тъй като тѣ, раятитѣ, се дърпатъ ту отъ единa, ту отъ другия, — то сѫдътъ по единъ миролюбивъ начинъ и по желанието имъ, издаде настоящия актъ и рѣши: Миладинъ и синъ му Бошко се записватъ данъкоплатци рая въ списъка на спахията Хасанъ-бега, а Велйо и Павле — въ списъка на субашата Мехмедъ-бега. Настоящиятъ актъ се издаде и протоколира днесъ края на мѣс. мухаремъ 1027 (1615). Прѣписъ отъ тоя актъ се издаде на Миладина и на сина му Бошко, за да имъ послужи, дѣто трѣба и когато се видятъ въ нужда.

28. *Стр. 56.* — Единъ отъ арабаджиитѣ-кираджи (името липсва) отъ селото Орманли, софийска каза, се явилъ прѣдъ съвѣта на софийското шериатско сѫдилище, дѣто въ присѫтствието на извѣстнитѣ бунтовници-разбойници — рая, до-

карани подъ стража отъ софийския субаша Мустафа-бега, а именно: Иове веледи Радулъ отъ с. Куманица и Недѣлко веледи Райко отъ с. Дрѣново, заявилъ и се оплакалъ устно така: „азъ заедно съ други арабаджии се връщахме отъ София; нощесъ около полунощь поменатитѣ харамии и нападатели на кола (араба басанъ харамилери) нападнаха на колата ми въ мѣстностьта близо до „Теке-махлеси“, взеха ми: единъ килимъ, единъ бакрачъ и една черга, а мене съ тояга немилостиво биха, тежко ме нараниха, съ цѣль да ме убиятъ. Но благодарение на пристигналитѣ на помощь отъ казаната махала благородни мюсюлмани: Чалъкъ Али-бегъ, именуемъ Гулямъ-шаха, Османъ, Бейзадъ, Бекиръ, Османъ и др., които се застѫпиха за мене и ме спасиха отъ рѫцѣтѣ на харамиитѣ, азъ успѣхъ да се спася отъ явна злодѣйска смърть. Поради това моля почитаемия сѫдъ да благоволи и осѫди поменатитѣ разбойници на най-тежко наказание, което имъ се слѣдва за това злодѣяние по шериата“. Попитани поменатитѣ разбойници доброволно и чистосърдечно на единѣ и задружно изповѣдаха и се признаха така: „истина е, че ние посрѣдъ нощь нападнахме колата на тѫжителя, взехме означенитѣ нѣща, и когато бихме тѫжителя, за да го убиемъ и погубимъ, пристигнаха означенитѣ мюсюлмани и го спасиха отъ рѫцѣтѣ ни. При това ние прѣди нѣколко врѣме нападнахме овцетѣ на селянитѣ отъ с. Подгюмци, заграбихме около 20 овци и ги подѣлихме помежду си“. Сѫдътъ, за да събере свѣдения и изучи поведението на тия двама разбойници-бунтовници, повика и разпита присѫтствуещитѣ въ сѫда мюсюлмани, а именно: имамина на с. Орманли, Али челеби, забитина на с. Дрѣново, Ахмедъ челеби и други мнозина мюсюлмани, които сѫщо присѫтствуваха въ заседанието на сѫда, като казаха: „поменатитѣ раи всѣкога и навсѫдѣ сѫ вършили подобни прѣстѫпни дѣяния, бунтовници и размирници сѫ, и се слѣдва, като такива злосторници, да се прѣмахнатъ и погубятъ (хазефъ итмекъ). Защото ако се простятъ тия бунтовници и злодѣйци, които непрѣстанно продължаватъ да причиняватъ злосторничества и злодѣяния на мирното население, а особено на мюсюлманитѣ, то цѣлиятъ вилаетъ ще пропищи и нѣма да се освободи отъ тѣхнитѣ насилия и злодѣйства (шерлерденъ). Ние положително знаемъ и сме увѣрени, че тия разбойници сѫ врѣдни и пакостни членове на държавата ни и за това искаме, като сви-

дѣтели, тѣхното най-тежко наказание — осѫждането имъ на смърть". — Сѫдътъ възъ основа на това, постанови и рѣши: осѫжда поменатитѣ разбойници-бунтовници на смърть, като възлага на софийския забитинъ изпълнението на тая присѫда Юмеръ-ага. 29. мухаремъ 1027 (1615).

29. *Стр. 57.* — Жителитѣ на село . . . ., а именно: Нешо веледи Михо, Лулинъ веледи Тодоръ, Вълко веледи Илия, Косто веледи Михо, Стою веледи Павле, Стою Джамбазъ, Стоянъ веледи Павле, Драгинъ веледи Недѣлко и др. се явили прѣдъ съвѣта на софийското шериатско сѫдилище и въ присѫтствието на кредитора и актоносителя Али челеби, сѫ изповѣдали и казали: „слѣдъ два и половина мѣсеца отъ днесъ съ срокъ до Гергйовдень (рузи хаддъра) ние взехме въ заемъ 3100 акчета отъ рѫцѣтѣ на Али челеби, комуто ги дължимъ и за изплащанието на които въ срока ние взаимообразно гарантираме съ всичкитѣ си движими и недвижими имоти". Сѫдътъ, слѣдъ като одобри и утвърди тоя заемъ, издаде, написа и регистрира настоящия сѫдебно-шериатски актъ днесъ 12. саферъ 1027 (1615).

30. *Стр. 58.* — Капуджи Мехмедъ челеби въ качеството си на мютевлия (попечитель) въ вакъфскитѣ имущества, завѣщани отъ покойния завѣщатель ел-хаджи Байрамъ въ полза на богоугоднитѣ обществени заведения, находящи се въ гр. София, се явилъ прѣдъ съвѣта на Софийското шериатско сѫдилище, дѣто той съ подобаещата за сѫда репутация и въ присѫтствието на актоносителя Дервишъ, ибинъ Хусамъ, житель отъ махалата „Хаджи Хамза" въ гр. София и наематель на банята (хамамъ), която сѫщо така влиза въ описа на завѣщанитѣ отъ казания завѣщатель имущества, заявилъ и изповѣдалъ устно така: „азъ въ качеството си на попечитель, по-прѣди бѣхъ далъ тоя хамамъ подъ наемъ възъ името на Бехрамъ бея; но понеже речениятъ наематель не държеше, както трѣбва, въ пълна чистота и комфортность банята, за което имаме и оплаквания отъ страна на населението, при това и изтичаше срока на наема, то азъ днесъ тая вакъфска баня дадохъ подъ наемъ, за единъ периодъ отъ три години, за сума 2160 акчета, или по 720 акчета годишно, като се почва отъ 1. день на мѣсецъ саферъ 1027 г. до 1. саферъ 1030 г. отъ егира, на поменатия Дервишъ на слѣднитѣ условия: наемниятъ срокъ е тригодишенъ, като почва отъ 1. сафетъ 1027 г.;

всѣка годишна наемна стойность отъ 720 акчета ще се изплаща и уравнява (хаклашмакъ) на всѣки три мѣсеца. Наемательтъ Дервишъ съ свои срѣдства и отъ свой капиталъ е длъженъ, щото проводния каналъ и пѫтя на водата за банята да поправи и меримети, а сѫщо и разноскитѣ за други нѣкои необходими поправки на банята сѫ възлагатъ върху му, съ задължение още да държи банята чиста и комфортна, за да се благодарятъ мюсюлманитѣ и да не произлизатъ оплаквания отъ страна на послѣднитѣ". Понеже това заявление, произнесено отъ страна на поменатия мютевлия, се потвърди и устно се произнесе и отъ наемателя на сѫщия хамамъ — Дервиша, който каза още, че условията за наема на банята сѫ сѫщитѣ, изложени по-горѣ, и ги приема напълно, то сѫдътъ, слѣдъ изслушването още и порѫчителя за редовното изплащание на наемната стойность, Мехмедъ, ибинъ Хамза, който е дѣдо (кайнати — по женска линия) на Дервиша и който устно изповѣда прѣдъ съвѣта на сѫда, че става реаленъ гарантинъ по тоя наемъ, за станалото написа, издаде и протоколира настоящиятъ сѫдебно-шериатски актъ днесъ първитѣ числа на мѣсецъ саферъ 1027 (1615).

31. *Стр. 60.* — Черно-облѣчениятъ калугеръ (кешиши бедгейши), на име Еремия, който съ царскиферманъ е канонически владика и началникъ надъ кюфаритѣ-рая, обитающи въ каазитѣ София, Берковица и Пиротъ (Шехеръ-кьой), се яви прѣдъ съвѣта на софийския шериатски сѫдъ и съ подобаещето за сѫда уважение и почитание, въ присѫтствието и пълния съставъ на сѫда, както и на Синанъ бегъ-зааде Хасанъ челеби, изповѣда и заяви така: „правото ми, което отъ старо врѣме е опрѣдѣлено, да събирамъ и получавамъ за „вѣнчило" и „пожертвувание" (енгеха ве тесадукъ) отъ кюфаритѣ-рая, живущи въ казитѣ софийска, берковска и пиротска, и което възлиза годишно на 4300 акчета, — днесъ това мое право отстѫпихъ и прѣхвърлихъ на поменатия Синанъ бегъ зааде — Хасанъ челеби, тъй като азъ получихъ отъ послѣдния напълно въ брой и въ прѣдплата означената сума отъ 4300 акчета. За това отъ сега нататъкъ поменатиятъ Хасанъ челеби има пълно и неограничено право върху събирането на двѣтѣ тия даждия, понеже азъ вече нѣмамъ въ тѣхъ никаква намѣса и участие". Тая изповѣдь на поменатия владика Еремия се подтвърди отъ прѣкуповача на правото за

„вѣнчило“ и за „пожертвувания“, Хасанъ челеби и слѣдъ това сждътъ, възъ основа на закона и шериата, издаде въ ржцѣтѣ на Хасанъ челеби настоящия сждебно-шериатски актъ (хюджетъ) днесъ на 15. саферъ 1027 (1614—15).

32. *Стр. 76.* — „Началникътъ на харамийската кюфарска чета, която вързлувала по Софийско и Златишко, билъ раятинътъ „Бързакъ баш-боги“. Това обстоятелство се установило отъ показанията на единъ заловенъ *харамия,* на име Иванъ веледи Станоя отъ село Столникъ, Софийско, който при изслѣдването показалъ, че воеводата имъ „Бързакътъ“ съ една чета е нападналъ нощно врѣме кжщата на хаджи Вели отъ село *Камарци,* златишка нахия, софийска кааза, ограбилъ имота и погубилъ самого хаджи Вели. Съучастници на Бързаковата чета били раятитѣ: Шошовица-оглу Новаче, Халкали-оглу Младенъ и др. харамии. Заловенитѣ разбойници били прѣдадени на сждебно-административнитѣ власти за надлежното имъ наказание, да се осждятъ като бунтовници-немирници (фесадчи). Дата 15. реби-юл-евель 1027 г. (1615).

33. *Стр. 82.* — Носителката на настоящия актъ Рахмие, бинти Абдуллахъ отъ махалата „Ел-хаджи-Исмаилъ“ въ градъ София, се явила прѣдъ съвѣта на софийското шериатско сждилище, дѣто заявила така: „споредъ съдържанието на тезкерето, издадено отъ Кара-Али ага, който бѣ специаленъ чиновникъ за да прѣброи и възложи върху менъ отново *„войниганъ-бащинияси“,* и носяще дата: мѣсецъ реби-юл-евелъ 1026 (1614) год., е установенъ факта, че бащата на войника — Ямакъ Ивана — Йовабукъ се поминалъ, а числото и границитѣ на нивитѣ и ливадитѣ, които той, като войникъ, е притежавалъ отъ своята *войниганъ бащиния,* лежаща въ землището на с. Велиславци, пиротска каза, подробно сж описани и отбѣлѣзани въ казаното тезкере, въ което е казано още, че „азъ, казва Али ага, възъ основа на стария законъ (канонъ-и-кадими узере), възложихъ тая бащиния на правоимущата съ забѣлѣжка и условие, че на лицата, които съставятъ тая войнишка бащиния, никой нѣма право да прѣчи и затруднява да живѣятъ свободно“. Възъ основа на това моля сжда да протоколира и регистрира за станалото и по сждебенъ редъ да ми издаде сждебно-шериатски актъ за тая бащиния. — Сждътъ споредъ съдържанието на прѣдставеното

тезкере, издадено отъ чиновника Кара-Али ага, издаде и написа тоя сѫдебенъ актъ на поменатата Рахмие днесъ края на мѣсецъ реби-юл-евелъ 1027 (1615).

34. *Стр. 87.* — Желѣзарскиятъ еснафъ (демирджилеръ тайфаси), който се намира въ гр. София, се оплакалъ прѣдъ съвѣта на софийския шериатски сѫдъ срѣщу устабашиитѣ на налбантския въ гр. София еснафъ (налбандъ-тайфаса), уста Срѫмъ ибинъ Абдуллахъ, Османъ ибинъ Али и Хаддъръ, като е заявилъ устно така: „още отъ старо врѣме (кадим-юл-еямданъ) е установено съ царски ферманъ, че при мобилизирането и концентрирането на ордията (воененъ корпусъ), когато за тая цѣль се издаде ферманъ, височайша заповѣдь, желѣзаритѣ-демирджии, като особена рота-мастерска, придружаватъ войската и се приброяватъ като единъ видъ ямаци (ямакларъ, помощници) при налбантскитѣ орди, които ходятъ наедно съ войската, съ цѣль да се помага на послѣднитѣ, както това е било установено като обичай и законъ още отъ старо врѣме. Обаче поменатитѣ майстори налбанти, Срѫмъ, Османъ и Хаддъръ си присвояватъ правото на собственость върху сегашнитѣ дингове (самокови) и отнематъ отъ рѫцѣтѣ ни едничкия нашъ капиталъ — суровото желѣзо и го продаватъ другиму. Ние искаме, като ямаци, за каквито сме се числили отъ старо врѣме, да си останемъ и занапрѣдъ въ войската пакъ като помощници (ямаци) на налбантитѣ и да се ползуваме съ правата, които ни бѣха дадени по-прѣди, за което молимъ сѫда да заповѣда тѣмъ и ги осѫди споредъ законитѣ по тоя въпросъ". Слѣдъ като се даде думата на отвѣтницитѣ, послѣднитѣ възразиха така: „Наистина ние получихме нѣколко пѫти сурово, необработено желѣзо, продадохме го другиму; но намъ, като на тѣхни мастори, ни се налагаше дългъ да работимъ заедно съ налбантитѣ, като употрѣбихме взетото отъ демирджийския еснафъ желѣзо за войската въ ордията. Освѣнъ изпълнението на нашия дългъ, ние не сме дали повторно друго нѣщо, което е принадлежало на желѣзарската орда". Сѫдътъ, за да се освѣтли по тоя въпросъ по-пълно и по-ясно, поиска заключението и мнѣнието на експерти и вѣщи людие, които се явиха прѣдъ сѫда и като експерти произнесоха се така: „по-прѣди, отъ старо врѣме, желѣзаритѣ дѣйствително се числиха като ямаци на налбантитѣ, съ които тѣ заедно вървѣха и придружаваха войската, ордията. Дали по нѣкой начинъ нал-

бантитѣ сѫ давали нѣщо на демирджиитѣ, ние по тоя въпросъ нищо не знаемъ, нито за това можемъ да си дадемъ мнѣнието". Сѫдътъ, като изслуша странитѣ, както и експертизата, рѣши и постанови така: желѣзарскиятъ еснафъ се счита за помощникъ на налбантския еснафъ, както това е било отъ старо врѣме, а демирджийската орда да фигурира въ списъка на военно-административната власть като ямаци (ямакларъ) на налбантитѣ прѣзъ врѣмето, когато се свика обща мобилизация на царската войска и когато за това бѫде издаденъ височайши царски ферманъ. За станалото се издаде настоящиятъ сѫдебно-шериатски актъ днесъ 1. день на мѣсецъ реби-юлахъръ 1027 (1615).

35. *Стр. 92.* — Директорътъ (назарътъ) на прѣкитѣ, опрѣдѣленитѣ данъци (мукататине), които трѣбва да се събиратъ отъ софийската область и отъ подчиненитѣ ней мѣстности, имено Абдулъ-Керимъ чаушъ съ особенъ пълномощенъ актъ отъ своя страна е опълномощилъ да събира тоя данъкъ „мукатаи" отъ Софийско и отъ подвѣдомственитѣ нему околии и градове и събраната сума да изпраща на поменатия Абдулъ-Керимъ чаушъ — благородния богаташъ-първенецъ Османъ бегъ, именуемъ „гулямъ-шахи" или, както го нарича населението „спахията гйонадже-зааде". Послѣдниятъ се явилъ съ подобающето за сѫда уважение въ съвѣта (мезлиджа) на соф. шериатско сѫдилище, дѣто въ присѫтствието на актопазителитѣ — жители-маденджии (рудничари) отъ селото Кипровецъ, подвѣдомствено подъ мукатата на Желѣзникъ, Берковска каза, а имено раята: Кнезъ Перо, Ивовецъ Герги, Лука Мартинъ, Петре Мартинъ, Сѫбо Димитри, Лука Гергинъ и Иовичинъ, е заявилъ и казалъ устно така: „за смѣтка на година 1026—1027 (1614/1615) въ правителственния списъкъ — тевтеръ е отбѣлѣжено, че за десятъка (бедели-ашири), както и за една четвърть (рубби) отъ произведенията на зарб-ханата, която сѫществува тамъ, съ срокъ за шесть мѣсеци, т. е. отъ Димитровъ-день до Георгйовъ-день, тия маденджии кипровчани сѫ плащали като правото на опрѣдѣления данъкъ „мактуа" 6000 акчета, готови въ брой, по текущия курсъ на паритѣ. Азъ, въ качеството си на законенъ пълномощникъ и за смѣтка на поменатия назаръ (директоръ), днесъ въ готови пари въ брой и споредъ текущия курсъ на паритѣ получихъ и приехъ напълно сумата 6000 акчета отъ поменатитѣ маденджии-селяни

отъ с. Кипровецъ, и за това моля сѫда да издаде въ рѫцѣтѣ на поменатитѣ селяни надлежния шериатски актъ споредъ закона“. Понеже тая изповѣдь и устно заявление на пълномощника Османъ бега се удостовѣри и подтвърди напълно и отъ показанията на самитѣ горѣ-поменати селяни маденджии отъ с. Кипровецъ, то сѫдътъ за станалото и споредъ прѣдписанията на шериата, състави, написа и протоколира настоящия сѫдебно-шериатски актъ, прѣписъ отъ който, надлежно скрѣпенъ съ подписа и печата на сѫда и сѫдията, се врѫчи на селянитѣ-маденджии отъ с. Кипровецъ днесъ 15. день отъ м. реби-юл-ахъръ 1027 г. (1615).

Въ акта отдолу личатъ подписитѣ на присѫтствуещитѣ въ сѫда свидѣтели: Кйосичъ Мехмедъ чаушъ-първенецъ отъ г. София; Емрул-лахъ ага; куриджили-зааде Мехмедъ челеби; кара Мехмедъ бегъ; Наби ефенди; кятибъ Мюсли челеби; кятибъ Абдур-рахманъ ефенди; хазнатаръ Ахмедъ челеби; мухзуръ Хамзи и пр., и пр.

36. *Стр. 96.* — Единъ отъ хазнатаритѣ на Н. Височество великия везиръ Давудъ паша, а именно Мустафа ага опълномощилъ отъ своя страна носителя на настоящия актъ Османъ, ибинъ Радванъ, който съ царски бератъ въ рѫцѣ е дошълъ да завладѣе и събира прихода отъ селото Вълковци, софийска каза, и който се явилъ прѣдъ пълния съставъ на софийското шериатско сѫдилище, дѣто въ присѫтствието на жителитѣ-рая отъ сѫщото село: Димитри веледи Душко, попъ Златанъ веледи Райно, Пешо веледи Душко, Йово веледи Кузманъ, Рачо веледи Кузманъ и др. и съ подобающето за сѫда уважение той, Османъ, въ качеството си на пълномощникъ, изповѣдалъ устно и казалъ гласно така: „прихода отъ десятъка, както и всички други данъци, които селянитѣ отъ сѫщото село Вълковци сѫ плащали отъ старо врѣме годишно, азъ получихъ днесъ отъ горѣ-поменатитѣ селяни въ натура и въ пари за смѣтка на 1026 (1614) г. Тоя приходъ състои отъ: 13 кила софийско жито (богдай) пшеница, 3 кила софийски ечмикъ както и за право на „бащиния“ 2000 акчета. Щомъ тоя опрѣдѣленъ данъкъ, произходящъ отъ десятъка на всички произведения, които се добиватъ отъ землитѣ, лежащи въ границитѣ на поменатото село, както и отъ правото за „бащиния“, напълно получихъ отъ горѣ-реченитѣ селяни на с. Вълковци, проводихъ и изпратихъ на довѣрителя ми, казания Мустафа

ага, за което тукъ изповѣдамъ и моля сѫда да издаде на поменатитѣ селяни надлежния шериатски актъ". Понеже и присѫтствуещитѣ селяни устно заявиха, че годишния данъкъ отъ десятъка и „бащинията" за тѣхното село, състоящъ отъ: 3 соф. кила жито-пшеница, 3 кила соф. ечмикъ, както и правото за „бащиния" 2000 акчета, и то за смѣтка на 1026 (1614) били врѫчили и броили на речения Османа, то сѫдътъ по желанието имъ за станалото написа, издаде и протоколира настоящия сѫдебно-шериатски актъ, прѣписъ отъ който, надлежно завѣренъ съ подписа и печата на сѫда и сѫдията, се врѫчи на поменатитѣ селяни отъ с. Вълковци, за да имъ послужи, дѣто и когато имъ потрѣбва — днесь 15. день отъ м. реби-юл-ахъръ 1025 (1615).

Слѣдватъ подписитѣ на лицата отъ състава на сѫда като свидѣтели.

37. *Стр. 97.* — Жительтъ отъ гр. Радомиръ Диване Хюсеинъ спахия, който е и спахия на селото Ибсардже, радомирска каза, се явилъ прѣдъ съвѣта на софийския шериатски сѫдъ, дѣто въ присѫтствието на актохранителя Павле веледи . . . . отъ с. Църква, софийска каза, заявилъ устно и изповѣдалъ така: „присѫтствуещиятъ тукъ, прѣдъ почитаемия сѫдъ, Павле-рая е роденъ синъ на моя рая отъ с. Ибсардже. За истиностьта на това мое твърдение, какво той, Павле, като рая и роденъ отъ рая, който се е считалъ за мой законенъ подчиненъ, защото е живѣлъ въ моитѣ имения въ сѫщото село Ибсардже, азъ тукъ прѣдъ сѫда прѣдставямъ единъ сѫдебно-шериатски актъ, издаденъ отъ радомирския сѫдия Ахмедъ ефенди, прѣдъ когото по въпроса за сѫщия споръ съ речения Павле се сѫдихме, и азъ спечелихъ процеса. Поради това моля сѫда да благоволи и осѫди казания Павле да се повърне въ село Ибсардже като рая, който по право на шериата принадлежи менъ". Попитанъ Павле отговори и възрази така: „азъ съвсѣмъ не съмъ билъ рая, подчиненъ на поменатия Хюсеинъ-бегъ, па и прѣдставения прѣдъ сѫда сѫдебно-шериатски актъ не признавамъ (мункер-деръ), защото азъ повече отъ тридесеть години насамъ живѣя и съмъ житель на селото Църква, прѣдъ забитина на което село азъ съмъ записанъ като рая, плащамъ му установенитѣ данъци и се ползувамъ прѣдъ него съ правата, съ които раята-селяни на едно село се ползуватъ отъ старо врѣме". Понеже отъ по-

вторенитѣ обяснения на даваджията Диване Хюсеинъ бегъ, съ които той самопризнава, че раятинътъ Павле повече отъ тридесеть години живѣе въ селото Църква и че той иска обратно повръщането на Павле, макаръ че другитѣ спахии слѣдъ изтичането на тридесеть години отъ избѣгването на тѣхни подчинени раи, не претендирали за това си право, се установява, че тукъ по тоя процесъ има право на давность, то сѫдътъ, възъ основа на пристигналата царска заповѣдь, съ която изрично се приписва на сѫдилищата и на сѫдиитѣ, щото спахиитѣ да не могатъ и да нѣматъ никакво право да отнематъ и задигватъ раята, която повече отъ тридесеть години е заселена и живѣе въ нѣкои села, отхвърли искането на спахията Хюсеинъ бегъ като незаконно и постановява, щото раята, поменатиятъ Павле, има право по шериата да живѣе и занапрѣдъ въ селото Църква. За станалото, както и за това, да не би поменатиятъ Хюсеинъ бегъ да прѣчи и прави насилие на Павле по тоя въпросъ, сѫдътъ написа, протоколира и издаде настоящия сѫдебно-шериатски актъ, прѣписъ отъ който, надлежно завѣренъ и скрѣпенъ съ подписа и печата на сѫда и кадията, се врѫчи на казания рая Павле днесъ м. реби-юлахъръ 1027 (1615) г.

Слѣдватъ подписитѣ на сѫдиитѣ-свидѣтели.

38. *Стр. 104.* — Раята-войникъ Алекси веледи Панчо, житель отъ махалата „Сунгурларъ“ (жеравитѣ) въ гр. София, който е и носитель на настоящия актъ, се явилъ прѣдъ съвѣта на соф. шериатско сѫдилище и прѣдставилъ прѣдъ сѫда една врѣменна разписка, подпечатана и подписана отъ чиновника мухтаръ Али-ага, който е билъ натоваренъ отъ централната власть съ царска заповѣдь специално да опише отново кѫщитѣ и имената на „войникъ и войниганъ-тайфаси“ като липсалитѣ лица да замѣни съ други, които по баща и дѣдо иматъ права. — Ето съдържанието на тая разписка: раятавойникъ (войникли земи) Никола веледи Тодоръ, житель отъ селото Малешевци, софийска каза, прѣди малко врѣме се поминалъ, безъ да остава чеда-синове, и притежаваната отъ него „бащиния“, състояща отъ нѣколко кѫса ниви и ливади съ извѣстни и описани въ тезкерето граници и находящи се въ землището на сѫщото село Малешевци, е останала вакантна. Тая бащиния въпрѣки царския законъ (хълафи-канон-и-хумаюни) незаконно е била възложена на Хасанъ Халифе да я

управлява и владѣе. Но послѣдниятъ още при влизането въ своитѣ стопански владѣния и права върху тая бащиния, се поминалъ, умрѣлъ, и въпросната бащиния останала пакъ вакантна. Понеже, споредъ прѣдписанията на стария законъ (канон-и-кадимъ юзере), прѣдметната бащиния се слѣдва да се прѣдаде по закона и по право на речения войникъ Алекси, който е и билъ синъ на войника-рая и който, като царски войникъ, ще замѣсти умрѣлия войникъ Никола, та по тоя начинъ царската войнишка служба нѣма нито най-малко да пострада, и понеже казаниятъ войникъ Алекси, съгласно съ царския ферманъ и по стария законъ, се задължава да се явява на бойното поле всѣкога, когато се обяви война отъ страна на султана — падишаха и то съ конь (ат-иле ашубъ), като конникъ, и да пази царскитѣ коне въ мирно врѣме и то въ опрѣдѣления за това срокъ, то въ замѣна на това войникътъ Алекси има право да се ползува съ слѣднитѣ права и прѣдимства, докато неговата войнишка длъжность се свърши: не плаща на държавата и на властьта никакви данъци и налози — принудителни и законно-обикновенни (русуми-шарие ве урфие); освобождава се сѫщо отъ налога на кошаритѣ — медъ (русуми-кюварaданъ); не му се взима мито за 100 овци и му се опрощава налога за воденичарство и за дохода отъ воденици (русуми ассиабънданъ). Като се приброяватъ тия нѣща въ текста на споменатото тезкере, говори се на края и за издаването на речения войникъ Алекси единъ актъ по сѫдебно-шериатски редъ, като се регистрира при това и името на Алекси като войникъ въ новитѣ регистри на войниганитѣ (тефтери джедидъ войниганъ). Сѫдътъ възъ основа на това официално тезкере издаде, регистрира и написа настоящия сѫдебно-шериатски актъ днесъ джемаази-юл-евелъ 1027 (1615).

Слѣдватъ подписитѣ на лицата, които съставяли съвѣта на сѫда.

39. *Стр. 105.* — Правителственият високъ чиновникъ по събирането специално данъка и налога отъ „джузие" и отъ „испенджъ"[1]) отъ жителитѣ на гр. София и околностьта ѝ,

---

[1]) Думата „испенджъ" е двусложна: отъ турско-персийската глаголна форма „ис — „искане" и отъ сѫществ. „пенджъ" — петь. — Правото за данъка „испенджъ" води началото си още отъ втората половина на XIV. вѣкъ, когато турцитѣ почнали завоеванието на Балканския полуостровъ въ царуването на султанъ Орхана и султанъ Мурадъ I, когато тѣ поробвали християни — мѫже и жени, малки и голѣми. Числото на робитѣ постоянно растѣло и

имено Сухрабъ-бегъ, нареченъ „гулямъ падишахи“, се явилъ прѣдъ съвѣта на софийското шериатско сѫдилище, дѣто въ присѫтствието на една община отъ еврейския народъ (яхудиянъ тайфаси), който живѣе подъ покровителството и подъ сѣнката на Султана-падишахъ въ гр. София, съ подобаещето за сѫда уважение устно заяви и изповѣда така: „всичкия данъкъ и налогъ, който произлиза отъ „испенджа“ и „джузието“ и който еврейскиятъ народъ, живущъ въ гр. София, длъжи на правителствената хазна за смѣтка на 1027—1028 (1615—1616) г., — събрахъ и получихъ отъ еврейската община до бодка и нѣмамъ нищо да земамъ отъ тѣхъ по тоя данъкъ за смѣтка на поменатата година 1027—1028. Тъй като софийското еврейско население до бодка изплати данъка и налога си и не длъжи нищо на хазната означения по-горѣ данъкъ, то азъ врѫчихъ на поменатата община една врѣменна разписка, подписана и подпечатана отъ мене, съ молба още, щото почитаемиятъ съвѣтъ да имъ издаде по тоя въпросъ и единъ сѫдебно-шериатски актъ“. Понеже това устно заявление на поменатия царски служитель Сухрабъ-бегъ се подтвърди и удостовѣри отъ самопризнанието на еврейската община,

---

отивало до тамъ, че при тѣхното разпрѣдѣление между побѣдителитѣ — турски военни началници както и между проститѣ мюсюлмански войници често пѫти се пораждали остри разпри, дори и кървави сблъсквания. За да се избѣгне това нѣщо, прочутиятъ и популярния тогавашенъ дервишъ *хаджи Бекташи*, както и великиятъ тогавашенъ първъ садразаминъ Джандърли Халилъ паша съставили законопроектъ за узаконяване на робството, за оцѣняването на всѣки робъ-християнинъ, най-малката цѣна на когото спадала до 25 акчета, а най-голѣмата — достигала до 125 акчета, и за въвеждането на данъка „испенджъ“, споредъ който се взима на петь едно за въ полза на правителствената хазна (съкровище) отъ стойностьта на всѣки единъ проданъ или купенъ робъ. Султанъ Мурадъ I е издалъ за тая цѣль височайши царски ферманъ съ дата 776 (1373 г.), съ който узаконилъ правото „испенджъ“. Съ събраната отъ тоя данъкъ сума, която въ продължение само на нѣколко години достигнала до голѣма цифра, защото тогава робитѣ били извънредно много, се поддържала до извѣстно врѣме ордата на еничаритѣ, които сѫ били всички отъ военачалника имъ до редника християни-роби. По тоя начинъ се въвелъ отъ една страна кръвния данъкъ, нареченъ „испенджъ“, а отъ друга — крамолитѣ и разпритѣ между мюсюлманскитѣ войници и началници се окончателно прѣкратили, защото всѣки мюсюлманинъ, желающъ да притежава повече роби-християни, билъ длъженъ, споредъ оцѣнката на робитѣ, да заплати на хазната една пета часть отъ общата стойность на купенитѣ роби. По-сетнѣ, въ втората половина на XV. в., когато Цариградъ бѣ прѣвзетъ отъ турцитѣ, съ тоя кръвенъ данъкъ „испенджъ“ били обложени и христанитѣ — раи, живущи въ Галата, като данъкъ за свинското месо, което тѣ клали и ѣли. Но по-подиръ тоя данъкъ постепенно се видоизмѣнявалъ, когато се допуснала по-сетнѣ практиката съ откупуването. Възъ основа на него, споредъ както твърдятъ много учени юристъ-консули мюсюлмански съ издаденитѣ си многобройни фетфи, служи и до днесъ тоя данъкъ въ Турция подъ името „бедели-аскери“.

която присжтствува въ сжда, то сждътъ за станалото и по желанието имъ издаде, написа и протоколира настоящия сждебно-шериатски актъ, прѣписъ отъ който, надлежно скрѣпенъ съ подписа и печата на сжда и сждията, още днесъ вржчи на поменатата еврейска община 1. день отъ м. джемази-юл-евелъ 1027 (1615) г.

Слѣдватъ подписитѣ на свидѣтелитѣ — почетни членове на сжда.

40. *Стр. 108.* — Свещеникътъ (папасъ карие-си) отъ селото Златуша, софийска каза, имено попъ Вълчо, както и селянитѣ отъ сжщото село Мавро и др. се явили прѣдъ съвѣта на софийския шериатски сждъ и съ подобаещето за сжда уважение устно заявили и изповѣдали така: „черковата ни, която още отъ старо врѣме е служила за поклонение и богуслужение (кадими меабатъмъзъ оланъ кенисе), която носи името „св. Никола" и въ която се извършватъ не само нашитѣ духовни обряди (съставени на лжжливи и ефимерни основи = аинн-и батилъ), но още и религиознитѣ ни трѣби и церемонии — прѣдписанията на религията ни, (която тоже почива на фалшиви и на несжществени (праздни) начала = дин-и-атилъмъзъ юзеренде) — тая наша черкова отъ дълги години насамъ (отъ вѣкове) стои пуста и заприличала на развалини (харабъ ве пиябъ олубъ), защото отъ вѣтроветѣ, които отъ всички страни свободно циркулиратъ, стѣнитѣ ѝ сж разклатени, дъскитѣ изкъртени, а вжтрѣшнитѣ ѝ основни стжлпове сж разклатени и поврѣдени, та безъ обстойна поправка тя не може да ни служи за молитвенъ домъ. За това най-покорно молимъ почитаемия сждъ да благоволи, възъ основа на свещения шериатъ, да ни издаде нужното отъ шериата позволително, въ името на което да можемъ ни повече, ни по-малко (би-кусуръ ве ля-знаде) да поправимъ и мереметимъ ония развалени мѣста отъ богомолебния домъ, които изискватъ бърза поправка, безъ която не може да ни служи за черквица". Сждътъ за разрѣшението на тоя доста деликатенъ отъ религиозно гледище въпросъ, призова въ сждилището всички софийски градски улеми (учени богослови-мюсюлмани) както и повечето мюсюлмани отъ софийското градско простолюдие. Тоя общъ мюсюлмански съборъ въ видъ на сждебна инстанстанция, единогласно рѣши, щото извършването поправката на старата запустѣла и виранясала още отъ старо врѣме

черква (кенисе) може да се позволи на просителитѣ, като поправятъ и наредятъ тая черквица по възможность до толкова, до колкото се е констатирало, че е имало да личатъ слѣди отъ старо врѣме, тъй като това позволение се допуща дори отъ самитѣ прѣдписания на главнитѣ ни свещено-религиозни уважаеми книги, въ тѣхнитѣ отдѣли (кютуб-и мутебере ве сухафи мутемидинъ), дѣто се изрично говори, че позволение отъ шериата се дава само поради милость и състрадание (терахум-мефхумие). Общиятъ извънредно събранъ съвѣтъ постановилъ още, щото поправката на въпросната черкова да стане въ сѫщия обемъ и голѣмина, както тя отъ старо врѣме е имала на длъжъ и ширъ, върху остатъцитѣ на старитѣ фундаменти, и споредъ стария стилъ и типъ, безъ въ това нѣкой отвънъ да имъ попрѣчи и забранява. За станалото сѫдътъ издаде, протоколира и написа настоящия сѫдебно-шериатски актъ днесъ 15. день на м. джемаази-юл-евелъ 1027 (1615). Прѣписъ отъ тоя актъ, скрѣпенъ надлежно съ подписа и печата на сѫда и сѫдията, се връчи на просителитѣ-селяни отъ казаното село Златуша, за да имъ послужи когато и дѣто потрѣба. Присѫтствувалитѣ въ сѫда петь съвѣтници-членове на тоя извънреденъ и общъ мюсюлмански сѫдъ въ София били: мир-миранътъ на София Ибрахимъ чаушъ, Мусли чаушъ ибинъ Махмудъ, Абдуррахманъ Ес-саидъ и кятибинътъ Мусли челеби.

41. *Стр. 109.* — Носителитѣ на настоящия актъ, имено: Мартинъ, Живко, Никола, Раданъ, Павле, Петко, Русинъ (Русе?) и др., които се занимавали и работили въ гр. София съ грънчарство, се явили прѣдъ съвѣта на софийското шериатско сѫдилище и устно изповѣдали така: „Ние, като жители на околнитѣ страни на София, дохождаме всѣка година въ извѣстно врѣме въ г. София и се занимаваме съ грънчарство (комлекчилъкъ), съ грънчарското изкуство (чомлекчилъкъ сенеати). Бившитѣ воеводи на гр. София по старому (ма текадумденъ) взимаха ни данъкъ „испандже“ по шесть акчета на лице. Но въ 1019 г. (1610) тогавашниятъ софийски воевода Мехмедъ ага искаше да вземе отъ насъ по-голѣмъ данъкъ отъ опрѣдѣления, поради което въпросътъ ни се отнесе за разрѣшение отъ сѫдебно-шериатския софийски сѫдъ. Прѣзъ врѣме на сѫденето прѣдъ сѫда, прѣди още сѫдътъ окончателно да рѣши сѫдбата ни, ние заявихме, че доброволно се спогаждаме съ воеводата Мехмедъ ага, като се задължаваме да му плащаме

отъ сега занапрѣдъ вмѣсто шесть по дванадесеть акчета годишно за всѣко мѫжко лице, което се занимава съ грънчарното изкуство. Тая спогодба бѣ приета както отъ самия воевода, така и отъ софийското шериатско сѫдилище, одобрена и легализирана, като своеврѣменно ни се издаде въ рѫцѣтѣ отъ страна на свещеното (кабили-шерий азиз-и-Ел-дженабданъ) сѫдилище надлежния актъ. И тъй, за да не ни изискватъ повече отъ дванадесеть акчета за лице настоящитѣ и бѫдещитѣ воеводи на гр. София и за да не ни притѣсняватъ и мѫчатъ, — молиме почитаемия сѫдъ да благоволи и ни издаде по тоя въпросъ единъ сѫдебно-шериатски актъ". Сѫдътъ, слѣдъ като прочете прѣдставения отъ тѣхна страна шериатски актъ, дѣто буквално и точно е отбѣлѣзано тъй, както тѣ устно изповѣдаха, като сравни и провѣри, че данъкътъ имъ за всѣко лице отъ грънчарския еснафъ е опрѣдѣленъ по 12 акчета годишно — възъ основа на това рѣши и постанови, щото налогътъ „испенджъ" и занапрѣдъ да бѫде по 12 акчета, да не имъ се взема повече отъ това, като се забранява на външни лица да причиняватъ насилие и спънки на грънчаритѣ, които работятъ въ София. Настоящиятъ актъ се състави, протоколира и издаде днесъ 15. джемаази-юл-евелъ 1027 г. (1615). Прѣписъ отъ настоящия актъ, надлежно скрѣпенъ съ подписа и печата на сѫда и сѫдията, се врѫчи на поменатитѣ грънчари.

Слѣдватъ подписитѣ на съвѣтницитѣ-свидѣтели.

42. *Стр. 109.* — Асесъ-башията (началникътъ на нощната стража) Мехмедъ челеби, житель на гр. София, се явилъ прѣдъ съвѣта на софийския шериатски сѫдъ и съ подобаещето за сѫда почитание както и въ присѫтствието на актоносителя чокадаръ [1]) Мустафа паша, изповѣдалъ устно и казалъ: „Налога за виненитѣ бъчви, които влизатъ отвънъ въ гр. София (хамер-фучиларининъ ресми), — налогъ, който още отъ старо врѣме по привилегия принадлежи менъ, споредъ постановленията на стария законъ (канон-и-кадимъ юзере), днесъ продадохъ и прѣхвърлихъ въ рѫцѣтѣ на речения Мустафа съ право да го събира споредъ стария законъ и то отъ днесъ до слѣдния Димитровъ-день (Руз-касѫма) — идущата година,

[1]) Чокадаръ — придворенъ султански слуга, който заедно съ своитѣ другари, не по-малко отъ 40 такива султанови пажове, съ единъ началникъ надъ тѣхъ баш-чокадаръ, сѫ носили мантията на султана и сѫ приготвяли спалнитѣ султански стаи.

като получихъ стойностьта му напълно отъ прѣкуповача. При това явявамъ, че опълномощавамъ субашата си[1]) Мустафа да събира вмѣсто мене тоя налогъ отъ бъчвитѣ и го прѣдава на прѣкуповача чокадаръ Мустафа паша". Понеже тия думи, изказани отъ купувача, се подтвърдиха и отъ прѣкупувача, а пъкъ пълномощното се прие и одобри и отъ субашата Мустафа, то сѫдътъ възъ основа на шериатскитѣ наредби (ахкями шерие) написа, протоколира и издаде настоящия актъ днесъ 16. день отъ м. джемаази-юл-евель 1027 г. (1615).

Слѣдватъ подписитѣ на свидѣтелитѣ-съвѣтници на сѫда.

43. *Стр. 128.* — Мустафа бегъ, като първенецъ-благородникъ, билъ назаръ (директоръ) надъ пловдивскитѣ прѣки налози (Филибе мукатаати назари). Законенъ подвѣдомственъ нему прѣдставитель главно по продажбата на правителственитѣ оризи (мири пиринджлеринъ пазарларънда фурухатъ) въ пазаритѣ на градоветѣ: Татаръ-Пазарджикъ, София, Самоковъ, Кюстенджа, (а може би Ко́стенецъ), Сар-хан-бейлу и с. Пещера билъ Хасанъ бегъ, комуто било възложено да изпълнява тая длъжность — продажбата на правителствения оризъ. По тоя въпросъ въ сѫда се получи едно официално писмо, подписано подпечатано съ подписа и печата на Махмудъ бега, който е билъ законенъ намѣстникъ (векили) на Хасанъ бега, и адресирано до софийското шериатско сѫдилище, съ слѣдното съдържание: „Спо̀редъ както е билъ обичай и законъ отъ старо врѣме въ поменатитѣ пазарни мѣста правителствениятъ оризъ ще се продава на населението непрѣкѫснато шесть мѣсеци, започвайки отъ 1. день на м. реджебъ 1027 г. като монополъ само отъ натоваренитѣ правителствени хора и то отъ царскитѣ оризени складове по опрѣдѣлената му (нархъ-юзере) цѣна — всѣко кило ще се прѣсмѣтва по 52 акчета. Други частни лица не могатъ и нѣматъ право да продаватъ за своя смѣтка своя частенъ оризъ. Нархътъ (цѣната) на ориза, както се каза по-горѣ, ще бѫде регистриранъ и завѣренъ прѣдъ мѣстната власть на горѣ-означенитѣ градове, въ пазаритѣ на които се продава правителствениятъ оризъ, и то за всѣки день отдѣлно. Моля, казва се въ писмото, да направите нуждната разпоредба по шериатски редъ да се забрани и не позволява на частни лица да продаватъ въ тия пазари своя оризъ и то въ разстояние на шесть мѣсеци непрѣкѫснато,

[1]) Полицейски началникъ или под-комисаръ на нѣкой градски участъкъ.

смѣтайки отъ 1. реджебъ 1027 г.“ — Сѫдътъ възъ основа на това официално писмо рѣши и постанови, щото въ софийския пазаръ само правителственниятъ оризъ отъ правителственитѣ оризени складове да се продава непрѣкѫснато въ течение на шесть мѣсеци, започвайки отъ 1. день на м. реджебъ 1027 г. и то по цѣна — всѣко кило ще се продава по 52 акчета. Никому другиму отвънъ не се позволява да продава оризъ въ софийския пазаръ прѣзъ опрѣдѣления по-горѣ шесть-мѣсеченъ периодъ. За станалото сѫдътъ написа, протоколира и издаде настоящия сѫдебно-шериатски актъ, днесъ края на м. джемаази-юл-ахъръ 1027 (1615) г.

Слѣдватъ подписитѣ на съвѣтницитѣ-свидѣтели.

Въ забѣлѣжка се казва, че за продавачъ на правителствения оризъ въ София билъ назначенъ съ законно пълномощие и по прѣпорѫката отъ назара Мустафа бега — мубаширътъ Мехмедъ бегъ, лицето Хюсеинъ, който се считалъ за довѣрено лице на хаджи Али бега.

44. *Стр. 128.* — Софийски мир-миранъ войводаси (началникъ надъ войводитѣ) билъ тогава Сулейманъ-ага. Субашата на послѣдния Ахмедъ донася въ правителствения домъ и прѣдъ софийския шериатски съвѣтъ единъ снопъ ечмикъ, събранъ и ожънатъ отъ тъзгодишната реколта, съ цѣль да се констатира по сѫдебенъ начинъ, дали жътвата на ечмика е узрѣла и втасала. Съвѣтътъ на сѫда се произнесе утвърдително, че ечмикътъ е готовъ за жътва и за станалото написа, издаде и регистрира тоя актъ днесъ 3. день на м. реджебъ 1027 (1615) г.

45. *Стр. 145.* — Софийскиятъ дуганджи-баши Мустафа Беше се яви въ софийското шериатско сѫдилище, дѣто въ присѫтствието на призования въ сѫда дуганджи Марко веледи (липсва) отъ с. Комарица, софийска каза, устно заяви и обясни така: „Речениятъ Марко дуганджи притежава една квитанция (едатезкере), въ която се казва, че ужъ той билъ си заплатилъ годишния налогъ отъ ресъмъ „дуганджи хаккѫ“. Понеже подобна квитанция азъ, като дуганджи-башия надъ всички служащи въ Софийско дуганджии, не съмъ му издавалъ, нито съмъ му подпечатвалъ и подписвалъ, то азъ още отъ сега заявявамъ, че тезкерето — квитанция, която се намира въ рѫцѣтѣ на поменатия Марко е подложна, фалшифицирана (мезевиръдъръ) и като такава, моля, да се прѣгледа и

провѣри отъ сѫда и, каквато тя се окаже, да се запише и протоколира по сѫдебенъ редъ въ софийския шериатски сѫдъ". — Сѫдътъ, слѣдъ като провѣри и разгледа тезкерето — квитанция на дуганджията Марко, намѣри, че нито подписътъ, нито печатътъ е сходенъ и тъждественъ съ истинския печатъ и подписъ на Мустафа Беше. А констатира се фактътъ, че тая фалшифицирана квитанция се намира въ рѫцѣтѣ на казания Марко, който така сѫщо призна самъ и изповѣда, че се намира у него и че е фалшифицирана (мезевиръдъръ). За това сѫдътъ споредъ шериата написа, издаде и протоколира за станалото днесъ 3. день отъ м. реджебъ 1027 (1615).

46. *Стр. 168.* — Понеже тимарътъ [1]) отъ селото Паскачъ и отъ други села, софийска каза, Паша Санджагѫ, състоящъ отъ 3500 акчета за Паскачъ и 1000 акчета отъ тимара на с. „Баргировци", по настоящемъ е вакантенъ, защото право имѣещиятъ стопанинъ го напусналъ и се оттеглилъ отъ него, — то

---

[1]) „Тимаръ" [тимариотство] е отъ персидски коренъ и означава: „пазене", „старателно гледане", „бдение" надъ боленъ човѣкъ. Отъ тукъ произтича названието на цариградската болница „Тимаръ-хане". Подъ думата „тимаръ" се разбира още и „чистене" на коне и други добитъци за ѣзда, отдѣто произлиза турския изразъ „тимаръ-итмекъ" тимарене на конь. Но въ турския езикъ „тимаръ" има още и прѣносно значение „награда", „аренда", която се давала на заслужили военни членове отъ страна на правителството подъ условие, че получательтъ на арендата е длъженъ да се яви на война като войникъ — кавалеристъ, придруженъ отъ другъ свой конникъ на свои срѣдства. Военнитѣ лица, които се ползували съ право на тимариотство се наричали: „ехлитимари", „тимаръ-сахиби".

Тимариотството въ Турция води началото си още отъ образуването на османското царство, отъ деня, когато то почва своитѣ първи завоевания и когато изпъква като политическа единица. Въ първитѣ още дни на образуването османско царство се почувствувала въ турската държава липса отъ хора земледѣлци, отъ които едни сѫ загинали въ сраженията, а други пъкъ сѫ напуснали страната и избѣгали [фирари] въ друга държава, така че земитѣ, завоевани и присъединени къмъ османската държава, оставали полу-пусти, необработени. Първиятъ още турски султанъ Османъ I издалъ височайша царска заповѣдь [берат-али-шанъ], съ която наредилъ и постановилъ съ законъ, че всичкитѣ земи и мѣста, останали праздни и незаселени, да се наричатъ „правителствени земи" (ерази-мирие) и като такива тѣ сѫ били на разположението на самото правителство. За изплащането правото — „калъчъ-хаккѫ", отъ което войницитѣ-конници (спахиитѣ) се ползували въ мирно врѣме по едно акче, а въ военно — по двѣ акчета на день за човѣкъ и конь, правителството на султанъ Османъ I наредило и постановило, щото войницитѣ му спахии, вмѣсто парично възнаграждение за „калъчъ-хаккѫ", да получаватъ даромъ земи и мѣста, отъ произведенията и приходитѣ на които да се ползуватъ и живѣятъ, безъ право обаче самитѣ земи да продаватъ и залагатъ другиму. Поради това разпрѣдѣление на завоеванитѣ отъ турцитѣ земи и страни османската държава била раздѣлена на единъ видъ ленни дѣлове, които се наричали ***тимари***, тимариотства; а тъй като войницитѣ-спахии, които участвували въ боеветѣ, се считатъ като „мислени", „идеални" стопани на завоеванитѣ земи, тѣ се наричали още „хисей еразие диерлеръ". Земитѣ, които

азъ възложихъ съ новъ височайши царски бератъ тоя царски тимаръ, съ годишенъ приходъ 4500 акчета отъ двѣтѣ села, върху Мустафа, който по прѣди бѣ уволненъ отъ тимара, който той получаваше въ размѣръ 6000 акчета отъ селата на Кенфи Санджалж въ Азия, като за това съобщихъ за знание на великия ми везиръ въ Румелия, Давудъ паша, споредъ полученото отъ него тезкере. И тъй отъ сега занапрѣдъ реченият Мустафа има право да се ползува съ годишенъ доходъ отъ 4500 акчета, като „тимариотъ" на казанитѣ двѣ села, а въ замѣна на това той е длъженъ да изпълнява всичкитѣ военни длъжности въ войската, когато държавата и Динъ-ислямътъ воюва съ нѣкоя кюфарска държава, като се числи за редовенъ тимариотъ въ царската ми побѣдоносна войска". Бератътъ носи дата 28. шавалъ 1025 г. (1613), а се изпълнява въ София на 1027 г. (1615) реджебъ 2., отъ който день Мустафа ще се ползува съ правото на новия тимаръ.

сж се отстжпвали на великитѣ везири, наричали се: хавасъ-визери — частна собственость на везиритѣ, а ония, които били опрѣдѣлени за държавния глава или за частното султаново съкровище (хазнией хассей-шахине), наречени били: хассъ-хумаюнъ — султанска частна собственость.

Тимаритѣ бивали три вида: къмъ първия и най-многобройния видъ се брои „ешкенджи тимаръ", т. е. тимарътъ на ония войници, които постоянно се намиратъ на дѣйствителна военна служба и които подъ знамето (байрагж алтънда) на мютесарифа, алай-беговетѣ и на други военоначалници отиватъ на бой, воюватъ и се настаняватъ на военна служба въ ония мѣста и страни, дѣто тѣхнитѣ военачалници сж установили своитѣ постоянни мѣстоживѣлища. Вториятъ видъ тимаръ е тъй нареченият „мустехафасъ тимари", притежателитѣ на който пазятъ и защищаватъ повѣренитѣ тѣмъ крѣпости. Третиятъ видъ съставя „хадеме тимари" — тимаръ за услуга, отъ който се ползували служащитѣ при нѣкоя джамия, текета и завиета (малки текета), находящи се близо до границитѣ на демаркационната линия на държавата; съ подобенъ тимаръ сж се удостойвали и награждавали дори и нѣкои придворни султански прислужници.

Тимаритѣ се давали на спахиитѣ. Подъ дума „сипахи" или както простолюдието изговаря „спахи", на която коренътъ е така сжщо персийски и значи „войникъ-конникъ", се разбира оная турска войска-конница, която, прѣди образуването на съврѣменната постоянна турска кавалерия, е служила като ядка на турската военна сила и е била единъ видъ авангардъ, влизала е първа въ бой срѣщу неприятеля, като е успѣвала да нанесе на неприятелскитѣ войски тежки и съсипателни поражения. Началникътъ на тая войска-конница се наричалъ „сипахи-агаси". Въ редоветѣ на „сипахи-аскери" не всѣки е могълъ тъй лесно да се зачисли и служи. Лица-мюсюлмани, които не сж произлизали отъ „оджакъ-заде" или отъ „аскеръ-заде", които по нѣколко години не сж били на военна служба по границитѣ на държавата (серхадъ-беклемеянъ) и не сж получили по нѣкоя рана на бойното поле (биръ яранънъ итмеянларъ), не могатъ да бждатъ „сипахи", нито пъкъ могли биха да се ползуватъ съ правата на „сипахи-аскери". Въ по-старо врѣме тоя „сипахи-аскери", макаръ въ мирно врѣме и да е живѣлъ по домоветѣ си и да е получавалъ (улефеси) дневния таинъ по едно акче за конь и войникъ, все пакъ той се считалъ въ турската държава като дѣйствующа постоянна армия, готова въ всѣки часъ и минута да тръгне въ походъ тамъ, дѣто отъ главното ѝ на-

47. *На стр. 176* е регистрирана височайша царска заповѣдь, адресирана до софийскитѣ и другадѣ сѫдебно-административни власти, въ която се съобщава, че данъкътъ за беглика — овцетѣ (агнамъ, джелебъ-кешанъ) да се събира еднакво както отъ мюсюлманитѣ, така и отъ привилегированитѣ войнишки села и отъ раята. Данъкътъ билъ опрѣдѣленъ: по една аспра (акче) за всѣка овца, за „егрекъ хаккѫ“ (търло) по 5 акчета за 300 овци, сѫщо и за „гуламие хаккѫ“ (право за момъка овчаринъ) по 20 акчета за всѣки 100 глави овци. На манаститритѣ и други богоугодни (хайрати) заведения, както е било и отъ врѣмето на завоеванието на тая страна, се отстѫпвало даромъ по 150 овци отъ стадата имъ — число, което при прѣброяването се намалявало отъ общото число и не се вземало за това никакъвъ данъкъ. Курсътъ на паритѣ се опрѣдѣля така: 118 акчета се равняватъ на една златна монета, наричана „ялдъзъ-алтънъ“; а 78 акчета = на единъ „есседи

чалство би се посочило мѣстото на сборния воененъ пунктъ. Въ военно врѣме както по-горѣ забѣлѣзахме, таинътъ (улефа) ни „сипахи-аскеръ се удвоявалъ и ставалъ отъ едно на двѣ акчета дневно. Тимарътъ на единъ „сипахи-аскери“, който той получавалъ като заплата за „калъчъ-хаккѫ“ билъ опрѣдѣленъ отъ 3000 до 6000 акчета годишенъ доходъ огъ недвижими земелни имоти; тия цифри не сѫ могли нито да се уголѣмяватъ повече отъ 6000 акчета (зиаде оламазъ) — максимумъ, нито пъкъ да се намаляватъ по-долу отъ 3000 акчета — минимумъ (есгеръ-оламазъ). Когато това опрѣдѣлено парично число наричано „тимаръ-калъчъ-хакки“ трѣбвало да се уголѣми и прѣминавало границата на „калъчъ-хаккѫ“, върхнината на това допълнително право се казва „теракки-хаккѫ“, т. е. прогресиране на „тимариотното право“ (fief militaire), което се давало само на заслужили войници-конници за голѣми подвизи и услуги и могло да възлиза годишно на 19999 акчета, вънъ отъ правото на тимара. Такива спахии-войници длъжни били да довеждатъ въ военно врѣме съ себе си единъ-двама въорѫжени войници „джебелю“, т. е. облѣчени въ броня, ризница, кираса, на свои срѣдства; това изисквали постановленията на законитѣ. Слѣдъ смъртьта на нѣкой спахия, неговото право „калъчъ-хаккѫ“, което той получавалъ въ натура отъ доходитѣ на единъ истински тимаръ (асълътимаръ), както и управлението надъ него прѣминава по наслѣдство въ рѫцѣтѣ на неговитѣ дѣца; обаче допълнителното прогресивно право „теракки-хаккѫ“ не се давало, нито пъкъ е прѣминавало по наслѣдство на правитѣ негово наслѣдници. Румелийскитѣ беглеръ-бегове сѫ имали право, дадено тѣмъ отъ султана, да раздаватъ на имѣещитѣ право спахии останалитѣ вакантни тимари, които не сѫ давали по-голѣмъ отъ 5999 акчета годишенъ доходъ; като снабдявали тимариотитѣ съ берати съ подписа и печата на беглеръ-бега на страната. А за тимари, които давали годишенъ доходъ 6000 акчета и повече, беглеръ-бегътъ съставлявалъ писменъ рапортъ [тезкере], който по длъжность изпращалъ въ Цариградъ, за да се издаде височайши царски бератъ на името на тоя, който е ималъ право да владѣе единъ тимаръ.

Началницитѣ на спахиитѣ сѫ наричали *заими, заимати, зиямети* [отъ арабската дума „зияметъ“ = залогъ, гаранция и обезпечение на едно искане] и се степенували [рутбелидъръ], а върховнитѣ имъ началници се казвали емири *(юмера)*. Единъ займинъ е получавалъ плата за „калъчъ-хаккѫ“ дневно 20 акчета, или единъ тимаръ — займатъ съ годишенъ доходъ не повече отъ 20000 акчета, а за „теракки-хаккѫ“ или „хаккѫ-теракиси“ достигалъ до 10000

грушъ“ (лъвовъ грошъ). Акчетата трѣба да сѫ отъ чисто сребро, неизтрити и непродупчени, а при теглянето имъ на *везне* (терезии за монети) $9^1/_2$ акчета да тежатъ на *аяръ* (тегло) не по-малко отъ единъ драмъ. — Датата на фермана е 1026 (1614) год.

48. *На стр. 186* четемъ едно оплакване отъ страна на софийскитѣ хлѣбари противъ произвола на полицията, която неправилно и насилствено събирала отъ фурнитѣ ония сомуни-хлѣбове, които дохождали ексикъ единъ-два драма на сомунъ. Сѫдътъ по шериатскитѣ правила постановилъ, щото на всѣки сомунъ, като право за поддържане бѣднитѣ и немощнитѣ въ града, да се взима по едно акче за всѣки изваденъ и опеченъ хлѣбъ, тежината на който да варира отъ 22—25 драма, на ексикъ хлѣбъ да се взима глоба по 7 акчета на сомунъ. Никакво друго право не се налага на хлѣбаритѣ. Дата 1026 (1614).

49. На *Стр. 215* е регистриранъ царски ферманъ, съ

акчета годишния доходъ; повече отъ тая цифра не се е позволявало. Когато умрѣ единъ займинъ, неговитѣ наслѣдници, както и у спахиитѣ, иматъ право на наслѣдство само върху дохода на тимара-заиматъ, като се лишавали отъ „акче теракиси“, което оставало въ полза на държавното съкровище.

Спахията и заимътъ — тимариоти въ военно врѣме не могли да отсѫтствуватъ отъ театра на войната, отъ бойното поле. Само въ краенъ случай, когато лицето е болно или е на смъртно легло и то слѣдъ като това се констатирвало и подтвърдявало отъ мѣстния кадия или отъ мютесалимина на вилаета, отсѫтствието му отъ войната се извинявало; обаче въ такъвъ случай все пакъ не се освобождавалъ отъ задължението да прѣдстави свой замѣстникъ и да изпрати единъ-двама *джебелии*. Въ случай че нѣкой се отклони или се откаже да отиде въ походъ, царскитѣ капуджи-баши и чокадари, които специално били натоварени да слѣдятъ стѫпкитѣ на спахиитѣ, заимитѣ-тимариоти [ехли-юрфъ-тайфаси], най-първо доброволно подканватъ отклонилитѣ се, сетнѣ пращатъ по тѣхъ мубашири и, ако и слѣдъ това продължаватъ да се криятъ и отбѣгватъ, отниматъ имъ се веднага правата върху тимара и изгонватъ се отъ мѣстожителството, дѣто тѣ били установени, а нѣкои провинени и забѣгнали войници-спахии, заими-тимариоти, слѣдъ улавянето имъ отъ военно-административнитѣ мѣстни власти, бивали обѣсвани прѣдъ вратата на кѫщитѣ имъ съ цѣль за поука на другитѣ, за да се всѣе страхъ и трепетъ въ душата на страхливитѣ и малодушнитѣ, та да не посмѣятъ да се отклоняватъ отъ военната си тягоба.

Числото на спахии, заими и емири възлизали въ Азия [Анадола] до 7000, а въ Европейска Турция [Румелия] — до 9000 души, които заедно съ доставенитѣ отъ тѣхъ въоржжени войници въ военно врѣме достигали до една армия отъ 100,000 души.

Тимариотството — спахилъкътъ и заиматътъ бѣха унищожени въ началото на втората половина на XIX. вѣкъ [въ 1864 г.] въ царуването на султанъ Абдулъ-Азиса съ султански ферманъ, споредъ който на спахиитѣ-тимариоти била опрѣдѣлена единъ видъ пожизнена парична пенсия, която да се изплаща отъ държавната хазна. По тоя начинъ турската държава се освободи отъ своитѣ феодали и, като членъ на *шестьтѣ велики европейски сили*, прие по принципъ въ вѫтрѣшното си държавно управление системата на тогавашната френска империя, законитѣ на която, съ нѣкои само изключения, се приведоха на турски и се въведоха въ Турция.

който се съобщава на сждебно-административнитѣ софийски власти, че правото за събиране *беглика* отъ овцитѣ и козитѣ отъ 1. априлъ 1026 г. до 1. априлъ 1027 г. (1614—1615) г. въ Софийско и въ подвѣдомственитѣ нему кази се възлага на Мустафа Али, комуто за тая длъжность и за труда му ще се плаща по 22 акчета на день. На поменатия сановникъ се дадоха подпечатани, прошнуровани и съ султанска тугра написани регистри (тефтери), споредъ съдържанието на които той ще е длъженъ да събира данъка отъ беглика както отъ раята, тъй и отъ мюсюлманското население, както и отъ привилегированитѣ войници-християни (войниганъ-тайфаси). На 1. априлъ ще стани общи описъ на всички овци, овни, кози, ерци и шилета и по тоя описъ ще се събира данъка за беглика така: на всѣка овца по едно акче — беглишко право (ресми-агнамъ), на всѣки 300 овци — по 5 акчета за право на търло (ресми-агълъ), а за всѣки 100 овци, като право на момкова руга — овчарство (гуламие намъна) — по 20 акчета. Слѣдователно всичко отъ 100 овци ще се взема по 122 акчета. Ония скотовъдци, които иматъ по-малко отъ 150 овци, и които съ тѣхъ прѣхранватъ и съдържатъ сѣмействата си, нѣма да плащатъ за 150 овци никакво беглишко, овчарско и за агълъ право; а за повечето отъ 150 овци тѣ ще плащатъ, както и другитѣ наравно. На укривателитѣ и съучастницитѣ имъ ще се налага една глоба, равна на опрѣдѣления данъкъ, т. е. ще имъ се взима двоенъ данъкъ. Курсътъ на паритѣ е: единъ алтънъ (жълтица) се равнява на 118 акчета, единъ „кямилъ грушъ" — на 78 акчета. Нито повече, нито по-малко отъ тоя курсъ не се позволява да приемате, само да сж чисти, отъ чисто злато и сребро, неизтъркани, нито продупчени. 9½ акчета най-малко да теглятъ единъ драмъ. — Въ фермана се говори още: всички ония мои чиновници, които точно не се съобразяватъ и не изпълняватъ прѣдписанията ми, означени въ фермана, ще бждатъ строго наказани и прѣслѣдвани. Изданенъ въ Костантание (Цариградъ), въ 22. день на м. зилкааде, 1026 г. (1614).

50. На *Стр. 215* е записана царска султанска заповѣдь, съ която се обръща сериозно внимание на софийскитѣ сждебно-административни власти да се наблюдава строго за мѣркитѣ и драмоветѣ, които се употрѣбяватъ въ пазарнитѣ мѣста, дукянитѣ, магазинитѣ и тържищата. Прѣдписва се, щото драмоветѣ занапрѣдъ да бждатъ метални отъ твърдъ и якъ

металъ, а досегашнитѣ драмове, направени отъ камъкъ и олово, да се унищожатъ и прѣмахнатъ. Непослушнитѣ сѫдебно да се наказватъ съ глоба и затворъ. А лицата, които биха се уловили, че продаватъ *ексикъ,* по именно да се отбѣлѣжатъ както тѣхнитѣ, бащинитѣ имена и прѣкора имъ, тъй и отличителнитѣ имъ знакове. Съставениятъ по тоя начинъ списъкъ за лицата, що продаватъ *ексикъ*, да се изпраща незабавно въ столния градъ, въ султанската канцелария (дивани-хумаюнъ) за понататъшното разпореждане. Дата 1027 г. (1615).

51. На *Стр. 217* е зарегистриранъ височайши царски ферманъ, съ който се заповѣдва на сѫдебно-административнитѣ и военни власти въ София и другадѣ, щото всѣки мюсюлманинъ, билъ той заимъ или тимаръ [1]) (чаушинъ, кятипинъ и пр.) отъ единъ до хиляда и отъ хиляда до сто хиляди — всички сѫ длъжни да се явятъ въорѫжени въ сборния пунктъ на войската, който ще стане отвъдъ Дунавъ (оте-якая гечубъ), дѣто на пролѣть се очаква обявяването на война съ врага кюфяре. Ако нѣкой мюсюлманинъ забърже не замине на сборния воененъ пунктъ, то на „капуджи-башията“ се заповѣдва тутакси да обѣси всѣки мюсюлманинъ-войникъ прѣдъ прага на кѫщата му, за дѣто той сѣди и се крие въ кѫщата си и за дѣто не отива на война. Ако капуджи-башията и мѣстнитѣ административно-военни власти по нѣкоя причина отлагатъ изпълнението на тая строга царска заповѣдь, то тѣ ще отговарятъ съ главитѣ си и ще се лишатъ отъ държавна длъжность, а имотитѣ имъ ще се конфискуватъ въ полза на хазната. Дата 15. саферъ 1027 (1615).

52. *На стр. 236* е регистриранъ единъ височайши царски ферманъ, съ който се заповѣдва на сѫдебно-военнитѣ власти въ цѣлата империя за прѣслѣдването и строгото наказание на всички появили се бунтовници-немирници, които се прибройватъ къмъ „доброволческия воененъ корпусъ“ (левендъ тайфаси) и носятъ облѣкла и калпаци отъ *бурма астаръ*, везани долами, къси съ широки на гърба яки (якалу долама), съ отворени рѫкави (колчакли) и съ дълги ямурлуци. Тия бунтовници носятъ слѣдното орѫжие: саби-пали (кюфде), прѣпасани прѣзъ рамо, варсаци — единъ видъ къси и широки ножове (ками), заострени отъ двѣтѣ страни и дълги пушки. Тия хайдуци-бун-

[1]) Вж. стр. 92—95, забѣлѣжка.

товници, облѣчени съ облѣкло и въоржжени съ оржжие, подобно на това, съ което сж облѣчени и въоржжени войницитѣ-еничари и аджеми-оглани, правили нечути жестокости и мжчения както на турското население, така и на раята, като при това тѣ умишлено и вѣроломно отдавали тия насилия на еничаритѣ. — Дата: мѣсецъ джемаази-юл-евель 1027 (1615) г.

53. На *Стр. 250* е регистриранъ единъ султански височайши ферманъ съ дата 1027 (1615) г., издаденъ на султановия придворенъ адютантъ (чаушъ) хаджи Али чаушъ съ слѣдното накратко съдържание: Отстжпва се подъ концесия за три години на хаджи Али чаушъ правото да търси злато, сребро и на сребърни руди въ софийската каза и въ самия градъ София, а така сжщо за сжщия периодъ отъ три години се възлага върху речения управлението на софийската *зарпхана*, която за сега стои затворена и управлението ѝ, отъ дълги години спрѣно, не функционираше, бѣ прѣостановено. Правото за търсяне сребърни руди и правото за управлението на зарпханата е прѣдоставено само на концесионера хаджи Али чаушъ или на неговитѣ законни замѣстници-векили, които биха го прѣдставяли прѣдъ мѣстнитѣ софийски власти и другадѣ и то за опрѣдѣления срокъ отъ три години, като ежегодно изплаща на султанската славна хазна (съкровище) по 87 хиляди акчета или всичко за три години сумата отъ 261000 акчета. — Среброто, което би намѣрилъ той въ рудницитѣ (мадемитѣ) на софийската каза, което би изкопалъ въ тѣхъ, ще се прѣчиства и прави на кюлчета и по такъвъ начинъ той ще може да го внася свободно въ софийската зарпхана, за да се сѣкатъ въ нея монети. Монетитѣ, които ще се сѣкатъ въ софийската зарпхана по тегло (аяръ) и по форма (неви) ще сж сходни и почти еднообразни съ монетитѣ, които се сѣкатъ въ одринската зарпхана, правилникътъ и уставътъ на която ще иматъ сила на законъ и за софийската зарпхана, която отъ старо врѣме (мен-юл-кадемъ) е работила, но функционирането ѝ врѣменно било прѣостановено, занемарено. Доставката на нужното количество дървенъ кюмюръ, потрѣбенъ за зарпханата, ще се набавя и извършва отъ жителитѣ на ония села, които въ старитѣ регистри фигуриратъ като кюмюрджии на зарпханата и сж се ползували съ извѣстни права и привилегии, но били длъжни да доставятъ на врѣме нужното количество кюмюръ на зарпханата. Освѣнъ конце-

сионера другъ никой нѣма право да търси и копае сребърни руди въ рудницитѣ на софийската каза. Управлението на зарпханата има право да конфискува всички ония машини (алаяти) и орждия, които биха се донесли отвънъ съ цѣль да сѣкатъ отдѣлно и тайно монети. Сжщо и количеството на среброто, което би се донесло отвънъ и отъ каквато тяжесть и да е, управлението има право да го конфискува и присвои, слѣдъ като то опрѣдѣли една цѣна. — Управлението на зарпханата е самостойно и независимо. Въ управлението, реда и службата на зарпханата никой отвънъ нѣма право да се намѣсва и разпорежда. Счетоводството, книговодството и канцеларската служба на зарпханата ще се извършва отъ особни довѣрени лица (емини). Машинното отдѣление, уредитѣ, орждията (алаятитѣ), калъпитѣ и пр. ще се управлява и надзирава както отъ емина, а тъй сжщо и отъ инспектора (мюфетишъ). — Заплатата на чиновническия персоналъ въ управлението на зарпханата е слѣдната:

1. на главния управитель (емина) дневно . . . . по 20 акчета
2. „ инспектора-управитель (сахиби-аянъ) . . . . „ 15 „
3. „ секретаря (кятиба) . . . . „ 10 „
4. „ всѣки чаушъ (а тѣ ще бждатъ 8 души) . „ 5 „

Освѣнъ заплатата, персоналътъ ще се ползува даромъ, както е било отъ старо врѣме (кадимъ), съ пушене на тютюнъ и съ други нѣкои продукти. Нужната сума за разноскитѣ по пушенето на тютюнъ и по другитѣ продукти, концесионерътъ е длъженъ да внесе прѣдварително въ царската хазна като депозитъ и то за единъ периодъ отъ 6 мѣсеци. — Книговодството ще съставя въ края на всѣки шесть мѣсеци по една равносмѣтка (хесаб-джедвели) за вноса на среброто въ зарпханата, както и за износа на изсѣченитѣ въ нея монети. Балансътъ ще се съставя по образеца, показанъ отъ правителството, като се вписва и бѣлѣжи въ него дневно и поименно, отъ кого и що се внася и изнася въ и изъ зарпханата, среброто и сумата на сребърнитѣ монети. А разходната сума, потрѣбна за поправка на зарпханата, машинитѣ, инструментитѣ, уредитѣ и други тѣмъ подобни, ще се изважда отъ общия приходо-разходенъ параграфъ, и за тая сума счетоводството ще държи особенъ тевтеръ, въ който подробно и поименно ще се обозначава разхода. Султанътъ съ своя височайши царски beратъ

приелъ и одобрилъ изложенитѣ по-горѣ условия, прѣдложени отъ концесионера за търсяне сребро и сребърна руда по Софийско, както и за правото да сѣче въ софийската зарпхана монети, на които теглото, вида и формата да бѫде сходна съ монетитѣ, които се сѣкатъ въ одринската зарпхана, и призовава софийскитѣ мѣстни власти да окажатъ всѣко съдѣйствие и помощь на концесионера въ прѣдприятието му, да уважаватъ и почитатъ герба на царския ферманъ и напълно да се съобразяватъ съ съдържанието на тоя царски ферманъ, изданенъ въ столния градъ Цариградъ на 19. день на м. шабанъ 1027 г. (1615).

54. *На стр. 265* е регистрирано едно рѣшение на софийския шериатски сѫдъ за единъ процесъ, възбуденъ отъ селянитѣ на селата Горубляне, Орманлии и Кривене, софийска каза, срѣщу Хасанъ паша, комуто било дадено отъ правителството правото да се ползува отъ данъцитѣ и налозитѣ, които плащали селянитѣ за произведенията на имотитѣ си, както и за „бащиния“. Правото за „бащиния“, *споредъ както е било постановено отъ деня на завоеванието на страната* (мен-юлкадими евми фетих-тен-беру) е било опрѣдѣлено: по *двѣ кила софийско жито*[1]) *и по двѣ кила ечимикъ;* за лозята се взимало на дюлюмъ (увратъ, декаръ) по 10 акчета; право за бегликъ (агнамъ, джелебъ-кешанъ) за всѣки сто овци — 100 акчета, т. е. по едно акче за овца; правото за „егрекъ-хаккѫ“ — по 2 акчета за сто овци, правото за момъка-овчаринъ „гулямие хаккѫ“ — по 2 акчета за всѣки 100 овци. И тъй за всѣки сто овци право за бегликъ, егрекъ и за слуга-овчаръ се плащало още отъ старо врѣме по 122 акчета за сто овци. Тѫжителитѣ-селяни се оплакали, че субашата на Хасанъ паша — Ахмедъ ага е искалъ да му се плаща много по-голѣми суми отъ опрѣдѣленитѣ, та молили сѫда да издаде рѣшение по шериата, за да се плаща тъй, както е било отъ старо врѣме и до сега (кадим-ден-беру). Претенциитѣ на субашата били: за всѣко софийско кило жито да му се плаща по 120 акчета, когато пазарната публична цѣна на кило жито е било 60 акчета; за кило ечемикъ да му се плаща по 65 акчета, когато пазарната цѣна не е била повече отъ 30 акчета за кило; за една „бащиния“ да му се плаща не по 2 кила жито и по 2 кила

---

[1]) Всѣко софийско кило теглило тогава 100 оки.

ечимикъ, както било по-прѣди, а е искалъ по 800 акчета за всѣка една; за лозята, вмѣсто данъкъ на дюлюмъ, той е искалъ да събира десятъкъ отъ гроздето; за беглика вмѣсто по 122 акчета за всѣки 100 овци заедно съ правото за „егрекъ" и „гулямие" той искалъ по 250 акчета за 100 овци, а за правото „егрекъ" и „гулямие" особно е искалъ по една овца, на всѣки 100 овци. — Шериатскиятъ софийски съдъ уважилъ законното оплакване на селянитѣ отъ горнитѣ три села, защото е основано на постановленията на шериата и на стария законъ — *„канонъ-атикъ"*, който е въ сила и споредъ постановленията на който възбудения процесъ трѣба да се рѣши, и постановилъ: отхвърля се претенцията (давията) на субашата Ахмеда, пълномощникъ-прѣдставитель на Хасанъ паша, като незаконна и неоснователна и се заповѣдва на селянитѣ да изплащатъ на Хасанъ паша въ натура и акчета само онова количество, което тѣ до сега сѫ плащали. Сѫдебно-шериатскиятъ актъ е издаденъ прѣзъ мѣсецъ шавалъ 20. 1027 (1615) г.

55. *На стр. 267* е регестрирана издадената отъ софийския шериатски сѫдъ присѫда, съ която бунтовникътъ-хайдутинъ *Кйосе-оглу Вълко* заедно съ другаритѣ отъ неговата чета билъ осѫденъ на тежки тъмниченъ затворъ, задѣто билъ главорѣзъ на турското население въ софийската каза, убивалъ и ограбвалъ турцитѣ, като напослѣдъкъ съсѣкълъ (катилъ) на парчета множина невинни мюсюлмани. Датата на присѫдата е 1027 (1615).

---

1. Султанска заповѣдь,

издадеиа къмъ раята-войнигани за данъка „джизие харачи“.

(Тефтеръ № 2, стр. 192—193, 1026 г. (1614—15 г. р. хр.)

Да се състави, напише, издаде и украси съ височайшитѣ ми императорски знакове настоящия ми височайши царски актъ, причината е слѣдната:

Като тахсилдари — джизие-дари специално по събирането данъка, подъ название „джизиелери ресуми“ [1]) отъ раята войнигани (зеваидъ-войниганъ), живущи въ селата на вилаета, подвѣдомственъ въ финансово отношение подъ ямболската главна регистратура (ямболи тевтерина мулхакъ), и то за смѣтка на текущата финансова (маа̀ние сенеси) година, начинаяйки отъ края на мѣсецъ рамазанъ тази 1025 г. (1613 г.) до края на мѣсецъ шабанъ идущата 1026 год. (1614 г.), — благоволихъ съ височайши царски ферманъ да назнача и опрѣдѣля за такива бирници — джизие-дари покорнитѣ ми служители (кулларъми), а имено: Яхи-Исмаилъ, спахия-командантъ отъ 53. бюлюкъ (войскова рота), като управитель-касиерь (еминъ) по тая служба и съ заплата по 27 акчета на день, и Мустафа Сюлейманъ, спахия-командантъ отъ 7. бюлюкъ (7-ма войскова рота), като секретарь-кятибъ по тая служба, съ заплата по 19 акчета на день. Поменатитѣ ми служители ще иматъ за задача да изпълняватъ главно: *а)* събирането, получването и записването прихода отъ данъка „джизие“, който ще се събира отъ раята християни, обложени съ тоя данъкъ и нареченъ още „данъкъ отъ войникъ джизиеси“, и *б)* събранитѣ суми отъ тоя данъкъ тѣ ще прѣдаватъ своеврѣменно въ славното ми императорско съкровище срѣщу надлежна квитанция

[1]) Думата „джизие“ е арабска и означава: налогъ, данъкъ, харачъ, който раята-християни, като право на покорность (capitation) и на право за живѣне въ покоренитѣ отъ турцитѣ земи, сѫ плащали на турската власть дори до края на XVIII. столѣтие и по-сетнѣ даже.

за свое оправдание. Прочее, реченитѣ ми правителствени чиновници — джизие-дари, снабдени отъ тукъ съ надлежнитѣ книжа по службата си, се проводиха незабавно на мѣстоназначението си, съ цѣль да поематъ часъ по-скоро своитѣ служебни обязаности и да встжпатъ въ изпълнение на службата си. И тъй, за знание на всички ви, чрѣзъ настоящия си височайши царски ферманъ заповѣдвамъ, че щомъ поменатитѣ чиновници пристигнатъ тамъ, на мѣстоназначението си, и прѣди да встжпятъ въ изпълнение на своитѣ длъжности, да ги повикате предъ съставения публиченъ сждебно-шериатски съвѣтъ, прѣдъ който ти въ качеството си на високо-образуванъ сждия-кадия, си длъженъ да имъ дадешъ нуждния съвѣтъ, да ги упжтите и да имъ покажите начина на дѣйствие, споредъ който тѣ, (джизие-даритѣ), трѣбва да изпълняватъ своята служебна работа и, най-сетнѣ, публично и съ единъ деликатенъ тонъ имъ внушите мисъльта, че отъ тѣхъ, въ дѣйствията имъ при изпълнение на службата, се изисква подъ страхъ на отговорность, да бждатъ лоялни, честни, добросъвѣстни и напълно акуратни.

А ти, г-нъ сждия, въ качеството си шефъ на сждебно-шериатската власть въ софийската каза, трѣба, по изисквания отъ тебе служебенъ дългъ, да наблюдавашъ и слѣдишъ отъ близо всички дѣйствия и постжпки, които се вършатъ въ казата ви отъ поменатитѣ двама държавни чиновници. Възъ основа на описа, надлежно пронумерованъ и прошнурованъ и украсенъ още съ положенитѣ върху него височайшитѣ ми царски знакове, — туграта и монограма ми, съ цѣль да има той (описътъ) валиденъ характеръ, като актъ официаленъ, — трѣбва всѣки единъ рая-домакинъ (хане-кешъ сахиби-земи), за смѣтка на текущата година, да изплати на хазната данъка отъ „войникъ-джизиеси“, състоящъ се отъ 200 акчета годишно, а за правото на пощенски трактъ (беделъ мензилери мукабилесънда) — всѣки рая-домакинъ ще изплаща годишно по 30 акчета. Така щото, споредъ това разпореждане се слѣдва да се събере и получи отъ всѣка една раятска кжща (отъ всѣко едно домакинство) всичко по 230 акчета -- било за данъкъ „джизие“, било за данъкъ „беделъ мензилъ ресуми“ — сума, платима направо въ ржцѣтѣ на поменатитѣ двама джизие-дари. Послѣднитѣ сж длъжни, щото всичката сума, която тѣ съберать отъ раята по данъка „джизие“ и отъ ресума „мензилие“, въ разстояние само на три мѣсеци, начи-

наяйки отъ датата, която носи настоящиятъ ми височайши царски бератъ, — трѣбва да я внесатъ и предадатъ направо въ славното ми императорско ковчежничество. Курсътъ на монетитѣ, които ще получаватъ срѣщу тия данъци, ще бѫде слѣдния: всѣка една жълтица (херъ биръ алтъни) ще се равнява на 118 акчета; а всѣки единъ „кямилъ грушъ“ ще се взема за 78 акчета. Нито повече, нито по-малко отъ тоя курсъ не позволявамъ да се приематъ тия двѣ монети. Акчетата трѣбва да бѫдатъ сребърни, чисти, неизтрити, нито продупчени и по *аяръ,* на тегло, тѣ трѣбва непрѣменно да идватъ деветъ и половина (9 ½) акчета въ единъ драмъ. Съвършено забранявамъ да се получаватъ въ царското съкровище акчета изтрити, дубчени, ексици (на тегло да идатъ по-малко отъ аяра), а тъй сѫщо и монети, изтрити, съ непрочитаеми и неразпознаваеми датата, имената на господаритѣ и мѣстосѣченето имъ. При все това, обаче, не трѣбва по поводъ на тая ми височайша царска заповѣдь, да се налага на раята данъкоплатци (харачъ-кюзаръ) абсолютно никакво насилие и грубости.

Въ императорския ми диванъ сѫ получени автентични свѣдения, че нѣкои отъ нотабилитѣ-мюсюлмани по тия мѣста, като: мютеферибанитѣ[1]), чаушитѣ, заимитѣ, ербаб-тимаритѣ, бюлюкъ-халкиитѣ, еничаритѣ и пр. — били нарочно укривали раята, пращали я на работа „ангария“ при тѣхнитѣ чифлици, при тѣхнитѣ стада-овци, съ цѣль да се закъснява и прѣпятствува, колкото е възможно повече, изплащането на прѣдметнитѣ царски данъци, съ които е обложена само раята. Височайшата ми царска воля изисква, щото подобенъ родъ прѣчки и прѣпятствия, при събирането на правителственитѣ данъци, занапрѣдъ трѣбва съвършено да се прѣмахнатъ, да не сѫществуватъ, за да не би, по тоя начинъ, да се създадатъ мѫчнотии въ редовното функциониране на държавното съкровище, тъй като, спорѣдъ установенитѣ правилници по фиска, раята данъкоплатци сѫ длъжни на врѣме и редовно да изплащатъ данъцитѣ си. Всички ония лица-нотабили, които, по единъ или другъ начинъ, би се осмѣлили да правятъ спънки въ правилното и редовно изпла-

---

1) Мютеферeци сѫ били единъ видъ военно-началници, като ескадронни командири, които командували въ военно врѣме двѣста души войници-кавалеристи-спахии и се ползували съ опрѣдѣлена годишна парична субсидия отъ държавата, като имъ се отстѫпвалъ дохода отъ произведенията на земитѣ на едно село.

щане на тия царски данъци, — ще бѫдатъ по законенъ редъ строго прѣслѣдвани и наказани, като за тая цѣль натоварвамъ мѣстнитѣ високопросвѣтени кадии, по сѫдебно-шериатски редъ, да съставятъ писмени рапорти, въ които заедно съ поименни списъци, изрично да се обозначава между другото и слѣдното: собственото име на провиненото лице, бащиното му име, прѣкорното име, срѣдствата, съ които то издържа сѣмейството си, мѣстожителството, градътъ, селото, махалата, и пр. Съставенитѣ по тоя начинъ поименни списъци и рапорти кадиитѣ сѫ длъжни да изпращатъ въ прѣстолния ми славенъ градъ за по-нататъшно мое височайше царско разпореждане. Паричнитѣ суми по тия правителствени данъци и налози ще се събиратъ направо, непосрѣдствено отъ рѫцѣтѣ на самитѣ данъкоплатци; изрично се забранява и никому не се позволява, щото изплащането сумитѣ по тия данъци да става посрѣдствено, чрѣзъ друга рѫка.

До слуха на моята височайша царска особа е дошло, че нѣкои неблагонадеждни чиновници си позволявали, подъ разни прѣдлози и подъ претекстъ, че раята — данъкоплатци (рая тайфаси) при внасянето сумитѣ на данъцитѣ си „джизие“ и „мензилъ бедели“ давали ужъ акчета ексици и полу-отсѣчени, които никакъ не идвали на опрѣдѣленото тегло (аяра), — да принуждаватъ раята — данъкоплатци, по единъ незаконенъ и произволенъ начинъ, да я събличатъ и оголватъ, като ѝ зиматъ сто акчета за (80) осемдесеть съ единъ отбивъ 20 на %-тѣ отъ цѣлата обща сума. Повторно ви явявамъ, че моята царска воля, която трѣбва да се зачита отъ васъ като законъ, е, щото отъ раята да не взимате нито една бодка (хичъ биръ акче ве хабе) повече отъ сумата, която е опрѣдѣлена по тия данъци. Особенно внимание обрѫщамъ по тоя въпросъ на високопросвѣтенитѣ сѫдии-кадии, които, съгласно съ постановленията на священния ни религиозенъ законъ (шерри шерифе), сѫ длъжни съ всичката своя власть и авторитетность да защищаватъ, покровителствуватъ и бранятъ интереситѣ на бѣдната рая отъ всѣкакви незаконни произволи, насилия и обирничества.

Тоже до свѣдение е дошло на моя височайши царски диванъ, че нѣкои лихвари (муамеледжилери) прѣзъ срока по събирането данъка „джизие“, на пѫтя присрѣщали раята — данъкоплатци, казвайки имъ: „ние за ваша смѣтка ще заплатимъ на царската хазна сумитѣ, които длъжите за тоя данъкъ“, — като

по такъвъ единъ беззаконенъ начинъ тѣ (лихваритѣ) съвършено събличали и оголвали бѣдната рая. Занапрѣдъ никакви лихвари не ще допуснете да се намѣсватъ при изплащането данъцитѣ за „джизието", а по законенъ редъ ще ги прѣслѣдвате, наказвате и отдалечавате отъ тая мрьсна и беззаконна сдѣлка.

Освѣнъ туй, има се свѣдения, че нѣкои рая-селяни, прѣдъ видъ на тежки насилия, заплашвания и принуждения, били принудени да напускатъ домоветѣ и старитѣ си огнища (хане ве ески оджаклари), да напущатъ земитѣ и жилищата си, да избѣгватъ и се заселватъ на другадѣ, по други страни. Напустнатитѣ и изоставенитѣ отъ такивата избѣгнали рая жилища, кѫщи, лозя, градини, бостани, ниви, ливади и всѣкакъвъ другъ видъ земи, — произволно и безъ всѣкакво правителствено позволение бивали веднага присвоявани, завладѣвани и стопанисвани отъ жителитѣ, които сѫ останали да живѣятъ въ такивато села и градове и които за свое оправдание, на запитване отъ нѣкоя страна, отговарятъ и казватъ така: „избѣгалитѣ раи-жители отъ селото или отъ града ни, поради тежкитѣ неволи и насилия, които били тьрпѣли отъ разни зулумкяри-тирани, били рѣшили окончателно да се изселятъ отъ тукъ да напуснатъ старитѣ си жилища и да се заселятъ въ други мѣста, дѣто поминъкътъ имъ въ всѣко едно отношение би билъ удовлетворителенъ". Въ случай, че тоя слухъ се окаже вѣренъ и стане фактъ неоспоримъ, то въ такъвъ случай направете нуждното разпореждане, щото данъкътъ „джизие", който се слѣдваше да се събере отъ емигриралитѣ рая — данъкоплатци, да се изисква и събира отъ лицата, които произволно сѫ турили рѫка и сѫ обсебили имотитѣ и земитѣ на избѣгналитѣ рая, като по този начинъ ще се даде една добра поука за ония, които не могатъ по единъ беззаконенъ пѫть да присвояватъ и заграбватъ чужди имоти и които, безъ всѣкакъвъ поводъ, прѣдприематъ редъ постѫпки да угнетяватъ, принуждаватъ и малтретиратъ бѣдната рая. Ако, обаче, изоставенитѣ и напуснатитѣ земи и имоти произволно бѫдатъ завладѣни и присвоени отъ лица, числящи се въ редоветѣ на императорскитѣ войски като войници, отъ който и да би било родъ орѫжие, и би се противили на това наше височайше разпореждане, — то, при подобенъ случай, изоставенитѣ и напуснатитѣ имоти и земи да се образуватъ въ една юриди-

ческа единица, като се свързатъ въ една „бащина“ (бащина баглаюбъ), и като такъва нераздѣлна „бащина“ — тѣ, изоставенитѣ и напуснатитѣ имоти и земи, да се запишатъ занапрѣдъ въ официалнитѣ правителствени регистри. Старайте се съ всички усилия, трудъ и енергия, вземете всички мѣрки, употрѣбете всѣкакви срѣдства и дѣйствувайте законно и справедливо къмъ раята, само и само да придобиете любовьта и довѣрието ѝ, та по тоя начинъ внимателно пипайки, да отстраните и отклоните всѣкакви причини, които би прѣдизвикали желанието на раята, да се изселява и напуща старитѣ си жилища — нѣщо, което врѣдно и пакостно се отразява на империята ни въ икономическо и аграрно отношение. Означения данъкъ „джизие“, споредъ както изрично е казано въ текста на издадения ми височайши царски актъ, е опрѣдѣленъ да постжпи и се внесе въ правителствената хазна въ всичката сума — до пара, която би се събрала по тоя данъкъ, защото правото на чиновницитѣ — джизие-дари подъ название „гулямие-хакки“ — „гулямиелери“ е изплатено въ прѣдплата тѣмъ отъ страна на държавното ми славно съкровище.

Освѣнъ това, научавамъ се, че колджиитѣ, натоварени съ специалната длъжность да привикватъ раята-селяни за изплащане данъка „джизие“, насилствено изисквали и взимали отъ раята отъ всѣка една раятска кжща по 7—8 акчета за право, наречено „налъ-хакки“ или же „налъ-бихаси“ (данъчно право за подкова на конетѣ си). Такова даждие да се взима отъ раята е незаконно и противорѣчи на постановленията на старитѣ закони, въ които се опрѣдѣлятъ и разнитѣ видове, обикновенни и извънредни налози и даждия, съ които се облагатъ раята-християни, — поради което, ако този слухъ се потвърди, заповѣдвамъ ви да спрете и забраните изискването и взимането на тоя произволенъ и насилнически данъкъ, като се стараете всячески да не допуснете да се обременява бѣдната рая, и така доста прѣтоварена съ незаконни нови налози и данъци. Въ по-старо врѣме и въ по-прѣднитѣ години мѣстнитѣ сждии — кадии не издаваха на „харачийтѣ“ нуждното позволително тезкере („иджазетнаме“) по събирането данъка отъ „джизието“ и ресума отъ „мензилието“, до като тѣ въ прѣдплата и прѣдварително не сж получвали по 10 акчета за всѣка една раятска кжща, като право на „кадията“, наизваема „кади-хакки“ или „иджазетъ-наме-ресуми“, вслѣдствие на

което събирането ò врѣме на тия данъци и налози не е било нито възможно, нито е могло въ прѣдвидения отъ закона срокъ да се внасятъ сумитѣ, събрани отъ тия налози, въ правителствения ковчегъ. Поради това на васъ, г. г. сѫдии, като на кадии ви заповѣдвамъ, че нито отъ моитѣ, натоварени специални чиновници по тая работа, нито отъ бѣдната ми рая да не изисквате и да не взимате нито една бодка; иначе, ще ви считамъ за нелоялни и ще употрѣба спрямо васъ най-строги мѣрки за примѣръ на другитѣ ми чиновници. Събранитѣ суми по тия данъци отъ служителитѣ ми джизие-дари, всички — до пара ще се внесатъ направо въ сѫдебно-шериатски съвѣтъ, а не лично на васъ. Така че на васъ, като на просвѣтенъ кадия не се позволява абсолютно подъ никакъвъ прѣдлогъ, нито пъкъ подъ нѣкакво право на „хане-акчеси" (право за домакинство или „право за кѫщовничество"), нито за други нѣкои права — да изисквате безаконно отъ раята нѣкакви даждия и съ това да я обременявате. Сѫщо забранявамъ ви да изисквате на сила отъ „харачийтѣ" нѣкакво право, подъ название „джаизе-хакки" (право на позволение) въ момента, когато тѣмъ се издаватъ отъ сѫдебно-шериатската власть надлежнитѣ тезкерета въ смисълъ, че тѣ нѣматъ никакво участие и право да се намѣсватъ и да изискватъ отъ селянитѣ-рая, живущи въ селата, които влизатъ въ района на поменатитѣ харачий; сѫщо ви се забранява да изисквате отъ харачийтѣ нѣкое право подъ прѣдлогъ, че въ вашия регистръ (тевтеръ) се констатирватъ рая-селяни умрѣли, забѣгнали и изчезнали безслѣдно (мерде ве герихте си варъ диерекъ хакъ ресуми даха вардъръ).

При това ви явявамъ за знание и прѣдупрѣждение, че всички ония сѫдии — кадии и мои висши чиновници, които би дързнали да вършатъ незаконни дѣйствия и противоречащи на духа и смисъла, изложени въ императорския ми официаленъ главенъ регистръ (тевтеръ), украсенъ съ височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми (туграли дефтери хюмаюманде) и съ които дѣйствия би допуснали да се претоварва раята ми съ незаконни и излишни берий и налози, като напр. право за разхвърляне налозитѣ на всѣка една раятска селска кѫща „хакки-тевзии", което право се е взимало отъ раята въ прѣдмети или въ готови парични берий, и то безъ изричното позволение на височайшата ми царска особа, —

всички такива сѫдии и чиновници, провинени въ такива беззаконни дѣяния, ще бѫдатъ прѣслѣдвани по закона строго и безмилостно ще бѫдатъ наказвани и екзекутирани, като найнапрѣдъ тѣ, провиненитѣ, ще бѫдатъ позорно изпъдени и отчислени на вѣки отъ правителственитѣ служби, ще бѫдатъ публично поругани (муатебъ) и опятнени прѣдъ обществото, а сетнѣ ще се пристѫпи и къмъ по-тежко наказание — смъртното.

А на васъ, г. г. чиновници—джизие-дари, натоварени специално по събирането данъцитѣ „джизие" и „мензилие", ви явявамъ за знание и рѫководство, че нѣма да приемамъ отъ рѫцѣтѣ ви никакъвъ регистръ (тевтеръ), подпечатенъ и подписанъ надлежно отъ мѣстнитѣ кадии, ако въ него регистръ не сѫ обозначени, би липсували нѣкои кѫщи, които фигуриратъ въ старитѣ официални регистри. Това обстоятелство особено трѣбва да ви обърне вниманието, защото моята височайша монарша особа иска да знае отъ васъ точно и ясно списъка, въ който се слѣдва да бѫдатъ описани и регистрирани точно държавно-императорскитѣ ми доходни имоти, та въ такъвъ случай по-сетнѣ при главната инспекция и ревизия, която наскоро, може би, ще се прѣдприеме отъ страна на централното ми правителство, съставениятъ отъ васъ описъ — списъкъ да бѫде напълно точенъ и вѣренъ, да не се окаже нито липса, нито повече, отъ което, несъмнѣнно, ще се породатъ голѣми врѣди и загуби за славното ми императорско ковчежничество (хазната). Така щото, ако нѣкои отъ васъ, г. г. сѫдии, кадии и чиновници, не се съобразяватъ напълно съ постановленията, изложени въ текста на настоящия ми височайши царски ферманъ, а свърхъ това би се получило въ императорския ми диванъ свѣдения, потвърждаещи мисъльта, че вие сте насилвали раята ми и сте взимали отъ нея, даже и една бодка да би било, незаконни и произволни данъци и налози, или повече отъ ония, които сѫ опрѣдѣлени, — то, спрямо такивато провинени сѫдии — чиновници, веднага и моментално ще взема най-безпощадни и строги мѣрки и ще ги накажа съ най-тежкото имъ се слѣдуемо наказание, като примѣръ, който да послужи за урокъ на другитѣ ми служители. Тъй да знаете, за да не се разкайвате отпослѣ съ праздни и никакъ неприемливи и уважавани извинения за прѣстѫпленията си. Внимавайте и старайте се, колкото е възможно повече, да отбѣгвате отъ своеволия, бездѣйствия, не-

хайство и немарливость при изпълнение на вашитѣ служебни обязаности. А вие, г. г. сѫдии — кадии, по служебенъ дългъ ви се налага обязаностьта, щото въ вашитѣ сѫдебно-шериатски регистри да обозначите и запишете не само деня и датата, когато поменатитѣ чиновници — джизие-дари встѫпятъ въ изпълнение на своитѣ служебни обязаности по събирането отъ раята данъка „джизие", но още и датата, когато тѣ сѫ започнали събирането данъка отъ раята, колко врѣме е траялъ срокътъ по събирането на данъка и какви приключения — разбира се ако такива е имало, — прѣзъ периода на събирането сѫ случили. Всичко това трѣбва непремѣнно да се запише и протоколира въ вашитѣ сѫдебно-шериатски регистри, та сетнѣ, възъ основа на тѣхъ, да се издаде отъ страна на тамошната сѫдебно-шериатска власть въ рѫцѣтѣ на поменатитѣ ми чиновници и надлежното писменно удостовѣрение. При това за общо знание на всички ви явявамъ, че ония рая — данъкоплатци, които поради материалното си състояние сполучили ò врѣме и безъ всѣкакъвъ шумъ сѫ изплатили и внесли доброволно въ императорската ми хазна своитѣ опрѣдѣлени данъчни суми, — такъвъ родъ данъкоплатци да се считатъ отъ държавната ми власть за редовни и изправни данъкоплатци, къмъ които сте длъжни да се отнасяте вѣжливо, учтиво, благородно и да имъ отдавате подобаещата имъ се почить и уважение. А спрямо ония неизправни данъкоплатци — рая, които ò врѣме не би се погрижили да изплатятъ опрѣдѣленитѣ имъ данъци, властьта е длъжна да постѫпи строго и безмилостно, като дѣйствува съгласно съ духа и съдържанието на настоящия ми височайши царски ферманъ.

Понеже, споредъ горѣизложеното и отъ обозначения погорѣ регистръ се установява факта, че е имало многобройни раятски сѣмейства, които, поради вършенитѣ насилия надъ тѣхъ, сѫ напустнали старитѣ си жилища, земи и сѣидби, избѣгали сѫ по други мѣста и страни и че тѣхъ никой не ги е търсилъ, нито пъкъ нѣкой се е заинтересувалъ за тѣхната участь, — то заповѣдвамъ ви, щото всички изоставени и напустнати имоти и земи, които сѫ останали праздни, необитаеми и не обработвани, да се опишатъ поименно въ общъ описъ, като сто кѫщи се в291зематъ за една единица по начина на „ферунихаделъкъ юзере" (напустнати, изоставени поради бѣгство

отъ населението жилища и земи) и които имоти да се намиратъ на разположение и подъ надзора на самата власть. Това положение на работитѣ, по отношение на тия изоставени и опразднени жилища и земи, ще продължава до тогава, до като страната на вилаета бѫде населена съ достатъчно работно население, което да може да я култивира и обработва, както се слѣдва. Споредъ добититѣ автентични свѣдения, пристигнали оттамъ, излиза наявѣ обстоятелството, че за смѣтка на текущата 1026 г. (1614 г. р. х.) били събрани отъ Софийската каза и внесени въ императорската хазна отъ данъка „джизие" и въ прѣдплата слѣднитѣ парични суми, а именно: а) 40,000 акчета, внесени въ императорското съкровище на 8. день отъ мѣсецъ рамазанъ 1026 год. (1614 год. р. хр.), и б) 9956 акчета, внесени въ сѫщото царско съкровище въ 10. день отъ сѫщия мѣсецъ рамазанъ, — а всичко, цѣлата сума на събранитѣ и внесенитѣ въ ковчежничеството възлиза на 49,956 акчета, които като приходъ били записани въ приходния (варидатъ дефтери) тевтеръ отъ мухасебеджията (финансовия чиновникъ) Юсеинъ-ага. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате; отдайте подобаещата честь, почитание и довѣрение на височайшитѣ ми императорски знакове, туграта и монограма ми, положени на чело на тоя ми височайши царски ферманъ — издаденъ въ славния ми прѣстоленъ градъ, Костантание, днесъ въ 10. день отъ мѣсецъ рамазанъ, 1026 г. егира (1614—15 г. р. хр.).

(Подп.) **Султанъ Мустафа I**
въ столния укрѣпенъ градъ, Костантание.

Тоя височайши царски ферманъ е пристигналъ въ София на 25. день отъ мѣсецъ зилкааде 1026 — (1614—15 г. р. хр.).

---

2. Сѫдебно-шериатски актъ,

издаденъ отъ софийския кадия за нѣкои права и задължения на раята-християни подъ название „чакърджи-тайфаси“[1]) отъ гр. София.

(Тевт. отъ 1028 г., отъ егира, стр. № 3) [1616—17 г. р. Хр.].

Жителитѣ-рая отъ гр. София, както се числятъ въ списъка на привилегированитѣ раи подъ названието „чакърджи тайфаси“, а именно: Попъ Матей, Тома веледи Дуко, Димитъръ Каракашъ, Сейко Кюркчи, Михайлъ Терзи, Атанасъ Безчи, Вълю Такеджи, Димитръ Лагаторъ, Стойно Терзи, Матей Куюмджи, Спасъ Куюмджи и пр. пр. — всички вкупомъ се явили прѣдъ пълния съставъ на софийския сѫдебно-шериатски мезлиджъ (съвѣтъ) и съ подобаещето за сѫда уважение и строго почитание заявили устно, изповѣдали и казали така: „Отъ съдържанието на прѣдставенитѣ отъ насъ прѣдъ почитаемия съвѣтъ височайши царски берати, които направо до насъ бѣха проводени отъ височайшата императорска канцелария и които велегласно и публично бидоха прочетени прѣдъ съвѣта на сѫда, се установява напълно факта, че ние, покорнитѣ тѫжители, въ качеството си на царски привилегировани „чакърджии“, отъ тайфата на „чакърджи раяси“, се ползуваме съ извѣстни, полуавтономни права и привилегии прѣдъ властьта на славната османска империя, тъй като ние, числяйки се въ списъка на тая чакърджийска тайфа, изпълняваме точно, акуратно и чистосърдечно възложената върху насъ официална султанска соколарска служба подъ название „хассъ чакърджиларънъ хъдметини ифа ве иджра ейлеръсъ“.

Ние и сега, съобразно съ тия височайши царски берати, се числиме като чакърджии-соколари на височайша императорска служба и изпълняваме на врѣме, честно и добросъ-

---

[1]) Думата „чакърджи“ е синонимна съ думата „доганджи“ [соколаръ], т. е. една извѣстна часть отъ раята-християни, преимуществено българитѣ, които прѣзъ владичеството на турцитѣ изпълнявали по султанска заповѣдь соколарската служба: отглеждането, отхранването и опитомяването на млади соклета срѣщу извѣстни привилегии и права. Тѣ сѫ наричали „чакърджи тайфаси“.

вѣстно възложената върху насъ длъжность, като въ замѣна на тая лична наша повинность ние се ползуваме съ извѣстни, подробно изложени въ царскитѣ ни берати, права и привилегии, които притежаваме, и не фигурираме въ списъцитѣ на простата, обикновена рая. Като е такова положението на нашата работа, — софийскиятъ градски войвода, по неизвѣстни намъ причини, си позволява съ насилие и принуждение, наравно съ другата рая, да ни заставя да вардимъ нощно врѣме, като обикновена стража, плѣницитѣ-затворници въ гр. София (Софияде махбусъ булунанъ тутсакларинъ гиджеиле бекледюбъ). Вслѣдствие на това и възъ основа на даденитѣ намъ височайши царски берати най-покорно ходатайствуваме прѣдъ почитаемия сѫдъ съ молба, щото на поменатия софийски градски войвода по сѫдебно-шериатски редъ да се забрани и окончателно запрѣти, да не упражнява върху насъ насилие, побой и заплашвание, съ цѣль да ни накара принудително да вардимъ нощно врѣме плѣницитѣ-затворници въ гр. София, т. е. да вършимъ и изпълняваме длъжности, които никакъ не влизатъ въ кржга на нашитѣ обязанности, и не е това наша работа".

Съвѣтътъ на сѫда още тозчасъ повика су-башата на софийския градски войвода, имено Исмаилъ бега, и въ негово присѫтствие повторно прочете гласно и ясно височайшитѣ царски берати, прѣдставени отъ страна на тѫжителитѣ. Слѣдъ това сѫдътъ възъ основа на прѣдписанията, изложени въ текста на тия височайши царски берати, рѣши и постанови така: поменатитѣ тѫжители, като „чакърджи тайфаси", се освобождаватъ отъ изпълнение нощно врѣме службата на стража за варденето затворницитѣ-плѣници и си оставатъ и занапрѣдъ като царски „чакърджии" съ право да се ползуватъ съ ония права и привилегии, съ които тѣ и до сега сѫ се ползували, съгласно съ статутитѣ, изложени въ поменатитѣ царски височайши берати. А на софийския войвода строго се забранява да извърши надъ поменатитѣ тѫжители занапрѣдъ никакви насилия и принуждения, да не ги принуждава да му вършатъ и изпълняватъ други държавни длъжности, каквито би искалъ. За станалото се написа, регистрира и издаде тоя сѫдебно-шериатски актъ — днесъ 30. мѣсецъ шабанъ, 1028 г. (1615—17 год.).

---

3. Султанска заповѣдь,

дадена за правата и привилегиитѣ на ливницата за свѣщи (шемми-хане, мум-хане) въ гр. София въ полза на вакъфа.

(Тевтеръ отъ 1026 г. егира, стр. № 257) (1614—15 г. р. Хр.)

До тебе, високо-образовани, славни и достойни ми мевляне-сѫдия, кадия на софийската каза. Нека всевишни Богъ продължи за дълго врѣме славата на твоето просвѣтително сѫдейско поприще и увеличи силата и мощьта ти!

Отъ съдържанието на настоящия ми, издаденъ и украсенъ съ височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, височайши царски актъ, който ще пристигне тамъ и който се издава на просителя Мехмедъ Ел-хаджи Али-Бали отъ гр. София, ще узнаете слѣдното обстоятелство. Просительтъ Мехмедъ Ел-хаджи Али-Бали, житель на гр. София, съ подадената си и изпроводена въ славния ми прѣстоленъ градъ (сидетти-сеадетъма) покорнѣйша молба и, въ качеството си на мютевелия — забитинъ (попечитель-управитель) на ливницата за свѣщи, завѣщана и вакфирана на вакъфа отъ Хасанъ паша и находяща се вѫтрѣ въ гр. София, — е заявилъ писмено така: „Означената ливница въ императорскитѣ нови официални тевтери-регистри е забѣлѣжена и фигурира възъ името на вакъфа, като собственность на вакъфа, като по тоя начинъ и дохода отъ нея ливница се получава и отива въ полза пъкъ на вакъфа. Още отъ старо, незапаметно врѣме (матекадумден-беру) по право и по привилегия и като монополъ (усули инхисари юзаре) восъкътъ за правяне свѣщи само въ тая, горѣ-означена ливница се е продавалъ и купувалъ, а произходящиятъ отъ тази операция приходъ е отивалъ въ полза на богоугодни цѣли, въ вакъфската приходна касса. Отъ нѣкое врѣме насамъ, обаче, частни лица, въ частнитѣ си домове започнали тайно да лѣятъ и правятъ восъчени свѣщи, да не

ги донасятъ за продань въ поменатата ливница, а частно и прикрито продаватъ ги на други лица. Други пъкъ християни-рая си позволяватъ да отиватъ въ черквитѣ си и тамъ по единъ явенъ начинъ да лѣятъ и фабрикуватъ голѣмо количество восъчени свѣщи и да ги продаватъ, покрай знанието на управлението на монополната ливница, като по тоя начинъ нарушаватъ правата и привилегиитѣ на послѣдната и се домогватъ да нанисатъ чувствителна врѣда и загуба на прихода, посветенъ въ полза на богоугодни заведения. Вслѣдствие на това, (добавя просительтъ) най-покорно моля и ходатайствувамъ да ми се издаде височайши царски ферманъ, въ силата на който да се забрани и въспрѣ публичната частна продажба на восъчени свѣщи, фабрикувани вънъ отъ означената привелигирована монополна ливница".

Възъ основа на тая молба, благоволихъ да издамъ настоящия ми височайши царски актъ съ заповѣдь, че щомъ тоя ми царски актъ пристигне тамъ, прочетешъ и разберешъ съдържанието му, длъженъ си незабавно на самото мѣсто да отидешъ, да провѣришъ и изучишъ добрѣ и справедливо тоя въпросъ (бухусусъ хаккъ юзере тефтишъ ве тевехусъ идюбъ); и, ако видишъ и намѣришъ, че прихода отъ поменатата ливница дѣйствително е записанъ и въ новия царски официаленъ регистръ и фигурира като приходъ на вакъфа, и че тамъ, въ тая сѫщата ливница за свѣщи, като монополъ, още отъ старо врѣме се е носилъ восъкътъ, и тамъ сѫ се лѣяли и правили восъчени свѣщи, — то въ такъвъ случай, съгласно съ височайшата ми царска заповѣдь, ти си дълженъ, възъ основа на шериата и на законитѣ, които сѫществуватъ и сѫ въ сила въ (страната) империята ми, да забранишъ и запрѣтишъ на частни лица, които и да би били тѣ, да фабрикуватъ, лѣятъ и продаватъ восъчени свѣщи, като обявишъ на всички за всеуслишание и знание, че правянето и лѣянето на восъчени свѣщи по частнитѣ домове и по черквитѣ, както и частната продажба на такива свѣщи се забраняватъ и се считатъ за дѣйствия незаконни и противоречещи на духа и смисъла, изложени въ съдържанието на старитѣ закони, наредби обичаи (адати ве канони кадименънъ ахкямина мугаиръ олубъ, джайзъ дегилдъръ). Фабрикуването, лѣянето и продаването на восъченитѣ свѣщи въ гр. София се позволява да става занапрѣдъ само въ поменатата привилегирована ливница, а продаж-

бата на восъченитѣ свѣщи да се извършва подъ надзора на управлението на тая ливница, както това нѣщо се е практикувало и по прѣди, въ старо врѣме. Ти, като сѫдия, дълженъ си да запрѣтишъ и възбранишъ на всѣки единъ, който би се осмѣлилъ да дѣйствува и постѫпва незаконно и който се мѫчи да нарушава и потъпква постановленията на старитѣ закони, на традиционната наредба и на обичаитѣ. Старай се и внимавай въ дѣйствията си, щото положението на прѣдметния въпросъ да си остане по старому тъй, както що е било установено и узаконенно отъ старо врѣме и както що е било протоколирано и регистрирано въ новия императорски тевтеръ (дефтеръ-джедидъ-хакани). Въ случай, че по поводъ на тая работа нѣкои тамкашни хора, по една или друга причини, не желаятъ да се покоряватъ и да слушатъ моята височайша царска заповѣдь, — ти си дълженъ веднага да съставишъ и напишешъ, съобразно съ шериата, единъ поименен списъкъ на лицата-непокорници, като опишешъ имената, бащинитѣ имъ имена и прѣкоритѣ имъ и ми го проводишъ въ прѣстолния ми славенъ градъ за мое понататъшно височайше распореждание. До колкото е възможно постарай се и положи трудъ, усърдие и енергия, въ крѫга на твоята сѫдейска обязанность, да свършишъ тая работа справедливо и законно и да не става причина, щото по тая сѫщата работа да ставатъ отново оплаквания, нови главоболия и повторно издаване на височайши царски заповѣди. Тъй да знаешъ, тъй да дѣйствувашъ и се разпореждашъ по тая работа. Настоящия ми височайши царски ферманъ, щомъ пристигне тамъ, задържете и запазете го въ вашитѣ рѫцѣ, като незабравяйте да отдадете подобаещитѣ му се прилични почести, уважения и пълно довѣрие. Издаде се и се написа въ славния ми прѣстоленъ честитъ градъ Костантантание, въ срѣдата (15. день) отъ мѣсецъ рамазанъ, 1026 г. егира (1614—15 год. р. Хр.).

Завѣренъ прѣписъ отъ тоя височайши царски ферманъ се прѣдаде и врѫчи на поменатия мютевелия на вакъфа Мехмедъ Ел-хаджи Али-Бали.

---

4. Императорски височайши ферманъ,

издаденъ отъ Султанъ Османъ III на видинския митрополитъ Мелетия, съ дата 20. день отъ мѣсецъ раби-юл-евелъ 1168 год. (1753 год. р. Хр.).

Цариградскиятъ гръцки патриархъ (рум-патрики), калугерътъ Кирилъ, съ писмена молба, подписана и подпечатана съ подписа и печата му, адресирана до върховния ми височайши диванъ, като заявява за станалата смърть на видинския митрополитъ Калиникъ, който прѣди малко врѣме бѣ се поминалъ, ходатайствува още прѣдъ царския ми височайши диванъ съ молба, щото на видинската вакантна митрополия да се назначи и опрѣдѣли живущиятъ въ Цариградъ, при поменатата патриаршия калугерътъ Мелетия — лице духовно, съ примѣрно и акуратно поведение, съ отлично възпитание, ползующе се съ общото довѣрие както на цѣлия патриаршески духовенъ съвѣтъ, който одобри и подтвърди неговия изборъ, тъй сжщо и на всичкия цариградски патриаршески клиръ. Въ молбата си рѣчениятъ патриархъ, като донася, че опрѣдѣленото за тая цѣль „пешкишъ хаккж" — *подарочно право,* което още отъ старо врѣме е установено, по обичай и по законъ, да се плаща на хазната при всѣко назначение на владика въ нѣкоя епархия, която влиза подъ духовната юрисдикция на цариградската рум-патрикхане, — молилъ височайшия съвѣтъ (царския ми диванъ) да ходатайствува часъ по-скоро прѣдъ царскитѣ ми стжпки за издаването на височайшия султански бератъ (ферманъ) на името на рѣчения Милетия за назначаването му за видински канонически митрополитъ. Тая молба на патриарха прѣди всичко е била изпратена за справка и увѣдомление въ управлението на главното ми императорско съкровище съ заповѣдь, щото послѣдното, слѣдъ като провѣри старитѣ официални регистри (кадим-и кютюкъ дефтерлери), въ които поимено сж забѣлѣзани сумитѣ като пешкишъ-акчеси,

които сѫ плащали отъ древне врѣме епископитѣ-владици, когато тѣ били назначавани на нѣкоя епархия, — да съобщи на сѫщия височайши диванъ за сумата, която видинската епархия е плащала на хазната като право „пешкишъ-акчеси“. Отъ направената щателна справка се оказало, какво видинската епархия, слѣдъ смъртьта на тогавашния видински митрополитъ Никифоръ, въ 22. день отъ м. шабанъ 1145 г. егира (1730—31 г. р. Хр.), била възложена на новоназначения тогава видински владика, калугера Калиникъ, на когото се е издало височайши царски ферманъ срѣщу плата за пешкишъ-акчеси 5,400 акчета. Но откакъ самостойнитѣ митрополитства на епархиитѣ: Берковска, Вратчанска и Кутловишка се слѣдваше въ интереса на общия държавно-общественъ строй, да се унищожатъ и закриятъ, а епархиитѣ имъ да се присъединятъ подъ духовно-религиозната юрисдикция на видинската митрополия, както това е било и по-прѣди, въ по-далечно врѣме въ момента, когато тая страна е била завоевана отъ Исляма, — тия три митрополитства на врѣме бѣха закрити и унищожени, а управлението на тия три опраздненни епархии се възложи съ царски ферманъ на речения митрополитъ Калиникъ, комуто се заповѣда още, че занапрѣдъ тѣзи три епархии ще се считатъ присъединени къмъ видинската епархия и ще се управляватъ като една епархия отъ единъ само митрополитъ. Въ текста, обаче, на издадения тогава височайши царски ферманъ на митрополитъ Калиника бѣ пропустнато да се спомене по въпроса за присъединяването на тритѣ споменати по-горѣ епархии къмъ видинската митрополия, поради което цариградскиятъ гръцки патриархъ Неофитъ подаде до височайшия ми царски диванъ допълнителна нова просба, съ която ходатайствуваше прѣдъ съвѣта за издаването отново на единъ височайши царски ферманъ, въ текста на който изрично да се споменува както за присъединяването на тритѣ епархии: Вратчанската, Берковската и Кутловишката къмъ видинската епархия, а така сѫщо и управлението на така съединенитѣ четири епархии въ една, въ видинска епархия, да се възложи само на единъ митрополитъ — на видинския Калиникъ. Подадената допълнителна молба на патриарха Неофита биде приета и уважена, защото отъ резолюцията, поставена на самата молба и датирана съ дата мѣсецъ шабанъ 1152 год. егира (1737—38 год. р. Хр.),

се заключаваше, че е дадено височайше царско распореждане въ императорската канцелария за написване, издаване и вржчаване въ ржцѣтѣ на гръцкия цариградски патриархъ единъ новъ височайши императорски ферманъ на името на видинския митрополитъ Калиника, като се вмѣсти въ текста и присъединяването къмъ духовно-религиозната юрисдикция на видинската митрополия и закрититѣ самостойни до сега митрополитски епархии: Врачанска, Берковска и Кутловишка.

Понеже съ присъединяването къмъ юрисдикцията на видинската митрополия епархиитѣ: Врачанска, Берковска и Кутловишка се слѣдва и увеличването на пешкишното право, и понеже митрополитъ Калиникъ, поради това именно сливане и присъединяване, споредъ което се увеличава и видинската митрополия, се съгласява, че ще брои и изплати на държавната царска хазна едно допълнително пешкишно право отъ десеть хиляди (10,000) акчета, то на 28. день отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ 1153 г. отъ егира (1738 г. р. Хр.), билъ издаденъ въ ржцѣтѣ на споменатия митрополитъ Калиникъ единъ височайши царски ферманъ, въ текста на който изрично се споменува за присъединяването къмъ юрисдикцията на видинската митрополия и управлението на горѣ-обозначенитѣ митрополитски епархии. Поради това пешкишното право за царската хазна отъ видинската митрополия и отъ присъединенитѣ къмъ юридсдикцията на послѣдната Берковска, Вратчанска и Кутловишката митрополии е възлѣзло на сума огъ 15,400 акчета. Понеже цариградскиятъ гръцки патриархъ ведно съ молбата си внесълъ и изискваното отъ царската хазна пешкишно право отъ 15,400 акчета и се слѣдва възъ основа на законитѣ и старитѣ традиции, да се уважи молбата му, — то азъ, като султанъ и самодържецъ на завоеванитѣ отъ Исляма и отъ моитѣ прадѣди-султани мѣста, назначавамъ и опрѣдѣлявамъ за канонически митрополитъ на видинската епархия и на присъединенитѣ къмъ нея означенитѣ по-горѣ Вратчанска, Берковска и Кутловишка митрополии — епархии, митрополита г. Мелетия — лице духовно, честно и способно за тая работа, и още доста уважавано и почитано както отъ патриарха, така и отъ всичкия православно-християнски клиръ и персонала на патриаршията, като за удостовѣрение на това мое монаршеско благоволение днесъ, 20. день отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ, 1168 г. отъ егира (или 1754 г. отъ р. Хр.), издавамъ и вржчвамъ въ ржцѣтѣ на речения видински

митрополитъ г. Мелетия настоящия си царскиферманъ, въ силата на който да има той пълно и неограничено право върху управлението на видинската и на присъединенитѣ къмъ тая митрополия епархии: Вратчанска, Кутловишка и Берковска и да се ползува отъ долу-изложенитѣ тукъ права и привилегии.

При пристигането на мѣстоназначението си, речениятъ митрополитъ г. Мелетий ще се счита официялно за титуляренъ канонически митрополитъ на видинската епархия и на подвѣдомственитѣ неи присъединени епархии, кази, околии и села. — Живущитѣ въ тази епархия християни — раи отъ православно вѣроизповѣдание — всички, били тѣ мирски или духовни, първенци, богаташи, сиромаси, работници, земледѣлци, еснафи, епископи, свещенници, калугери, калугерици, калогреи, стареи, анагности и всички други ще признаватъ за свой духовенъ архипастиръ митрополита Милетия, комуто безпрѣкословно духовно ще му се подчиняватъ и покоряватъ. — Никой християнинъ-рая отъ неговата епархия не ще има право да се намѣсва въ разпорежданията на митрополита. Всичкитѣ мѣстни власти и първенци ще го почитатъ и уважаватъ и никой не може да му прѣпятствува и злосторствува. Когато се касае до нѣкоя работа, имѣеща духовно-религиозенъ характеръ, разрѣшаването на подобенъ родъ дѣла се възлагатъ на митрополита. — Епископитѣ, които живѣятъ въ гр. Видинъ и въ подвѣдомственитѣ на митрополията градове, паланки, околии и села, ще го признаватъ и почитатъ за свой духовенъ религиозенъ началникъ митрополитъ, отъ когото ще зависи тѣхното назначаване и уволняване. Въ разпорежданията и въ дѣлата на митрополита по тоя прѣметъ никой отвънъ нѣма право да му се намѣсва и да му прѣпятствува. Споредъ духа на царската ми височайша заповѣдь, никой нѣма право да влиза и да нарушава владѣнията на църквитѣ и манастиритѣ, които сѫ били стопанисвани отъ старо врѣме въ мѣста, подвѣдомствени на рѣчената митрополия. — Никой нѣма право тоже да забранява и да възпрѣпятствува поправкитѣ и меремета на църквитѣ, манастиритѣ и на другитѣ християнски богоугодни заведения, щомъ за тази цѣль по-рано се е издало законно шериатско разрѣшение. — На военнитѣ мѣстни власти и на другитѣ граждански чиновници строго се забранява подъ прѣдлогъ, че тѣ

търсятъ нѣкой убиецъ, крадецъ или другъ злосторникъ, насилствено да влизатъ, нахлуватъ, прѣтърсватъ и обискирватъ църкви, манастири и други религиозни заведения, макаръ че за подобно нѣщо тѣ (властитѣ) да иматъ на ржка и надлежната бюрюлтия отъ по-висшето началство. — За годежь, за бракъ, за разводъ се приема за посрѣдникъ само лицето, което е назначено и опрѣдѣлено отъ митрополита, другъ отвънъ за подобни работи нѣма абсолютно никакво право да се намѣсва. — Завѣщанието на нѣкое умрѣло духовно или мирско лице, направено по духа на религиознитѣ имъ обряди, се счита за валидно и законно, когато завѣщательтъ е завѣщалъ въ полза на патриаршията, митрополията и епископията какво-годѣ нѣщо. — Христани-раи могатъ да се приематъ, споредъ шериата, за свидѣтели, и тѣхнитѣ показания да се уважаватъ и приематъ, когато работата се касае до направата на нѣкое завѣщание и до нѣкои други дѣла, имѣещи чисто духовно-религиозенъ характеръ. — Ако при извършване на бракъ или на нѣкои други църковно-религиозни обряди се появятъ крамоли, несъгласия и противорѣчия измежду епископитѣ, свещеницитѣ, калугеритѣ и калугерицитѣ — всички подвѣдомствени подъ юрисдикцията на видинската митрополия, — то виновнитѣ и непослушнитѣ се наказватъ отъ митрополита споредъ постановленията на църковно-религиознитѣ имъ номоканони. Никой отвънъ нѣма право да се намѣсва и прѣпятствува на митрополита за наказанията, които той налага на своитѣ подчинени духовни лица. — Митрополитътъ има право да наказва споредъ религиознитѣ имъ закони всички ония свещеници и тѣхни намѣстници, които безъ надлежната вула отъ митрополията и противоканонически сж осмѣлили да извършатъ бракъ надъ лица, вѣнчаването на които църковнитѣ имъ правила забраняватъ. — Всички дѣла отъ гражданско-общественъ характеръ, за които ставатъ прѣрекания въ сждебно-шериатскитѣ сждилища и които, изхождайки отъ чисто социално-гражданското право, бихж възникнали измежду митрополита, замѣстницитѣ му, епископитѣ и тѣхнитѣ хора — подобенъ родъ дѣла се разглеждатъ и рѣшаватъ не отъ мѣстнитѣ шериатски сждилища, а направо отъ императорския ми височайши съвѣтъ (диванъ) въ присжтствието на великия везиръ и на каза-аскера. — Забранява се на мѣстнитѣ сждебно-шериатски власти да призоваватъ на сждъ по-горѣ означенитѣ духовни лица, до

като тѣхниятъ процесъ се разгледва и рѣшава тукъ, въ Цариградъ, отъ императорския ми върховенъ съвѣтъ. На замѣстници-свещеници се позволява да се застжпватъ и да разглеждатъ повѣренитѣ имъ дѣла, въ управлението на които никой отвънъ нѣма право да имъ се намѣсва и прѣпятствува. — Никому не се позволява да упражни сила и власть, да мжчи, изтезава и бие епископитѣ, свещеницитѣ и калугеритѣ, макаръ за подобно нѣщо да има отвънъ оплакване и подстрѣкателство. — Поменатитѣ духовни лица чрѣзъ свои законни пълномощници иматъ право да събиратъ отъ своитѣ подвѣдомствени епископи, калугери, свещеници и мирски хора изисканията си (аладжацитѣ), за което мѣстната сждебно-гражданска власть ще имъ оказва съдѣйствие само въ такъвъ случай, когато тѣхнитѣ аладжаци сж констатирани съ сждебно-шериатски рѣшения, актове и опрѣдѣления. — Раитѣ-християни сж длъжни, подъ страхъ на тежка отговорность, безъ противорѣчие да изплащатъ редовно опрѣдѣленитѣ ежегодни данъци и налози, като напр. правото за „жертвоприношенията" курбанитѣ — (тессадукъ), правото за просия по „панагиритѣ" (панагирлере гезмекъ), правото за „вѣнчило", правото за „манаститритѣ", правото за „постелнина" на патриарха и митрополита, подъ название „душ-хаккж-ресуми" — налогъ, който още отъ древно врѣме е билъ узаконенъ споредъ християнския номоконолъ (мезхеб-канон-наме си юзере). — На калугери-отшелници, както и на духовни лица, които обикалятъ по разни мѣста на империята ми и които би пожелали да извършватъ публично и на публични мѣста своитѣ религиозни молебствия, обряди и проповѣди, се разрѣшава само тогава, когато на тѣхъ е дадено позволително, написано, подпечатано и скрѣпено съ подписа на митрополита, въ епархията на когото тѣ пжтуватъ. Митрополитътъ има надъ такива скитници-калугери и духовни лица неограничено право да ги извиква при себе си, да ги разпитва, да ги наказва, когато сж извършили нѣкое прѣстжпно дѣяние въ нѣкоя часть отъ епархията му, съ право още да ги интернира и заточава въ нѣкои старовремски манастири. — На свещеницитѣ, калугеритѣ и изобщо на всички духовни лица, съ позволението и разрѣшението на митрополита, се позволява да отиватъ и влизатъ въ кжщитѣ на раята-християни, за да изпълняватъ тамъ обрядитѣ и трѣбитѣ, които сж установени отъ черквата и религията имъ,

безъ да се прѣпятствува и забранява на това религиозно дѣйствие отъ мѣстнитѣ войводи, су-баши, урф-ерлери (мюсюлмани, на които официално е разрѣшено да носятъ правителствено оржжие), както и отъ другитѣ власти, защото то е било допуснато и се е практикувало още отъ по-старо врѣме (кадеми денберу иджра ве ифа ейледиклери гибъ). — Позволява се сжщо както на митрополита, така и на нему подвѣдомственитѣ свещеници, епископи и калугери, да иматъ пълна свобода и право да четатъ въ кжщитѣ на раята гласно и мелодично евангелието (инджили шерифъ), но не съ цѣль демонстративна и прѣдизвикателна. Митрополитътъ има пълна свобода да събира данъка за правителството, чрѣзъ свои опълномощени хора, които сж свободни да обикалятъ цѣлата епархия на владиката, да се обличатъ съ черковно-религиознитѣ си одежди, които тайно носятъ съ себе си, като при тѣхъ се командирува отъ страна на мѣстната власть по единъ-двама сеймени като съпжтници-калаузи (пжтеуказатели). — Строго се забранява насилственото потурчване на раята-християни; нъ ако единъ рая (жена или мжжъ, дѣте момче или момиче) доброволно и безъ принуждение изяви желание да встжпи въ лоното на правата мухамеданска религия, (хавзей дин-и мубейне кабули), да приеме ислямската права (хакъ-дини) вѣра, то е допустимо, и потурчванието се извършва споредъ постановленията на шерри-шерифъ (на свещен. законъ). — Строго се забранява и заповѣдва на всички митнически чиновници и митничари, както и на другитѣ служители царски, които сж натоварени да събиратъ налозитѣ: по бача, (бачъ или баждаръ ресуми), пристанищното право (искеле хаккж ресуми), и правото за прѣминаване прѣзъ сухопжтнитѣ установени проходи (беренъ мурур-геджидлери ве мерхалелери), — да не взиматъ и изискватъ по единъ бруталенъ и насилственъ начинъ отъ опълномощенитѣ хора на владиката, които пжтуватъ по сухо и по море, абсюлютно никакви права и налози, като: гюмрукъ, (митнишко право), бачъ пара си, мурурие хаккж (право за прѣминаване), баждаръ ресуми ве наклие хаккж (налогъ за прѣвозъ на товарни кораби), право за подаръкъ и за награда (бакшиш-хаккж ве мекяфатъ теклифи). — Сжщо, поменатитѣ чиновници-служители царски сж длъжни да пропускатъ даромъ, безъ всѣкакъвъ налогъ, хранитѣ, платоветѣ, провизиитѣ и вѣщитѣ, които владишкитѣ хора въ натура вмѣсто пари

сж събрали отъ раята-християни за смѣтка и срѣщу правителственитѣ данъци, като при това имъ се съобщава още, че всичкитѣ събрани храни, платове, провизии, гроздова шира, грозде, пекмезъ, медъ, жито и др. земни произведения, даромъ се стоварватъ и изпращатъ по морско-рѣчнитѣ пристанища, по сухопжтнитѣ проходи, по градскитѣ крѣпостни капии и по другитѣ пазящи се отъ властьта мѣста, само когато тѣзи храни и нѣща се експедиратъ на името и по адресса на митрополита и когато отъ послѣдния има издадено, подпечатено и подписано формално удостовѣрение, съ което се удостовѣрява, че всички тия събрани храни, провизии и домашни нѣща сж необходими за подържане и прѣхранването дома и персонала на владиката. — Свободно и допустимо е стопанисването и владѣнието на недвижими и движими имоти и на всякакъвъ родъ животни, като: кжщи, воденици, дукяни, лозя, градини, бахчии, ниви, ливади, бостани, чифлици, селища, гумна, панагирски мѣста (пангаритѣ, може би), аязми, всякакви животни — едъръ и дребенъ добитъкъ, — отъ черквитѣ, отъ манастиритѣ, отъ митрополиитѣ и отъ всички други богоугодни заведения (хаирати), когато тѣзи недвижими имоти и животни сж прѣхвърлени за притежаване по завѣщание, направено по законо-шериатски редъ.

— Отчисляванието на митрополита и отниманието епархията отъ ржцѣтѣ му поради лошо и подозрително поведение става по слѣдната процедура: мѣстнитѣ гражданско-административни власти: управителитѣ (мутеселимитѣ), пашитѣ, каза-аскеритѣ и висшиятъ мѣстенъ сждия (мевлане кадиси) съставятъ прѣди всичко една подробна мазбата (изложение-докладъ), въ която се описватъ мотивитѣ и основанията, споредъ които се иска вдигането и отчисляването на митрополита и която (мазбата) се изпраща на усмотрѣние и потвърждение, въ царския ми височайши диванъ (съвѣтъ). Послѣдниятъ, чрѣзъ особенъ пратеникъ на мѣстото, изучава добрѣ работата по въпроса за провинения владика, провѣрява фактитѣ на прѣстжпленията му, въ които той се обвинява отъ мѣстната власть и, ако тѣ се окажатъ дѣйствителни и вѣрни, постановява своето рѣшение за отчисляването и за вдигането на митрополита отъ епархията. До тогава, обаче, т. е. до окончателното рѣшение на височайшия ми диванъ, — митрополитътъ остава на мѣстото си, управлява епархията си и никой не смѣе

и нѣма право, подъ страхъ на отговорность, насилствено да го отчисли, отдалечи и прогони отъ епархията му. Даже за прѣдварителното отчисляване на митрополита и за неговото изгонване отъ епархията му ако и да има издаденъ, подписанъ, подпечатанъ и датиранъ, съ прѣдишна и по-нова дата (анти-датиранъ) височайши царски beратъ, — пакъ не може и не трѣбва по никакъвъ начинъ да се дѣйствува и върши противното на онова мое височайше царско повеление, което е изложено въ текста и въ съдържанието на настоящия ми височайши императорски ферманъ. — Позволява се на раята-християни да завѣщаватъ прѣзъ живота си въ полза на патриаршията, митрополията, епископията, черквитѣ и манастиритѣ само една трета (сюлюсъ хисеси) часть отъ своитѣ недвижими имоти, като съ останалитѣ $^2/_3$ части да могатъ да се ползуватъ слѣдъ смъртьта на завѣщателя неговитѣ прями и по-далечни наслѣдници — били тѣ отъ мѫжка или отъ женска линия — и то съгласно съ постановленията на шериата. — Само юртоветѣ (празднитѣ стопански мѣста-селища) могатъ да бѫдатъ завѣщавани къмъ горѣ-означенитѣ юридически единици на половина отъ имота на завѣщателя. Установеното мито за прѣхвърляне наслѣдството се събира отъ страна на мѣстния шериатски сѫдъ. При това раята-християни сѫ длъжни да плащатъ на патриарха (патрикхане хаккѫ) по 12 акчета за всѣка една кѫща. А свещеницитѣ, калугеритѣ и другитѣ духовни лица сѫ длъжни да плащатъ на глава по една жълтица на патриарха. Сѫщо поповетѣ, калугеритѣ и другитѣ духовни лица, живущи въ градоветѣ, паланкитѣ и селата, находящи се подъ вѣдомството на митрополита, длъжни сѫ да изплащатъ слѣдуемия имъ се годишенъ царски данъкъ, произходящъ отъ правата, които тѣ прибиратъ, като: касабие хаккѫ (право за живѣне въ града), тессадукъ-хаккѫ (отъ курбанитѣ), правото отъ „аязма", задушница, пангаритѣ, брака, за вѣнчило и за разводъ „енкяха". — Сѫщо всѣка раятска кѫща е длъжна да плаща годишно по 12 акчета за право на „владищина" (владика-ресуми), а свещеницитѣ — всѣки единъ по една жълтица. — Когато се прѣнасятъ храни, жито и зейтинъ и други продукти, които вмѣсто пари, въ натура сѫ получени отъ раята-християни за смѣтка на държавната хазна и за даждия, — то за тия храни не се изискватъ никакви налози и мита, като: гюмрукъ и бачъпара си. — Митрополитътъ или замѣстницитѣ му сѫ длъжни

жителни треби; такива прѣстѫпници безъ опѣло и безъ свѣщеникъ се погребватъ.

На мѣстнитѣ висши гражданско-административно-военни власти се забранява да вършатъ насилие и принуждение върху нѣкой свещеникъ съ цѣль, да накаратъ послѣдния да извърши религиозното опѣло надъ провинения мъртвецъ и да го погребе по религиозному. — Всѣки свещеникъ, който по една или друга причина не би искалъ доброволно да изплаща редовно годишния царски данъкъ, наказва се тѣлесно, първомъ съ обръсване брадата му, съ низвържение отъ свещенически санъ, съ отнемане енорията му, която се прѣдава другиму, и съ заточение, споредъ черковно-религиознитѣ имъ догми. — Забранява се на рая-християни да встѫпватъ въ противозаконенъ бракъ въ мѣста и страни, дѣто ги не познаватъ. — Християнинъ-рая се допуска прѣдъ сѫдебно-шериатския сѫдъ за свидѣтель, може да засвидѣтелствува, и неговото свидѣтелствуване е прието и уважавано въ слѣднитѣ само случаи: а) когато умрѣлиятъ християнинъ-рая е завѣщалъ 1/8 часть отъ недвижимитѣ си имоти въ полза на черквитѣ, манаститритѣ, патриаршията, митрополията, епископията и на други богоугодни заведения, и б) когато става нужда да се засвидѣтелствува прѣдъ шериатския сѫдъ, че еди-кой свещеникъ, калугеръ, калугерица или духовно лице има право, достойно е да получи сѫдебно-шериатско позволение, въ силата на което то да има право да стане управитель, замѣстникъ, епитропъ и разпоредитель на черкви, манастири, или же когато полученото таково позволение се слѣдва да се отнеме отъ рѫцѣтѣ на нѣкого. Полученото на исканото отъ шериатското сѫдилище позволително се съхранява въ митрополията. — Намѣстникътъ на владиката винаги има право да изисква равносмѣтка отъ епископитѣ по налога „душъ“ (постелнина) отъ посѣвитѣ, хранитѣ и провизиитѣ, нужди за домашна консумация; той може да ги уволнява отъ управлението, да ги замѣства съ други по-благонадежни лица. Никой отъ моитѣ военни (ехли-юрфъ) хора нѣма право насилствено да се натрапва на владиката за ясъкчия, докато самиятъ владика не даде своето доброволно съгласие. — Никоя военна или гражданска власть не може да изисква отъ владиката налогъ за конетѣ на владиката, които той и неговитѣ хора ѣздатъ, когато отиватъ нѣйдѣ по работа. — Митрополитскиятъ

домъ е неприкосновенъ, и никоя власть не може да туря войска или други хора въ палата на митрополита за врѣменно или продължително квартируване. — Най-сетнѣ строго се забранява на мѣстнитѣ висши власти: мир-миранитѣ, мирливаитѣ, мютеселимитѣ, войводитѣ, су-башитѣ, мютевелиитѣ, сер-даритѣ, кѫръ-забититѣ и, изобщо, на всички власть имѣещи да прѣчатъ и прѣпятствуватъ на владиката да носи жезъла си (патерицата), както и да облича черковно-религиознитѣ си свѣтли одежди.

Настоящиятъ ми височайши ферманъ, скрѣпенъ съ султанската ми царска тугра и възъ основа на установенитѣ попрѣди закони, обичаи и правила написанъ, регистриранъ и врѫченъ въ рѫцѣтѣ на речения митрополитъ Мелетия, се отнася до всичкитѣ ми военни, ґраждански, административни и сѫдебни власти, които, всички, сѫ длъжни при прочитането и изслушването да се покоратъ на съдържанието му, да му отдадатъ нужднитѣ почести и буквално да се съобразяватъ съ текста и духа му, като съ това моитѣ служащи-чиновници ще се считатъ истински тълкователи и послушни на височайшата ми царска воля.

Издаденъ въ прѣстолния градъ Костантание.

---

5. Надписътъ на Черната Джамия.

Надписътъ, който до прѣди нѣколко година се намираше надъ вжтрѣшната входна врата на Черната Джамия, днесъ прѣобърната на черква св. „Седмочисленици“ въ гр. София, а сега се пази въ Народния музей, е написанъ на една мраморна бѣла плоча почти квадратна съ златни и полу-златни турско-арабски едри букви отъ категорията на „диванъ-язиси“, и има слѣдното съдържание:

„Въ името и съ помощьта на великаго, милостиваго, щедраго и всесилнаго Бога, настоящиятъ богомолственнъ домъ — свята джамия се съгради и построи въ София съ цѣль, за да служи като голѣмъ молебенъ домъ — катедрална джамия на всички благородни, въспитани и просвѣтени мюсюлмани, както и на всички истино-вѣрни и правовѣрни мухамедани, дѣто и да живѣятъ тѣ. Съграждането на тая великолѣпна и украсена джамия се започна по инициативата и съ иждивението на великия царски везиръ и главнокомандующъ императорскитѣ храбри войници муширътъ (фелдъ-маршалъ) Мехмедъ Паша Тавилъ ибни Абдул-Муаединъ (Соколли, родомъ отъ Босна) въ осмата година (1528 год.) отъ царуването на великия османски, десети по редъ, султанъ Сюлейманъ I. славни, синъ на султанъ ханъ Селимъ I. нареченъ съ прозвинцето „явузъ“ (свирѣпъ)“.

Царуването на поменатия султанъ Сюлеймана датува отъ 926 г. егира (1520, р. Хр.) и свършва до 974 год. егира (1568 год. р. Хр.) до деня, въ който той се е помналъ, т. е. той е царулвалъ точно 48 години. Тоя султанъ, по свое едно убѣждение, неизвѣстно на що основано, убилъ най-голѣмия си синъ — наслѣдникъ, именуемъ „шах-заде“ Мустафа, задѣто послѣдниятъ се одързостилъ на четирдесеть и една годишната си възрасть да остави и носи брада (сакалъ брактигиичунъ идамъ иттирмишъ).

Д. А. Ихчиевъ.

Бѣлѣжки за караманлиитѣ и тѣхната литература.

Отъ **С. Табаковъ.**

> Bewunderungswürdig verflochten ist der Faden der Weltgeschichte!
>
> Schiller.

Поводъ да напишемъ настоящитѣ редове ни дадоха бѣлѣжкитѣ на Черновѣждъ върху *„Караманцитѣ“*,[1]) въ които почитаемиятъ авторъ, като се ползува само отъ устни данни, безъ посрѣдството на други исторични помагала, пише, какво тия „караманци“ сѫ покръстени, респективно, *погърчени турци,* — твърдение, което противорѣчи на нашитѣ изслѣдвания по нѣкои въпроси, ако и не тъй прѣко засѣгваюши тоя, — въпросъ, който, както ще видимъ по-долу, е тѣсно свързанъ съ историята на българското минало.

По въпроса за произхода на „караманцитѣ“ отъ нашитѣ книжовници е писалъ, както споменахме, само Черновѣждъ и то въ нѣколко съвсѣмъ бѣгли редове. Въ чуждата книжнина такъвъ въпросъ дори не сѫществува[2]). Само тукъ-тамѣ пѫтешественици и историографи споменуватъ съ по двѣ-три думи за „потомцитѣ на мало-азийскитѣ гърци“, за говорящитѣ турски „христіане въ Анатоліи“, за остатъцитѣ на старитѣ „Венети“ и т. н.[3]) А колкото се отнася до втората часть на тия ни бѣлѣжки — караманлийската литература — тоя въпросъ не е и зачекнатъ дори[4]). Ето защо, поради липсата на що-годѣ задоволни

---

1) Псп. год. VIII, стр. 435 и сл.

2) Въ двутомния трудъ на *D-r Fr. Ratzel, Völkerkunde* нѣма нито дума за „караманлиитѣ“, както и у всички трудове по турската империя, тъй и съ нейнитѣ шаблонни статистични таблици за броя на населението — обстоятелство, което по-долу ще ни стане ясно.

3) *Gerlach* у *Д-ръ Иречека* Псп. год. VII. кн. XXX.; *В. Григоровичъ* и *Ainsworth* (Will. Francis). — *Ламанскій*, О славянахъ въ Малой-Азіи и т. н. СПБ. 1859. 18—19, 22.

4) *Д-ръ Шишмановъ*, БПр. год. III, кн. VII—VIII, заб. стр. 147.

научни данни и източници, като прибѣгваме единствено къмъ осѫдни, забравени изъ миналото ни факти, ние сме далечъ отъ това да се самоласкаемъ, какво тукъ долу-изложенитѣ редове, прошарени съ редица съпоставки и заключения по въпроса, сѫ послѣдната дума на историята, и че съ тия кѫси редове тоя въпросъ, поне за насъ българитѣ, е изчерпанъ.

I.

Първиятъ въпросъ, съ който трѣбва да се занимаемъ, е: какво означава думата *караманлия:* дали това е название на народъ отъ турски или гръцки произходъ съ своя отдѣлна история и култура, — или пъкъ това е само едно *понятие,* име не на *народъ,* а на отломъкъ отъ народъ — *население,* разпръснато днесъ въ мало-азийскитѣ области, заселено тамъ прѣзъ години на важни исторични катаклизми.

Нѣщо около прѣди 70—80 години сѫ идели отъ „Анадолъ", особено въ юго-източна България, работници, почти изключително дюлгери, подобно на тия отъ Дебърско, които мѣстното население е наричало *караманлии,*[1]) а знае се, че въ черквитѣ ни пакъ прѣди сѫщото врѣме сѫ чели *караманлийски книги.* Тия наименования, днесъ за насъ като такива на едно неотдавнашно минѫло, сѫ въ употрѣба и до сега въ една голѣма часть отъ турската империя — Мала-Азия, дѣто се намира и область, прѣди наричана *Карамания,* съ разпръснато въ нея и край нея население именуемо *караманлии,* които сѫ повечето православни, изпълняющи обрядитѣ си на турски езикъ, пишущи съ гръцки букви турски думи. Имено за това своеобразно население ни е думата, — население, което Черновѣждъ счита за погърчени турци, а Герлахъ и Иречекъ обратното — потомци на мало-азийскитѣ гърци. Прѣди да разгледаме литературата на караманлиитѣ и нейната употрѣба между българитѣ, ние ще направимъ по силитѣ си нѣколко възражения на поменатитѣ автори, като сѫщеврѣменно и приведемъ заключенията си по въпроса.

Етимологически думата *Караманлия* сочи на *Караманъ,* — собствено име на единъ селджушки родственикъ, родоначалникъ на една турска династия, владѣтель надъ старата Киликия и часть отъ Кападокия, който дълго врѣме се борилъ

[1]) А не *караманци,* както се изразява Черновѣждъ.

за самостойность съ останалитѣ султани. [1]) *Киликия,* юго-изт. область на Мала-Азия, сношающа се съ старитѣ провинции Ликаония, Изория, Катония и малка часть съ Кападокия, води името си отъ семитическото племе килики. [2]) Още въ 704. до 681. г. пр. Хр. тя влиза подъ Сирия, [3]) а слѣдъ първата война на сирийцитѣ срѣщу Египетъ, въ Кхилакку (Киликия) владѣелъ царь Сандасарми. [4]) Прѣзъ врѣме войнитѣ на Александъръ Велики съ перситѣ тая плодородна область била обърната въ кървава арена· [5]) Подъ старото си име тя влиза въ прѣдѣлитѣ на римската империя и отъ тамъ въ тия на византийската, а съ засилването на турцитѣ се обръща на ханство съ центъръ Коня (Iconium) и се нарекжва *Карамания* (Caramania, Καραμανια, قارەمانی — Караманъ, Қaraman-ili) отъ династията Караманъ, подчинена на Цариградъ едва въ 1466 г. [6]) Че дѣйствително областьта Карамания води името си отъ владѣтеля Караманъ, това се види отъ самата история: върху отломъцитѣ на прѣдишното *Румско* (Иконийско) султанство се образуватъ много независими ханства, които вzематъ имената на своитѣ основатели. Така: *Караманъ* отъ Киликия и Кападокия съ столица Икония образувалъ *Карамания;* Карази отъ Мизия -- Карази; Сару-ханъ отъ Лидия — Сару-ханъ; Айдинъ отъ

---

[1]) Ср. *Hammer, Gesch, d. Osm. R.* им. Караманъ I; *Jonquière, Hist. de l'Emp. ott. Paris*, 1881.

[2]) *Neumann* K. J, Zur Landeskunde und Geschichte Kilikiens (Jahrb. f. Phil. 1883. т. 127).

Въ старо врѣме Мала-Азия се дѣляла на: Киликия, Памфилия и Ликия край Срѣдиземно море; Кария, Лидия и Мизия край Архипелага; Витиния, Пафлагония и Понтъ край Черно море на сѣв.; Фригия, Галатия и Кападокия въ центра; Пизидия, Ликаония и Исаврия край Таврическата верига на югъ. Тия древни римски области наслѣди и византийската империя съ сжщитѣ имена, но турцитѣ промѣниха картата и до 1879 г. Мала-Азия въ административно отношение се дѣляла на слѣднитѣ вилаети: Кудавендъ-Киаръ, Айдинъ, Ангора, Кonие (Iconium), Кастамуни, Трабизундъ, Сивасъ, Ерзерумъ, Диарбекиръ, Адана, Сура (Сирия), Халебъ, Багдатъ и Баера. По бюджета отъ 1880 г. прибавятъ се още: Ванъ, отъ вилаета Ерзерумъ, Мамуратъ-ул-азисъ — отъ Диарбекиръ и Мосулъ отъ Багдатъ.

[3]) *Ж. М. Н. Пр.* Лѣтописи Ассир. царей, ч. CCVII. 1880, 89; *Рагозинъ,* Исторія Мидіи. Т. III. 212—213.

[4]) *Ж. М. Н. Пр.* г. CCVII, 1880, 108. За различнитѣ езици въ М.-Азия *Рогозинъ* op. cit. 227—228. Като прѣобладаещи тамъ прѣзъ древностьта *хетейска* култура и владичество отъ X. вѣкъ до Р. Хр., обезличени отъ индоевропейско влияние вж. ibid. 230—232. *Киликия* подъ Кира ibid. 355.

[5]) *Штолль,* Герои Греціи. СПБ. 1879. с. 384.

[6]) Mayers Konv.-Lexikon, 5. Aufl., IX. Bd. Прѣди прѣвземането на Цариградъ (1453) Мухамедъ воювалъ съ „поганичког кнеза“ Караманъ „од рода ральа Дарија“. Изъ ист. на Мих. Константиновичъ — еничеринъ, въ срѣдата на XV. ст. *Гласник,* XVIII. 109; *Rambaud,* III, 821—863.

Йония — Айдинъ; Кастамуни (?) отъ Пафлагония съ Синопъ, Сивасъ и Самсунъ образувалъ Кастамуни и т. н. Но положително не може да се установи, отдѣ си носи името самиятъ основатель на ханството Карамания и собствено какво значи то. Цѣлата дума личи да е двусложна и ще е несъмнѣнно отъ турско-арабски или персийски произходъ. [1]) Но на въпроса.

Видѣхме, че старата Киликия отъ врѣме на турското владичество се прѣименува на Карамания, а днесъ по-голѣмата часть отъ караманлиитѣ населяватъ именно тая часть отъ мало-азийския полуостровъ, — фактъ, който несъмнѣнно доказва, какво *поне първоначално* името на населението по тоя край си води началото отъ Караманъ или Карамания. И тъй една византийска до идването на турцитѣ областъ става турска и се заселва съ мухамедани — едно отъ най-елементарнитѣ начала за правовладичество надъ извѣстна страна отъ извѣстенъ завоеватель. Като е тъй, какво е станало тамъ съ не турския,

---

[1]) *Би могло да се прѣдположи* Караманъ да е отъ *Караиманъ* قاره — кара = затворена земя, черно, лошо; и ایمان — иманъ = изповѣдь, вѣра) *черноизповѣдецъ*, още повече че това название е близко съ името на разколницитѣ въ юдеизма — ананити или по-късно — караимами, караими, часть отъ които сѫ живѣли въ Киликия и послѣ прѣселени въ Кримъ, Литва и Волинъ (Д-ръ *Радловъ*, Псп. XXXII. год. VII. 218). Топографични и етнични думи съ коренъ *кара* — има сума: Кара-Хисаръ, Кара-кашъ, Кара-калъ, Кара-кампакъ, Кара-курумъ, и пр; Карагве, Караиби, Каракалпаки, Каракиргизи, Карамйоси, Караяси, Карамани и пр. Думата Караманъ се срѣща още като прѣзиме на редица французски (отъ единъ флорентински гибелинъ), далматински, руски, гръцки, български и т. н. фамилии. Има *Caraman*, градъ около Тулуза; *Caramany*, село въ испан. Пиренеи; *Caraman*, сенйорство въ Бретань и т. н., — които названия, възможно е, да сѫ слѣди отъ испанскитѣ маври, абенсеражи. Нека споменемъ още, че названието Karmanie е това на изт. часть отъ стара Персия, днесъ прѣдставлявана отъ персийскитѣ провинции Ларистанъ и Керманъ — послѣдната съ градъ Керманъ, کرمان — което значи: кула, укрѣпление. Ker, keras = сѫдба; у гърцитѣ — богиня на смъртьта, нещастието; най-послѣ нека прибавимъ, че въ турския езикъ има дума قارومان — каруманъ = броня, ризница. Послѣ, има турци наречени *кураминци*, живущи въ юго-източна Русия край Каракалпаки и Казаци, Киргизъ — Кайзаки и Каракиргизи. Както ще видимъ по-нататъкъ, понятието *кахраманъ* се употрѣбява отъ турцитѣ като синонимъ на караманъ и въ тая форма е по-близко до персийското Керманъ, отколкото да е синтезирано отъ кара-иманъ. Основания къмъ подобно заключение се намиратъ още въ обстоятелството, че въ турския езикъ половината отъ думитѣ сѫ персийски и арабски, па и самиятъ персийски езикъ отъ врѣме нахлуването на арабитѣ въ Персия (VII. в.) се поарабчва, а днешниятъ персийски езикъ е едва отъ X. в. слѣдъ Хр. И ето защо *Hammer* не безъ право загатва както по въпроса за езика на първитѣ караманлийски ханове, тъй и за клона *караманлъ* като нѣщо турско-персийско, (*Hammer* I, 57; II, 621, Gesch. d. Osm. R.), още повече че въ древно врѣме именно *Кармания* или Керманъ областъ въ Кранъ между стара Персия и Индия.

или по-широко казано, немухамеданския елементъ? Той е или измѣстенъ, както стана съ славянитѣ слѣдъ идването на Аспаруховата орда, или прошаренъ съ неканенитѣ гости, като часть отъ него е била помухамеданчена по прѣдписанията на Корана, а друга часть — уцѣляла при извѣстни условия.[1]) Стария Икониумъ, прѣди християнски, става мощенъ центъръ на ислямското ханство Карамания, която тъй дълго се борила за първенство съ останалитѣ селджушки властелини и тъй тревожно за скапалата се женска империя. Но имено тукъ е необяснимо твърдението на Черновѣждъ, защото той не ни обяснява, па и не е възможно да се обясни, какъ тъй една турска область, населена съ мухамедани, да бжде дълго врѣме самостойно ханство, да падне послѣ подъ цариградския султанъ, а гърцитѣ въ разгара на своето падане, още повече слѣдъ прѣвземането на Цариградъ (1453), да успѣятъ *да погърчатъ тамошнитѣ турци*. Черновѣждъ, освѣнъ че не ни обяснява развоя на тоя историченъ куриозъ, но нѣщо повече — той ни при-

[1]) Врѣменното владичество на арменцитѣ върху Киликия (Карамания), нахлуванниита както на тѣхъ, тъй и на други елементи тамъ не ни даватъ ни най-малко право да маслимъ, че днешнитѣ караманлии биха могли да носятъ нѣщо въ произхода си отъ арменцитѣ или отъ които и да било тамъ врѣменни гости, защото физиономията на единъ народъ не е освѣнъ плодъ на вѣкове, на расови, племенни основи. Истина е, че въ Киликия сж живѣли арменци, напр. отъ Бардзерберда е славниятъ арменски писатель Варданъ Велики, па дори до 1374 г. арменцитѣ били единъ важенъ тамъ елементъ, що се обяснява съ съсѣдството на Армения и Киликия, което пъкъ не ни дава право да озадачваме въ това направление произхода на караманлиитѣ. А да се мисли, какво населението на прѣименуваната въ Карамания Киликия, имено старитѣ и днешни караманлии сж остатъкъ отъ древнитѣ обитатели на Мала-Азия, респективно киликийцитѣ, едва ли е основателно, защото физиономията на Мала-Азия въ етично, езиково, религиозно и т. н. отношение се промѣни още отъ 102 г. пр. Хр., когато върху развалинитѣ на персийското тукъ величие се издига мощниятъ римски колосъ. По въпроса за древния племененъ съставъ на Мала-Азия между ученитѣ сжществуватъ разни мнѣния. Споредъ по-къснитѣ изслѣдвания на *Рамзей* (Istorical Geography of Asia Minor, London 1890), основнитѣ елементи на Мала-Азия се явяватъ *хитититѣ* (кападокийцитѣ) и левкосирийцитѣ — раса не арийска, сжществующа съ автохтоннитѣ племена: фригийци и лидийци, когато пъкъ перситѣ, както и лидийцитѣ се считатъ за арийци. *(Рогозинъ.* Исторія Мидіи, 308, 333). Въ XII. и XI. столѣтие пр. Хр. тукъ нахлуватъ разни арийски и тракийски племена, отъ смѣсването на които съ туземцитѣ се образуватъ народности, които дали името си на голѣма часть отъ областитѣ; напр. мизи, галли (келти) и др. Тъй че киликийцитѣ се считатъ за кападокийци или хитити. До 333 пр. Хр. цѣла Мала-Азия е била подъ Персия, а отъ 102 пр. Хр. тя влиза въ римскитѣ владѣния, а отъ тукъ въ византийскитѣ, въ които частно Киликия отъ VIII. в. става арабска область, а до туй врѣме въ племенния съставъ на Мала-Азия влизаха само перси, арменци, гърци, араби и др. но не и разни кападокийци или хитити, *киликийци,* фригийци, лидийци., названията на които, лишени отъ всѣко етнично значение, се обърнаха въ прости имена на стари области за споменъ на минжлото . . .

вежда двѣ караманлийски прѣдания около тая епоха, които ще изложимъ по-долу и които говорятъ тъкмо обратното на неподкрѣпеното отъ всѣкакви аргументи негово заключение. Но биха се сѣтили други, вмѣсто Черновѣждъ, за да ни възразятъ: вѣроятно, погърчването на тия турци се отнася къмъ врѣмето на византийското величие, когато мухамеданството тукъ е било още слабо — или нѣщо повече, когато за появата на самия Мухамедъ никому прѣзъ умъ не е минувало даже, па и не липсватъ примѣри за покръстени турци отъ тая епоха, напр. вардариотитѣ, сургучитѣ, рускитѣ татари, черкези, акути или сахи, алтайци и т. н. Наистина на прървъ погледъ много право възражение. Вѣрно е, че старата Киликия още отъ рано поради плодородството си е привличала стари прѣселенци, между които на първо мѣсто стоятъ гърцитѣ, [1]) а цѣла Мала-Азия особено покрай брѣговетѣ и до днесъ е съ гръцки колоритъ. Но прѣди всичко, историята не знае турци прѣди Мухамеда, а извѣстно е, че турскитѣ орди се смъкнаха отъ алтайскитѣ височини едва къмъ X. вѣкъ, и имено отъ това врѣме се започва ислямската мощь въ Мала-Азия, тъй като отъ врѣме появата на Мухамеда тоя полуостровъ стана операционна база на разпространяющия се съ огненъ устремъ ислямизъмъ за смѣтка на разкапалата се Византия. [2]) Очевидно е, че едничкиятъ отпоръ тукъ срѣщу тоя кървавъ за християнството бичъ се възлагаше на жалкото наслѣдство отъ мощната прѣди източно-римска империя, която съ смъртьта на Юстиниана I изпѣ пѣсеньта на своето величие, като неудържимо се клонеше къмъ падане. При туй положение православието, освѣнъ че прѣстава да се бори за разпространяване авторитета си въ Мала-Азия, но изгубва надежда и подкрѣпа отъ страна на християнското оржжие, и се затваря около брѣговетѣ ѝ въ манастири, като очакваше отъ день на день огънь и сквернь. Кръвопролитнитѣ сражения при Аджадеинъ (633), Ярмукъ, когато арабитѣ придобиватъ широка база за по-нататъшното разпростиране

---

[1]) *Neumann*. Op. cit. 127. *Рогозинъ,* op. cit. III, 235.

[2]) Отъ края на X. ст. турцитѣ нахлуватъ въ Персия (газневиди и селджуки), отдѣто и нараства величието имъ къмъ и задъ брѣговетѣ на Мала-Азия. За династията Караманъ и владичеството ѝ надъ Киликия вж. *Hammer,* Gesch. d. Osm. R. I, 56—8, 167—168, 186; градъ Караманъ ibid. I, 47, 168; за враждующитѣ династии Караманъ и Османъ ibid. I, 76, особено слѣдъ втурването на османцитѣ въ Балканския полуостровъ, 188, 325, 342, 349 и т. н. Ср. още и *Rambaud et Lavisse.* Histoire Générale, III, p. 821, 863, Paris, 1894.

мощьта си по прѣдня Азия; побѣдоносно развѣвающитѣ се арабски знамена по цѣла Сирия до *Карамалска* Тавра и до планинитѣ опасвающи Армения (639 г.); самиятъ растежъ на исляма, при който хроничниятъ недѫгъ на Византия до царетѣ иконоборци не веднажъ вземалъ до висша степень остъръ характеръ, а самото царство имало видъ на вѣчно блокирана крѣпость; идването на сѫщитѣ араби до Халкидона, флотата имъ до Златния Рогъ (669); поражението на Юстиниана въ 692 г. отъ страна на арабитѣ и славянитѣ подъ водителството на Небула (20,000 души), при което Византия загубва южна Армения и *Киликия* (Карамания); по-нататъкъ, продълженатa ожесточена война въ самата *Карамания* (703 г.); минаването на халифа Маслама съ 80,000 Хелеспонта и втурването му въ Тракия (709); пращането цѣлата военна сила на селджушкия султанъ срѣщу столицата на византийска Азия гр. Аки (1063); падането на крѣпостьта Кесария слѣдъ опустошаването на Месопотамия, Сирия, Карамания и послѣ Кападокия подъ страшната турска конница (1067); обръщането на Никея при Сюлеймана (1081) въ турска столица; прѣселването на гърци въ турска територия[1]) и бѣгането на мало-азийски гърци по цѣлия Балкан. полуостровъ, притѣснявани отъ турцитѣ[2]); прѣдприетитѣ кръстоносни походи срѣщу араби и турци, които доведоха въ ужасъ и трепетъ византийскитѣ християни[3]); най-послѣ,

---

[1]) *Герцбергъ*, Исторія Византіи, 423.

[2]) При царь Милутина на р. Брѣгалница се заселватъ мало-азийски гърци, избѣгали отъ турцитѣ. Милутинъ (1281—1320). Ср. *Miklosich*, Mon. serb. 59. *Гласник*, 24, с. 246.

[3]) Въ писмата си до графъ Робертъ Фландрски, византийскиятъ императоръ Алексей I Комнинъ (XI ст.), като подканя западнитѣ сили на кръстоносенъ походъ срѣщу турцитѣ, пише: „ . . светата империя на грѣцкитѣ християни „силно се притѣснява отъ турци и печенѣги (angustiatur fortiter à Pincinati et „Turcis): тѣ я грабятъ ежедневно и отнематъ нейнитѣ области; убийствата и „поруганията надъ християнитѣ — ужаситѣ, които тамъ се вършатъ, сѫ неиз-„числими . . .; тѣ изнасилватъ християнски жени и дѣвици прѣдъ очитѣ на „майкитѣ имъ, заставени при това да пѣятъ гнусни и развратни пѣсни . . .; „почти цѣлата земя отъ *Иерусалимъ до Гърция* (к. н.) и цѣла Гърция съ „горнитѣ си области, каквито сѫ малка и голѣма Кападокия, Фригия, Витиния, „малка Фригия или Троада (minor Phrigia, id est Troia), Понтъ, Галатия, Лидия, „Памфилия, Исаврия, Ликия и главнитѣ острови, като Хиосъ и Митилинъ и „*много други страни и острови* (к. н.), които ние даже не можемъ изчисли „до самата Тракия (usque Thracias) сѫ изложени на тѣхнитѣ нападения . . .; „*както отъ суша, така и чрѣзъ Пропонтида* враговетѣ заплашватъ скоро „да вематъ Цариградъ... *ЖМНПр*. CCVII. Крит и библ. замѣтка. Alexii I. Comneni Romanorum imperatoris ad Robertum I. Flandriae comitem epistola spuria. 229. Ср. Jonquière, op. cit. 105, 108. Ето единъ щастливъ императоръ, потомцитѣ на когото побързаха да прѣкаратъ прѣзъ Дарданелитѣ сѫщитѣ тия турци за да диверсиратъ българитѣ . . . Писмото на Алексея, дишаще епохално безсилие,

минаването на турцитѣ въ полуострова и падането на Цариградъ слѣдъ сто години, съ което се закрѣпва окончателно турската мощь върху развалинитѣ на византийската империя — всичко това говори, че за *погърчени турци* въ Мала-Азия прѣзъ това врѣме и дума не може да става. Отъ 622 г. насамъ, немислимо е близкото до Арабия караманско ханство да се покръсти, за да считаме неговото днесъ православно население за православни турци, както идилично твърди Черновѣждъ, още повече че самъ той (стр. 438. заб.) пише *потурчени византийци*.

Но по-нататъкъ: споредъ него, въ съсѣднитѣ на Карамания области Трапезундъ, Синопъ и др. трѣбва да се тръсятъ потомцитѣ на виз. мало-азийци, а въ сжщата Карамания — православни турци. Ако Черновѣждъ бѣ малко по-систематиченъ въ заключенията си, той трѣбваше да дойде до тъкмо обратното, защото ако е имало причини часть отъ турцитѣ да бѣгатъ отъ еднокръвнитѣ си братия (по религиозни или вжтрѣшни държавни насилия) за подслонъ къмъ византийцитѣ, — това тѣ нѣмаше да направятъ къмъ кървавата арена въ борбитѣ на мюсюлманитѣ съ Византия — Карамания, а къмъ брѣговетѣ на Черно и Егейско море, (дѣто и тамъ даже елинизмътъ, тъй мощенъ нѣкога въ Мала-Азия, тикнатъ къмъ тия брѣгове, едва ли можеше да уцѣлѣе въ смъртнитѣ прѣгржадки на своитѣ врагове) [1]), или да прѣскачатъ Босфора и Дарданелитѣ, за да се отзоватъ въ „Румелия", както стана съ вардариотитѣ и съ селджушката орда на Сал-

отъ друга страна, е една прѣкрасна картина, съ тъй прѣсни у насъ и до днесъ спомени за нея, героитѣ въ която сж Ламартиновитѣ „благородници" (Знайно е, че фр. поетъ Ламартинъ, слѣдъ като дълго подсмърча въ Турция, край султански и пашовски хареми, удостоенъ съ турски ордени, „бахчи" и т. н., писа тъкмо въ края на нашия робски скотъ, какво турцитѣ сж единствения благороденъ народъ на изтокъ . . .!). Ср. Barth D-r Hans, Türke, wehre dich! Leipzig. 1898. Печенѣгитѣ, за които пише Алексей, сж минали прѣзъ Дунава и не сж върлували въ Мала-Азия. Ibid. 1879. Васильевскiй, Византiя и печенѣги. За разоренитѣ византийски монастири вж. *ibid*. CCX. 1880. Acta et diplomata graeca medii. 98. Надмощието на турцитѣ прѣзъ XII. в. въ епохата на Алексея II и Андроникъ Комненъ вж. *ibid*. CCXII. 1880. 97—130. Още въ 1230 г., както говори селджукъ-наме-то (Визант. временникъ T. I. 640), на Ала ед-дину Кейкобаду плащали данъкъ и се покорили: Румъ, Армения, Русия, Венгрия, Кюрдистанъ, и островитѣ (?). Въ 1207 г. Хиасъ ед-Динъ, селджушкиятъ въ Коня (Карамания) султанъ, тръгналъ въ походъ срѣщу „тегверъ" (вѣнценосецъ) Лашкари (Ласкарисъ), защото послѣдниятъ прѣчилъ на султана *да разпространява въ византийскитѣ провинции исляма* (ibid. T. I. 627). Интересно е, че заедно съ Ласкариса сж се били и българитѣ, край гърци, франки, маджари и нѣмци, *Ibid*. 628.

[1]) *Paparrigopoulo C.* Hist. d. la civil . . . 424.

тък-деде, прѣселена при Михаилъ Палеологъ (1263) въ Добруджа[1]). И тъй, покръстването на вардариотитѣ-турци, прѣселени въ европейска Византия, е станало при съвсѣмъ други условия, нежели такива, каквито навежда Черновѣждъ за караманлиитѣ. Прѣди всичко, вардариотитѣ сж били малко на брой и при това заселени въ чисто християнска срѣда, спрямо която тѣ сж били капка въ море. Други примѣри отъ покръстване на турци, станало при изключителни, както за вардариотитѣ условия, историята наброява сума[2]). Има даже и други етнично-религиозни куриози: лазовцитѣ (λαζοί, Macrus[3]), смѣтани до скоро за сърби[4]), сж отъ кавказки произходъ (георгийска група), родственици на грузинитѣ, което се вижда още отъ хубавитѣ чърти на днешнитѣ лазове. Тѣ сж населя-

---

[1]) Знае се, че отъ X. вѣкъ Византия грижливо настаняваше по ежеминутно подвижнитѣ си Балкански граници мало-азийски колонисти. Прѣселенитѣ въ долината на Вардаръ 3,000 османлии прѣзъ X. в. сж били отъ персийско вѣроизповѣдание (Religion der Gheber — Parsenguebre; *Pouqueville*, II, 418; Codin, 56); тѣ сж били ***прѣслѣдвани отъ ревностнитѣ мюсюлмани***, тогава раздѣлени на враждебни една срѣщу друга секти. Византийцитѣ ги считали за перси, но тѣ изповѣдвали, че говорятъ турски. *Lejean*, Ethnogr. d. la Turquie d'Europe 33. Днешното православно население, говоряще само турски езикъ, наречено сургучи или зълъвци, по *Иречека* (Пжт. II. 164, 403, 696) сж потомци имено на покръстенитѣ турци, които Византия, както казахме по-горѣ, е заселила прѣзъ XI. и XII. в. въ покрайнинитѣ на Ахридосъ, надъ долна Арда, не далеко отъ Одринъ.

Колкото за селджушката орда на Салтък-деде, то тя е състояла отъ 12—15,000 сѣмейства. Съ помощьта на тия турци, Кейкавусъ, братътъ на караманския султанъ Кълъдж-арсланъ, мислялъ да завоюва Византия, а съ силата на сжщитѣ Михаилъ кроялъ диверсията срѣщу грозящата го България. Планътъ се открива, и ордата забива за Кримъ, часть отъ която останала въ Добруджа подъ името туркопули. По Грегора *Палаузовъ*, Юго-востокъ Европы. 8. Споредъ Сеид-локмана, турски писатель отъ XIV. в. (*Lagus*, Seid Locmani ex libro turcico qui Oghusname inscribitur excerpta, Helsingf. 1854) Добруджа била отстжпена (?) отъ Михаилъ VIII на прѣдишния иконийски султанъ Иццедина (?), който заселилъ тамъ около 15,000 тюркменски сѣмейства. По Бруна (*Ж.М.Н.Пр.* CXCIII, 67) остатъкъ отъ тѣхъ сж днешнитѣ гагаузи (?), па даже Баликасъ, владѣтель на Балчикъ, билъ тѣхенъ потомъкъ, когато се знае че Баликасъ ималъ братъ *Добромиръ*, и че тия турци не могатъ се покръсти въ продължение на 80 г., а още повече да се побългарятъ. По успѣшно би заключилъ Брунъ, ако потомцитѣ отъ тѣхъ той тръсѣше въ днешнитѣ казъл-баши, по въпроса за които ще се повърнемъ.

[2]) Днесъ въ прѣдѣлитѣ на Русия живѣятъ до 11 милиона тюркски народи, които изповѣдватъ исляма съ изключение на якутитѣ или сахитѣ и нѣколко алтайци, прѣминали отъ шаманство къмъ християнство, и не много покръстени татари. Чувашитѣ (смѣсь отъ черемиси съ турци, а по нѣкои остатъкъ отъ волшкитѣ българи) сж покръстени въ половината на XVIII. в. Има сжщо едно воинствено сирийско племе, говоряще арабски, а религията му е смѣсь отъ мухамеданство, християнство и езичество. За покръстването на куманитѣ (гагаузитѣ) ще говоримъ на съотвѣтното мѣсто.

[3]) Jonquière, op. cit. 36.

[4]) *Ж.М.Н.Пр.* CCIX. 1880. 387. Крит. и библ. замѣт. По Черновѣждъ (с. 445) — гърци!

вали първомъ Колхида или Лазистанъ, спорна областъ между Персия и Византия (въ VI. в.), въ която послѣдната сполучва и покръства лазоветѣ. Но турскитѣ побѣди развалятъ смѣтката и въ 1461 г. лазовцитѣ се потурчватъ.

При такива и тѣмъ подобни примѣри, взети изъ дълбокото минало, и при още прѣснитѣ за историята прѣврати като: потурчването на цѣли маси албанци, бошнаци, българи и т. н., станали не въ оставената на произволъ Мала-Азия, а въ единъ чисто християнски край, прѣдъ очитѣ на папи и патриарси и ревностни кръстоносци; прѣдъ още свѣжи спомени за християнска мощь и народно величие и т. н., — заключението на Черновѣждъ, какво караманлиитѣ сѫ *покръстени, погърчени турци,* е едно съвсѣмъ идилично твърдение. Колкото за това, че караманлиитѣ говорятъ турски, фактъ, който той, вѣроятно, счита за най-силния доказъ на турския имъ произходъ, нека се обърнемъ къмъ арменцитѣ, особно живущитѣ въ нашия полуостровъ, които говорятъ турски като матеренъ езикъ и не сѫ турци, подобно на шпанйолскитѣ евреи, които говорятъ развалeнъ испански диалектъ и пакъ не сѫ испанци, за да не изброяваме подобнитѣ случаи съ лазовцитѣ, нашитѣ гагаузи и т. н. Но нѣщо по-вече: за услуга на своето заключение, Черновѣждъ навежда редъ караманлийски кръстни имена, за които самъ той пише, че сѫ прѣводъ отъ християнски, даже български имена: Мелекъ отъ Ангелъ, Елиасъ отъ Илия, Закаръ отъ Захария, Юванъ отъ Иванъ, Алтънъ отъ Злати; Великосъ, Здрави, Велцо (Велчо) и т. н. Свърхъ това, той пише, че повечето отъ днешнитѣ „караманци“ сѫ християни, отъ което слѣдва, че има и мухамедани, а за тѣхъ той нищо не говори, а колко повече да ни обясни, какъ караманлиитѣ могатъ да сѫществуватъ прѣди появата на турския ханъ Караманъ, отъ владичеството на когото надъ Карамания населението се е нарекло „караманци“ или караманлии. По-нататъкъ той привежда двѣ караманлийски прѣдания, които сочатъ на Карамания като православна областъ, опустошена и окончателно завоювана отъ турцитѣ, па най-послѣ отъ долуизложенитѣ факти ще стане още по-ясно, че тѣ не сѫ погърчени турци.

Но при невъзможностьта това говоряще турския езикъ християнско население да бѫде отъ турски произходъ — тогазъ какво е? Ето, именно, отдѣ трѣбваше да почне Черновѣждъ,

а отъ тукъ, собствено, въпроса сочи на важнитѣ етнографични, езикови и т. н. промѣни съ покоренитѣ отъ турцитѣ народи, — въпросъ, който интересува най-вече нашето тъмно минало.

Иречекъ, като говори за остатъцитѣ отъ печенѣзи, кумани и др. [1]), мимоходомъ забѣлѣзва, какво *не въ отколѣшно врѣме сѫ приели турския езикъ тъй нареченитѣ караманлии,* православни християни въ вѫтрѣшностьта на Мала-Азия — *потомци на византийскитѣ мало-азийци,* които по настоящемъ пазятъ гръцкия езикъ само въ черквата и училището. *За изчезване на гръцкия езикъ у тия мало-азийски византийци,* продължава Иречекъ, говори и Стефанъ Герлахъ [2]), който е прѣбивавалъ въ Цариградъ отъ 1573—1578: „хората, пише Герлахъ, сѫ наистина отъ гръцка вѣра, *обаче говорятъ турски и не знаятъ нищо или твърдѣ малко по гръцки и сѫ отъ Карамания"*. Ето двѣ еднакви, тъкмо противорѣчущи на Черновѣжда мнѣния, които се приближаватъ до истината, като загатватъ, ако и съвсѣмъ бѣгло, за въпроснитѣ промѣни отъ врѣме идването на турцитѣ.

Всесвѣтската история ни дава редица примѣри отъ народни прѣврати. Особено за насъ българитѣ, като народъ, прѣкаралъ толкова исторични примеждия, миналото на който прѣдставлява удивителна картина отъ патила и промѣни, не е никакъ чудно, какъ тъй населението на една страна, въ нашия случай областъ, живѣло отъ дълги години подъ обаянието на елински епопеи отъ мѫдрость и героизъмъ и въ поново врѣме, при прѣсни спомени отъ византийско величие, може тъй успѣшно да забрави гръцкия езикъ и да залови турски. Но по силата пакъ на сѫщото ни спокойствие спрѣмо историчнитѣ катаклизми, по силата на факти, взети изъ миналото на двата полуострова, Мало-азийския и Балканския, не сме ли въ правото си да зададемъ въпроса: дали въ сѫщность днешнитѣ караманлии сѫ полу-потурчени византийци и не можемъ ли въ прѣдѣлитѣ на сѫщитѣ караманлии да се съзира другъ народенъ елементъ, или най-малко: дали всичкитѣ днесъ караманлии сѫ остатъкъ само отъ византийци или часть отъ тѣхъ сѫ отъ друга народность? Ето имено на кои въпроси трѣбва да се отговори.

---

[1]) *Иречекъ,* ПСп. г. VII, XXXII.

[2]) *Gerlach,* — Иречекъ. Стари пѫт. ПСп. кн. VII. 100; Дневникъ С. 173, 186, 217, 372.

Извѣстно е, че въ Мала-Азия — Брусенско, и до днесъ живѣятъ българи, прѣселени отъ България прѣди освобождението. Прьвъ отъ насъ за тѣхъ писа Фотиновъ[1]) по поводъ пѫтописа на французина Тонкоенъ[2]). Втори, едва слѣдъ 30 години, писа пакъ за тѣхъ и то въ нѣколко реда Славейковъ[3]), а слѣдъ това, едва въ 1884 г., когато часть отъ българскитѣ тамъ села се изселиха наново въ България[4]), подигна се въпросътъ: колко българи е имало тамъ, кога сѫ емигрирали, какво сѫ сега и т. н., — въпроси, които заставиха покойния Кънчевъ да посѣти самитѣ имъ заселища и да провѣри догадкитѣ по тѣхното минало. Дѣйствително, той ходи и намѣри тамъ около 20 села заселени съ българи, днесъ почти погърчени и изгубили езика си, прѣселени повечето въ началото на XIX. вѣкъ[5]). Жалко е, че кѫсото врѣме, съ което разполагалъ Кънчевъ, не му позволило да провѣри по-обстойно загатванията на живущи тамъ стари българи, какво пакъ тамъ наоколо имало села съ български прѣселенци отъ по-старо врѣме. А знайно е, че за такива българи, прѣселени къмъ началото на XVII. в. въ Мала-Азия, е писалъ още прѣди Тонкоена и Салватори[6]), които прѣселенци по Иречека, Шафарика, Дринова сѫ отъ по-ново врѣме[7]). Тия сѫществующи днесъ въ Мала-Азия български поселения отъ прѣди 1—2 вѣка, загатванията за такива отъ по-старо врѣме и др. исторични данни, ни даватъ правото да се попитаме: не е ли имало подобни прѣселвания отъ още по-старо врѣме, особено отъ първитѣ години на нашето робуване, и ако е имало — какво сѫ станали тия българи.

Да се отрича гръцкия елементъ, живущъ отъ памтивѣка въ Мала-Азия, особено по брѣговетѣ ѝ, а още повече прѣзъ врѣме на византийското владичество по тоя широко богатъ край — е невъзможно. Но за да си съставимъ що-годѣ удовлетворително понятие за етнографичнитѣ, езикови и т. н. промѣни както на Балканския полуостровъ, тъй и на Мало-азийския

---

1) *Любословіе* за 1844. с. 55.
2) *Д-ръ Шишмановъ* БПр. год. V, кн. VIII, 103—107.
3) *Читалище*. 1870 г. 661.
4) *Сарафовъ М*. Статистически данни. ПСп. XLIII—XLIV, 31—35.
5) *Кънчевъ В*. БПр. год. V. кн. VIII.
6) Ламанскій. op. cit. 22; Сбирка на Добровски „Slowanka. Zur Kentniss d. alten u. neuen Slaw. Literat. d. Sprachkunde nach allen Mundarteu, d. Gesch. u. Alterthümer. Von J. Dobrowsky. Prag. 1814. I. 86. „Bulgaren in Klein-Asien“.
7) *Иречекъ*. Пѫт. II, 272; Б. Ист. 120·

слѣдъ великото движение на народитѣ и по-късно съ разкапването на византийската империя и възникването на турското величие, нуждно е да разгърнемъ страницитѣ на историята отъ тия епохи и да осмислимъ редица факти за масови народни движения, — факти, тъй безсистемно разхвърлени изъ аналитѣ на тѣзи истории, отбѣлѣзани отъ историографитѣ като маловажни хронични епизоди.

Едва ли има на свѣта два тъй близки единъ срѣщу другъ полуострова както Балканския и Мало-азийския, проводници на два противоположни континента и още по-различни двѣ култури, които отъ 15 вѣка насамъ поддържатъ единъ непрѣкжснатъ обмѣнъ на масови населения, на цѣли народи; и днесъ едва ли би се намѣрилъ другъ по-пъстъръ народенъ свѣтъ, като тоя въ Мала-Азия и Балканския полуостровъ. Византийскитѣ императори, още отъ врѣмето на Юстиниана, намѣрени натѣсно прѣдъ разнообразно поданно население и неканени гости, най-вече слявяни, отлжчватъ часть отъ тѣхъ въ осамотения срѣдъ широки морета Малоазийски полуостровъ, като не слѣдъ много прошарватъ застрашенитѣ отъ къмъ Стара-Планина имперски граници съ азийски елементи: арменци, турци и т. н., — старо-римска колонизационна държавна тактика, продължена отъ византийцитѣ и тъй сурово усвоена отъ турцитѣ. Че обмѣнътъ на населения и народни елементи въ двата полуострова е билъ тъй честъ и системенъ, говорятъ уцѣлѣлитѣ живи и писмени, ако и оскждни, данни за тия години, вънъ отъ неотбѣлѣзанитѣ факти по тия мжчно удаваеми за съврѣменницитѣ имъ — историографи, инъкъ тъй важни етнични прѣврати. Но какви сж тия данни?

Писмени свидѣтелства за прѣселени славяни въ Мала-Азия има, наистина, малко, но отъ наличнитѣ такива ние можемъ заключи по-нататъкъ. Въ 664 г. въ Сирия били прѣселени неизвѣстно число славяни отъ сарацина Абдурахманъ (въ область Апамейска[1]). Въ 687 г. Юстинианъ II. прѣселилъ πολλὰ πλήθη τῶν Σκλάβων, между които вѣроятно и българи (около 80,000) въ Опсикия до Никея (Опсикионъ-Obsequium[2]).

---

[1]) *Theoph.* Paris, p. 289. *Шафарикъ,* Слав. древн. § 30—6, заб. 129. — *Ламанскій,* op. cit. 2.

[2]) *Иречекъ.* Бълг. Ист. 120. Знайно е, че още прѣди 679 г. въ полуострова сж идвали българи. Даже Юстинианъ Велики бѣ уплашенъ отъ страш-

Прѣселенитѣ въ Мала-Азия славяни сж взели живо участие въ борбитѣ на арабитѣ [1]). Гонени при Телеца, славянитѣ подъ натиска на българитѣ (фактъ, който ще експлоатираме на друго мѣсто) въ 762 г. ок. 204,000 се заселватъ въ Витиния, около рѣката Артанъ [2]). Засѐления съ славянски колонисти Мало-азийски край Конст. Багренородни наричалъ не рѣдко *Славизиния,* а самитѣ поселенци-славизиани (Σκλαβισιανδι [3]). Нѣсъмнѣнно, такива прѣселвания сж ставали и въ послѣдующитѣ вѣкове даже до X. в., като часть отъ тѣхъ сж приели исляма, а останалата по-голѣма часть, като покръстени, сж били погърчени. Така, Ив. Комнинъ слѣдъ похода си срѣщу сърбитѣ заселилъ много плѣници въ Никомидия, а славянскитѣ поселенци около Никея не веднажъ сж взели участие въ политичнитѣ борби и династични византийски въпроси, напр. въ 1261 г. при Мих. Палеологъ [4]).

Да се търсятъ днесъ слѣди въ Мала-Азия отъ тия прѣселвани прѣди десеть и повече вѣка български славяни, къмъ каквато посока мѣри търсящиятъ люлката на руското величие въ срѣдата на „Анадолъ" професоръ Ламански, е една съвсѣмъ

нитѣ нахлувания на славяни и българи подъ водителството на българския военачалникъ Забер-хана (559 г.). Двѣ колони отъ тѣхъ били отблъснати у Херсониса и подъ Цариградъ, та възможно е, часть отъ тѣхъ да сж прѣселени въ Мала-Азия, за да не посочимъ вѣроятната общность на българския ханъ Сабинъ съ прочутия водитель въ историята на Персия пакъ Сабинъ (VII. вѣкъ). *Герцбергъ,* Ист. Виз. 9. *Ламанскій,* op. cit. 4.

[1]) *Theoph*. op. cit. 350—360. (Разбира се, че въ тия кжси редове ние не сме въ намѣрение да изброяваме всички славянски прѣселвания въ Мала-Азия открити до днесъ).

[2]) *Anast*. Paris. p. 147. *Niceph*. Paris. p. 45; *Zeuss,* die Deutsch. u. die Nachbarst. München. 1837. S. 628. — Ламанскій, op. cit. 6. По Герцберга, op. cit. 105, тѣ биле 208,000. Въ каква численость сж се прѣселвали, говори още фактътъ, че тѣ образували войнишки общини и давали 30,000 войници. Ср. Извѣст. на рус. археол. институтъ въ Цариградъ. т. VIII. *Byzantinische Zeitschrift*. XII. Май 1903. S. 277. *Fallmereier,* Fragmente. II. 164—165.

[3]) *Иречекъ*. Б. Ист. 120; *Ламанскій,* op. cit 8.

[4]) Тия прѣселвания, като не случайни, а насилственни мѣрки отъ страна на византийцитѣ, сж прѣслѣдвали цѣльта: да се разредятъ славянскитѣ гнѣзда около Егейско море и прѣдпланинитѣ на Стара-Планина, за да дойдатъ вмѣсто тѣхъ благонадеждни носители на византийската култура и стражи на границитѣ край тревожнитѣ българи. Така, Константинъ V поселилъ въ тракийскитѣ теми сирийски и арменски колонисти, — това което разгнѣвило Кормисоша (при сжщия царь, 758 г., стримонскитѣ славяни на втори пжть били прѣселени въ Мала-Азия, защото се раздвижили успоредно съ българитѣ). А струва ни се, че по-голѣмата часть отъ днешнитѣ гръцки заселища въ срѣдата на Македония, Одринско и българска Тракия, сж мало-азийски гърци и то отъ тия години, още повече че византийцитѣ, за да разрѣдялятъ българославянското население по тия краища, докараха и турци (още при Теофила въ IX. ст.), което ще се види още отъ една по-долу турска забѣлѣжка.

рискувана и прѣсилена работа[1]). Но колко по-далечъ бихме отишли, ако да бѣхме се силили да възкрасяваме миналото на една изтръгната отъ Балканския полуостровъ маса наши едноплеменници, които сами на себе си не сѫ помогнали и тъй безславно сѫ изчезли! Часть отъ народъ, било племе съ изпитана политична, културна жизнеспособность, изпаднала на крупни маси всрѣдъ разнообразно мало-азийско, а не чисто византийско или турско население, ще остави, ако не друго, поне дири отъ своя езикъ, отъ своето име, племеность. Имаме ли днесъ подобни, поне микроскопични слѣди отъ тия живущи тамъ Σκλαβισιανοὶ въ *Славизиния?* Напраздно Ламански се лута, ту около мнимото имъ начало при Омировитѣ Ἐνετοί, ту около тѣхния (?) край при потомцитѣ на прѣселенитѣ тамъ отъ ново врѣме българи! Срѣщу факта на тъй бързото имъ и безслѣдно изчезване (въпрѣки вѣроятния имъ брой — минимумъ $^1/_2$ милионъ!) нека ни послужатъ за примѣръ прѣминалитѣ отъ най-древно врѣме прѣзъ най-сѫдбоносни политични водовъртежи и всеобщи борби албанци — едно удивително, днесь уцѣлѣло, малцинство — гранитно островче всрѣдъ бурно римско, византийско, славянско и турско море[2]). Ето защо, тази крупна

---

[1]) *Ламанскій* (op. cit. 13–22) като да е наклоненъ заедно съ учения английски пѫтешественикъ Ейнсуъртъ (Ainsworth Will. Francis) да съзира въ живущето около Багъ-Джевисъ и Джурнагъ-Джейлеси „особно племе" (по въпроса за което ние ще се повърнемъ) остатъцитѣ отъ римскитѣ *венети*, или нѣмскитѣ венди — мними славяни, които били извѣстни у Омира подъ името Ἐνετοί и, по думитѣ на Страбона, живѣли около Партениоса и заемали значителна часть отъ приморската Пафлагония! Изобщо Ламански (158—190) дири славянски слѣди въ Мала-Азия отъ памтивѣка и, безъ да посочва на фактитѣ отъ врѣмето на турската мощь, счита както „особното племе" на Ейнсуърта, тъй и тамошнитѣ „християни" на Григоровича (караманлиитѣ) па и всички други за „славянски" тамъ слѣди отъ VII. в. даже и отъ по-рано останали.

[2]) Въ едно обстойно разглеждане на въпроса по еволюцията на българитѣ въ Балканския полуостровъ, дѣто ще се види, че Аспаруховата орда, като тюркски клонъ, не е била отъ шаблонно прѣдаваната намъ цифра 50,000 души, че коренътъ на династията Шишманъ въ Македония е отъ дата прѣди 679. година, че въ етимологията и въ синтаксиса на днешния български езикъ има живи и крупни слѣди отъ езика на тая жизнеспособна орда и пр., ние свърхъ това ще се поопитаме да докажемъ, че главнитѣ причини за тъй колебливото издъхване на българското царство около 1018., 1393. и пр. години бѣха славянитѣ, или по-добрѣ, неуспѣхътъ на българитѣ, поради малцинството си, да побългарятъ (а не обратното) славянитѣ тукъ и несвоеврѣменното покръстване на първитѣ — два единствени, *поневолни* грѣха на тия инъкъ достойни за царуване волжски пришелци; че безъ идването на тия българи Балканскиятъ полуостровъ щѣше днесъ да прѣдставлява поне туй, което сега сѫ ромѫнитѣ — една интересна отайка отъ разнообразна, кипяща маса отъ народни балкански елементи; че пакъ безъ тѣхъ нѣмаше да уцѣлѣятъ и сърбитѣ, примъкването на които тукъ стана при „мѫтна вода", а сѫществуването

маса отъ български славяни прѣселена въ Мала-Азия отпрѣди 13—14 вѣка, безъ организирани понятия за власть, отечество и народно единство, ние рѣшително трѣбва да считаме за безслѣдно прѣтопена. Тия славяни, колонизирани тамъ като *езичници*, а не слѣдъ много покрьстени отъ византийцитѣ, а, може би, и помухамеданчени още отъ врѣме сътрудничеството имъ съ арабитѣ — вече къмъ края на X. в. сж носили неизличимитѣ отпечатъци на византийско и мухамеданско влияние. Поради това, за насъ е по-важенъ въпросътъ: какво сж станали прѣселенитѣ въ Мала-Азия съ идването на турцитѣ тукъ българи и какви слѣди има днесъ отъ тѣхъ. Но въпросътъ тукъ се разширява, защото трѣбва първомъ да се попита: дали е имало подобни прѣселвания на българи отъ тая епоха и какви данни има по тоя важенъ за насъ исторически процесъ.

Знайно е, че усилването на исляма, респективно на турцитѣ, за смѣтка на тамошното християнство и византинизъма, докара нови прѣврати, като промѣни значителна часть отъ картата на двата континента, защото движението на народни елементи въ двата полуострова не се прѣкжсна съ окончателното падане на византийската империя. Прѣскачането на Дарданелитѣ отъ турцитѣ (1353) измъкна отъ плодороднитѣ анадолски долини и алтайски прѣдпланини нови елементи, — елементи, които трѣбваше да се наваксатъ сж такива отъ Балканския полуостровъ. Ежущитѣ се едни срѣщу други Балкански държавици, редомъ съ голонадменната Византия, се надпрѣварваха *коя по-напрѣдъ да падне* — а отъ тукъ и епопеята на ужаситѣ, на суровитѣ етнографични промѣни въ нашия полуостровъ. Очевидно бѣ въ тая балканска олелия, кой народъ трѣбваше на първа ржка да се сломи, територията на коя отъ тия държави трѣбаше да служи за воененъ театръ, операционна база на по-нататъшнитѣ османски задачи и военни похождения. Прѣлестнитѣ тракийски долини, нѣкога тъй славно проглушавани отъ побѣдоносното оржжие и викове на българския войникъ, скоро се насѣха съ окърва-

имъ се длъжи главно на диверсията, която произведе въ туй размжтено балканско море пакъ българската орда и т. н., че богомилството, като държавна съ религиозна подкладка, подържана отъ българскитѣ славяни язва, бѣ единствената сериозна реакция срѣщу българитѣ, и въ тѣхния урокъ надъ тия славяни, като какъ се организира и владѣе една разюздана съ бабишки възгледи маса, както и въ процеса на християнизирането ѝ, недовършенъ даже и съ послѣднитѣ години на робството ни, пакъ тия славини сж играли една посрѣдствена, съвсѣмъ не жизнеспособна, робска роль.

венитѣ поклонници на Аллаха. Българитѣ, най-близко попаднали до първия турски възелъ — Одринъ, и по-послѣ до жадно зиналата османска пещь — Цариградъ, трѣбаше първи да изпитатъ ужаситѣ на новата си сѫдба. Съ колонизирането на турцитѣ тукъ отъ срѣдата на XIV. в., българитѣ, въ невъзможностьта да живѣятъ съвмѣстно съ тѣхъ, трѣбаше да се сгушатъ около непристѫпнитѣ планински върхове, а друга часть,оставена на произволъ отъ самия затворенъ въ Царевицъ и чакащъ своя край български царь, трѣбаше да избере едно отъ двѣтѣ: *ренегатство или Мала-Азия*. Това бѣ алтернативата още отъ самото начало на тоя край, който историята нарича *петвѣковно робство*. Но не по́-друга бѣ сѫдбата на гърци и на сърби. Турцитѣ много добрѣ знаяха, че прѣвземането на Цариградъ ще стане не отъ къмъ Босфора или Дарданелитѣ, но отъ къма Дунава — Търново и Бѣлградъ, както и руситѣ днесъ разбиратъ, че пѫтьтъ имъ къмъ тоя ключъ на Европа не е край никому неврѣднитѣ — Варна и Бургасъ, а прѣзъ Виена, Берлинъ. Но вънъ отъ това турцитѣ, веднажъ прѣгазили Дарданелитѣ, оставяха задъ гърба си винаги готовитѣ за отцѣпване арменци, перси, мало-азийски византийци и пр. — народи, които, за да се държатъ въ респектъ, трѣбаше да се попъстрятъ и разредятъ съ безвъзвратно загубени тамъ европейски колонисти, наваксвани съ загнѣздени въ нашия полуостровъ тюркски пълчища — основа и гаранция на бѫдещето тукъ османско владичество. Одринъ отъ начало турски лагеръ, обърнатъ послѣ въ islямска столица, скоро се заобиколи съ крупни мухамедански колонии по цѣла Тракия, а съ окончателното падане на България и Сърбия — по цѣлия полуостровъ. Нѣкои микроскопични писмени свидѣтелства отъ това врѣме, уцѣлѣли паметници и народни сказания ще ни увѣрятъ, че освѣнъ разселването на християнското население вѫтрѣ въ полуострова, отъ дълбокитѣ недра на сѫщия полуостровъ сѫ изтръгнати масови населения, най-вече български, погълнати отъ Мала-Азия.

Населението на покоренитѣ отъ Сюлеймана заселища, слѣдъ падането на Галиполи, е било насилно прѣселено въ Мала-Азия (1357 г.), а вмѣсто него се прѣхвърлятъ турци. Несъмнѣнно е, че сѫщото се е повторило и съ покоренитѣ краища въ Одринско, па и слѣдъ първото имъ сражение съ българитѣ въ Тракия (1365), дѣто българската войска е во-

дѣлъ Александровиятъ синъ Асѣнъ, а турската Мурадъ I [1]). Не пó-друга сждба е сполетѣло тракийското население слѣдъ вѣнценосния походъ на Лалашахина къмъ Пловдивъ, Ст.-Загора и т. н. и колонизирането съ турци южно-българскитѣ прѣдпланини и долини. [2]) Знайно е, че падането на Търново (1393) повлѣче слѣдъ себе си емигрирането на българското духовенство и интелигенция въ Влашко и Русия, [3]) ренегатството на часть отъ българскитѣ болѣри, забѣгването на останалитѣ къмъ западна България, [4]) а останалото население по тоя край, часть отъ което успѣла да се подслони около планинскитѣ върхове, е било прѣселено въ Мала Азия. Такъвъ е случая съ трогателната картина при раздѣлата на патриархъ Евтимий въ „Тракия" съ търновскитѣ граждани, карани подъ конвой въ Мала Азия. [5]) Разбира се, турцитѣ, за да се успокоятъ отъ къмъ българитѣ, трѣбаше да разтюшкатъ тѣхнитѣ гнѣзда, да унищожатъ всѣки споменъ отъ тѣхното политично величие и народно единство. Въ такъвъ смисълъ бѣха насочени: събарянето на стари български крѣпости, обръщането

---

[1]) *Раковскій.* Нѣк. р. о Асѣну первому. стр. 104, споредъ влашкитѣ лѣтописи, прѣведени отъ ст.-български. Ср. сжщото по арменската грамота (издадена отъ Григоровичъ), *Иречекъ,* Б. Ист. 414; турцитѣ се върнали слѣдъ това сражение *съ голѣмо число плѣници.*

[2]) Споредъ Халкокондила мѣстностьта Пловдивъ — Ст.-Загора е била колонизирана още при Мурадъ I, а прѣдѣла между Пловдивъ и Ст.-Планина — при Баязида I. До XIX. в. въ тия краища турцитѣ сж били болшинство (по описан. на Пловд. епархия 1819 г. отъ попъ Константина). Имената на села, полета, рѣки, гори и т. н. отъ Т.-Пазарджикъ до Одринъ сж почти всички турски. Въ Чирпанска околия отъ 52 села само 2, а въ Сейменска отъ 48 само 3 села не носятъ турски имена. Пловдивъ, Т.-Пазарджикъ, Ямболъ, Сливенъ и пр. сж били голѣми мухамедански градове съ незначителни християнски общини. Ср. Герлахъ и др. пжтеш. *Иречекъ.* Кн. Б. I, 58.

[3]) Подобно слѣдъ падането на Албания (1464 г.), отдѣто много сърби, албанци и българи се отзоваха въ Италия.

[4]) Болѣрскитѣ фамилии въ Чипровецъ, прѣди изселването имъ въ Австрия, както тия въ Свищовско, напр. Шишмановцитѣ, които ще сж несъмнѣнно родственици на послѣдната българска династия и то прѣселени тукъ не отъ Видинъ, а отъ Търново, сж именно отъ тая година тукъ забѣгнали. Като вѣрни на отечеството и вѣрата си чипровскитѣ болѣрски фамилии, Парчевичи, Пеячевичи, Княжевичи и т. н., ще сж сжщо отъ Търновско, — и до днесъ има село *Копиловци* до Чипровецъ, въ вѣроятна общность съ село *Кипилово* (Еленска околия), когато пъкъ, отъ друга страна, пакъ въ Еленско има село *Парчевци.* Извѣстно е още, че Шишманъ прѣди падането на Търново бѣ се затворилъ съ забѣгналитѣ съ него болѣри въ Никополъ, което се види още отъ търновското прѣдание, какво съ влизането на турцитѣ въ Търново болѣритѣ избѣгали къмъ „Никополско".

[5]) Сжщо при окончателното падане на Бѣлградъ (1521 г.) жителитѣ му били закарани за Мала Азия, но ги спрѣли до Цариградъ, дѣто и до днесъ има градецъ Бѣлградъ, именуванъ въ нар. ни пѣсни „Бяла града". Ср. *Jonquière,* op. cit. 215; Belgrad in Wort und Bild mit kurzgefasster Geschichte etc. 3.

черквитѣ въ джамии, попъстряне гжстото българско население съ турски колонисти, потурчването на цѣли села, задръстване важнитѣ проходи сжщо съ такива колонисти, даване войнишки и др. правдини на загнѣзденото въ и край планинитѣ чисто българско население и т. н., най-послѣ прѣселването му въ Мала Азия — система на военни и политични задачи, тъй сурово прилагана, и главна причина за бързото повдигане на османитѣ и тѣхното насилно развитие въ Европа.[1])

По византийскитѣ граници, слѣдъ прѣвземането на Галиполи отъ турцитѣ, които разпростиратъ владѣнията си до брѣговетѣ на Марица, *запустѣлитѣ села въ Тракия* се прѣпълнили съ малоазийски колонисти, а градоветѣ съ турски дворяни, — Цариградъ се напълнилъ съ бѣжанци отъ Тракия.[2]) Часть отъ тѣхъ, за да сторятъ мѣсто на азийскитѣ пришелци, се прѣселватъ доброволно или насила въ Мала Азия.[3]) Но още по-краснорѣчиви загадки за масови прѣселвания на българи въ Мала Азия даватъ народнитѣ пѣсни и прѣдания отъ Крали Марковата епоха.[4]) Въ 1371 г. слѣдъ битката при Черноменъ, дѣто загива почти цѣлата съюзна войска на сърбскитѣ деспоти, турцитѣ нахлуватъ въ Македония и произвеждатъ ужасъ и опустошения: „страната, пише очевидецътъ калугеръ Исайя (въ Сѣръ. *Иречекъ,* Б. Ист. 423.), остана безъ добитъкъ, *хора* и полски плодове; измаелититѣ убивали и *вземали въ плѣнъ населението*" и т. н., — свѣдения, които съединени съ народнитѣ ни пѣсни прѣдставятъ много ясно картината отъ врѣме

---

[1]) Подробности по военно-полит. турски институти прѣзъ робството ни (войниклъкъ, дервенджийство, мартолосничество, „капитанство", вжтрѣшна и ексконтинентална колонизация и т. н.) въ свързка съ старо-българския държавенъ механизъмъ — всички тия подробности, разгледани отъ историко-правна страна, ще дадемъ въ отдѣлна книга.

[2]) *Niceph. Greg.* XXVI cap. 53, 54, ed. Bonn. p. 118.

[3]) Ср. *ibid.* cap. 1—4. Bonn. 224; *Zinkeisen,* Gesch. d. Osm. R. I, 206 и сл.

[4]) Ср. многото такива, разхвърлени въ разнитѣ ни сборници, па и несъмнѣнно, недосъбрани. Напр. пѣсеньта, по която Марко намира братъ си Андрашина въ Мала Азия:

А майка на Марко говори:
„Ти си имашъ сине, братъ Андрашина,
Братъ Андрашина, сестра Ангелина;
Кога беа *размирни години* (к. н.),
Турци си нихъ робе закара'а
Робе закара'а въ далечна земя
Въ далечна земя Анадолска" (к. н.).
Сб. С. Ив. Б-въ, стр. 90.

Споредъ сжщата пѣсень Андрашинъ е билъ въ Мала Азия „краль", което почти на всѣкждѣ трѣбва да се чете: войвода или високъ турски чиновникъ.

първитѣ побѣди на турцитѣ.[1]) Кѫситѣ редове, съ които разполагаме, не ни позволяватъ да изброяваме, а колко повече да изчерпваме, подобни факти за многобройни заробвания и прѣселвания още прѣзъ първитѣ дни на сѫдбоноснитѣ за християнското тукъ население „размирни и разтурни години" — насилия, тъй присѫщи на турцитѣ и всички тѣхни братия по кръвь. Така, когато мощьта на Ногая приемала заплашителни размѣри и въ 1285 г. татаритѣ нахлуватъ едноврѣменно въ Маджарско и България — при Тертера I, като опустошаватъ Тракия и Македония, сума влашки овчари, странствующи между Цариградъ и Виза, били прѣселени въ Мала Азия. По Пахимера тѣ тамъ отишли съ стадата си посрѣдъ върла зима.[2]) Вѣроятно е, че подобно изселване и на българи е станало и въ 1265 г., когато татаритѣ опустошили Тракия до такава степень, че на полето не осталъ „ни единъ землéдѣлецъ".[3]) Както се знае, слѣдъ съюзното воюване на

Въ друга пѣсень ibid. стр. 96—100, 96—97 ето що казва Ангелина на Марко, дошелъ въ Мала Азия да „пие вино тригодишно" въ *Юканска* земя:

Я сѫмъ отъ земя бугарска
Земя бугарска отъ гра Прилепа
. . . .
Ама кога ста'а размирни години,
Размирни чичо, разтурни
Анадолци Сѫрбия поплени'а
И назе съ брата ми пороби'а
Та мене въ Анадолуко продаду'а
На 'аджи Манолъ Ристенино
За триесе око жалтици.
А братъ ми незнамъ що стори'а
И мама и тате незнамъ де остана'а.
Я у 'аджи Манолъ малко седехъ,
Отъ него ме зе'а Ерменлии,
У нихъ седехъ десеть години;
Зема'а ме брѫзи Татаре,
У нихъ седехъ триесе години;
Зема'а ме па църни Арапе,
У нихъ седехъ петнаесе години.
. . . .
. . . .

Послѣднитѣ редове говорятъ още съ какви други елементи вънъ отъ турцитѣ трѣбвало да се срѣщатъ бълг. преселенци въ Мала Азия и да се прѣтопяватъ между тѣхъ. Такива приселвания народнитѣ пѣсни прѣдаватъ още съ карани въ „синжири роби". Ср. ibid. стр. 100—105.

„*Юканска*", „земя арапска", тъй често споменувана въ нар. пѣсни по Марковитѣ авантюри и български прѣселвания, вѣроятно ще е земя *Иконянска*, Коня (Карамания).

[1]) Ср. *Григоровичъ*. О сербіи въ ея отношенияхъ и т. н. 16—18; *Hammer*, I, 447. Отъ Сърбия и Босна Мухамедъ II прѣселилъ въ *Мала Азия* 200,000 жители. *Zinkeisen*, Gesch. d. osm. Reiches. 1855, II. 177.

[2]) *Иречекъ*, Пѫт. II. 310.

[3]) Ibid., *Pachymeres* I. 210,439; *Gregoras*, I, IV c. 6. p. 99.

българи, ромѫни и маджари срѣщу турцитѣ при Никополъ (1396) и побѣдата надъ първитѣ, много войници били откарани въ Мала Азия, а между плѣннитѣ билъ и царь Срацимиръ.[1]) Сѫщо прѣзъ врѣме междуособнитѣ борби въ редоветѣ на турскитѣ войски, особно слѣдъ смъртьта на Баязида, при враждуването на тримата му сина, маса християнско население е било прѣселвано въ Мала Азия — повечето принудително и главно поради това, че е помагало на нѣкой отъ воюващитѣ помежду си султани.[2]) Извѣстно е още, че срѣщу дивитѣ орди на Тамерлана при Ангора рамо до рамо съ турцитѣ се биха и християнски войници па и васали, значителна часть отъ войскитѣ на които сѫ останали въ Мала Азия. Такъвъ васалъ бѣ сръбскиятъ деспотъ Ст. Лазаровичъ, а ако вѣрваме на българскитѣ нар. пѣсни, и „бугаринътъ“ Крали Марко, разбира се, прѣди падането на България.[3]) Падането на Цариградъ (1453), съ което турцитѣ окончателно се закрѣпватъ въ Европа и ставатъ пълни господари на Балканския полуостровъ, не тури край на турскитѣ задачи и сурови насилия. Наопаки, истинскитѣ промѣни и прѣврати въ двата полуострова сѫ имено отъ тая дата нататъкъ. Най-честитѣ разселвания и крупни прѣселвания на българи въ Мала Азия и за-

---

[1]) „Herr Hanus von Boden“ — Шилтбергеръ *(проф. Брунъ,* Пут. Шилтбергера — Иречекъ, Б. Ист. 452—453). А знаемъ още, че послѣднитѣ дни на Асѣновци, като ренегати, се отнасятъ въ Мала Азия. Шишмановиятъ синъ Александръ *(Zinkeisen,* op. cit. I, 284, 453), за да спаси живота си, се потурчва и отива намѣстникъ въ Самсунъ и послѣ въ Измиръ. *Иречекъ,* Б. Ист. 463; *Jonquière,* op. cit. 134,138; *Hammer,* Gesch. d. osm. R. I, 196.

[2]) Когато въ 1412 г. противъ Муса възстаналъ турскиятъ комендантъ на ближнитѣ съ Сърбия крѣпости Халъзъ-бей и въ едно съ него българскитѣ обитатели на Тимошката долина, Муса, като побѣдява Халъзъ-бея, изселилъ възстаналитѣ българи и вмѣсто тѣхъ довелъ „колонисти отъ други области“. Ето защо въ сръбскитѣ лѣтописи (Иречекъ, заб. 8, стр. 457) има забѣлѣзано, че „въ 6921(1413 г.) Муса поразилъ българитѣ и ги изселилъ на 23. априлъ“. Въ Пиротъ, по думитѣ на фр. рицаръ Бертрандонъ де ла Броклеръ, като миналъ отъ тамъ прѣзъ 1433 г., видѣлъ *само турци.* (Legrand d'Aussy. V, an. XII. 1804). Турското население въ България прѣди е било много по-гѫсто, отколкото въ ново врѣме. Християнскиятъ колоритъ на градоветѣ датира сѫщо отъ ново врѣме. Отъ друга страна, рѣзкиятъ съ тоя на Мала Азия балкански климатъ, заразителнитѣ болести и честитѣ войни значително сѫ намалили численностьта на османитѣ въ полуострова.

[3]) Че Марко ще е участвувалъ като турски васалъ въ турскитѣ походи, както срѣщу Мирчо войвода и срѣщу азийски народи, се види отъ нар. пѣсни. Така той се е билъ съ „цѫрни арапе“ „отвъдъ Цариградъ“ и билъ затворенъ въ „Юкана“, градъ на арапски, юкански краль. Сб. *С. Ив. Б-въ* 17—29; ср. ibid. 29—40; 76—78; „арапитѣ“, съ които се бори Марко въ Македония, не сѫ току тъй случайни думи и фантастични образи. *Юканя,* както казахме въ погорната забѣлѣжка, ще е Коня, около който градъ пѣснитѣ визиратъ борбитѣ на турцитѣ съ карамански султанъ, подчиненъ на Цариградъ едва въ 1466 г.

мѣстването имъ съ турци, сѫ станали поради редицата опити отвѫтрѣ и отвънъ България да се снеме тежкото турско иго. Потурчването на Дели-Ормана, Герловско и заселването имъ съ азийски колонисти ние отнасяме слѣдъ годината 1595 — година, въ която, както се знае, добровчанитѣ Павелъ Джорджичъ и Сорбочевичъ несполучливо вдигнаха български възстания: първиятъ въ Варна, Правадия и Шуменъ, вториятъ въ Русе и Търново. Ако заселищата въ революционния районъ на първия бѣха, както и днесъ, съ болшинство турци, тамъ българско възстание е немислимо. Но нѣщо друго, авантюристичниятъ опитъ на Владиславъ IV, въ който походъ *изъ пѫтя си той не е срѣщалъ съпротивление отъ турци*, страхътъ отъ нови такива, плюсъ тоя отъ осѫществилото се въ голѣми размѣри възстание прѣзъ 1595 г., — всичко това рѣшава окончателно Турция, ако не да изпраздни съвсѣмъ сѣверо-източна България, поне да я разреди, — область, дѣто българскиятъ елементъ прѣди е билъ най-силно концентриранъ, съ запазени у него най-прѣсни спомени за миналото българско величие, — население, което би било винаги една мощна подкрѣпа, ако не орждие, на военно наостренитѣ срѣщу Турция: Австрия, Полша и Русия, даже Влашко, особно при Михаилъ Вода Витѐзулъ.[1]) Имено отъ това врѣме е и очистването на

[1]) *Bálcescu N.* Istaria Românilor sub Michaiu Voda Vitézul. Bucuresci. 1887. Че е имало системно потурчване на населението въ сѣверо-източна България, особено въ Дели-Ормана и Герловско, и че тамъ голѣма часть отъ останалия български елементъ е измѣстенъ, се види отъ многото примѣри съ села, които съ чистъ славянски корень днесъ сѫ заселени само съ турци, между които пъкъ има прѣдание, че тѣхнитѣ прадѣди сѫ били християни-българи. За доказъ на сѫщото сочи фактътъ — прѣданието, какво тукъ старо-българскитѣ крѣпости сѫ разрушени отъ тая епоха, а населението имъ се заселва въ непристѫпнитѣ планини. Такъвъ е, между другитѣ, случая съ Новачка, Садово — прѣдишни градове, жителитѣ на които образували Котель, Медвенъ и т. н. Балканскитѣ заселища отъ Демиръ-Капия до Върбица, Търново и Сливенъ сѫ имено отъ тия години, а знае се, че по западното продължение на Ст.-Планина до сѫщата Демиръ-Капия тъй на близко и гѫсто населени села — нѣма. Самата дума Тузлукъ не е отъ „туз“ — а отъ *дюз* — „дюзлукъ“ т. е. земя изравнена, опустошена. Тая дума въ формата дюзмукъ се употрѣбява и днесъ между турцитѣ и старитѣ българи, а прѣселенитѣ въ Варненско мало-азийски българи прѣзъ 1884 разправяли на г. Милетичъ (Бълг. Пр. VII кн., V год. с. 98—99), какво тѣ сѫ се прѣселвали въ Мала-Азия, когато вилаетитѣ имъ били направени отъ турцитѣ *дюзлукъ*. Заселването на сѣверо-източна България съ турци и потурчването на Дели-Ормана, Герлово би могло да се разгледа въ специаленъ въпросъ. Добри освѣтления по него ще дадатъ даннитѣ по католическитѣ общини въ сѣверо-източна България, тъй като отъ XVII. в. нататъкъ вече нищо не се чува за добровнишкитѣ тукъ колонии, нито отъ „Марцианополската“ католишка архиепископия съ сѣдалище въ Бакчя, архиепископъ на която билъ напослѣдъкъ Марко Бандинъ отъ Скопие, а неговъ секретарь — Петъръ Парчевичъ отъ Чипровецъ.

българитѣ изъ заселищата имъ около важния за турскитѣ походи срѣщу горнитѣ държави Чалъкавашки проходъ и обръщането на Шуменъ въ втора слѣдъ Цариградъ военна столица. Сума пѫтешественици, па даже още въ врѣмето на Джорджича, споменуватъ за заселенитѣ по цѣла сѣверо-източна България турци, градоветѣ на която въ чисто българския прѣди триѫгълникъ Силистра—Търново—Шуменъ били „habitate delle genti di Azia". Това се потвърдява и отъ Павелъ Алепски (1654 год.), който специално говори за Добруджа, като область съ измѣстено отъ нея българско население и *колонизирана съ турци отъ Карамания*[1]), които турци несъмнѣнно сѫ наваксани въ Карамания съ българи, като трудолюбиви скотовъдци и земледѣлци. Такива систематични разселвания сѫ ставали и другадѣ изъ България па не само съ турци и българи, но и съ други елементи: арнаути, гърци и пр. Пакъ съ голѣма часть отъ българско население ще сѫ замѣстени изселенитѣ отъ Мала-Азия казълбаши и коняри[2]).

---

[1]) *Иречекъ*, Пер. Спис. кн. XXXII. год. VII. Добруджа още при Andreas de Palatio (1444) е била „desertum", ibid. Кн. Б. I, 58.

[2]) *Казълбашитѣ* (червеноглавци) сѫ мухамедански разколници. По Mordtmann (въ Barths Reise von Trapesunt nach Scutari. Gotta 1860) тѣ сѫ „eine Art Freigeister", — турски либрпансйори (adorateurs du feu et du Diable! *Jonquière* op. cit. 38). Неспазването у тѣхъ даже елементарнитѣ Мухамедови прѣдписания е дало поводъ да се мисли, че тѣ сѫ остатъци отъ Аспаруховата орда — твърдение съвсѣмъ погрѣшно, както е погрѣшно да се мисли, че иматъ нѣщо общо съ прѣселенитѣ прѣзъ 1263 г. отъ Мала-Азия въ Добруджа и живѣли тамъ късо врѣме 12,000 селджушки сѣмейства (вж. *Палаузовъ*, op. cit. 8; *Брунъ*, ЖМНПр. CXCIII, 67 и сл.). Споредъ *Vambery* (Das Türkenvolk, Leipzig, 1885, p. 607) тѣ сѫ плѣненитѣ ирански турци отъ Задкавказко и Азербаиджанъ, които слѣдъ турско-персийскитѣ войни били колонизирани отъ османскитѣ султани по разни провинции (въ България: Силистренско, Айтошко, Сливенско и т. н.). „И то лѣто (1522) ходи царь на *казаль-башъ* и прими градови многыи . . . и сина своіего Баіизита прогна на казаль-башь. *Гласник* LIII. Стојановић, Лѣтописи. 110, 1557.

Коняритѣ, или тъй нареченитѣ още *юруци* — турски скотовъдци, живущи въ Родопско, Срѣдне-горско, Южна Македония и Тесалия, сѫ прѣселени отъ Мала-Азия, имено отъ *Карамания*, за което говори името имъ коняри, като производно отъ *Коня*, *Коние*, а не отъ *коюнъ* (овца или българското *конь*. (*Иречекъ*, Пѫт. II 404; *Finlay*, History of Greece 5, 225). Споредъ насъ тѣ сѫ прѣселени тукъ слѣдъ окончателното подчинение на Карамания (1466), което се подтвърдява и отъ прѣданието на солунскитѣ коняри (*Hahn*, Reise durch die Gebiete des Drin u. s. w. Wien, 1867, 5, 261; Ср. *Hertzberg*, op. cit. 653, 665 (657); тѣ не сѫ изселени отъ Карамания на голѣми маси, защото, както пише Ханъ, много християни, за да се отърватъ отъ натиска на новитѣ гости, сѫ приели исляма (напр. около Мъгленъ). (За нарѣчието на мало-азийскитѣ юруци, наричани тамъ още *гйогебе* ср. *Vambery*, op. cit. 605). Несъмнѣнно е, че напуснатата отъ тѣхъ Карамания се е заселвала съ нови скотовъдци, изтръгнати отъ християнскитѣ заселища на нашия полуостровъ. Македонци разправяли на Иречека, че тия коняри живѣли по-рано въ сношения съ християнскитѣ лази и караманлии. Лежанъ пише, че намѣренитѣ край Кара-су,

Но единъ отъ най-тъмнитѣ, отъ друга страна, единъ отъ най-важнитѣ вѣкове изъ нашето робуване е вѣкътъ на турския апогей — XVI. вѣкъ, въ който българинътъ, поопиталъ се нѣколко пѫти да се изкопчи изъ желѣзнитѣ рѫцѣ на турчина, прѣкланя глава прѣдъ мрачното затишие до началото на XIX. вѣкъ, за да бѫде унисанъ тъй напрасно въ напоената съ отрова люлка на елинизъма. Прочутиятъ Селимъ I, упоенъ отъ побѣдитѣ си надъ Сирия и Египетъ (1517 год.), опълномощенъ отъ Пророка, запрѣтва рѫкави, за да изтреби всичкитѣ християни въ правовѣрната си империя[1]). Но това, което не се изпълнило нацѣло при Селимъ I (1519), се осѫществява при Селимъ II[2]). Несъмнѣнно е, че въ тия „размирни и разтурни години" въ Мала-Азия, дѣто islямътъ е поглъщалъ послѣдователно християнското население[3]), сѫ били изселвани отъ нашия полуостровъ масови населения[4]). Въ 1688 год., когато

Трикала и др. юруци отъ Pouqueville не сѫ вардариоти, а коняри „Les Turcs de Konieh" или „Konierides", както ги наричали гърцитѣ (*Lejean*, Ethnographie de la Turquie d'Europe. 33). Днесъ юруци има около Айдинъ (Мала-Азия) на брой 200,000 и около Смирна 300,000).

[1]) За да прѣдаде на тая свещена война законенъ видъ, той се допиталъ до мюфтията Джемали: коя отъ тия двѣ услуги е по-важна — да покори цѣлия свѣтъ ли, или да обърне всички народи въ ислямъ? Джемали, безъ да подозира сериозностьта на тия въпроси, отговаря, че обръщането на невѣрнитѣ въ ислямъ е и най-богоугодното дѣло. Тогава Селимъ заповѣдва на везиря да обърне всички черкви въ джамии, да запрѣти християнското богослужение и да прѣдаде на смърть всички, които би се отказали да приематъ исляма. Везирьтъ и другитѣ сановници, уплашени отъ тая заповѣдь, посъвѣтвали цариградския патриархъ да проси ауденция у султана, но въпрѣки обѣщанието на послѣдния да отмѣни рѣшението си, часть отъ него се сбѫднало. (По турски източници *Вл. Гиргасъ*, Прав. христ. на Востокѣ СПБ. 1865, 84). Подобна заповѣдь е издадена и прѣзъ войната на турцитѣ съ Венеция, както и прѣдложеното избиване на християнитѣ отъ майката на Мухамеда III; ср. *Hammer*, Gesch. d. osm. Reiches II, 804.

[2]) Както се знае при тоя султанъ по интригитѣ на цариградския патриархъ стана потурчването на Чепинско. „Тогда воста съ великимъ гнѣвомъ на Болгарїю въ лѣто Христово 1522 (?) Селимъ самъ разори Тракїю отъ *Андрїанъ-градъ до Срѣдецъ*, а единъ каймаканъ Мурза татарскїй съ 46 тисящими войска татарска покрай Дуная и Стара-Планина вся рассипаша отъ Чернаго моря до Видинъ" (Псп. кн. VII, г. IX. *Дриновъ;* ср. народ. пѣсни отъ сѫщата епоха, напр. тая:

Золуми прави ца́ра Солима́на
Золуми прави по Стамбола града
Та си турчи моми и невѣсти
И си турчи и млади момчета. СбМ. III. 103.

[3]) *Paparrigopoulo*, op. cit. 394.

[4]) Само въ Никозия, при Селимъ II, били избити 20,000 християни; сѫщото било и съ островъ Родосъ. Въ 1570 г. отъ врѣме побѣдата надъ Кипъръ, всичкитѣ жители на Никозия и Фамагуста били изклани или обърнати въ робство. Въ 1669 г., когато Морозини билъ принуденъ да прѣдаде Кандия на Ахмедъ Кюпрюли, многочислени фамилии трѣбало да емигриратъ, а по-послѣ жителитѣ на Псара били ужасявани съ масови заточения въ Мала-Азия. ibid.

българитѣ отдрѫпватъ погледитѣ си отъ католишкитѣ държави и се онадеждятъ съ руситѣ, едноврѣменно съ писмата, носени отъ атинския игуменъ Исайя, пратени до Русия отъ цариградския експатриархъ, сръбския архиепископъ и влашкия господарь съ цѣль, Русия да обяви война на Турция, въ което тя щѣла да бѫде подкрѣпена отъ 300,000 (ромѫни, гърци, сърби и българи), явява се едно възвание до руския народъ, какво „бусурманитѣ въ своето отчаяние (въ войната на Портата съ Австрия, Маджарско и Полша), въ грѫцката, *ромелската*, морейската, сръбската и *българската* земя слѣдъ много и различни мѫки прѣдали на мечъ и огънь повече отъ 300,000 православни християни отъ мѫжки и женски полъ и невинни младенци; и други християни млади и отъ женски полъ — *безчетно множество* бусурманитѣ взели въ неволя и ги завели *отвъдъ морето*“ [1]).

Ето още единъ изриченъ документъ за масови прѣселвания въ Мала-Азия. Революционнитѣ движения въ полуострова отъ страна на християнитѣ, които движения, поради несвѣсть на българитѣ, въпрѣки активното имъ участие въ тѣхъ, минаваха почти все за грѫцки, особено до първата четвърть на XIX. в., като напримѣръ, участието на българитѣ въ грандиозния планъ за възобновяването на византийската империя (1612 год.), както и това въ 1769 г. [2]) и завѣрата въ 1821 г., (върху която ще имаме случай да говоримъ сѫщо на отдѣлно мѣсто), сѫ дали на турцитѣ голѣми основания да прѣдприематъ систематични кланета, опустошения и прѣселвания отъ нѣкои области по християнскитѣ тукъ краища [3]). Нима не е понятно, че ако ланшната македонска революция би отчасти се извършила прѣзъ тъмнитѣ XV.—XVIII. вѣкове, Турция не би била въ сила да изсели всички македонци въ

[1]) *Соловьевъ*, Ист. Россіи. XIV. с. 27, 55, 57. — *Иречекъ*. 596. Както се знае около тия години се отнася и опустошаването на западна България слѣдъ несполучливо готвеното отъ Парчевичъ българско въстание и връщането на Кюпрюли отъ злополучната за турцитѣ Виена (1683), когато западно-българскитѣ католици се прѣселватъ въ Влашко и Трансилвания. Не му е мѣстото, но нека забѣлѣжимъ, че Парчевичъ не е хърватинъ, както мисли полскиятъ ученъ Гржегоржевски, а българинъ. Това признава и Иречекъ, а изрично личи отъ самия подписъ на Парчевича: *Pietro Parcevich, Bulgaro* (1650 г.). Вж. БПр. кн. XI, год. I, 170.

[2]) *Paparrigopoulo*, op. cit. 433.

[3]) Прѣзъ 1769 г. само отъ Пелопонесъ сѫ били продадени 20,000 души като роби въ Тракия и Алжиръ Има народни пѣсни доста, които говорятъ за масови заробвания прѣзъ 1831 год., изпратени къмъ Мала-Азия.

Мала-Азия и ги замѣни съ анадолски колонисти, което, впрочемъ, днесъ въпрѣки консулския контролъ, тя постига отчасти съ заточването българската тамъ интелигенция? Най-послѣ, нека не забравяме причинитѣ за прѣселването на българи и сърби въ Австрия, за тия отъ края на XVIII. и началото на XIX. вѣкъ (най-вече слѣдъ Дибичавия походъ) въ Влашко и Русия, заселването на напустнатитѣ български селища отъ татари и черкези прѣзъ срѣдата на миналия вѣкъ и т. н. Всички тия, ако и микроскопични данни и аргументи сж, струва ни се, достатъчни, за да ни убѣдятъ за многочисленностьта на такива подобни не забѣлѣзани отъ лѣтописцитѣ и историята, — за да ни дадатъ една пълна картина отъ етнографичнитѣ произшествия съ идването на турцитѣ, а още повече въ епохитѣ на суровото имъ владичество прѣзъ XV, XVI, XVII. вѣкове[1]).

И тъй, при наличностьта на тия данни, които приведохме горѣ, далечъ отъ тѣхната фактическа цѣлость и брой, прѣдъ факта на промѣнената съ идването на турцитѣ българска топографична номенклатура, прѣдъ наличностьта на живи паметници за прѣселени въ Мала-Азия българи отъ по-ново

---

[1]) Голѣма свѣтлина по тоя въпросъ биха хвърлили самитѣ турски хроники, почти всички запазени днесъ въ тевтеръ-хането (Цариградъ) — затворени, съ рѣдки изключения, за чужденцитѣ. Ние трѣбва да разберемъ, че историята на робството ни, което отбѣгваме поради липса на източници, да го проучимъ отъ дъно, не е въ посрѣдственитѣ, тъй прѣлетни бѣлѣжки на разни вѣщи и невѣщи чужди пжтешественици, а въ турскитѣ архиви и самия „простъ" български народъ По сжщия въпросъ биха ни много помогнали цифритѣ по гжстотата на населението въ полуострова пакъ прѣзъ врѣме на робството, извлѣчени отъ списъка на спахилъцитѣ и заиматитѣ — скрити въ горнитѣ архиви и бѣгло засѣгнати за единъ извѣстенъ периодъ отъ *Контъ Марсили* (Stato militare dell'impirio ottomano. Amsterdamo. 1792).

Нашето убѣждение е, че потурчването на Дели-Ормана и Герловско не е било въ *голѣми* размѣри, защото по-голѣмата часть отъ това население, отказало да приеме исляма, се е прѣхвърлило въ юго-източна България: Айтошко, Карнобатско, Къзълъ-Агачско, Бургашско и Одринско (знае се, че прѣди идването на турцитѣ, даже до началото на XV. в. българи въ Одринско и до самия Цариградъ е нѣмало), — фактъ, който ще се подкрѣпи съ нарѣчието на тамошното население, което е сходно или отѣнъкъ на шуменския говоръ (Иречекъ погрѣшно твърди, че това население е отъ Ст.-Загорско) и още отъ прѣданиато на днешнитѣ мало-азийски българи, какво тѣ сж отъ „Одринския вилаетъ". Несъмнѣнно е, че изтласкани отъ сѣверо-източна България, за да сторятъ мѣсто на мало-азийскитѣ колонисти, подобно сждбата на северитѣ или северянитѣ, изгонени тамъ отъ българитѣ при Крума на югъ отъ Балкана, часть отъ тѣхъ ще сж били насилно или доброволно прѣселвани въ Мала-Азия, както изобщо ставало съ жителитѣ на взетитѣ съ пристжпъ градове, отъ воинствения и безпокоенъ животъ на които турцитѣ се опасявали и ги прѣселвали въ Азия, за да ги замѣнятъ съ османлии. Ср *Zinkeisen*, op. cit. I, 118, 264.

врѣме ние сме въ правото си да заключимъ, че отъ срѣдата на XIV. вѣкъ до освобождението ни една крупна цифра отъ българското население е погълната, било чрѣзъ потурчване, прѣселвания и т. н., че голѣма часть отъ тая погълната маса е прѣтопена въ широкитѣ равнини на централна Мала-Азия. Но въпросътъ е: вънъ отъ неоспоримитѣ днесъ български села въ Мала-Азия, има ли други паметници и слѣди за прѣселвани тамъ българи въ по-далечно минало?

Изселвания на християни къмъ Мала-Азия, ако и да сж ставали тъй послѣдователно въ продължение на 4—5 вѣка отъ врѣме идването тукъ на турцитѣ, *не сж дали единъ концентриранъ контингентъ отъ население, способно да носи едно продължително врѣме слѣдитѣ на своето минало,* а колко повече да отпечати върху почвата на новото си отечество своя езикъ и култура. Турцитѣ, прѣслѣдвайки цѣльта да разредятъ християнското население въ Балканския полуостровъ, не сж оставяли недовършена тъй сурово зачenатата си къмъ пълно осжществяване задача. Обходенитѣ отъ Кънчева тамъ български села сж днесъ разпръснати изъ цѣлия Брусенски вилаетъ, размѣсени съ турско, гръцко и друго население [1]). Тъй разпиляно това българско население, загнѣздено между чужди нему елементи, въ продължение на 100—150 г., безъ съобщение съ прѣдишното си отечество, е изгубило всѣко национално чувство — даже и собствения си езикъ. Самъ Кънчевъ пише, че заселенитѣ българи въ горния вилаетъ, дѣто турскиятъ елементъ не е тъй гжстъ, ако и прѣселени въ ново врѣме, днесъ сж почти погубени и не говорятъ български езикъ. Ето защо, при тия условия, като включемъ сторенитѣ ужаси и опустошения съ нашествието на дивитѣ монголски орди до самитѣ брѣгове на тоя полуостровъ, като не забравимъ и прѣтърпѣванитѣ тамъ насилия отъ страна на турцитѣ прѣзъ врѣме тѣхнитѣ ожесточени войни и още по-сурово

[1]) Редомъ съ тия българи живѣятъ и разни татари, прѣселени отъ полуострова бошнаци-мухамедани, а специално отъ България: турци-мухаджири-помаци отъ Орѣховско, Бѣлослатинско, Вратчанско, Плѣвенско па и казаци, за които Кънчевъ мисли, че сж прѣселени отъ Добруджа, когато тѣхнитѣ заселища сж на двѣ различни тамъ мѣста и датиратъ отъ двѣ разни епохи: едното селище е при устието на Къзълъ-Ермакъ, заселено слѣдъ боя при Полтава и повдигането на Мазепа, а другото е при Бруса (Казакъ-кьой) — избѣгали тамъ по сектански прѣслѣдвания слѣдъ Одринския миръ. Ср. *Jonquière*, groupe slave; *Ламанскій*, 35; *Hamilton* Will. Researches in Asia Minor etc. II, 105—106; *Mac Farlene*, Turkey and its desting 1850, 475—491, I.

прилаганитѣ тѣхни свещени и политични начала, — мжчно ще останатъ, а колко повече да се търсятъ здрави слѣди отъ сждбата на прѣселеното тамъ християнско население.

Кънчевъ чулъ въ Гйоненъ (Брусенско), че на юго-изтокъ отъ него имало българи *по-стари* отъ гйоненци, прѣселени отъ България *цѣлокупно;* най-старото тамъ село било Коджа-Бунаръ и най-първи хора въ него били отъ *рода на Шишмановци*. Кога сж прѣселени тия българи (въ всѣки случай прѣди XVIII. вѣкъ), какво сж сега и какви сж тия Шишмановци, — Кънчевъ, идването на когото въ тоя вилаетъ било единствено съ цѣль да опише българскитѣ села тукъ, — не си задава даже тоя въпросъ и пише по-нататъкъ, че отъ Коджа-Бунаръ се образували петь нови села: Той-беленъ, Суютъ, Кобашъ, Ново-село и Килишъ. Струва ни се, че да нарастне едно село отъ естествено размножение, за да даде жители на ново образувани отъ него петь села, нуждно е сума врѣме, — най-малко 2—3 вѣка. Но важното е, че тукъ билъ родътъ на Шишмановци, — фактъ, който нѣма да ни очудва, стига да си припомнимъ сждбата на часть отъ търновскитѣ болѣри, сина на на Шишмана, рода Асѣновци и т. н. — всички тия принесли послѣднитѣ дни на живота си въ Мала-Азия. Но вънъ отъ тия загатвания на българи върху чужда намъ почва за стари български тамъ прѣселници, имаме ли за послѣднитѣ други, напр. топографични, астиграфични, езикови и т. н. паметници? Или по-добрѣ, поради оскждностьта на такива, върху силата на какви факти и критични положения бихме могли да дойдемъ до убѣждението, че свърхъ неоспоримостьта на подобни стари прѣселвания, слѣдитѣ отъ тѣхъ сж днесъ основна и съставна часть на една отдѣлна сждба и история?

Фактъ е, че и до днесъ единъ голѣмъ кварталъ отъ Бруса се именува Булгаръ-махале. Това название се е запомнило така отъ дълбоки години и, по разказа на единъ вѣдущъ тамъ гръкъ, тоя кварталъ тамъ се населявалъ по-прѣди отъ българи, прѣселени изъ България отъ единъ султанъ. Несъмнѣнно е, че тѣ не сж го намѣрили застроенъ, а тепърва сж го построили, като му дали и името на своята народность. Днесъ тукъ името българинъ не се чува, а живѣятъ *християни*, които говорятъ *турски*. Близо до Кешишъ-Дага въ вилаета Коня (Карамания) има висока, живописна планина *Булгаръ-*

Дагъ[1]). Въ южната часть на Муганската степь тече рѣчицата *Болгару-Чай*, която извира отъ Ленкоранскитѣ и Салатавскитѣ планини, и по която минува часть отъ руско-персийската граница[2]). Струва ни се, че за да остави единъ народъ или население дири отъ името си далечъ отъ роднитѣ си гнѣзда и то въ страна на чужди нему елементи, подъ съвсѣмъ чуждо владичество и култура, при това, население — робъ, и да останатъ тия хора, газени отъ толкова вѣкове, и до днесъ уцѣлѣли, нуждно е тоя народъ или население да бѫде съ всичката си, изисквана въ такива случаи, нравствена и физическа сила на единъ поневоленъ кръстникъ. Ето едни микроскопични, но за това тъй очебиющи паметници на едно прѣселено въ Мала-Азия прѣзъ тъмно минало, внушително по количество и стойность българско население. Но по-нататъкъ. По изповѣдьта на заселенитѣ въ Брусенско българи, като изселени тамъ принудително, тѣ сѫ повечето отъ *„Румелия“*. Населението на близкото до Аболонъ-гйолъ с. Кара-Агачъ (пакъ Брусенско) приказвало, какъ било прѣселено тамъ насилствено отъ *„грьцка земя“* и се именувало *„чакони“*, но по езика и носията си, както бѣлѣжи Кънчевъ, тия прѣселеници отъ „грьцка земя“ никакъ не личали да сѫ гърци[3]). Подобно

---

[1]) Вж. описанието ѝ отъ *Елизе́ Реклю. Ученическа Бѣседа* год. IV кн, I стр. 16—18. При днешния Къзълъ-Ермакъ се намира гориста мѣстность *Загора* или *Загоре* (Zagora) — *Rattiers* Itinéraire de Tiflis à Constantinople 1829 p. 27. *Ламанскій* 37, 44—45, 156. Ние не се съмнѣваме, че *Загора* не е отъ старитѣ тукъ прѣселения на славяни, а отъ българи. *Загора* се именуваше старото българско царство; а по Франческо Пегалоти Загора се е казвала и днешна юго-източна България.

[2]) Това название, далечъ отъ да напомня нѣкакви мними слѣди отъ волжкитѣ българи, тѣхнитѣ прѣдишни огнища или загадочни отломъци, прѣтопени между арменцитѣ, споредъ лѣтописеца имъ Моисей Хоренски, ще потвърди още по-здраво загатванията за прѣселени българи прѣзъ врѣме робството ни чакъ около развалинитѣ на Вавилонъ (до Багдатъ) или устието на Тигъръ и Ефратъ къмъ Персийския заливъ. Турцитѣ употрѣбяватъ въ Азия още думата بلغار — булгари = кожа приготвена червено.

[3]) БПр. год. V, кн. VIII. 71. Извѣстно е, че употрѣбяванитѣ и до днесъ понятия „Румелия“, „Руманя“, сѫ далечъ по корена си отъ нѣкаква общность съ етничния имъ съставъ. Изобщо, надолу отъ Стара-Планина, даже и въ Македония българитѣ минаваха за рум-меллети, румелиоти и много „хондрокефали“ се зародиха съ маротонскитѣ герои. Даже пѫтешественици отъ XVI. и сл. вѣкове и редъ историци вмѣсто българи пишаха „румелиоти“, „арнаути“, „власи“ и т. н. (Ср. *Paparrig*. op. cit. 397; *Zinkeisen*, Gesch. d. griechischen Rev. II, 542, 759 и сл.; Παπαρ Ἱστορ. τοῦ Ἑλ . . . V. 898; „Bulgarien und Rumelien“ въ *Hertzberg*. Ges. Griech. IV. 8; „Greci si Arnàuti“ въ *Laurianú* Ist. Român, 580, 581; ще срѣщнете и *„Grecs Vllageois“ — Vioinuchs d' une province de la Grece“* (Navigat. Perigr . . . MDCCLXXVI, 262) — потомци на Леонида изрисувани съ царвули, мечкадерски калпаци и поясъ до гуша . . . !

на българитѣ, заселени въ Австрия, Влашко и Русия, дѣто основаха селища съ сжщитѣ имена на напустнатитѣ си въ България села, напр. Вършецъ — въ Банатъ, Твърдица, Жеравна и др. — въ Бесерабия, тъй и мало-азийскитѣ българи ще сж давали на новитѣ си тамъ села старитѣ имена на българскитѣ пепелища. Но тукъ, разбира се, условията къмъ подобенъ родъ прѣнасяне стара топографична номенклатура и намѣрване мѣсто за отпечатване чисто български битъ и народни спомени бѣха съвсѣмъ други и съвсѣмъ неизгодни, а и малкото останали такива слѣди не ще да сж стари. Така, близкото до Аболонъ-гйолъ, днесъ турско-гръцкото село Караагачъ ще е съ прѣселенци отъ българското село Караагачъ [1]). До Мудания има християнско село Арнаутъ-кйой, жителитѣ на което, възможно е, да сж прѣселени отъ Албания или отъ сжщото такова село въ България [2]). Възможно е още, щото българското

Даже въ ново врѣме „арматолитѣ", „капитанитѣ" въ южна Македония прѣзъ врѣме *завѣрата* минаваха пакъ за чистокръвни гърци *(Zinkeisen*, op. cit I, 310, 319, 329, 339 и т. н.). Ето защо, както ще видимъ и по-послѣ, не всички, които се казватъ румелиоти и говорятъ гръцки, сж гърци. Горнитѣ селяни отъ „гръцка земя" като цаконци сж полупогърчени българи. *Българинътъ* х. Христо, взелъ участие въ завѣрата, се е подвизавалъ въ Гърция пакъ прѣзъ 1821 год. на чело на цаконцитѣ (Tzakonier). *Zinkeisen*, II, 211, 212, 236. Живущитѣ въ България днесъ „гърци" (Станимашко — лангиритѣ, Каваклийско, Бургаско, Кърклисийско) — освѣнъ че не сж чисти гърци, но нѣкои историко-филоложки изслѣдвания ще докажатъ, че тѣ сж погърчени българи, часть отъ тѣхъ като прѣселни прѣзъ разни врѣмена отъ брѣговетѣ на Егейско и турско Черно море. Византийцитѣ пишатъ, че слѣдъ 1353 година, когато турцитѣ взели Галиполи и разпространили владѣнията си до брѣговетѣ на Марица, запустенитѣ, населени съ мало-азийски колонисти тракийски села, *по-рано били заселени отчасти съ гърци, които отъ 1340—1350 год. се прѣселватъ въ България (Niceph. Greg.* XXVI cap. 53, 54, ed. Bonn. p. 118). Днесъ тия гърци населяватъ села съ български имена, пѣятъ въ рефрени „Вакло яне", носятъ червени пояси и калпаци, населяватъ махала, старото название на която е Булгаръ-Махале (напр. въ Каваклий). Гръцкиятъ първенецъ въ Каваклий Вълчо х. Петровъ, дъщерята на когото *Добра*, като се оженила за адвоката Васиясъ, става *Калиопа*. Гърцитѣ въ Каваклий пѣятъ: Мари Тодоро, Тодоро, бѣло *кокино* момиче, *улгаруда*, умаруда (българка), аспра хери санъ ванваки (бѣли ржцѣ като памукъ). Езикътъ имъ е чудна примѣсица отъ български, турски и гръцки думи и ни единъ отъ тия езици не знаятъ чисто (напр. въ Монастиръ, Едига и т. н.). Въ Бургасъ, Анхиало и т. н. се срѣщатъ Алкивиадови поклоници като: Сжби, Куртидисъ, Казанйоти (Котленски)' Пенчосъ, Добреолу, Вълчанидисъ и пр., да не вземемъ прикриритѣ такива подъ видни тамъ имена: Криона, Хараламбусъ и пр. Ние българитѣ сме рахатъ поне въ туй отношение, че не се гордѣемъ съ кръвьта на своитѣ „врагове", па и нѣма нужда да възкръсяваме *живи* българи, а колко повече да се косимъ съ дебелоочия шовинизъмъ на съврѣменни даже гръцки професори по историята, споредъ които цѣлиятъ полуостровъ на югъ отъ Стара-Планина е „des pays essentiellement Helléniques" *(Paparrigopoulo*, op. cit. 407).

[1]) Кара-ачъ въ Провадийско, Кара-агачъ въ Новопазарско и Одринско.

[2]) Арнаутъ-кйой е имало нѣколко въ северо-източна България, напр. днесъ въ Разградско, Ямболско, имената имъ сж отъ прѣселени тамъ и днесъ

тамъ село *Мандъръ*, до езерото Маниасъ, да е съ прѣселенци отъ българското Мандра-(кйой), при Мандренското езеро, още повече, че и мало-азийското Мандъръ е до езеро. Все тамъ (Брусенско) е и селото *Каяджикъ*, което имаме и въ България (станцията за Хасково). Но отъ по-голѣмъ за насъ интересъ е името на градеца *Мухаличъ* (7,500 ж.), което личи да е собствено, кръстно име или прѣзиме на нѣкой заселенъ тамъ християнски първенецъ [1]). И много вѣроятно ще е и това, въ което Черновѣждъ не се съмнѣва въпрѣки, че счита живущитѣ въ него караманлии за погърчени турци, дѣто тоя градецъ носи името на българския болѣринъ и послѣ ренегатъ Михалъ бей (Михаличъ), заселенъ прѣзъ XIV. вѣкъ съ чисти българи, но днесъ безъ слѣди. Село съ име на личность е още това въ каазата Бандърма — х.-Паунъ-кйой. Самото, отдавна извѣстно вече тамъ българско село Късъ-Дерветъ (Kyz-Dervent [2]), прѣведено значи „Момина Клисура". Но вънъ отъ това, Черновѣждъ, безъ да експлоатира слѣдитѣ отъ прѣтопени българи въ Мала-Азия, било тѣ топографични, кръстни и др. названия, види се, отъ страхъ да не влѣзе въ и безъ това оборващи заключенията му противорѣчия, навежда отъ устни източници редъ имена, които той счита за останали тамъ отъ прѣселенитѣ прѣзъ VII. и VIII. вѣкове български славяни, повлиянъ, по всѣка вѣроятность, отъ професора Ламански, като напр. рѣка *Сушица, Томанецъ* [3]*), Яловецъ, Котелъ.* Дѣйствително, подобни названия, напомнящи такива на селища въ самата България, не липсватъ по цѣла Мала-Азия. Очевидно е, че не всички отъ тия, които ще приведемъ по-долу, биха ни послужили за капитални аргументи по миналата наличность и днешни слѣди отъ българи въ Мала-Азия.

Така напр., (споредъ голѣмия атласъ на Киперта) тукъ ще срѣщнете названия на села и градове, които ако и да сѫ отъ

изчезли албанци, ср. Арбанаси (Търновско), сѫщото въ Македония и др. Подъ прѣселенитѣ прѣзъ XVIII. вѣкъ и още прѣди него арнаути въ западна България, отвъдъ и отсамъ Стара-Планина, не трѣбва да разбираме все албанци, но и македонски българи. Напр. прѣселенитѣ отъ тая България въ Банатъ „арнаути" сѫ българи.

[1]) Ср. прѣданието въ Ихтиманъ, Плѣвенъ, Бѣла и др. Ср. *Михалъчъ* въ Ново-пазарско, Михалъ-бей до Каварна и т. н.

[2]) По Салватори и Тонкоена (popolato disoli Bulgari . . . *vennero rifuggiarri in questo sito* . . .) Б. Пр., *Шишмановъ,* op. cit. 103—107.

[3]) Томанецъ = *Toumanidsch* (Tomnus), западенъ клонъ на Анти-Таврусъ въ Карамания.

турски коренъ, срѣщатъ се и въ самата България: *Aiwadschyk* срѣщу островъ Митилинъ, — сѫщото название на села въ Овчехълмска, Бургазска и Варненска околии; *Scheker Owa* до гр. Мерашъ, — с. Шекере въ Разградска околия; гр. *Merasch* между Диарбекиръ и Адана, — Марашчи Трѫстеникъ до Плѣвенъ, с. Мирашъ до Ловечъ; *Sungurly* до Юзгадъ, — Сунгурларе въ Карнобатска, Силистренска и Ак-Кадънларска околии; гр. *Almaly* — Алмалий въ Хасково; *Awtan,* — Автани въ Ямболска околия; *Kara-Mursal* въ Брусенско, — Мурсалево въ Дупнишка, Мурсалъ-Куюсу въ Балчишка, Мурсалъкйой въ Добричка околия, Кара-мусалъ въ Т.-Пазарджишка околия; *Tauschanly* надъ Кютая, — Тавшанъ-тепе въ Ямболска околия; *Salmanköi* до Юзгадъ, — Салмани въ Габровска, Саламаново до Прѣславъ, Салманъ въ Добричка околия; *Karabunar* до Коня, — Карабунаръ въ Т.-Пазарджикска и Ст.-Загорска околии; *Katîrly,* — Катърлий въ Конушка околия; *Tatar-Bazardschik* до Кютая, — у насъ гр. Т.-Пазарджикъ и пр. Но край тия не липсватъ и такива, които сѫ още по-голѣма вѣроятность загатватъ за своя не турски, а славянски, респективно български произходъ: отдолу Карахисаръ е *Bulgar(?)*: между Айвалѫ и Кютая е *Bogaditsch* (Богадичъ), — у насъ има Богутево въ Рупчоска околия; Богатово въ Севлиевска; с. *Gendowa* на югъ отъ Карамания. (Тукъ суфикса — *owa* не е турското овà или увà — поле, поляна, защото у Кипертовата карта *owa* е ясно отдѣлено въ сложнитѣ названия и тамъ е сѫществително, напримѣръ въ Tschukur Owa, Scheker Owa и т. н. Тъй че Gendowa напомня Гендово, — отъ собствено име Гендо, а знае се, че въ названия съ подобенъ суфиксъ турцитѣ сѫ замѣняли о съ а). Съ такъвъ проблематиченъ суфиксъ сѫ названията: *Skalanowa* или Кушъ-адаси подъ Смирна, Salowa?, Kelekowa и др. Най-послѣ нека приведемъ и такива названия, които и въ корена и суфикса изглеждатъ да не сѫ нито турски, нито гръцки: *Rowandiz* (Ровандицъ?), *Patnotz,* отдолу Ерзерумъ; *Germa* до Ангора (у насъ с. Германъ); отдолу Айдинъ е *Asyn* (Асенъ или Ясенъ въ Видинско, Плѣвенско!); *Mughla* — у насъ Мугила въ Ново-пазарска, Ямболска, Ст.-Загорска околии; *Gendschelü Göl,* — у насъ с. Генджелий въ Ново-Загорска околия (отъ Генчо?); *Letowez* (Лѣтовецъ?), въ полуострова между Родосъ и Памфилия, — Лѣтница до Ловечъ!; гр. *Kula,* между Uschak и

Smyrna [1]), — у насъ гр. Кула, Кула-махала до Ломъ-Паланка, Кулата въ Русенско, с. Кула въ Вратчанско и др. Разбира се, че върху тия етнографични съвпадения въ Мала-Азия и България (Айваджикъ, Каяджикъ, Т.-Пазарджикъ и т. н.), колкото и да сѫ курйозни, като факти взети *отдѣлно*, ние не можемъ гради никакви *серйозни* заключения, но като такива съпоставени съ мало-азийски топографични названия подъ славяно-български коренъ и суфиксъ (напримѣръ Булгаръ, Булгаръ-махале, Булгару-чай, Котелъ, Томанецъ, Загора, Гендова и пр.), взети въ свързка съ фактитѣ за прѣселвани тамъ българи, тѣхната сѫдба въ езиково, вѣроизповѣдо отношение и т. н. — върху всички тия данни, казваме, ние смѣло бихме дошли до по-нататъшното неизбѣжно заключение, което ще ни уясни, какъ заселницитѣ на чуждия за тѣхъ полуостровъ сѫ прѣнасяли названията на прѣдишнитѣ си български заселища, както това правѣха банатскитѣ, бесарабскитѣ и др. българи; какъ сѫ българизирали номенклатурата на новитѣ, напустнати отъ мало-азийскитѣ турци огнища, като сѫ имъ давали въ първитѣ прѣселнишки години български названия, които, разбира се, днесъ сѫ мѫчно узнаваеми или забравени, поради дългогодишното турско влияние и гнетъ [2]).

Очевидно е, че тия названия, ако и тъй проблематични, нѣма да ни отнесатъ въ врѣме отъ прѣди 12—13 вѣка, а въ по-близко, на пр. въ XIV., XV. и т. н. вѣкове, — години, въ които по-горѣ изложенитѣ факти изрично говорятъ за масови и систематични изселвения на българи къмъ Мала-Азия. Възможно е още по тоя начиињ да се намѣрятъ тамъ слѣди отъ изгоненото и прѣселено отъ Дели-Ормана, Герлово, и пр. северо-източното българско население, за да не посочимъ вѣ-

---

[1]) Отъ тоя гр. Кула сѫ родомъ извѣстнитѣ караманлии — фамилията Мисайлоолу, видниятъ членъ отъ която Мисайлъ, адвокатъ въ Цариградъ, е билъ редакторъ на единствения въ Европа караманлийски вѣстникъ „Анадолъ“, издаванъ въ Цариградъ на турски езикъ съ гръцки букви. Братията на Мисаилъ, Апостолъ и Христо, ни разказваше единъ живущъ въ София караманлия, трѣбва и до сега да сѫ живи въ Цариградъ.

[2]) Знае се, че турцитѣ при покоряването на християнскитѣ земи сѫ промѣняли названията на „гяурскитѣ“ села и градове, (свойствено на всѣки по-прѣдвиливъ завоеватель), и днесъ едва ли ще се намѣри село или градъ въ бившата и настояща турска империя, които да нѣматъ едно турско и друго християнско название. Нека не забравяме, че ако не сме българи и живѣемъ въ България, ние едва ли бихме подозирали, че подъ Пилавна се крие Плѣвенъ, подъ Селви — Севлиево, подъ Ислимие — Сливенъ и т. н., или пъкъ у нѣмцитѣ подъ Грацъ — Градецъ, подъ Аграмъ — Загребъ и т. н.

роятната общность на мало-азийското с. Котелъ съ днешния подъ сѫщото име близъкъ на Герлово градъ Котелъ и др. Казахме, че да се търсятъ днесъ слѣдитѣ въ Мала-Азия на прѣселенитѣ тамъ отъ VII. и VIII. вѣкъ славяни, къмъ каквато посока се цѣли професоръ Ламански, — това е една съвсѣмъ рискувана и много прѣсилена работа. Ако днесъ прѣселенитѣ въ Брусенско българи въ началото на XIX. вѣкъ успѣха да изгубятъ езикъ и народность въ толкова късо врѣме и то при всички спомени и орѫжия на българското си православие и народно минало, колко по-вече остава за прѣселенитѣ тамъ славяни отъ прѣди 12—13 вѣка, които, както знаемъ, бѣха езичници и свърхъ това — безъ организирано съзнание за прѣдишно отечество, единство и народность — истинска етнична bandiera d'ogni vento! Ето защо, далечъ отъ да отдаваме тяжесть на миналото си, — дань на народния си, племененъ шовинизъмъ, къмъ което българинътъ не е тъй нервозенъ охотникъ, — ние ще потърсимъ очебиющитѣ слѣди на *по-питомното,* по-близкото до насъ по врѣме и общность. И тъй, при наличностьта на данни за прѣселвания на българи въ Мала-Азия, при тая на топографични и други слѣди отъ тѣхъ, явяватъ се въпроси: какво сѫ станали тия българи, какъвъ е билъ развоя на сѫдбата имъ тамъ и какво сѫ днесъ — въпроси, отговорътъ на които ще се намѣри, ако се вземъ по-отблизо въ днесъ живущето тамъ християнско население, въ нашия случай *караманлиитѣ.*

Покойниятъ Кънчевъ, както казахме по-горѣ, обиколката на когото изъ Брусенско е била съвсѣмъ бѣгла и ограничена, нищо не пише за караманлиитѣ, или по-добрѣ споменува ги, като население, живуще смѣсено съ българитѣ. Но ако той, или който и да било другъ, би отишелъ тамъ съ по-широка цѣль, като обиколи не само Брусенско, но цѣла Мала-Азия и заинтригува миналото на православното население по тоя широкъ край, въорѫженъ съ нуждниТѣ научни познания, въ състава на които отъ врѣме блѣскавитѣ исторични опити на Куна и Грима влѣзе и *езикътъ,* а къмъ него за по-лесно реставриране миналото се прибави *археологията и етнографията,* то той, освѣнъ дѣто ще ни каже, че ако днесъ живущитѣ полу-българи въ Брусенско сѫ прѣселени въ ново врѣме, такива прѣселения сѫ ставали още отъ срѣдата на XIV. вѣкъ, и че тѣ сѫ вървѣли систематично; че езикътъ и

народностьта на прѣселенитѣ въ тия години сѫ се изгубили право пропорционално съ далечината на епохата, въ която сѫ емигрирали; *че днесъ по-голѣмата часть отъ говорящитѣ турския езикъ и пишущи съ гръцки букви турски думи, разпръснати по цѣла Мала-Азия християни, наречени караманлии, не сѫ друго, освѣнъ имено тия прѣселвани тамъ отъ XIV. вѣкъ насамъ българи,* — но свърхъ това, казваме, той би ни поднелъ нови данни и въпроси отъ нашето до сега съвсѣмъ повърхностно изучено минало. Че дѣйствително би могло да се дойде до туй заключение, на първа рѫка сочи обстоятелството, че днесъ живущитѣ въ Мала-Азия караманлии по число надминаватъ 100,000, която цифра отговаря горѣ-долу на прѣселенитѣ тамъ прѣзъ 4—5 вѣка българи, които бихме прѣдположили минимумъ толкова [1]). Послѣ, днесъ въ квартала Булгаръ-махале (Бруса) не се чува „българинъ“, а населението му е *християнско, говоряще турски.* Градецътъ Мухаличъ, пише Кънчевъ, се състои отъ турци-мухаджири, арменци, караманлии и *българи покараманлийчени.* Но какво значи понятието: *покараманлийчени?* — Кънчевъ не ни го обяснява, но ние вече знаемъ неговата сѫщность. Прѣди всичко, днесъ тъй нареченитѣ караманлии не населяватъ само прѣдишната Карамания (старата Киликия), а сѫ разпръснати по цѣлия полуостровъ. Вънъ отъ това, сами себе си не наричатъ караманлии, а просто — *кръстянъ* или *ристянларъ,* — при това, както ще забѣлѣжимъ по-надолу, по силата на арменското и гръцкото тамъ влияние, нѣкои се наричатъ *ермени-меллети,* а други — урум-меллети, *рум-меллети,* равносилно съ понятието *румелиоти* [2]). Отъ друга страна, караманлиитѣ наричатъ турцитѣ, отъ вѣроизповѣдна гледна точка, *муслюманъ,* а като нация — османлии, или укорително *урукъ* [3]). Още отъ тукъ се вижда, че името „караманлия“ днесъ *не е национално* име, или по-добрѣ, то не визира единъ особенъ, не-

[1]) Статистични данни по числеността на караманлиитѣ не срѣщнахме никждѣ, па и не вѣрваме да се срѣщне нѣкждѣ, главно защото както турцитѣ, тъй и етнографитѣ ги третиратъ като гърци. Ср. *Jonquière*, op. cit. 29. Въ турската империя 2,100,000 гърци! ibid. 30.

[2]) Забѣлѣзахме по-рано, че когато въпросътъ се относя до миналото ни, подъ думитѣ: „гръцка земя“ — Румелия и „румелиоти“, ние трѣбва да разбираме „българска земя“, българи.

[3]) Прѣди освобождението, па и сега източно-българското у насъ население нарича турцитѣ, въ прѣзрителни случаи, *уруци* (а не юруци). По-специално урукъ наричатъ по-младъ отъ 30 години турчинъ.

познатъ до сега народенъ елементъ, — клонъ отъ отдѣлно племе, кажете раса, съ особна своя история и изолирано минало. Съвсѣмъ не, защото тукъ думата е за едно християнско население подъ едно алегорично понятие, — а именно, въ тоя смисълъ е употрѣбявано то у насъ, по отношение самото туй население и неговитѣ книги, литература. Па и самиятъ суфиксъ на думата *караманлия* (а не караманецъ, което никой, освѣнъ Черновѣждъ, така не произнася), като турски *лъ (ли),* побългарено — *лия,* е суфиксъ не на сѫществително, а на прилагателно (сравни турскитѣ прилагателни: шербетли — шербетлия, късметли — късметлия, ерли — ерлия и т. н., най-послѣ караманли *(лъ)* — караманлия), тъй като турцитѣ наричатъ караманлиитѣ не караманъ, караманъ-миллети, а просто: караманли(лъ)[1]). Разпитванъ отъ проф. Милетичъ за нѣкои „стари работи" дѣдо Ангелъ, най-стариятъ житель въ Каспичанъ, казва, че въ Добруджа прѣди 1801—1812 год. нѣмало „българи дипъ", „имаше, продължава той, *караманлия енния".* Подъ думитѣ „караманлия енния" речениятъ старецъ разбира *население (християнско), което говори турски,* безъ огледъ на това, отдѣ то произхожда и отъ каква е нация. Струва ни се, че само тоя фактъ е достатъченъ да ни убѣди, какво началото на думата караманлия, като прилагателна, е *характеристиката,* и че тя, като производна отъ Караманъ, е отдавна вече безъ всѣка *генеологична, кажете национална,* връзка по отношение населението на старата Киликия, или съ самитѣ населяющи по-късно Карамания турци. Ето, казваме, единъ фактъ, който тъй красноречиво ни загатва, по какъвъ начинъ заселеното въ Карамания християнско население, респективно българитѣ, забравило тамъ езика си и говоряще турски, дава името си *караманлии* на цѣлото християнско население въ Мала-Азия, което сѫщо, като прѣселено отъ Балканския полуостровъ и забравило езика си, е говорило вече не родния си езикъ, а турския, а още повече, когато е почнало да чете турски слова съ гръцки букви[2]). И тъй, името *караманлия,* като

---

[1]) Тѣ наричатъ българитѣ — булгаръ, гърцитѣ — урумъ, а не булгарлъ, урумлъ и т. н., съ какъвто суфиксъ тия думи биха били прилагателни, както напр. на живущитѣ край морето гърци тѣ казватъ *моралъ(ли),* по български *моралия* и пр. Ср. Ķaramanlü у Hammer, op. cit. IV.

[1]) Тукъ се явява второстепенниятъ въпросъ: отъ кога собствено датира понятието Карамания, или по-добрѣ: по-старо ли е отъ появата на караманлийската литература, която, като всѣко културно явление, има свое начало, свой

произлѣзло отъ Караманъ (подобно на османлии отъ Османъ), името на когото е дало и названието на тая область — Карамания (подобно собственнитѣ имена: Кадувентъ-киаръ, Саруханъ, Кастамуни и пр. въ съотвѣтнитѣ около Карамания области), е название, давано отначало и на мухамеданското и на християнското население въ тая область[1]). А отъ тукъ, плюсъ факта на изселеното отъ Карамания мухамеданско население въ сѣверо-източна България и другадѣ подъ разнитѣ имена: коняри, юруци и др. и замѣстено тамъ съ християнско, най-вече българско население отъ Балканския полуостровъ, се вижда, че началото на тоя интересенъ актъ, люлката на *караманлиитѣ* е Карамания. Тъй, прочее, заселваното въ Карамания българско население, а по-послѣ и въ близкитѣ на нея области и въ цѣлия Мало-азийски полуостровъ, като откѫснато отъ далечната си родина, безъ общуване съ него, за да забрави своя езикъ и заговори турски, е било *покараманлийчено,* наричало се е население *караманлийско* (а не караманъ-меллети), — а цѣлиятъ тоя важенъ за насъ процесъ ще наречемъ *караманлийство* т. е. *изгубване у едно население или народъ родния езикъ и говоряне турски подобно на прѣселеното християнско население въ Карамания.* Ако днесъ живущитѣ въ Брусенско българи говорятъ вече турски и оставатъ тамъ, размѣсени между други елементи, съ мъждѣющи понятия за българска народность и минало, както напр. въ Мухаличъ, дѣто край караманлии живѣятъ и българи *покараманлийчени,* ние въ скоро врѣме ще видимъ, че не само прѣданието у днешното население на горнитѣ села, каквото е заселено тамъ въ „размирни години“ отъ „Румелията“ (Одринско,

---

развой? За насъ не е тъмно, че думата караманлия, кзто такава отъ Караманъ, е значала *първоначално:* житель на Караманъ, караманска область, както брусали [лъ], едирнели [лъ] или румели, морали и пр. значатъ жители отъ Бруса, Одринъ и т. н., жители на Румелия, на Мора [гръцки селища край морето [Егейско] и др.]. Отъ такова, слѣдователно, начало е названието *караманлии* на живущето въ Карамания население — християнско и мухамеданско, защото и самитѣ турци въ Карамания сѫ се наричали караманлии. А колкото за това: дали то е по-старо отъ появата на караманлийскитѣ книги, — ние, въ отдѣла по тоя въпросъ ще видимъ, че караманлийската литература е дѣло на новитѣ вѣкове.

[1]) Ср. „бесарабци“, „земя Богданска“, „македонци“, [които днесъ нѣматъ нищо общо съ потомцитѣ на Александръ Македонски], послѣ: „добруджалии“, „добруджанецъ“ [название отъ Добротичъ или Добричъ, а не отъ *добро оджакъ,* както мислятъ нѣкои, вж. *Иширковъ,* БПр. год. V, кн. II, 69], и др. Днесъ гърцитѣ се наричатъ *ромеи,* — название останало отъ изт. римска империя, ако и да нѣматъ нищо общо съ римлянитѣ, както ние, когато бѣхме наричани *мизи,* се знаехме, че не сме такива.

Чирпанско, Хасковско и пр.), нѣма да се чуе вече, но ще имаме само *караманлии* — християнско население съ турски езикъ и гръцка писменость, елементъ безъ националность, *тѣсто за всѣкакви форми подъ чужди влияния.* Но нѣщо повече: по силата на тия тамъ влияния и изострени въ ново врѣме арменски, гръцки и др. национални тежнения, това жалко християнско население, въ нашия случай по произходъ въ болшинство българи, нѣма и да се нарича *караманлии,* а просто *ермени-меллети* или *урумъ-меллети,* — каквито крачки къмъ такава национализация бѣха направени още отъ края на XVIII. вѣкъ, а днесъ обърнати въ единъ тъй звученъ, обаятеленъ маршъ. Отъ тия влияния днесъ за днесъ сж най-силни гръцкото и арменското; да се говори за по-нататъшно турско влияние, е невъзможно, — едно, защото турцитѣ сж вече дали върху тѣхъ своя отпечатъкъ (днесъ караманлиитѣ говорятъ турския езикъ като официаленъ и домашенъ), и друго, защото турцитѣ сж мохамедани, а караманлиитѣ християни — два различни култа, безъ наличностьта на контраста между които даже ние българитѣ въ България въ продължение на петь вѣка, при по-голѣма културность и умѣние на турцитѣ, едва ли не бихме се потурчили. . . .

Несъмнѣнно, като говоримъ за *християнско* население, прѣселено въ Мала-Азия отъ врѣме идването на турцитѣ, нѣкои биха възразили, че край българитѣ въ него трѣбва да броимъ и други народности, — още повече, че не липсватъ факти за прѣселвани пакъ тамъ гърци, албанци, власи, сърби и казаци. Казахме още отъ началото, че България бѣ една отъ тия тревожни държави на Балканския полуостровъ, която *първа* падна подъ турцитѣ, и че сжщата тая България бѣ най-близко припечената балканска плячка срѣщу кърваво зиналата османска пещь, по силата на което тя изпрати първия масовъ авангардъ въ Мала-Азия, като приключи върволицата изселвания слѣдъ него съ послѣдния ариергардъ[1]) отъ полуострова отъ врѣмето на даалиитѣ, кърджалиитѣ и пр. Прѣселенитѣ тамъ сърби, власи и албанци бѣха много по-малобройни балкански отломъци, а като такива, ние трѣбва да считаме

[1]) Този ариергардъ и по-голѣмата часть отъ него остана между Сакаръ-планина и Босфора — Дарданелитѣ, като опашка на тая триглава хидра — български прѣселенци, вилната глава на която се разби край широкитѣ Сирийски и Персийски полета. . . .

за скоро прѣтопени и причислени къмъ тамошнитѣ нации; а колкото остава за гърцитѣ, ние знаемъ, че тѣ завариха въ Мала-Азия останали още отъ памтивѣка елини и византийци, въ общението си съ които тия гърци не изгубиха езикъ и националность, — фактъ, който ще се види още отъ това, че гърцитѣ въ мало-азийскитѣ градове и въ тия край Черно и Егейско море и до днесъ сѫ гърци и си говорятъ грѫцки. Тъй че, като говоримъ за прѣселени въ Мала-Азия елементи отъ разни народности, това не значи, че тѣ всички вкупомъ сѫ дали тая широка маса отъ прѣселено население, което постепенно си е изгубило родния езикъ, *покараманлийчило се* е и се нарекло *караманлии*. Даже нѣщо повече: по силата на горнитѣ двѣ влияния, на които сѫ подложени караманлиитѣ отъ края на XVIII. в. въ съсѣдството си съ Армения и грѫцкитѣ селища, часть отъ тия караманлии е вече *национализирана* — и ето защо, безъ рискъ къмъ значителни грѣшки, ние твърдимъ, че мѫчно податливата до сега, още крѣпяща се, считаща се днесъ за караманлии православна маса е по произходъ *българско,* изтръгнато отъ нашия полуостровъ население, или най-малко една съвсѣмъ дребна часть отъ тия караманлии бихме могли да считаме за остатъкъ отъ другитѣ прѣселелци — сърби, власи и др. Че караманлиитѣ сѫ българи и че тамо лека-полека прониква елинизацията, ще се види още отъ тѣхнитѣ кръстни имена: *Злати, Стоя*ни, *Весело*съ, *Здра*ви, *Велико*съ, *Віча*ни (Божанъ?), *Вел*цо (Велчо или Белчо?), *Вулчко* и пр. Но въпрѣки тая елинизация, тѣ не знаятъ грѫцки езикъ и, както казва Черновѣждъ, много мѫчно го учили, за да се чува и то отъ поново врѣме само въ черквата и училището, дѣто тѣ го разбирали толкова, колкото гърчеющитѣ се прѣди освобождението наши дѣди, и колкото разбиратъ турския — самитѣ помаци. Единъ руски пѫтешественикъ по светитѣ мѣста въ началото на XVIII. в. Григоровичъ, [1]) като описва монастиря Св. Сава въ Иерусалимъ, говори между другото (I,209): „Въ трапезѣ „(монахи) чтенія не имутъ, развѣ при гостяхъ, понеже суть „всѣ просты и не разумѣютъ не токмо книжаго писанія, *но „многи суть иже ни греческаго простаго языка умѣютъ, „кромѣ турецкаго и сіи суть отъ Анатоліи идѣже мало*

[1]) Вж. *Ламанскій*, op. cit. 18—19.

„христіанъ, христіане бо, иже въ Анатоліи, всѣ по турецки „бесѣдуютъ, и другаго языка не знаютъ; аще же и греческія „книги въ церквѣ чтутъ, но не разумѣютъ: тако бо токмо „изучаются чтенія ради церковнаго, да христіанская вѣра „не изчезаетъ“. Тука се рисува въ къси редове една интересна картина отъ сждбата на прѣселенитѣ въ Мала-Азия християни, — картина не чужда намъ, ако само за минутка се обърнемъ къмъ миналото си, къмъ нашата духовна несвѣсть и забвение, когато, лишени отъ собствена книжнина и национално самосъзнание, сме се потѣли повече отъ два вѣка надъ елински граматики и, прозявайки се въ черква срѣщу четенитѣ на гръцки черковни книги, сме подържали едничкия духовенъ споменъ на миналото си — православието. За тия „христіане въ Анатоліи“ Григоровичъ не пише, че се наричатъ караманлии, но ние подъ тѣхъ, като християни, които „всѣ турецки бесѣдуютъ“, не можемъ да разбираме други. Отъ обстоятелството, че Григоровичъ, като говори за тѣхъ, споменува турци, гърци и др., а караманлиитѣ нарича само „християни“, въпрѣки че е прѣбивавалъ въ Карамания, се види още веднажъ, че караманлиитѣ сами себе си не наричатъ караманлии, и че още тогава не сж ги считали за мало-азийски гърци, а колко повече за погърчени турци[1]). Ако тѣ бѣха гърци, както пише Иречекъ и Герлахъ, като сждимъ отъ факта, че турцитѣ завариха гърцитѣ на едно сравнително високо културно стжпало, при богата книжнина и остро народно съзнание, тѣ не биха тъй скоро забравили своя произходъ и езикъ, за да останатъ и безъ книги, още повече като се знае, че Мала-Азия отъ край врѣме бѣ населена съ гърци, въ общуването си съ които тия „византийски потомци“ — караманлиитѣ, ще подържатъ своето родолюбие и националность, а знае се, че днесъ живущитѣ тамъ гърци говорятъ гръцкия като писменъ и домашенъ езикъ. Най-послѣ, нека вземемъ въ прѣдъ видъ и това, че гърцитѣ въ манията си да елинизиратъ чужди тѣмъ народи: българи, власи и др. — даже цѣлия Балкански полуостровъ, нѣмаше да оставятъ караманлиитѣ като неволенъ отломъкъ на „великата“ имъ нация въ смъртнитѣ прегрждки на единъ варварски за тѣхъ народъ — тур-

---

[1]) Днесъ Мала-Азия брои 6,750,000, отъ които 1,200,000 сж турци, а останалитѣ сж арменци, туркмени, кюрди, лази, гърци и евреи. За караманлии тукъ и дума не става, защото тѣ не се броятъ като нация, а като „християни“.

цитѣ, и то между три елински разсадника, три духовни елински свѣтила: цариградския, иерусалимския и антиохийски патриархатъ[1]). Но че тѣ сѫ българи, прѣселени въ въ разни врѣмена тамъ отъ самата България, прѣзъ врѣме турското нашествие и владичество тукъ, се види още отъ това, че по думитѣ на стари българи, които сѫ ги виждали тукъ прѣди 70—80 години като работници, сѫ носѣли облѣкло не по-различно отъ това на източно-българското население: потури отъ бозова аба, високи калпаци, съ навити около тѣхъ тънки черни пояси, царвули и пояси на кръстъ и т. н. съ нѣкои отѣнъци отъ носията на селенитѣ днесъ въ Сливенско, Кзълъ-агачско и др. А че това е така, се види още отъ думитѣ на Григоровича, който прѣзъ 1731 г. е останалъ два дена въ самата Карамания: „тамо не точію турки обрѣтаются, „но и христіанъ много съ священниками и церкви въ семъ „разнствуютъ отъ *иныхъ странъ,* яко инымъ языкомъ не бе„сѣдуютъ точію турецкимъ, посполитъ народъ весь, въ са„погахъ обувенъ есть, *на голавахъ мужіе носятъ нѣкія вы„сокія шапки съ завивалы и зрятся быти страшны пришель„цомъ“* (I, 363). Извѣстно е, че до отварянето фабрика за фесове въ Еюбъ (Цариградъ, ако се не лъжемъ въ 1836 год.) — дѣло на султанъ Меджидовитѣ реформи, турцитѣ носяха, както и българитѣ *калпаци* (повече простото население)[2]). Свърхъ това, самъ Григоровичъ пише, че „христіане“ въ Карамания, които „инымъ языкомъ не бесѣдуютъ точію турецкимъ . . . *зрятся быти страшны пришельцомъ*“. Ученията английски пѫтешественикъ *Ейнсуъртъ,* като пѫтувалъ прѣзъ Мала-Азия (край Багъ-Джевисъ и Дурнагъ-Джейлеси), отъ всичко видено тукъ привлѣкло му любопитството обстоятел-

[1]) Че идеята за погърчването на цѣлия Балкански полуостровъ е стара и то гръцка, ср. Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως παρὰ τὸν φιλημον τομ. β'. въ Cestiunea religiosa Bulgara (бълг. вѣроизп. въпросъ) отъ Раковски 76—78, и пакъ тамъ рѣчьта на Παμπούκι (стр. 106), какво πᾶς ὀρθόδοξος Ἑλλην!

[2]) Отъ економична страна замѣняването калпацитѣ съ фесове е било силенъ ударъ на тъй развития въ нѣкои български градове златоносенъ занаятъ — калпакчилъка. Знае се, че облѣклото на гърцитѣ по Мала-Азия, островитѣ и брѣговетѣ на Егейско море, на тъй нареченитѣ *моралии* е далечъ отъ това на българскитѣ селени, а прѣди всичко калпакътъ е източно произведение, одѣждна часть на живущитѣ и дошли отъ Азия народи. Днесъ калпаци носятъ: кабардинцитѣ, киргизитѣ, калмуцитѣ, перситѣ, татаритѣ, черкезитѣ и американското племе Pahni.

ството, че тамъ имало колиби, въ които живѣяли хора отъ *„особно племе“* (к. н.), които съ изключение на езика имъ (съвсѣмъ развалѣнъ турски) *въ всичко друго* (к. н.) нѣмали никакви черти съ турцитѣ: лицето имъ било мургаво, коситѣ дълги, лоба имъ хлътнатъ (?) (indented), чертитѣ на лицата имъ рѣзки и изразителни и т. н.[1]). Това „особно племе“, което говори развалѣнъ турски езикъ и нѣма съ тѣхъ нищо общо, и което ние вече знаемъ за караманлийско, Ейнсуъртъ мисли, че е остатъкъ отъ Омеровитѣ Ἐνετοί — мними славяни, които по думитѣ на Страбона живѣли около Партениоса и заемали значителна часть отъ приморската Пафлагония! Григоровичъ, като описва пѫтуването си отъ Кипъръ до Самосъ и по брѣговетѣ на Карамания, Анания и Амания, като повтаря горнитѣ си редове, пакъ натеква, че „въ сихъ трехъ странахъ“, „молитвы и поученія въ церквахъ отъ священникъ бываемыя, турецкимъ діалектомъ глаголются, точію пѣніе и чтеніе церковное творятъ по письменамъ греческимъ, обаче отнюдъ ничто не разумѣютъ яже чтутъ“ (II, 63). Несъмнѣнно е, че тъй прѣселенитѣ „въ сихъ трехъ странахъ“ и наоколо българи, *постепенно покараманлийчвани,* не ще да сѫ оставали на мѣстата, върху които първомъ се заселвали. По силата на турскитѣ войни и др. насилия тѣ ще сѫ били принуждавани да дирятъ другадѣ подслонъ: вънъ отъ Мала-Азия или по-навѫтрѣ въ нея, напр. около развалинитѣ на Вавилонъ, дѣто сѫщо се загатва за българи — „християни“ прѣзъ тъмното ни минало. Че това е така и че часть отъ заселенитѣ тамъ прѣзъ XVI., XVII. и т. н. вѣкове сѫ си запазили името българи, говори фактътъ, че въ 1806 г. въ Евпаторийския портъ (Кримъ) пристигнали нѣколко сѣмейства *българи,* отъ *Анатолия,* прѣселени върху развалинитѣ на татарското село *Балта-Чокракъ,* като образували колония съ сѫщото име[1]). Днесъ тия тамъ прѣселени българи, съ матеренъ езикъ турския и като християни, не се наричатъ вече българи, а християнъ-гагаузи или християнъ-ґаджали, за „караманлийството“ на които ще имаме случай по-долу да поговоримъ.

Ето, прочее, кои сѫ тия християни, прѣселвани отъ XIV. в.

---

[1]) *Ainsworth* (Will. Francis), Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia. In two volumes. London. MDCCCXLII. I, 62—63. — *Ламанскій,* op. cit. 22.

[1]) *Скальковскій* А. Исторія Новоросийскаго края, ПСп. год. VIII, 385.

насамъ въ Мала-Азия и наречени караманлии, които Черновѣждъ счита за погърчени турци, а Иречекъ-Герлахъ тъкмо обратното — потомци на мало-азийскитѣ византийци. Ето найпослѣ оскжднитѣ данни за тѣхъ, отъ които и малкото краснорѣчиви ни даватъ основание да заключимъ, че караманлиитѣ, като *„пришельци“* въ Мала-Азия, които не знаятъ другъ езикъ, освѣнъ турския, които свърхъ това, по облѣкло се различаватъ и отъ туземното тамъ население, идатъ тъкмо да рѣшатъ въпроса: какво сж станали или дѣ сж слѣдитѣ на прѣселванитѣ отъ XIV. вѣкъ насамъ българи въ Мала-Азия — българи, за изселването и прѣселването на които отъ нашия полуостровъ ние изложихме редица факти. Днесъ тия християни, сгушени между разни чужди тѣмъ народности, онесвѣстени подъ чужди влияния, неудържимо клонятъ къмъ изгубване своята своеобразность. Разпръснати изъ цѣла Мала-Азия, живущи размѣсено между гърци, арменци, турци, татари, лази, даже кюрди и др., безъ да иматъ духовенъ центръ, свърхъ това поробени, прѣселвани въ разни врѣмена и отъ разни краища на България — у тѣхъ даже елементарнитѣ и присжщи за едно укрѣпнало народно съзнание прояви, като: общо прѣдание, единъ идеалъ, общъ стремежъ за национално сжществуване и пр. — липсватъ. Тѣхъ, прѣзъ всички тия усилни години, ги е свързвало *само името имъ,* отъ чуждъ за тѣхъ произходъ, *и православието* — всичко друго тѣмъ е непонятно, или ако не това — изкуствено внушавано. Че това е така, ще се види отъ обстоятелство, дѣто освѣнъ Иречекъ-Герлахъ и др., които ги считатъ за гърци, самитѣ гърци, които иматъ традиционната охота да посѣгатъ надъ цѣлото източно-православно въ двата полуострова население, сж внушили на караманлиитѣ и имъ говорятъ, че тѣ сж чисти гърци. Като нѣматъ силата да подкрѣпятъ това си твърдение съ исторични данни, свърхъ това, смущавани отъ наличностьта на турския езикъ между тѣхъ, тѣ не закъсняватъ да ви убѣдятъ въ фантастичния куриозъ, какво турцитѣ, като покорили областитѣ, въ които живѣятъ днесъ караманлиитѣ, *изрѣзали языцитѣ* на по-възрастнитѣ отъ тѣхъ, за да се научатъ малкитѣ на турски, и по тоя начинъ всички почнали да говорятъ турски и забравили гръцкия; при това патриаршията, за да не ги изгуби окончателно, прѣвела имъ книгитѣ на турски езикъ съ гръцка писменость. Тая наивна версия отъ гръцки историци и па-

триаршески агенти, прѣминала въ прѣдание почти у цѣлото източно-православно население, освѣнъ че е абсурдна, но тя унижава самитѣ гърци и тѣхния изостренъ до припадъкъ патриотизъмъ, защото немислимо е, особено отъ „чисти гърци", тъй крупно заселващи Мала-Азия, да се затрие въ продължение на едно поколѣние второто „азъ" на единъ народъ, неговата духовна броня — езика му. Колко ли бихме се очудвали, ако дѣйствително се окаже, че на евреитѣ въ Испания, Нѣмско, Русия и др. бѣха рѣзани езицитѣ, за да научатъ съотвѣтнитѣ въ тия страни езици, както е случаятъ съ много други народности, прѣтърпѣли езикови катаклизми слѣдъ периодични промѣни, продължителни насилия и вѣковни условия! Но да не ходимъ надалечъ: нима на арменцитѣ, на българскитѣ гагаузи и др. сѫщо сѫ рѣзали езицитѣ, за да научатъ турския езикъ? Па каква облага е чакалъ турчинътъ отъ говорянето турски езикъ безъ съзнание за „турчинъ", когато знаемъ, че турскиятъ езикъ въ Турция се знае отъ всички живущи тамъ елементи безъ разлика на вѣра и народность? Но вънъ отъ това: като всѣки не културенъ народъ, за който научниятъ максимумъ „without speech no reason, without reason no speech" е съвсѣмъ непонятенъ, който отождествява понятието *вѣра* съ *нация*,—на турцитѣ не имъ липсваше нищо въ единъ замахъ да помухамеданчатъ тия „чисти гърци" — караманлиитѣ, както направиха съ българи, албанци, бошнаци, лази и пр., вмѣсто да имъ рѣжатъ язицитѣ, което би било една комедия, плодъ, види се, само на гръцката духовитость [1]).

Но какви прѣдания иматъ за себе си караманлиитѣ край тая идилична гръцка версия? Многото такива се свеждатъ къмъ двѣ, но и тѣ, собствено, не се отнасятъ до караманлиитѣ, а до Карамания, когато е завладѣна отъ турцитѣ. Така, прѣданието на източно-православнитѣ караманлии сочи на Карамания, като православна съ черкви и манастири прѣди покоряването ѝ область, разграбена и опустошена отъ осман-

[1]) Интересно е, че за турския езикъ у гагаузитѣ гърцитѣ твърдятъ сѫщото. Нѣкои *казватъ*, че султанъ Селимъ, види се, I (1519 г.) съ указъ запретилъ говорянето на гръцки въ Анадола. Прѣди всичко не се знае, дали това е фактъ, но ако и да е, това ще е било само прѣзъ неговото царуване, а въпрѣки заповѣдьта гръцкиятъ езикъ въ дома е билъ безопасенъ. Авторътъ на писмата отъ Св. Гора (*Письма* святогорца къ друзьямъ своимъ о Святой Горѣ. Ч. II. С.П.Б. 1850, 75) пише, че турското име на манастиря Котлумушъ (Куртурмушъ) и на др. редъ християнски заведения се обяснява съ факта, че гърцитѣ на много мѣста, особно въ Анадолъ, *забравили родния си езикъ!*

лиитѣ — прѣдание подкрѣпено и отъ историята, а второто — прѣдание на караманлиитѣ григорианци, говори сѫщото, само че визира вече не византийско паднало величие, а арменско — изобщо тукъ сме прѣдъ множество заварени отъ прѣселенцитѣ мѣстни прѣдания, усвоени отъ тѣхъ, внушавани отъ двѣтѣ крупни тукъ влияния — гръцко и арменско.

Днесъ караманлиитѣ живѣятъ разпръснато по цѣла Мала-Азия, въ разни нейни области: Кършехири, Юзгадъ, Бруса, Смирна, Маниса, Ерзерумъ, Анкора, Кютая, Никея, Коние, особено Кайзарие (Кесария) и на Бал. полуостровъ въ Цариградъ и другадѣ, като се наричатъ *кръстянъ* или *ристянларъ*. Повече отъ половината сѫ източно-православни, има малко григорианци, католици и протестанти — още единъ фактъ, че тѣ въпрѣки малобройностьта си, като население безъ национално съзнание и стремежъ за самостойно сѫществуване въ политично и черковно отношение, прѣдставляватъ етниченъ отломъкъ, податливъ на всѣкакви влияния. На европейска Турция, даже на цѣлия Балкански полуостровъ тѣ казватъ „Румелия“,[1]) подъ което название се разбираше по-прѣди Балканския полуостровъ на югъ отъ Стара-Планина, а като прѣселени отъ него и при това източно-православни казватъ се *рум-меллети*, а тия отъ григориански вѣроизповѣдъ и подъ арменско влияние — *ермени-меллети*. Домашниятъ имъ езикъ е турски, и мѫчно учатъ гръцки, а кръстнитѣ имъ имена, вънъ отъ тия, които посочихме за български, сѫ отъ християнската черква: Киро, Юрданъ, Георги и т. н. Занимаватъ се главно съ земедѣлие и скотовъдство, а по-рѣдко, и то въ градоветѣ, съ „балъкчийство“, „сарафлъкъ“, златарство и „бакалия“.[2]) Старитѣ у насъ българи ги познаватъ като работници дюлгери, които сѫ идвали въ България, подобно на дебърскитѣ македонци.[3])

---

[1]) Ср. *Новаковић* С. Хаџи Калфа или... Београд 1892, 17—22; *Сырку* въ Ж.М.Н.Пр. 1880, іюнь, 382—388.

[2]) Въ врѣмето на Салватори (1808 г.) Кѣзъ-дервентци се занимавали съ копринарство и градинарство, ср. *Иречекъ*, Пѫт. II, 272. *Герлахъ* (1573 до 1578), бѣлѣжкитѣ на когото върху караманлиитѣ се отнасятъ за тия въ Цариградъ, пише, че тѣ били хора богати, най-вече златари и сѫ живѣели въ хубави кѫщи, носели едно черно съ злато изтъкано фередже и едно множество великолѣпни накити на челото, ушитѣ, шията и рѫцѣтѣ. *Gerlach-Иречекъ*. Ст. Пѫт. Псп. VII, 100.

[3]) Че голѣма часть отъ тѣхъ сѫ се занимавали съ дюлгерлъкъ, се види и отъ запискитѣ на еничеринина Мих. Константиновичъ отъ срѣдата на XV. вѣкъ, който разправя за взетитѣ отъ *Карамания* „маісторе зидаре“, които султанъ Мухамедъ употрѣбилъ за построяването на твърдина, нужна за прѣд-

триаршески агенти, прѣминала въ прѣдание почти у цѣлото източно-православно население, освѣнъ че е абсурдна, но тя унижава самитѣ гърци и тѣхния изостренъ до припадъкъ патриотизъмъ, защото немислимо е, особено отъ „чисти гърци“, тъй крупно заселващи Мала-Азия, да се затрие въ продължение на едно поколѣние второто „азъ“ на единъ народъ, неговата духовна броня — езика му. Колко ли бихме се очудвали, ако дѣйствително се окаже, че на евреитѣ въ Испания, Нѣмско, Русия и др. бѣха рѣзани езицитѣ, за да научатъ съотвѣтнитѣ въ тия страни езици, както е случаятъ съ много други народности, прѣтърпѣли езикови катаклизми слѣдъ периодични промѣни, продължителни насилия и вѣковни условия! Но да не ходимъ надалечъ: нима на арменцитѣ, на българскитѣ гагаузи и др. сѫщо сѫ рѣзали езицитѣ, за да научатъ турския езикъ? Па каква облага е чакалъ турчинътъ отъ говорянето турски езикъ безъ съзнание за „турчинъ“, когато знаемъ, че турскиятъ езикъ въ Турция се знае отъ всички живущи тамъ елементи безъ разлика на вѣра и народность? Но вънъ отъ това: като всѣки не културенъ народъ, за който научниятъ максимумъ „without speech no reason, without reason no speech“ е съвсѣмъ непонятенъ, който отождествява понятието *вѣра* съ *нация*,—на турцитѣ не имъ липсваше нищо въ единъ замахъ да помухамеданчатъ тия „чисти гърци“ — караманлиитѣ, както направиха съ българи, албанци, бошнаци, лази и пр., вмѣсто да имъ рѣжатъ язицитѣ, което би било една комедия, плодъ, види се, само на гръцката духовитость [1]).

Но какви прѣдания иматъ за себе си караманлиитѣ край тая идилична гръцка версия? Многото такива се свеждатъ къмъ двѣ, но и тѣ, собствено, не се отнасятъ до караманлиитѣ, а до Карамания, когато е завладѣна отъ турцитѣ. Така, прѣданието на източно-православнитѣ караманлии сочи на Карамания, като православна съ черкви и манастири прѣди покоряването ѝ область, разграбена и опустошена отъ осман-

[1]) Интересно е, че за турския езикъ у гагаузитѣ гърцитѣ твърдятъ сѫщото. Нѣкои *казватъ* че султанъ Селимъ, види се, I (1519 г.) съ указъ запретилъ говорянето на гръцки въ Анадола. Прѣди всичко не се знае, дали това е фактъ, но ако и да е, това ще е било само прѣзъ неговото царуване, а въпрѣки заповѣдьта гръцкиягъ езикъ въ дома е билъ безопасенъ. Авторътъ на писмата отъ Св. Гора (*Письма* святогорца къ друзьямъ своимъ о Святой Горѣ. Ч. II. С.П.Б. 1850, 75) пише, че турското име на манастиря Котлумушъ (Куртурмушъ) и на др. редъ християнски заведения се обяснява съ факта, че гърцитѣ на много мѣста, особно въ Анадолъ, *забравили родния си езикъ!*

лиитѣ — прѣдание подкрѣпено и отъ историята, а второто — прѣдание на караманлиитѣ григорианци, говори сѫщото, само че визира вече не византийско паднало величие, а арменско — изобщо тукъ сме прѣдъ множество заварени отъ прѣселенцитѣ мѣстни прѣдания, усвоени отъ тѣхъ, внушавани отъ двѣтѣ крупни тукъ влияния — гръцко и арменско.

Днесъ караманлиитѣ живѣятъ разпръснато по цѣла Мала-Азия, въ разни нейни области: Кършехири, Юзгадъ, Бруса, Смирна, Маниса, Ерзерумъ, Анкора, Кютая, Никея, Коние, особено Кайзарие (Кесария) и на Бал. полуостровъ въ Цариградъ и другадѣ, като се наричатъ *кръстянъ* или *ристянларъ*. Повече отъ половината сѫ източно-православни, има малко григорианци, католици и протестанти — още единъ фактъ, че тѣ въпрѣки малобройностьта си, като население безъ национално съзнание и стремежъ за самостойно сѫществуване въ политично и черковно отношение, прѣдставляватъ етниченъ отломъкъ, податливъ на всѣкакви влияния. На европейска Турция, даже на цѣлия Балкански полуостровъ тѣ казватъ „Румелия“, [1]) подъ което название се разбираше по-прѣди Балканския полуостровъ на югъ отъ Стара-Планина, а като прѣселени отъ него и при това източно-православни казватъ се *рум-меллети*, а тия отъ григориански вѣроизповѣдъ и подъ арменско влияние — *ермени-меллети*. Домашниятъ имъ езикъ е турски, и мѫчно учатъ грьцки, а кръстнитѣ имъ имена, вънъ отъ тия, които посочихме за български, сѫ отъ християнската черква: Киро, Юрданъ, Георги и т. н. Занимаватъ се главно съ земедѣлие и скотовъдство, а по-рѣдко, и то въ градоветѣ, съ „балькчийство“, „сарафлъкъ“, златарство и „бакалия“. [2]) Старитѣ у насъ българи ги познаватъ като работници дюлгери, които сѫ идвали въ България, подобно на дебърскитѣ македонци. [3])

---

[1]) Ср. *Новаковић* С. Хаџи Калфа или ... Београд 1892, 17—22; *Сырку* въ Ж.М.Н.Пр. 1880, іюнь, 382—388.

[2]) Въ врѣмето на Салватори (1808 г.) Къзъ-дервентци се занимавали съ копринарство и градинарство, ср. *Иречекъ*, Пѫт. II, 272. *Герлахъ* (1573 до 1578), бѣлѣжкитѣ на когото върху караманлиитѣ се отнасятъ за тия въ Цариградъ, пише, че тѣ били хора богати, най-вече златари и сѫ живѣели въ хубави кѫщи, носели едно черно съ злато изтъкано фередже и едно множество великолѣпни накити на челото, ушитѣ, шията и рѫцѣтѣ. *Gerlach-Иречекъ*. Ст. Пѫт. Псп. VII, 100.

[3]) Че голѣма часть отъ тѣхъ сѫ се занимавали съ дюлгерлъкъ, се види и отъ запискитѣ на еничеринина Мих. Константиновичъ отъ срѣдата на XV. вѣкъ, който разправя за взетитѣ отъ *Карамания* „маісторе зидаре“, които султанъ Мухамедъ употрѣбилъ за построяването на твърдина, нужна за прѣд-

Като заселени въ разни градове и села на Мала-Азия, въ черковно отношение тѣ сѫ подчинени подъ съотвѣтни на вѣроизповѣда имъ мѣстни митрополити. Погърчването имъ, благодарение на пращани тамъ гръцки свещеници, учители и книги, бързо расте. Даже българи, прѣселени въ началото на миналия вѣкъ, напр. въ Измитското окрѫжие, такива отъ Охридско сѫ на погърчване.[1]) По външность и тѣлосложение тѣ не отстѫпватъ нищо на балкански народъ и сѫ повечето черноoки и иматъ срѣденъ ръстъ. Като християни, които чувствуватъ едно тежко иго, тѣ не рѣдко сѫ давали и жертви въ революционнитѣ движения отъ началото на XIX. в. по Турция, за което говорятъ произшествията въ Карамания прѣзъ *Завърата* (1821) и тия въ приморска Мала-Азия[2]). Най-послѣ нека прибавимъ, че Карамания, люлката на караманлийството, като плодородна страна, дава извѣстнитѣ въ европейска Турция *караманъ-коюну,* овци съ дълги и широки опашки, а отъ тамъ и думата *караманя* — масло отъ карамански овчи опашки. Изобщо понятието караманъ, кахраманъ е равносилно съ понятията: едъръ, пъленъ, барачестъ и у насъ не липсватъ прѣзимена съ коренъ Караманъ[3]).

II.

Но каква е литературата на караманлиитѣ, и можемъ ли да говоримъ за такава, въ широкъ смисълъ на тая дума? дѣ е началото на нейния развой и отъ кога датира той?

Още лани, ровейки изъ черковната архива на единъ провинциаленъ градъ, ни попадна въ рѫцѣтѣ едно така наречено *Караманлийско евангелие,* въпроситѣ по произхода и

стоящитѣ събития въ полуострова (вземането на Цариградъ въ 1453). *Гласник*, XVIII. 109—111. Като индустриални работници, караманлиитѣ се отличаватъ съ производството на прочутитѣ *караманлийски килими,* наравно съ тия на перситѣ и кюрдитѣ. Знайно е, че турцитѣ не се занимаватъ съ индустрия и чакатъ на готово всичко отъ раята си и отвънъ Турция.

[1]) Кънчевъ, като гость на едни селяни-българи въ Брусенско, край домашния турски езикъ, чулъ домакинята да мъмри дѣцата си по гръцки. До Мудания селенитѣ на Арнаутъ-кйой, по Кънчева албанци, днесъ говорятъ гръцки. Въ Бандърма, приморски градъ, българитѣ сѫ окончателно погърчени. Сѫщото е съ българитѣ въ Кара-агачъ, прѣселени отъ „гръцка земя". Балъкесеръ, до Бруса, прѣди заселенъ отъ българи, днесъ и поменъ нѣма отъ тѣхъ и т. н.

[2]) Ср. *Zinkeisen,* Gesch. d. Griech. Revol. I, 201, 247—252, 305.

[3]) Напр. Карамановъ; на овчарско голѣмо, рунтаво куче даватъ името Караманъ; едри, зрѣющи по септември круши наричаме караманки и т. н.

сжщината на което (като такива, които сочатъ на една забравена своего рода литература у насъ) ни накараха да допълнимъ бѣлѣжкитѣ си по произхода на караманлиитѣ, още повече, че г. Д-ръ Ив. Шишмановъ, въ единъ личенъ разговоръ прѣди нѣкоя година, ни бѣ загатналъ за нуждата отъ едно обстойно разглеждане на тоя незачекнатъ у нашата книжнина въпросъ.

Караманлиитѣ, като християнско население, живуще срѣдъ турци, приело отъ тѣхъ езикъ, а отъ друга страна, изтръгнато отъ духовнитѣ прѣгрждки на своитѣ сънародници въ Балканския полуостровъ и прѣспивано тъй дълго въ люлката на чужди култури, трѣбваше и въ литературно отношение да вематъ отпечатъка на тия послѣднитѣ. Като християни, единствено по силата на което се чувствуваха като едно своеобразно цѣло, но забравили матерния си езикъ, тѣ отправяха молитвитѣ си къмъ Бога съ езика на своитѣ властелини, а да четатъ и слушатъ другъ езикъ — това бѣ невъзможно, защото, както казахме и както забѣлѣзва Григоровичъ, тѣ „кромѣ турецкаго... другаго языка не знаютъ". Очевидно е, че за да се запази послѣдната диря и споменъ отъ тѣхното минало и не турски произходъ — православието, — трѣбваше то да се подържа съ черквата, обрядитѣ и свещенитѣ книги, „...тако бо токмо изучаются чтенія ради церковнаго, *да христіанская вѣра не изчезаетъ*". Но за да се позагрижатъ за православието си самитѣ караманлии — това не бѣ по силитѣ имъ, тъй като можемъ си прѣдстави психологията на едно население, лутнато прѣзъ усилни години отъ единъ край на другъ, подложено на заплахи, нуждающе се отъ единъ продължителенъ покой, за да се свѣсти и отджхне. Но кой трѣбваше да се заеме за сждбата и православието на това християнско население? Отъ историята си знаемъ, че турцитѣ сж се мѣсили въ вѣроизповѣднитѣ ни дѣла до толкова, до колкото това е засѣгало исляма или държавната имъ цѣлость, — инакъ, като народъ съ чуждъ на християнството култъ, тѣ сж били съвсѣмъ равнодушни къмъ религиознитѣ отношения на раята си. Но нѣщо повече: като стоятъ въ културно отношение сравнително низко, безъ да иматъ организирана народна просвѣта, сами неграмотни, — тѣ въведоха своята писменость въ християнскитѣ училища едва къмъ края на своето падане — слѣдъ прословути проблѣсъци на модеризи-

ране [1]). Ето защо, турцитѣ поради лишената си тукъ отъ всѣкакъвъ авторитетъ култура, обусловена не отъ просвѣтна, а отъ чисто практична тяжесть на езика имъ, трѣбваше да си останатъ само завоеватели, но не и побѣдители. Но друго: още съ самото падане на България подъ турцитѣ, ние българитѣ, останали безъ духовенъ, а отъ друга страна, сринатъ политиченъ центръ, безъ патриархъ, а още повече безъ черковна автокефалность, не бѣхме въ по-добро положение отъ това на караманлиитѣ. Гърцитѣ монополизираха духовната власть надъ източнитѣ християни, а турцитѣ прѣдъ тия отговорни редактори на източното православие, за по-износна съкратеность на смѣтки и разправии, знаяха само една духовна власть и единъ народъ: *урумъ-ристянларъ, урумъ-меллети*. И тъй, караманлиитѣ, заградени въ Мало-азийския полуостровъ отъ гръцки, простря̀нъ край брѣговетѣ на тоя полуостровъ поясъ, въ нуждата да подържатъ православието си — немислимо безъ обряди и свещени книги, прегръщатъ на драго сърдце услугитѣ на гръцката патриаршия, която отъ своя страна не закъснява да ги вземе въ своето лоно и да имъ даде начало на една своеобразна литература.

Но какво е то караманлийска литература? Подъ думата караманлийска литература ние сме далечъ отъ това да разбираме караманлийски духовенъ, писменъ изразъ на идеи, вкусъ, въжделения и т. н. Да се иска отъ единъ окаянъ отломъкъ на една още по-окаяна нация туй, което у другитѣ е плодъ на редица културни условия, — е безбожно. Подъ думитѣ *караманлийска литература* ние ще разбираме прѣдимно *разпространенитѣ между караманлиитѣ и подобнитѣ тѣмъ говорящи турския езикъ християни разни ръкописни и печатни книжа*, — книжа отъ оригинално комбиниране чуждъ езикъ съ чужда писменость, нагодени единствено за християнско население, което говори турския езикъ. Тѣзи книжа,

---

[1]) Извѣстно е, че въ първитѣ години на турското тукъ владичество, султанитѣ, заобиколени отъ ренегати, издаваха „харзували" (хрисовули), фермани и т. н. на писмения езикъ на своитѣ поданници, а самитѣ султани бѣха неграмотни (началото на турския печатъ — тугра е мастиленъ отпечатъкъ на дланьта). До освобождението ни, даже и днесъ, къмъ тъй нареченитѣ ефендета — българи, знающи турския езикъ и писменость „фарси" сѫ прибѣгвали за прочитъ и тълкуване турски писма и документи, вънъ отъ обикновенитѣ турци, даже и тѣхнитѣ ходжи. И чудно е, че днесъ много отъ старитѣ турски документи сѫ неразбираеми за самитѣ „укумушъ" ходжи и мюфтии. Както ще видимъ по-долу, заглавието на единъ турски прѣводъ на евангелието отъ разни „укумуши" разно се чете!

тая литература, която носи общото и вулгарно название *караманлийски книги,* сѫ главно отъ богослужебенъ характеръ, подъ които названия тя е позната и на нашия полуостровъ, респективно въ България, а и за това е отъ двоенъ за насъ интересъ. Но каква е нейната сѫщность?

Гръцката патриаршия, като има прѣдъ видъ, че караманлиитѣ „не умѣютъ бесѣдовать инымъ языкомъ точію турецкимъ“, че черковнитѣ книги, нужни за подържане православието имъ, трѣбва да сѫ на понятенъ за тѣхъ езикъ, който въ случая е изключително турскиятъ, прѣвеждатъ на първо врѣме само новия завѣтъ на *турски езикъ съ гръцки букви.* Съ тъй прѣведеното евангелие на турски езикъ съ гръцки букви, гърцитѣ направятъ първата крачка къмъ погърчването на караманлиитѣ, тъй като, за да се прокара още отъ самото начало на тая елинизация гръцкия езикъ въ караманлийскитѣ черкви и училища, това би било дѣло на вѣкове и организирана просвѣта. Прѣданието говори, че първата караманлийска книга — въ случая евангелието, е излѣзла отъ Трапезундъ съ иждивението на тамошнитѣ гръцки търговци, отдѣто се разпространява по цѣла Мала-Азия. Тъй прѣведена, тая основна богуслужебна книга е била разпръсната между по-интелигентнитѣ караманлии чрѣзъ специални, изпратени отъ патриаршията за тая цѣль гръцки свещеници и учители. По сѫщия начинъ привличането на тия караманлии къмъ Фенеръ се подържало съ прѣвода на „апостола“, „апокалипсиса“ и др. Разбира се, че ако самитѣ българи въ самата си родина, останали безъ духовенъ глава, макаръ и да имаха богата черковна книжнина на свой езикъ и бѣха подложени на едно иронично за гърцитѣ елинизиране, бѣха принудени да учатъ непонятния тѣмъ езикъ въ училище и черква, услугата на което се отплащаше съ продължителни прозявки, колко повече остава за караманлиитѣ, на които още отъ първо врѣме се е зачело и запѣло по гръцки, отъ което, разбира се, тѣ нищо не сѫ разбирали: „... молитви и поученія въ церквахъ отъ свещенникъ биваемыя турецкимъ діалектомъ глаголются, точію пѣніе и чтеніе церковное творятъ по письменамъ греческимъ, обаче отнюдъ ничто не разумѣютъ, яже чтутъ“ (II, 63). „Аще же и греческія книги въ церквѣ чтуть, но не разумѣютъ“ (I, 209). Даже самитѣ имъ свещеници, повечето отъ тѣхъ слѣдвали въ гръцки училища, „не разумѣютъ не токмо книжнаго писанія,

но многи суть иже ни греческаго простаго языка умѣютъ". (ibid. 209). Ето едни редове отъ двѣ-три думи писани въ началото на XVIII. вѣкъ, тъй ярко характеризирующи не само духовното възпитание на караманлиитѣ, но и осмѣното днесъ отъ насъ българитѣ „елинско" минало въ самата България[1]).

Но собствено, въ какво се състои грѫцката писменость въ караманлийската литература? Ще наведемъ за примѣръ единъ пасажъ отъ едно запазено въ България караманлийско евангелие, намѣрено въ с. Есирлий (Сливенско), печатано прѣзъ 1833 година въ Атина.

ΙΝΤΖΙΛΙ ΣΕΡΙΦ ΙΩΑΝΝΗΣΙΝ
ΤΑΧΡΙΡΙΝΤΖΕ.

ΠΙΡΙΝΤΖΙ ΠΑΠ.

1. ΕΒΒΕΛΙΝΤΈΝ κατὶμ ἴτι κελαμ Αλλαχ ἴτι.

2. Ποῦ ἐββελιντέν αλλαχην ηπτηντάιτη.

3. Χερ 'σει ὀνοῦν βασιτὲ 'σι ιλε ολτοῦ βε χίτζ πὶρ ὀλμοὺ'ς 'σέι ὀνσόυς ὄλματη.

Чете се:

Инджилѝ шерѝф ионнисѝн
тахририндже.

Бириндж̀и баб.

1. Еввелиндѐн кадѝм идѝ келям аллàх идѝ.

2. Бу еввелиндѐн аллахън иптиндàидѝ.

3. Хер шей онун васидѐ ши иле олду ве хич бир олмуш шей онсуз олмади.

Прѣводъ:

Свето евангелие отъ Иоанна,
Както го е писалъ.

ГЛАВА ПЪРВА.

1. Въ начало бѣ Словото и Словото бѣ у Бога и Словото бѣ Богъ.

---

[1]) Знайно е, че забравената българска писменость даже до срѣдата на миналия вѣкъ, въпрѣки появата на Паисиевата история, Софронията, Рибния букваръ и др., е принуждавала прибѣгналитѣ до писмени сношения българи да пишатъ български думи съ грѫцки букви (извѣстенъ е смѣшниятъ анекдотъ изъ тая практика, — случая съ щорацитѣ: българинъ пише съ грѫцки букви да му пратятъ *щораци*, а тѣ му пратили *сто раци!)*. Едничкитѣ остатъци до освобождението у насъ отъ тая вѣковна тукъ елинизация бѣха произнасянитѣ съ смѣхъ на грѫцки езикъ поздрави: Христос анешти ре! и др.

2. То въ началото бѣ у Бога.

3. Всичко чрѣзъ него стана и което е станало, нищо безъ него не стана.

Отъ тукъ се вижда на първъ погледъ, какъвъ трудъ трѣбвало прѣводачитѣ на тия караманлийски книги да употрѣбятъ, за да прѣдадатъ съ гръцки букви непонятнитѣ за гръцкия езикъ турски звукове: *дж, ше, бе* и т. н., които тукъ сѫ прѣдадени съ безразборно намѣсти комбиниране разни гръцки букви и условни знаци. Така: буквата π, съ точка отгорѣ да се чете бе, а σ съ дѫгица — ше и т. н. А както ще видимъ по-долу, разни прѣводачи сѫ и разно прѣвеждали, и единъ и сѫщи текстъ отъ евангелието е прѣдаденъ у разни караманлийски книги съ разни турски изрази и разнообразна, нагодена за тия случаи, гръцка писменость. Отъ друга страна, интересно е, че всички караманлийски евангелия захващатъ съ „инджили шериф иоаннисин“ (Св. евангелие отъ Иоанна), а не съ това на Матея, Марко и послѣ Лука, както днесъ сѫ наредени разнитѣ евангелия по новата редакция на Новия Завѣтъ (по караманлийски ιντζιλι σεριφ или κιταπ αχτ-ιλ-τζετιτ). Самиятъ фактъ, дѣто горѣказаното караманлийско евангелие е печатано въ Атина (1833 г.), показва, че тия книги водятъ началото си отъ гърцитѣ, което ще се види още и отъ това, че има караманлийски евангелия прошарени, най-вече началнитѣ слова на главитѣ, съ чисто гръцка писменость и слова. Както казахме по-горѣ, прѣданието говори, че първитѣ караманлийски книги се появили въ Трапезундъ, дѣто по-богатитѣ гърци, нека прибавимъ, *и богати гърчеющи се караманлии,* напечатватъ на свои срѣдства турския своеобразенъ прѣводъ на евангелието съ гръцки букви, образецъ отъ който дадохме по-горѣ. По тоя начинъ тия книги се разпространяватъ по Бруса и други мало-азийски центрове, дѣто живѣятъ по-богатитѣ караманлии, които, подобно на нашитѣ до срѣдата на XIX. вѣкъ първенци и търговци, сами по-нататъкъ сѫ разпространили тая импровизирана литература и въ селата.[1]) Разбира се, че въ срѣдата на караманлиитѣ е имало много по-добра почва за елинизация, отколкото между самитѣ българи въ своята родина. Казахме по прѣди, па и ще при-

[1]) Днесъ въ Бруса, Кайсарие и др. м.-азийски градове въ вѫтрѣшностьта на полуострова, голѣма часть отъ православната патриаршеска община съставятъ караманлиитѣ.

бавимъ, че главнитѣ причини за бързото имъ погърчване сѫ: масовитѣ гръцки селища около брѣговетѣ на Мала-Азия и въ вѫтрѣшнитѣ ѝ търговски центрове; еднаквостьта на вѣроизповеда у караманлиитѣ и гърцитѣ, като източно-православни, и още по-вече, подчинени въ черковно отношение подъ единъ и сѫщъ патриархъ, на което и главно се дължи гръцката писменость у първитѣ; изгубеното у тѣхъ национално съзнание, и най-послѣ сурово прѣкѫснатитѣ имъ общувания съ сънародницитѣ си тукъ на нашия полуостровъ. Обаче силното гръцко тамъ влияние, или по-добрѣ, приведеното въ система и задача тѣхно елинизиране не е старо, колкото и да ни убѣждаватъ съ мощнитѣ послѣдици на древния цвѣтущъ елинизъмъ върху развалинитѣ на източно-римската империя.[1]) Прѣди всичко, гърцитѣ като народъ, сѫщо като останалата рая, потиснати политически подъ турцитѣ, иматъ свое начало, своя отдѣлна история на възраждането си. Наченки отъ него, прошарени съ лирични изливания и поетични напънъци, датиратъ едва отъ края на XVIII. в., съ дѣйностьта на извѣстния гръцки поетъ и революционеръ Ригасъ. Нека не ни се вижда чудно, че даже до надвечерието на *завѣрата* (1821 г.) *етерията* е имала много по-голѣмъ успѣхъ вънъ отъ Гърция, отколкото въ самата нея, дѣто тя била почти неизвѣстна.[2]) У насъ златната епоха на елинизъма е имено началото на XIX в., когато гръцкитѣ училища по дадения примѣръ въ Патмосъ широко си пробиха пѫть въ чисто българскитѣ градове, — когато българитѣ, изгубили съзнание за отдѣленъ народъ, чувствующи себе си *братя по вѣра и иго* съ гърцитѣ, опитаха се наедно съ тѣхъ да дигнатъ орѫжието си срѣщу турцитѣ *за вѣра.*[3]) Имено това политично-революционно гъмжене на поробенитѣ християни, като епилогъ на упоителната за насъ епопея на елинизацията, слѣдъ едно малко затишие, рѣши въпроса за сѫдбата ни караманлиитѣ. Ако българитѣ въ своето отечество бѣха тъй унесени отъ гръцкитѣ училища, колко остава за тѣхнитѣ отломъци въ Мала-Азия, дѣто гърцитѣ въ пролога на своето политично възраждане, въ нача-

---

1) *Paparrigopoulo* op. cit., 142 et suiv.

2) *Палиологъ и Сивинисъ,* Истор. очеркъ нар. войны за незав. Греціи СПБ. 1867, 12.

3) Завѣрата въ свързка съ фанариотщината въ Ромѫния ще разгледаме въ специаленъ въпросъ.

лото на миналия вѣкъ, откриваха съ трѣскава дѣятелность срѣдни и нормални училища. [1]) При тъй послѣдователно усилващата се самозабрава у караманлиитѣ, ако даже до ново врѣме продължава печатането на богослужебни и др. книги въ прѣводъ на турски езикъ съ гръцки букви, прѣдназначени за тѣхъ, — нѣма да бѫде късно, когато тия книги ще се замѣнятъ съ чисто гръцкитѣ черковни, училищни и др. рѫководства, за да се изличатъ и послѣднитѣ слѣди отъ една поневоля напустнала родината си крупна маса отъ българи. Днесъ мало-азийскитѣ градове: Бруса, Кайсарие и др., дѣто православното население е по-вечето карманлийско, сѫ въ сѫщо врѣме и центрове на духовната тамъ гръцка мощь и силенъ развой на мало-азийската ново-гръцка литература. [2])

Споменахме още отъ самото начало, че караманлиитѣ, като пѫтующи работници изъ южна България, сѫ познати у насъ още и посрѣдствомъ литературата си чрѣзъ тъй нареченитѣ *караманлийски книги* и *караманлийска писменость* — употрѣбявани прѣди 70—80 години изъ източна България, което се видѣ още и отъ намѣреното тукъ караманлийско евангелие, срѣщани такива до освобождението не рѣдко изъ източна България. Явява се въпросъ: какъ и кога е прѣминала отъ М.-Азия въ Балканския полуостровъ тая литература, — въпросъ, който би се рѣшилъ по-скоро, ако отговоримъ на питането: дали караманлийскитѣ книги сѫ изключително употрѣбявани между караманлиитѣ, или по-добрѣ, — дали тѣ сѫ прѣдназначени само за говорящето турски езикъ мало-азийско християнско население?

За да изгуби единъ народъ или часть отъ него езика си, изискватъ се сума насочени къмъ тоя епохаленъ прѣвратъ условия. По тоя въпросъ историята ни дава не единъ примѣръ, но нѣщо по-вече — тя знае съвършено изчезли или прѣтопени народи. Но да не ходимъ на далечъ — сѫдбата на караманлиитѣ е прѣдъ очитѣ ни, а тя не е една, — не сѫ само караманлиитѣ, които, изгубили родния си езикъ, усвояватъ чуждъ, въ случая турския. Въ самата Русия, особно въ южната ѝ часть, край Азовско море, и до днесъ живѣятъ народи, езикътъ и вѣрата на които ни напомнятъ Вавилонското

[1]) *Paparrigopoulo* op, cit,, 464.

[2]) Вж. излѣзлитѣ гръцки съчинения печатани въ М.-Азия въ IV. *Neugriechische Studien*. I. *Meyer*. Sitzungsberichte. т. 130. 86—92.

тѣ се считатъ за *потурчени българи*. Би могло да се счита, какво тия *български гагаузи* иматъ нѣщо общо съ сѫдбата на караманлиитѣ, отколкото да се вespecíficoматъ за побългарени потомци на куманитѣ, и че името си „гагаузи" ще носятъ отъ това, дѣто населяватъ съсѣдни на хасълъ-гагаузитѣ села, които говорятъ наравно съ тѣхъ турския езикъ. Това ще се подкрѣпи и отъ факта, че едно отъ селата, въ които живѣятъ тия български гагаузи, се казва Караманлъ (Ново-пазарско), послѣ друго до с. Теке (Балчишко) — Караманлий, за да не приведемъ наличностьта на Брусенското село Карaагачъ съ сѫщото въ Ново-пазарско и при това населено съ тия гагаузи. Най-послѣ нека си припомнимъ изповѣдьта на дѣдо Ангелъ отъ Каспичанъ, какво въ началото на миналия вѣкъ по тия краища „българи дипъ нѣмало", а били само „караманлйя енния". Като съединимъ горнитѣ обстоятелства и факти съ загаткитѣ въ Габрово, Сливенъ и др. за прѣселени „християни отъ Мала-Азия" въ срѣдата на българитѣ, бихме дошли до убѣждението, че между самитѣ българи въ България е имало и има отѣнъци отъ *„караманлийство"*, което понятие, като характеристиченъ терминъ въ ново врѣме, крие подъ себе си една отъ оригинално реализиранитѣ турски задачи и мѣрки, насочени срѣщу поданнитѣ тѣмъ народи.[1])

---

[1]) Пълно потурчване -- промѣна на вѣра и езикъ, както е случая съ часть отъ Делиорманско и Герловско; помухамеданчване — промѣна на вѣра, уцѣляване на езикъ, напр. помацитѣ, и най-послѣ изгубване на езикъ съ запазване на вѣра, напр. *караманлиитѣ*.

Нека забѣлѣжимъ, че изобилствующитѣ въ сѣверо-източна България турски имена на заселища съ прилагателно *кара* — не сѫ току тъй случайни. Така напр.: *Кара*-ачъ, около Добричъ. *Кара*-куртъ, селенитѣ на което говорятъ развалень турски съ български примѣсици и др. Все около тамъ сѫ: *Кара*-хюсеинъ, *Кара*-гулфаларъ, *Кара*-бурунъ, *Фете*-кйой, (Вето село), *Кара*-дере и др. Послѣ пакъ въ сѣверо-източна България има много *текета* — гробове на турски светии, *съотвѣтствующи на българскитѣ праздници, и българитѣ имъ турятъ християнско начало*. Въ Балчишко има с. Теке съ светия въ него Акъзълъ Баба, а споредъ християнитѣ гробъ на св. Атанасъ — почитанъ еднакво отъ българи и турци, като покровитель на добитъка. Такъвъ е случая съ *Гяуръ* суютчукъ, Кара-папазъ мезара (Варненско), Кара-папа мезара (до Добричъ) — съ погребанъ въ него Шехидъ, мѫченикъ за вѣра, а пакъ тамъ до с. Текенце, въ което почива сѫщо Шехидъ, починалъ наедно съ „Черния паша" и др. Въ часть отъ тия гробове може да се съзиратъ коститѣ на паднали турци и поляци прѣзъ фаталния походъ на Владиславъ IV. (1444 г.), но останалата часть, като текета и гробове, такива около Шуменъ и другадѣ изъ България, съ почитани въ тѣхъ еднакво отъ турци и българи светии, ни кара да мислимъ, че тия гробове и текета сѫ едни отъ паметницитѣ, отъ епохата на турското тукъ идване, отъ тѣхнитѣ насилия, а главно отъ потурчването на мѣстното около тѣхъ българско население. (Въ селища днесъ чисто турски има намѣрени *стари християнски гробища,*

И тъй, караманлийството, като една интересна форма на турскитѣ задачи и още по-интересна послѣдица отъ турското владичество, е прѣди всичко едно битово, кажете, езиково, *а не национално, етнично явление,* — явление, което не визира отдѣленъ народъ, а маси отъ народъ, който говори чуждъ езикъ и си служи съ чужда писменость. Но дали употрѣбяванитѣ у насъ караманлийски книги сѫ непосрѣдствено прѣминали отъ Анадолъ или отъ другадѣ? Половината отъ отговора на тоя въпросъ лежи въ факта, че караманлиитѣ не сѫ единствено население, което си служи съ турския езикъ и гръцка писменость. Така, още по-рано казахме, че около Азовското море тъй нареченитѣ базаряни говорятъ турски и пишатъ по гръцки. А пакъ около тамъ и по цѣлата южна Русия, още прѣди окончателното присъединяване на Кримъ къмъ рускитѣ владѣния, сѫ обитавали тъй нареченитѣ и познати съ сѫщото име у турцитѣ *християнъ-гагаузъ* или *християнъ-гаджалъ,* а извѣстно е, че около Одеса сѫ живѣяли и татари християни (около х. Бейско). Войнитѣ на Русия съ Турция отъ началото на XVIII. вѣкъ докараха нови промѣни — историята па и прѣданията ни даватъ интересни данни. Така, прѣданието казва, че когато „духовниятъ центръ“ на тюркскитѣ мохамедани въ Русия и въ сѫщо врѣме срѣдището на тамошнитѣ тюркски християни *„Озолу“* билъ изгоренъ и направенъ на пепелъ отъ руситѣ, много отъ тия християни и турци намиратъ убѣжище въ България [1]). Мѣстото, отдѣто прѣданието сочи да сѫ дошли тия християнъ-гагаузъ, е мѣстото на подонскитѣ градове, което, споредъ професоръ Голубовски, е било мѣсто на смѣсено население, състояще се отъ „славянска, главно

напр. въ с. Аджемлеръ и др.). Тия паметници ще сѫ най-вече отъ врѣме похода на Владиславъ IV, въ който походъ българитѣ като морални или физически участници, трѣбваше слѣдъ тоя добъръ урокъ за турцитѣ поне да се разредятъ тамъ, ако не да се очистятъ съвсѣмъ, за да не бѫдатъ помощници и орѫдия на турскитѣ врагове.

[1]) Знайно е, че прѣзъ сѫщия вѣкъ татаритѣ отъ Кримъ, на чело съ княжескитѣ си фамилии султанъ-гиреитѣ, се прѣселиха въ България, дѣто цариградскиятъ султанъ имъ даде богати спахилъци въ Карнобатско, Сливенско, Н.-Загорско и Върбица. Прѣданието по тия прѣселвания, поради руско-турскитѣ войни, даже сочи на подробности: *Озолу*, прѣди като центръ на *Гаджалистанъ* (слѣдъ войната обърнатъ на Озолу-Кърж), е билъ защищаванъ въ тая война отъ нѣкой си Баба-паша, който по тоя случай ималъ и турска пѣсень, която за лудо се мѫчеше да си я припомни нашиятъ разказвачъ — единъ извънредно паметливъ и духовитъ старецъ. (По удивителния багажъ отъ лѣтописи на паметь ще говоримъ на отдѣлно мѣсто).

тюркска примѣсь“ [1]). Подробноститѣ за сѫдбата на Озолу, дадени отъ прѣданието, отговарятъ и на самата история, тъй като Озолу не е другъ градъ, освѣнъ *Азовъ,* на лѣвия брѣгъ на Донъ, не далечъ отъ Ростовъ, който градъ се прѣвзе отъ Мюнихъ прѣзъ 1736 год. [2]). Но живущитѣ тамъ христианъ-гагаузъ или христианъ-гаджалъ и послѣ прѣселени въ България не сѫ чисто вѣроизповѣденъ отломъкъ отъ *население,* а народъ. Прѣди всичко тия христиани сѫ населявали единъ край на куманитѣ, съ куманския градъ Азовъ, а извѣстно е, че, споредъ трудоветѣ на нѣкои учени историци, днешнитѣ гагаузи не сѫ друго, освѣнъ потомцитѣ на старитѣ кумани, и струва ни се, че тия христианъ-гагаузъ сѫ въ общность съ тия гагаузи, за които говори Аталиота [3]). Аталиота пише, че узитѣ или гузитѣ, които Васильевскій нарича още турци, кумани, когато нахлули въ византийската империя прѣзъ XI. вѣкъ и се връщатъ задъ Дунава, тѣ били подгонени отъ княза на мирмидонянитѣ, споредъ Малала — на българитѣ, а по Васильевскій — на руситѣ, владѣющи тогава около Азовско море Мирмидония или *Черна България.* По прѣданието, тия христианъ-гагаузъ, като христиани, още тамъ сѫ смѣсили езика си съ турцитѣ и сѫ писвали по гръцки, както наведохме примѣра съ базарянитѣ. Приемането турския езикъ отъ покръстенитѣ поради съсѣдството съ Русия гагаузи, се обяснява съ родственостьта на турския езикъ съ куманския [4]). Че дѣйствително

[1]) Ср. проф. *Голубовскій,* Печенѣги, торки и половцы до нашествія татаръ. Кіевъ 1884. — Византійскій временникъ, V, 18 — и цитираното тукъ *D'Oheson,* Hist. des mongoles, III, с. 278 и слѣд. — За христианитѣ-татари около Одеса споменува и Рубруквисъ въ труда на горния професоръ [с. 195], които първиятъ нарича „злочестивѣйшихъ христіанъ“ въ срѣдата на татаритѣ, като несториани. Възможно е, часть отъ тия христиани да сѫ *аланитѣ,* които, както се знае, се покръстиха въ X. вѣкъ. *Виз. врем.* V, 1—18.

[2]) Въ древности Азовъ се наричалъ Танаисъ, прѣвзетъ въ 1067 г. отъ куманитѣ и кръстенъ отъ тѣхъ — Азовъ, а падналъ въ турски рѫцѣ прѣзъ 1471 год. Близкия до него Ростовъ, като православенъ край съ забѣлѣжителни монастири още отъ XII вѣкъ, гл. *Путеш.* по святымъ мѣстамъ, год. I, СПБ. 1846, 59—81.

[3]) *Attaliota,* p. 87. Ж.М.Н.Пр. CLXXXIX, 178. Рус.-виз. отрывки.

[4]) Наличностьта на турския езикъ между христианъ-гагаузъ, като потомци на куманитѣ, ще обясни и тая на турския езикъ между варненскитѣ гагаузи. Прѣселенитѣ въ Турция прѣди освобождението татари и черкези оставиха езика си и заговориха турски, какъвто е случая съ прѣселенитѣ въ Русия българи, които днесъ говорятъ почти руски.

Куманскиятъ езикъ до врѣме турскитѣ владѣния въ южна Русия е билъ дълго врѣме господствующъ тамъ. Ср. даннитѣ на Франческо Балдучи Пеголоти (1340), тия на Фара Паскалъ де Виктория (1337) и т. н. у *Иречека,* Псп. XXXII, 217. Ср. още сходството на турския езикъ съ куманския по Codex-a Cumanicus на Погодина — *Московитянинъ,* 1850, кн. 2.

тия християнъ-гагаузъ, като говорящи турски и пишащи по гръцки, иматъ нѣщо общо съ разпространената въ източна България караманлийска литература, ще се види отъ факта, че слѣдъ казанитѣ руско-турски войни и слѣдъ прѣвземането на Азовъ, много отъ тѣхъ сѫ се прѣселили въ България. Единъ отъ най-популярнитѣ, занимающъ се съ „караманлийскитѣ книги“ билъ попъ Атанасъ, родомъ отъ Сливенъ, родителитѣ на когото сѫ се прѣселили отъ южна Русия прѣди срѣдата на XVIII. вѣкъ. Обстоятелството, че той не дошелъ отъ Карамания и билъ нареченъ попъ Атанасъ *„караманлията“* [1]), показва още веднажъ сѫщината на понятието караманлия. Той, като християнъ-гагаузъ или гаджалъ, както и неговиятъ родъ въ чисто българския градъ Сливенъ се побългарили съвършенно, както е останало и съ рода Гаджановци, сѫщо прѣселени въ Сливенъ слѣдъ падането на Азовъ (1736 г.)[2])

Счита се за безпорно, че сѫщо и варненскитѣ гагаузи сѫ потомци на нахлулитѣ прѣзъ XI. вѣкъ въ полуострова кумани. (Въ Балчишко има баиръ *Чиракманъ,* чиракъ по кумански — свѣтлина). При Калояна тѣ бѣха съставна часть отъ войската му и, вѣроятно, слѣдъ взетия отъ него Варна сѫ населили окончателно Варненския край. Възможно е, жителитѣ на старата *Варна,* като градъ отдѣленъ отъ Одесосъ — лежащъ, по прѣданието на девненскитѣ рибари, край Девненското езеро, слѣдъ прѣвземането на Одесосъ да сѫ се прѣселили въ послѣдния, като сѫ дали новото име на града, а гръцкото му население да се е прѣтопило или прѣселило, защото по думитѣ на единъ гръцки историкъ, (гл. за Варна: Варн. общ. вѣстникъ 12 юлий, 1889, 12 окт. 1889, 29 септ. 1890, бр. 25—26, с. 4 и сл.) до *началото на XIX. вѣкъ тамъ имало само 5 фамилии, които говорили гръцки — другитѣ били българи и гагаузи.* (Ср. *Kanitz,* Donau-Bulgarien. III. 200). Побългаряването на куманитѣ отъ XII. вѣкъ нататъкъ е вървѣло бавно, поради което наскоро дошлитѣ турци, като тѣхни родственици по кръвь и езикъ, имъ прѣдаватъ езика си, а отдѣленъ въпросъ е, дали тия (кумани-гагаузи) сѫ дошли покръстени отъ Русия или това е станало отъ българитѣ. Днешното имъ име, особно съ загадочния префиксъ гага, както и турскиятъ у тѣхъ езикъ ще сѫ останали отъ турцитѣ и то главно отъ врѣме масовото колонизиране на турци по с.-изт. България и очистването на българитѣ по тоя край.

[1]) Или „гаджала“.

[2]) Интересно е, че наедно съ тия християнъ-гагаузъ (гаджалъ) сѫ дошли въ Сливенъ и цѣла фамилия християни-татари, сѫщо побългарени, отъ рода на които сѫ днешнитѣ Татариновци — тѣ сѫ се прѣселили отъ х. Бейско (около Одеса). Важното е, че Сливенъ, като високо развитъ индустриаленъ и богатъ градъ, е привлѣкълъ и други кримски християни, посочвани като татари и прѣселени въ Сливенъ чрѣзъ Цариградъ прѣзъ срѣдата на XVIII. в. Потомци отъ тия кримски тукъ прѣселенци е единъ бѣлѣжитъ по патриотизъмъ, интелигентность и богатство сливенски родъ (напр. х. Михалъ етериста-български делегатъ до Ипсиланти, браилскиятъ банкеринъ Василиди—неговия синъ, внуцитѣ му Михаиловичъ и т. н., послѣ извѣстниятъ патриотъ Михаилъ Колони и др.). Възможно е, подобни прѣселенци да е имало и въ други градове, като Шуменъ, Търново и пр., но липсата отъ специални изслѣдваня въ отдѣлни важни изъ миналото ни градове ще държи още дълго врѣме въ тайна интересни за робството ни данни.

И тъй, прѣселенитѣ въ източна България християнъ-гагаузъ, скоро прѣтопени между българитѣ, като пишащи турски слова съ гръцки букви, сж разпространили и между самитѣ българи своята писменость, несъмнѣнно подържана и съ разни книги, още повече, че намѣреното въ Сливенъ евангелие е въ ржкописъ, а знае се, че първата печатница въ турската империя е едва отъ срѣдата на XVIII. в. при султанъ Ахмедъ III. Тъй донесенитѣ отъ тия християнъ-гагаузъ, тукъ наречени „карамалийски книги“, (защото понятието *караманлия,* както и споредъ народа ни, не визира само „християнинъ“ отъ Мала-Азия, а още повече отъ Карамания, а просто християнинъ, който говори турски и пише по гръцки, па безразлично отъ кой „меллетъ“ или „мемлекетъ“ той произхожда), та казваме, тъй донесенитѣ отъ южна Русия „караманлийски книги“, разпространени вече между по-интелигентнитѣ, сж привлѣкли и такива отъ самата Мала-Азия, които слѣдъ отварянето на първата печатница въ Турция сж се печатали въ Цариградъ, Мала-Азия, па, както видѣхме, и въ Атина. Тъй че първото караманлийско евангелие, като употрѣбено въ българска черква, се отдава имено на тия християнъ-гагаузъ, отъ виднитѣ разсадници на които посочватъ дѣйностьта на сливенския свещеникъ попъ Атанасъ Караманлията, комуто и принадлежало най-старото караманлийско евангелие въ Сливенъ (въ ржкописъ на пергаментна книга), пазено въ една отъ сливенскитѣ черкви. Ето откжслеци отъ него:

(Страница 1).

(ὦ Ἅγιον πνεῦμα, ἄνοιξον μȣ καὶ τὸ στόμα)

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην“.

Ζάτι κατημτὲ βάρ ἴτι κελάμ, βέ κελὰμ ἀλλαχτά ἴτι, βὲ ἀλλάχ ἴτι κελὰμ.

(Страница 15).

Δ. ἑβδομάδος ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην.

Ολ ζεμαντέ βάρ ἰτί πίρ σάχζατε, κὶ ὄνȣν ὀγλȣ χαςελενμὶς ἰτί καπερναȣμτά.

Прѣводъ:

(Стр. 1).

Духъ Свети, отворете се уста мои.

Отъ Иоанна.

Въ начало бѣ Слово, и Словото бѣ у Бога и Словото бѣ Богъ.

(Страница 15).

4-та недѣля, отъ Иоанна.

Имаше нѣкой-си царски човѣкъ, синътъ на когото бѣ боленъ въ Капернаумъ.

Отъ тия два цитата се вижда, че тоя ржкописъ (първитѣ листа на който липсватъ, та нѣма дата на прѣвода) е смѣсь отъ грълки и турски (караманлийски) текстъ. Заглавията отъ гръцки слова въ оригинала сж написани съ червено мастило, а отъ всичко туй е ясно, че това „караманлийско", принадлежаще на християнъ-гагаузина попъ Атанасъ евангелие е прѣведено отъ гръцки, че самата писменость и книги на християнъ-гагаузитѣ, като такива съ турски думи и гръцки букви сж отъ гръцки източникъ, подобно писменостьта и книгитѣ на мало-азийскитѣ християни или хасълъ-караманлии[1]). Несъмнѣно е, че тъй прѣнесената отъ южна Русия караманлийска литература съ общность и религиозно-практична подкладка на тая отъ Мала-Азия си е пробила отначало широкъ пжть въ българскитѣ черкви и практика и то главно по много лесно обясними за насъ причини. Именно, ние българитѣ, подложени на елинска изповѣдь и учение, най-вече отъ срѣдата на XVIII. в. — условия на безпрѣдѣленъ мракъ и робство, за лудо изпотявани надъ ржждави граматики и гръцки мждрости, поради липсата на българска писменость и неуспѣхъ въ Омировия езикъ, трѣбваше да прибѣгнемъ къмъ понятния намъ

[1]) Ржкописътъ е подвързанъ съ дебела кожа и има 349 страници, а намѣста е изгорялъ, та изглежда не по-раншенъ отъ края на XVIII. в. Отъ процитиранитѣ редове се вижда още, че прѣводачътъ на това евангелие (или по-скоро прѣписвачътъ) не е знаялъ чисто гръцки, защото не еднакво съблюдава гръцката ортография и условнитѣ знаци върху написанитѣ съ гръцки букви турски думи.

Интересно е, че Новиятъ Завѣтъ е издаденъ и на турски езикъ съ турски букви по инициативата на едно английско общество, печатанъ въ Парижъ 1827 г.):

كتاب العهد الجديد

„Китаб Алахид-ил-джедид" *(ахд-ил-джедидъ*, за разлика отъ ахд-ил-атик — билията), което значи Новия Завѣтъ — евангелие (инджилъ), говоряще за „божието евангелие на месията Христосъ" (Елменеюб Али Раббина Айси (Исаа) елмесих) и т. н. Струва ни се, че не току тъй безцѣлно е прѣведена на турски евангелието и то по инициативата на английско общество. Втурването на английски и американски мисионери въ срѣдата на караманлиитѣ, за да ги отдѣлятъ отъ цариградската патриаршия, би значително се усторило, ако караманлиитѣ, които нѣматъ своя писменость, напуснатъ гръцката и пригърнатъ турската, която би имъ била по-полезна, още повече че днесъ матерниятъ имъ езикъ е турски. Pouqueville (op. cit.) твърди, че е виждалъ фрагменти отъ евангелия, прѣведени на турски за покръстенитѣ вардариоти.

езикъ — турския и не мжчно усвоимата гръцка азбука, а още повече подготвени вече къмъ нея. Първомъ нѣкои български свещеници въ желанието си да дадатъ нѣщо на миряните отъ евангелието, вмѣсто да го четатъ на недостжпенъ за тѣхъ старо-гръцки прѣводъ, сж приспособили за тая цѣль лесно разбираемитѣ караманлийски книги. Разбира се, че въвеждането на тия караманлийски книги не е станало навсѣкждѣ въ мѣстнитѣ български черкви и че приспособяването имъ тамъ не е било по законъ, а чисто по изборъ на свещеника, по неговата добра воля. Така, въ една и сжща черква, даже въ единъ и сжщи день сж чели и гръцко и караманлийско евангелие, разбира се, отъ два различни по възпитание и родолюбие свещеника. Нѣкои, които сж чели „караманлийски“, вънъ отъ прочетения текстъ, сж разказвали на мирянитѣ пакъ пасажи отъ евангелието на турски езикъ, като сж употрѣбяли обръщанията „кардашъ-християнларъ“ тъй, както не прѣди много у гагаузитѣ и самитѣ карамани[1]). Попъ Атанасъ, за когото имахме случая да поговоримъ по-горѣ, като редовенъ четецъ на караманлийски книги въ сливенската черква къмъ първата четвърть на миналия вѣкъ, е челъ караманлийското евангелие и на единъ любопитенъ съборъ отъ турци край лозята. Стариятъ български учитель Сава Доброплодни, даже на старини помнялъ цѣли редове отъ единъ тропаръ изъ една караманлийска книга (Ексапистолларъ), който той пѣлъ на Петровденъ въ черква, като ученикъ въ Сливенъ (кждѣ 1825 г.): „Апостолларъ, херъ „ерденъ, биръ ерде джемолмушларъ, Гетсимани кювенде, Мех„ремъ Анна гювсенлеръ, хей олумъ, хей Аллахъ, кабулъ етъ „сенъ рухуму и т. н.“ [2]). Но вънъ отъ употрѣбата имъ въ черквитѣ, караманлийскитѣ книги сж били наржчни, домашни четива на самитѣ граждани. Така, х. Добри, баща на единъ отъ стареитѣ на българската журналистика — Добровски, забѣлѣзалъ въ единъ *караманлийски псалтирь* датата, въ която се родилъ синъ му (1. априлъ 1812 г.), а самъ Добровски разправя, какво приятельтъ на баща му, търговецътъ х. Георги, много успѣлъ въ *„караманлийския езикъ“*, та за това „турцитѣ го по-

---

[1]) *Kanitz*, Donau-Bulgarien und der Balkan III. 200.

[2]) Вж. автобиографията на Доброплодний Сава — Евкарпидисъ. „Апо„столитѣ отвредъ се събрали на едно мѣсто въ село Гетсимания за да погре„батъ света Богородица, о сине, о Боже, приими ми душата и т. н.“.

читали".[1]) Въ намѣрената стара ржкописна книга въ Шуменъ[2]) има редица черковно-религиозни статии,[3]) на края на които се помѣстя и една написана на „караманлийски езикъ"; въ текста на тия караманлийски слова се намира славянски цитатъ, а при свършека на словото личи подписътъ на „Адаляли" Серафимъ Иеромонаха. Отъ написанитѣ слѣдъ това статии се вижда, че произходътъ на караманлийското слово е по-старъ и датира най-късно отъ края на XVIII. в. Струва ни се, че натоваренитѣ отъ одринския митрополитъ двама свещеника изъ Сливенъ да прѣведатъ евангелието на български по настояването на американскитѣ мисионери, сж направили това по-скоро отъ караманлийско, нежели елинско евангелие. Рѣченитѣ свещеници сж прѣвели само първата часть отъ евангелието, защото работата имъ не задоволила мисионерското общество, види се отъ това, че прѣводътъ е билъ прѣпълненъ съ диалектични особености и турцизми. Това било къмъ 1825 г., защото слѣдъ тоя неуспѣхъ американското библейско общество се отнесло до търновския митрополитъ Илариона (1827 г.).[4]) Несъмнѣнно, че тъй разпространената караманлийска литература въ Сливенъ и Шуменъ си е пробила пжть между черквитѣ и гражданитѣ на другитѣ източно-български градове. Въ Сливенъ караманлийско евангелие се е чело даже до срѣдата на миналия вѣкъ, а караманлийски книги е имало почти у всички по-стари боравящи съ литература сливенци, но днесъ тия книги сж рѣдкость, тъй като часть отъ тѣхъ сж изгорени, „изгубени", „прахосани" и т. н. Колкото за евангелието, което даже до днесъ бѣ въ обичай да се чете въ черква на първия день на Великъ-день слѣдъ обѣдъ на нѣколко езика, между които и на „караманлийски", може да се каже, че произходътъ му е пакъ отъ сжщитѣ причини, по които сж въвели въ българскитѣ черкви караманлийскитѣ богослужебни книги — имено: да се чете Божието слово на миранитѣ на съотвѣтнитѣ понятни или родни тѣмъ езици. Такова евангелие, пазено въ Сливенъ, е написано на гръцки, ст.-български, влашки и караманлийски

[1]) Гл. биографията му, *Д-ръ Ив. Шишмановъ*. Б.Пр.

[2]) Сп. Искра, год. IV, стр. 241.

[3]) Такива намѣрихъ и въ Сливенъ, писани съ гръцки букви отъ срѣдата на XVIII. вѣкъ.

[4]) По писмото на амер. агентъ въ Турция Leeves (Лийвсъ), цитирано отъ Вийнера (Harvard University) въ помѣстената отъ него статия въ едно отъ америк. научни списания, подъ насловъ: „*America's* share in the regeneration at Bulgaria". Вж. *Шишмановъ*, Б.Пр. год. IV, кн. XI стр. 62.

и е печатано въ Влашко.[1]) Спомени за „караманлийството“ и литературата му въ България днесъ има само у по-старитѣ българи, инъкъ едничката за днесъ слѣда отъ тая епоха е запазена пакъ въ думата „Карамания“ — възведена въ пословичность: напр. въ Сливенъ съ израза „чете като карамански попъ“ се подмѣта човѣкъ, който чете бързо и невнятно.

И тъй, *караманлийската литература,* като такава не на отдѣленъ народъ, а на отломъци отъ народи, живѣли при ненормални условия, съ особености, плодъ сѫщо на такива условия, е едно своеобразно явление изъ живота на поробенитѣ християни. Нейното зачало е въ Мала-Азия, дѣто, като приспособена за говорящето тамъ турски езикъ християнско население, наречено *караманлии,* и като неизбѣжно помагало на другитѣ християни, сѫщо забравили езика си и говорящи турски, се е обърнало въ едно общо, тъй широко популяризирано понятие „караманлийство“, визарующе населения отъ разни народности, въ разни държави (напр. Турция, Русия, Гърция, България и т. н.), които говорятъ чуждъ на нацията си езикъ, които употрѣбятъ чужда на езика си писменость. Имено като такава, караманлийската литература си е пробила пѫть въ самитѣ български черкви и чисто българската срѣда. Нека не ни е чудно, че срѣдата, политичното робство, езиковитѣ катаклизми и пр. въ силата на своята мощь като фактори сѫ дали не по-малко подобни на караманлийската сѫдба куриози.[2])

Обстоятелството, че думата караманлия, както и у насъ, е сочела не само м.-азийскитѣ християни или „хасълъ-кара-

[1]) Самиятъ фактъ, че тия смѣсени евангелия сѫ написани на нѣколко езика, показва, че тѣ сѫ за специални тържествени случаи и сѫ се чели въ черкви и мѣста, дѣто сѫ присѫтствували хора отъ разни народности. Така, нѣкои отъ тия евангелия сѫ били написани на повече отъ 5—6 езика, между които и на албански. — Интересно е, че въ сливенската черква се е чело и по влашки. Това се дължи на обстоятелството, че сливенци, като прѣселвани прѣзъ 1830 г. въ Влашко, сѫ учели и слушали влашки. Така, влашко евангелие е челъ въ Сливенъ попъ Тодоръ (баща на панагюрския герой Георги Икономовъ, р. Сливенъ), прѣселенъ отначало въ Влашко и опопенъ въ Плоещъ.

[2]) Извѣстно е, че тъй като истинскиятъ арменски езикъ *хайканъ* се говори почти само въ училищата и между просвѣтенитѣ арменци, подобно на караманлийскитѣ книги, за тия арменци, които не знаятъ собствения си езикъ хайканъ има вѣстници и книги, печатани на турски езикъ, но вече не съ грънки букви, а такива *хайканъ*. Ср. Jonquière, op. cit. 37. Има пъкъ гърци, тъй наречени мелкити [ibid. 59], обитающи въ Сирия, които извършватъ богослужението си на арабски езикъ и четатъ както православнитѣ около Иерусалимъ араби, така: Рабби, есир, веляа тоасир, Рабби темим, бир хаир, амин! [Светий Боже, св. крѣпкий, Боже безсмертни, помилуй насъ, аминь].

манлиитѣ“, а и говорящитѣ турския езикъ християни въ южна Русия, с.-източна България (ср. „караманлйя еннйя“) и т. н., послѣ това, че съ понятието „караманлийство“, „карамански книги“ не сѫ се визирали само тия на м.-азийскитѣ християни, отдѣто е и зачалото на тая своеобразна литература, па и книгитѣ, писменостьта на християнъ-гагаузитѣ — всичко това ни обяснява най-красноречиво сѫщностьта, произхода на тия, отъ срѣдата на които се е популяризирало понятието „караманлия“, въ нашия случай караманлиитѣ. [1])

И тъй, караманлиитѣ, днесъ като християни разпръснати по М.-Азия отъ разни вѣроизповѣди (православни, григорианци, католици и протестанти), не сѫ ни турци, ако и да говорятъ турски езикъ, не сѫ и гърци, ако и да пишатъ съ гръцка азбука, *а сѫ смѣсь отъ разни народности, съ болшинство потомци отъ българи,* прѣселвани въ разни врѣмена и въ разни тамъ краища отъ врѣме турското тукъ нашествие, — изтръгнати отъ разни краища на Балканския п-въ прѣзъ врѣме сѫдбоноснитѣ въ него потреси, днесъ изгубили всѣка духовна слѣда отъ българското си минало, при условия такива, при които арменци, лази, гагаузи, мелкити и пр. изгубиха своя езикъ, — помаци, бошнаци и пр. се простиха съ Христа, — вардариоти, сургучи и пр. зарѣзаха Мухамеда . . .

Най-послѣ, нека прибавимъ, че да се навеждатъ редъ исторични факти по прѣселвания на българи въ М.-Азия, да се даде на тия факти единъ неизбѣженъ историченъ смисълъ, съпоставяни съ такива отъ сѫдбата на християнското население подъ Турция въ Европа и М.-Азия, като се тури заключението за едни живи до днесъ паметници на български селища въ тоя не тъй чуждъ и далеченъ за насъ край, — всичко това не ще рече да повтаряме рискованитѣ пѣсни на по-стари историци, отдаващи дань на народния си, племененъ шови-

---

[1]) Между варненскитѣ гагаузи караманлийско евангелие не се е употрѣбяло — на тѣхъ четатъ даже и до днесъ по гръцки, но отъ друга страна, тѣ иматъ други караманлийски книги, книги отъ свѣтски характеръ, каквито не липсватъ и у м.-азийскитѣ караманлии, имѣющи даже до скоро караман. вѣстникъ „*Анатолъ*“, издаванъ въ Цариградъ. Така между тия гагаузи се срѣщатъ разкази и романи, напр.: „*Масали хикясъдъръ*“ [два разказа отъ гръцкия животъ], „Бинъ биръ гедже“ [хиляда и една нощь], даже и „Робинсонъ Крузе масалъ“ и др.

низъмъ,[1]) или да вървимъ по стжпкитѣ на великия български патриотъ, хипертрофичниятъ българизъмъ на когото бѣ инъкъ цѣненъ, оправданъ плодъ *на своето врѣме* . . . Но нѣщо повече: вече спокойни отъ къмъ национални въпроси — шовинистиченъ епилогъ на потни, окадени исторични трудове, като напр. у нервознитѣ ни съсѣдки, — далечъ отъ да търсимъ туй, което ни се падаше, а колко по-вече, че ни принадлежеше, ние днесъ, като българи, ако сочимъ на една *сждба, на едно население* въ чуждъ край, плодъ на тъменъ промежутокъ отъ български патила, — ограничили историчнитѣ си задачи въ чисто културна насока, сме още по-далечъ отъ това да правимъ политика отъ тѣхъ, защото нека си изповѣдаме, като уцѣлѣли подъ надвесения надъ врата ни петвѣковенъ ятаганъ и напоенъ съ отрова цариградски патрахилъ, днесъ сме доволно достойни да извикаме всрѣдъ редица неприятели, „че нашата крушка плодъ родила . . ."

---

[1]) Като тия отъ рода на Данковски (Homerus slavicis dialectis cognata lingua scripsit! Vindobonae 1829—31, 8), Коларъ, Верковичъ, Волански, Петражевски и др.